Sholem Asch
The Little Town.
translated by Meyer Levin

בלאטיק איז דער וועג, וואס פירט אין שטעטל אריין. עס איז א פאר פורים-טאג, דער שניי אויף די פעלדער צעלאזט זיך און צעגייט, און איבער דער אויבערדעק פון דער ווייסער שניי-וועלט ווייזן זיך שוין דא און דארט שווארצע ערד-פלעקן ארויס. דער זאמען, וואס האט דעם גאנצן ווינטער הינטער דער שניי-דעק אין דער ערד זיך אויפגעהאלטן, איז ווייך געווארן, צעשפאלטן און זיינע שפראצנדיקע ווארצלען הויבן אן נאגן חיונה פון דער מאמע-ערד. און אין די שווארצע ערד-פלעקן איז עס צו דערקענען, אז די מאמע ערד איז טראגעדיק... ווייט אויף ביידע זייטן וועג, צווישן די ליפע-ביימער, גייט אן איינזאמער וואנדערער מיטן פעקל אויף דער פלייצע און מיטן שטעקן אין דער האנט. שווארצע קראען פליען דארט ווייט איבערן וועג, פון בוים צו בוים. און שארן אפ מיט זייערע גרויע פיסלעך די ווייסע, לאנגע שניי-שנירלעך, וואס זיינען אויף די צווייגן פון די ביימער. דעם וואנדערערס וועג פירט אין שטעטל אריין. קום-מיט מיט אים, און וואס מיר וועלן זען און וואס מיר וועלן הערן, וועלן מיר אין דעם בוך באשרייבן:

קאפיטל איינס

די שטוב

די טיר פון דער שטוב איז אפן א גאנצן טאג און א גאנצע נאכט, און ווי אין א גאסט-הויז דרייט מען זיך דארט תמיד אריין און ארויס. איזן איז עס ר׳ יחזקאל גאמבינערס שטוב, נאר דאך — א שטאט-שטוב, א רשות-הרבים, אזוי אז א ווילד-פרעמדער קומט אריין און זעצט זיך אנידער, גייט ניט אן די קשיא: „וואס וועט איר זאגן, ר׳ ייד?" דא זיינען אלע אין דער היים. פארלאזט א שטאט-בעלעבאס זיין היים אין דער פרי אן א גלאז ווארעמס, גייט ער זיך פראסט מיט טלית און תפילין אריבער צו ר׳ יחזקאלן אין שטוב אריין, און ווי א היימישער, הייבט ער איינער פון די דינסטן, אז זי זאל אים א גלאז טיי דערלאנגען. מער איז מסוגל די שטוב צו א גלעזל בארשטש; נאך דעם קומט מען אריין אין א ווינטערדיקן נאכן-אנבייסן, אז דער פראסט קנאקט, און מען וויל זיך די גלידער אנווארעמען. און ווער שמועסט נאך, אז מען קאכט ביי מלכהלען, ר׳ יחזקאלס ווייב, דעם קנאבל-בארשטש. צו נעמען אין שטוב איז ניט קיין חרפה, דער מנהג איז שוין אזוי: א גלעזל בארשטש, א טרונק וואסער. פוילט זיך נאר א שטאט-בעלעבאסטע די הרובע אונטערצוהייצן, נעמט זי איר טעפל און טראגט עס צו מלכהלעס קיך אריבער. און אין מלכהלעס קיך געפינען זיך די גאנצע שטאט טעפלעך. טייל מאל פארטוישן זיך די בעלעבאסטעס מיט די טעפלעך, ווערט דארט א לעבן. מאכט זיך א יונג א ברוגז אין דער היים, האלט ער זיך אויף אין ר׳ יחזקאלס שטאל. צו זארגן איז נישטא וואס, ברויט און זעמל ווערן ביי ר׳ יחזקאלן נישט פארשלאסן — אלץ איז אין דער קיך פריי ווי וואסער. פוטער און רעטעכער זיינען שטענדיק דא אין קעלער. דער שליסל פון קעלער הענגט אין קיך, ביי יענטען (דאס דינסט-מיידל), א „וואוילע טאכטער", ברודער, אז נישט קריגט זי קלעפ, ר׳ יחזקאל הייסט אליין.

*

די נאכט האט דאס שטעטל אונטער איר שוץ ארונטערגענומען, און די גאנצע וועלט ארום און ארום האט זי אין זיך באהאלטן. אין מיטן דער נאכט האט זיך א רעשדיק קלאפן פון פערד און רעדער דערהערט אויף שטיינער. דאס רעשן איז פארשטומט געווארן ביי דעם שטראל שיין, וואס האט פון א לאדן ארויסגעדרונגען, און פון וואגן איז ווער אראפ... שווערע באלעבאטישע טריט האבן איבערן קארידאר זיך געלאזט הערן. דאס האבן געמוזט קומען היימישע, ווארעם זיי האבן באלד די קליאמקע פון טיר געפונען, אויפגעעפנט, און אין שטוב אריין.

אין דער ברייטער, לאנגער שטוב איז קיינער ניטא. זי איז פול מיט שאטנס; דער גרויסער ווינטער-לאמפ מיטן ברייטן שיין, ווי א באבע אין א ברייטן פארטוך, ברענט זיך איינער אליין צווישן די שאטנס אין מיטן שטוב. די אנגעקומענע יידן זיינען אין לאנגע ברייטע שאפן-פעלצן, די ברייטע קאלנערס זיינען ביזן האלבן רוקן פארווארפן און ביים האלדז מיט א ברייטן, רויטן שאל פארבונדן. צווישן די טונקעלע פאלדן, וואס פארווארפן זיך אין די פעלצן, האלט זיך נאך אויף דער טונקעלער סוד פון דער נאכט, וואס זיי האבן פון דרויסן מיטגעבראכט... אויף די קעפ האבן זיי שאפענע היטלען מיט לאפן איבער די אויערן פארבונדן, און אן אייז-הויך איז איבער די היטלען און קעלנער פארפרוירן. דער אייז-הויך ווערט פון דער שטוב-ווארעמקייט צעגאנגען, און טראפן וואסער רינען פון די היטלען, פון די פעלצן; און ביים דרייען זיך איבער דער שטוב לאזן זיי נאך זיך שפורן וואסער איבער. זיי זיינען צו צום גרויסן אויוון, וואס איז אין א ווינקל פון שטוב געשטאנען. דער אויוון האט זיין היץ פארויס פאר זיך געשיקט און נישט צוגעלאזט צו זיך. די ווארעמקייט האט זיי

A MUDDY road leads into the village. This is the day before Purim, and the snow melts and dissolves over the fields. One can already see patches of the dark earth through the threadbare blanket of snow. The seeds that lay under cover all winter long have softened; they've split open, and their sprouting little roots have begun to suck the juice of life from Mother Earth. In these dark patches, through the snow, one may well perceive that Mother Earth is pregnant.

Far along between the linden trees that line both sides of the road, a lone wayfarer goes, with his pack on his back and his stick in his hand. Above, black crows fly from tree to tree, and their little gray feet break the threads of snow upon the branches.

The wayfarer's path leads him into the village. Let us go along with him, and whatever we see and whatever we hear shall be written in this book.

Reb Yechezkiel's Place

The door of the house is open day and night. People are forever coming in and out, just as if it were an inn. Actually, this is Reb Yechezkiel Gumbiner's house, but at the same time it is a gathering place open to one and all. If a complete stranger were to come in and sit down, the villagers might not even ask him what he had to say for himself. For here everyone is at home.

If a man leaves his house in the morning without having swallowed something to warm his insides, he simply walks into Reb Yechezkiel's, still wrapped in his praying shawl and phylacteries, and just as if he were one of the family, he calls to the servant to fetch him a glass of tea. Or, more frequently, it's a cup of borsch for which people are indebted to the house. For not long after breakfast, on a wintry morning in a cracking frost, one feels the need for something warm again, and word soon gets around that Reb Yechezkiel's wife Malka is brewing a garlic borsch in her kitchen. There's nothing evil about taking a sip of something there—actually it's the custom—a cup of borsch, a glass of water....

If a village housewife is too lazy to build a fire in her oven, she takes up her pot and carries it over to Malka's kitchen. And in that kitchen, the cooking pots of the entire town may be found. Sometimes the good housewives become confused as to whose pot is whose. Then things are lively.

And if a lad has trouble at home, he betakes himself to Reb Yechezkiel's stable. He has nothing to worry about. Bread and rolls are never locked up in Reb Yechezkiel's house. In the kitchen everything is as free as water, and butter and radishes are always to be found in the cellar. The key to the cellar hangs by the stove in the care of Yente, the servant girl. But she's a good enough girl, and if she doesn't do as she's told—a little beating helps. Reb Yechezkiel says so himself.

Night takes the village under her wing, and within the night all the surrounding world is hidden. In the midst of the night the noisy beat of horses' hoofs and the rattle of wagon wheels on stone is heard. The noise ceases as a light shines forth from a window; then people are heard getting down from a wagon.

Heavy manly steps make themselves heard down the corridor. These must be habitual guests for they find the lock immediately, open it, and come into the big room.

There is no one in the long wide chamber; it is filled with shadows. Only one light burns among the shadows—the great winter lamp, with its wide shining arc like a grandmother's broad apron.

The Jews coming into the room wear long full sheepskin coats with broad collars that hang halfway down their backs and have red shawls wrapped around their throats. In the dark folds of their coats there still seem to linger the dark secrets of the night, which they have carried in with them from outdoors. On their heads they wear sheepskin caps with earlaps, and there are icicles on their hats and collars. The icicles melt in the warmth of the room, and drops of water fall from their sheepskin caps and coats so that they leave little trails of water behind them as they move about the room.

They approach the great stove that stands in a corner of the room. A blast of heat from the stove keeps them from coming too close. The warmth embraces them. They remove their sheepskins and remain standing in their thick red-belted jackets, and only now their beards appear. Some white, some black, some short, some long.

אַרומגענומען. זיי האָבן זיך די פּעלצן אויסגעטאָן און זיינען געבליבן שטיין אין די דיקע מאַנטלען, אַרומגעגאַרטלט מיט רויטע גאַרטלען. ערשט דאָן האָבן זיך אָנגעהויבן די בערד צו ווייזן. טייל ווייס, טייל שוואַרץ, טייל קורצע, טייל לאַנגע. די ייִנגערע האָבן דעם אָרט ביים אויוון פֿאַר די אַלטע אָפּגעלאָזט און אַליין זיינען זיי געפֿאַלן ווער אויף אַ באַנק, ווער אויף אַ טיש, און האָבן אָנגעהויבן צו דרעמלען. די אַלטע זיינען שטילשווייגנדיק אַרום אויוון געזעסן, און צו מאָל האָט איינער דעם אַנדערן אַ קשיא פֿון געשעפֿט געפֿרעגט, און נאָך אַ לאַנגער ווײַלע האָט יענער אים אַ תּירוץ אָפּגעענטפֿערט.

די נאַכט האָט ערשט איצט אָנגעהויבן דורכן פֿענצטער אַריינצוקוקן דורך גרויע ברילן, און עס האָט זיך געדאַכט, אַזוי ווי מען וואָלט אַ פּאָר טונען ליכטיקייט אין אַ פֿינצטערן נאַכט־ים אַריינגעגאָסן. און דאָס ליכטיקייט האָט דאָס פֿינצטערניש קוים מיט עפּעס־וואָס נאָך גרויער געמאַכט. פֿון ערגעץ־וואו האָט זיך אַ לאַנגער, אויסגעצויגענער קוקורעקו פֿון אַן אויפֿגעכאַפּטן האָן געלאָזט הערן; רעדער קלאַפּן אויף שטיינער און זיי שלאָגן אָפּ איינזאַם אין דער שטילער נאַכט. די נאַכט קוקט אַלץ מער מיט גרויע ברילן דורכן פֿענצטער אַריין, אָפּנים, מען גיסט אַלץ מער טונען ליכט אין דער פֿינצטערניש... פֿון אַ צווייטער שטוב הערט זיך אַ רודערן, אַ וואַסער־גיסן, דערנאָך טריט אויף און אָפּ. באַלד דערהערט זיך פֿון דער צווייטער שטוב אַן אַלט קול, וואָס זאָגט מיט אַ זייער וויינענדיקן ניגון תּהילים. און דאָס קול גייט זיך פֿאַר זיך אין אַ ווייטן וועג. באַלד מישט זיך אַריין אַ דרייסט דין־יונג קולכעל, וואָס איילט זיך און ווי עפּעס מיט אַ פּרעטענציע מישט עס זיך אַריין אין דעם אַלטן טרויעריקן ניגון: „אָמר אַביי“, און וויל עס פֿאַרטומלען. דאָס אַלטע ערנסטע קול, ווי פֿאַר זיך, מיידט אויס דאָס יונגע קולכל און וויינט אין דער וועלט אַריין. די ייִדן ביים אויוון אין דער שטוב, דערהערנדיק קול־תּורה, כאַפּן זיך אויף, רייבן זיך די אויגן. איינער וואַשט זיך די הענט אָן פֿענצטער, מען נעמט באַלד אַרויס אַ סידורל פֿון קעשענע, און מען ענטפֿערט אָפּ מיט אַ שאַרפֿן, האַלב־ליטווישן אַקצענט: „למה רגשו גויים“, און עס דאַכט זיך, אַז די קולות גיבן זיך אָפּ איינער דעם צווייטן אַ שלום־עליכם איידער מען זעט זיך נאָך...

און גרויער קוקט אַלץ די נאַכט אַריין דורכן פֿענצטער, אַזוי אַז מען הייבט שוין אָן צווייפֿלען אויב עס איז פֿאַר טאָג, אָדער פֿאַר נאַכט...

פֿון דער קיך הערט זיך אַ האַקן פֿון האָלץ, אַ קנאַקן פֿון פֿייער, מען גיסט עפּעס איבער פֿון איין כּלי אין דער צווייטער. די טיר עפֿנט זיך, מענטשן דרייען זיך, מען קומט אַריין, מען גיסט עפּעס אָן, אָדער מען לייגט עפּעס אַנידער און מען גייט זיך זיין וועג... פֿון אַ ווייטער שטוב הערט זיך אַ קינד וויינען... און עס דאַכט זיך, אַז די קולות מישן זיך אַלע צוזאַמען: דעם ייִדנס טרויעריק תּהילים־זאָגן, דאָס דינע גמרא־ניגונדל, דער דינסטס האָלץ־האַקן, דאָס קנאַקן פֿון פֿייער און די קולות גריסן און זאָגן דעם ניי־געבוירענעם טאָג, וואָס קוקט דורכן פֿענצטער אַריין: גוט מאָרגן!

אין דער שטוב איז שוין האַלב ליכטיק. אויפֿן טיש זיינען אָנגעלייגט פּעלצן, קאַפּאָטעס און שאַלן. אַ הויכער יונג שלאָפֿט אויף דער קאַנאַפּע און שפּאַרט זיינע לאַנגע פֿיס אין דער וועלט אַריין...

טיר און טויערן זיינען שוין אָפֿן, און מען דרייט זיך אַריין און אַרויס. ייִדן קומען אָן פֿון פֿאַרשיידענעם עלטער, נידעריקע און הויכע, מיט לאַנגע און קורצע בערד. מען גיט זיך אָפּ שלום־עליכם, און תּוך כּדי דיבור איז מען שוין אין מיטן געשעפֿט. מען רעדט און מען קריגט זיך, אויף טייל פֿראַגן ענטפֿערט מען גאָרנישט און אויף טייל — צופֿיל תּירוצים. אָט האַלט שוין איין ייִד דעם צווייטן אונטערן אָרעם און פֿירט אים אין אַ ווינקל אַריין און רוימט אים עפּעס אין אויער אַריין. אַ צווייטער שטייט ביים טישל, קוקט אין אַ סידור אַריין און וואַרפֿט אַן אויג דאָרט אַהין, און פּלוצלינג כאַפּט ער אויף אַ ייִדן אונטערן אָרעם און פֿירט אים אויך אין אַ ווינקל אַריין. ווי ער וואָלט יענעם די אויגן געוואָלט אויסשטעכן, ווייזט ער, אַז ער האָט אַ סוד. דערווייל כאַפּט זיך נאָך איינער אויף און טוט זיך אָן טלית־און־תּפֿילין און שטעלט זיך אַנידער אָפּדאַווענען, אַ צווייטער ייִד גייט אים שוין אין וועג אַריין. אין דער זעלבער צייט רעכענען צוויי ייִדן מיט אַ שטיקל קרייד אויפֿן טיש, איינער, מיט אַ נאַסן פֿינגער, מעקט, וואָס דער צווייטער שרייבט, און דער שרייבט ווידער, וואָס דער צווייטער מעקט. אין צווייטן ווינקל שטייען צוויי ייִדן, און איינער, מיט אַ געל בערדל און אַ רונדיק בייכל, ציילט דעם צווייטן געלט אויפֿן טיש. ער ציילט ערנסט ווי איינער דאַווענט פֿרום: 74, 75, 76, ווי ער וואָלט וועלן דערמיט דעם אַנדערן זאָגן: זע, וואָס געלט באַטייט.

אין דעם עפֿנט זיך די טיר, און עס קומט אַריין מיט אַ געלויף אַ הויכער ייִד, אַ בלינדער אויף אַן אויג, מיט אַ לאַנגער, רויטלעכער באָרד, און ער הייבט אָן, אָן שום טענות און מענות, צו שילטן דעם געלן, וואָס ציילט דאָס געלט: „רויטער הונט, 250 רובל גיסטו? וואָס, ביסט משוגע געוואָרן?“ דאָס געלע ייִדל ציילט ווייטער דאָס געלט — 101, 102. „וואָס האָסטו צו מיין געלט?“ טענהט אַלץ דער צווייטער. נאָר קוים האָט יענער די פּאָר גילדן צוגענומען, שטייט שוין דער רויטער מיטן געלן און זיי סודן זיך, שלום געמאַכט. אויפֿן טיש ליגן פּראָבן ווייץ און רויטע שנופּ־טיכלעך, און יעדער ייִד, וואָס קומט אַריין, כאַפּט אַ פּאָר קערנדלעך, באַקוקט זיי צוזערשט, כאַפּט זיי אין מויל אַריין און פֿרעגט אין דער וועלט אַריין:

The younger men leave the places near the stove to the elders and seek out havens for themselves. One stretches out on a bench, another on a table. They are soon asleep. The old ones sit quietly around the stove, and occasionally one asks a question of another, about business, and after a long while the other gives him an excuse for an answer.

Now the night comes through the window as though peering through gray glasses. One may imagine that a few barrels of light have been emptied into the black ocean of night, making it just a shade grayer. From somewhere the long-drawn-out crowing of a waking rooster is heard. Wheels rattle over stones, making a forlorn sound in the quiet night.

With ever grayer spectacles the night peers through the window. More and more barrels of light are stirred into the sea of darkness. From another house a rattling is heard and the sound of water pouring. Then there are steps moving about and away. And soon from the other house one hears an old man's voice repeating the morning prayer in a tearful singsong. The voice carries a long way. Then a bold young voice mingles with it. The young voice is hurried, joining almost pretentiously in the ancient, tearful chant. *"Thus saith the Lord ..."* It rattles against the elder voice, but the aged one continues solemnly, as though for itself alone, avoiding and disdaining the bright young intrusion and pouring forth its lamentation into the world.

The Jews huddled around Reb Yechezkiel's oven hear the voice of prayer as they awake, rubbing their eyes. One washes his hands by rubbing them against the window. Each soon draws a prayer from his pocket, and they repeat the responses with a sharp, half-Litvak accent. *"Why hast Thou forsaken us? . . ."*

One might imagine that the voices are merely exchanging greetings with each other in the dim light, before the men can see each other.

And through the window the night peers, a paler gray, until one cannot tell whether this is the hour of daybreak or of nightfall. Wood chopping is heard from the kitchen, and the crackling of fire. Someone pours something from one pail into another. The door opens; people move about; people come in; somebody puts something down and goes on his way. A child's cry is heard from a house nearby. Now all of the sounds seem to merge—the mournful praying of the old man, the high-pitched singsong of the young boy at his devotions, the servant's wood chopping, the crackling of the fire, and the scattered voices greeting each other and saluting the newborn day that peers in through the windows.

It is already half light in the room. On the great table, there lies a heap of fur coats, greatcoats, and shawls. A tall young man is stretched on the sofa with his long legs extending into space. Doors and gates are open. People are coming in and going out; Jews of all sorts and all ages are arriving. They are tall and they are short; they have long beards and short beards. They say good morning to one another, and without wasting a word they are in the midst of bargaining. They talk and argue. To some questions there is no answer, and to other questions there are too many answers. Already one sees a good Jew taking another by the arm, steering him into a corner where he buzzes something into his ear. A third person stands by a table with his little prayer book open while his eye wanders to that corner, and suddenly he too seizes someone by the arm and walks him to another corner, showing that he too has a secret business—and let his competitor's eyes pop out of his head!

Meanwhile there is yet another who wakes, and winding himself in his prayer shawl and his phylacteries, he stands and prays, and there is even another who is already off on his way. At the table two businessmen are adding up their account with a bit of chalk. One of them wets his finger and rubs out what the other writes, and the other writes again what the first has rubbed out. In another corner stand two good Jews occupied in a further stage of business. One of them, with a little yellow beard and a round little belly, counts out money on the table. He counts solemnly, like someone piously praying—seventy-four, seventy-five, seventy-six—and as though he wishes to emphasize to the other, "You see what money means?"

Now the door opens, and in bursts a huge fellow, blind in one eye and with a long reddish beard. Without a why or wherefore he begins to curse the yellow beard who is counting out money. "You yellow dog! Paying two hundred and fifty rubles! Have you gone crazy?" The yellow beard keeps on counting out the money, one hundred and one, one hundred and two.... "What are you doing with my money?" the one eye shouts. Yet scarcely has the recipient picked up the money before the red beard and the yellow beard are off whispering together, and all is peaceful between them.

On the table there are samples of grain heaped in red handkerchiefs, and every Jew who comes into the room picks up a few

„וויפל דער מאַרק?‟ ער באַקומט נישט קיין תּירוץ, קנאַקט ער די ווייצלעך און קנייטשט מיטן שטערן, אַזוי ווי ער וואָלט אַליין פֿון זיך טרעפֿן געוואָלט דעם תּירוץ, וואָס ער האָט נישט געקענט אַרויסבאַקומען פֿון דעם עולם.

די שטוב איז די שטאָט־בערזע. קליינע סוחרימלעך קויפֿן אויף ביי די פּויערים די תּבואה און מען פֿאַרקויפֿט זיי „ר׳ יחזקאלס שפּייכלער‟. אין דער שטוב ווערן אָפּגעמאַכט אַלע געשעפֿטן, נישט דווקא די, וואָס זיינען נוגע ר׳ יחזקאלס געשעפֿט, נאָר אַפֿילו דאָס, וואָס איינער האָט עפּעס מיטן צווייטן; אָדער גלאַט אַזוי, אַז אַ ייד וויל זיך דרייען אין אַ געשעפֿט; אָדער אַז אַ יונגערמאַן גייט דעם ערשטן טריט פֿון קעסט אַראָפּ און וויל אַריינטרעטן אין האַנדל, דרייט מען זיך צוערשט אין שטוב. דאָס איז דאָס בית־המדרש פֿון האַנדל.

ביי דער שטוב איז אָפּגעזונדערט אַ שטיבל, דאָס קאַבינעטל, הייסט עס, פֿאַר ר׳ יחזקאלן אַליין. ביי אַ פֿיר־עקיקן שרייב־טיש זיצט ר׳ יחזקאל אויף זיין פֿאָטער־שטול. ר׳ יחזקאל, אַ נידעריק, נאָר אַ דיק יידל מיט אַ רונדיק ווייס בערד׳ל, האַלט זיך אָן מיט איין האַנט די ברילן ביי דער נאָז. איין גלעזל פֿאַלט אים אַלע מאָל אַרויס, און ר׳ יחזקאל הייבט עס אויף, רייבט עס איבער מיטן טיכל, זעצט עס ווייטער אויף דער נאָז, פֿרעגנדיק עפּעס אָדער אָפּענטפֿערנדיק ר׳ טוביהן, זיין „מענטש‟. ר׳ טוביה, אַ הויכער ייד, מיט אַ דאַרן געזיכט, ענטפֿערט־אָפּ ר׳ יחזקאלן מיט איילעניש און מיט אַ געלעכטערל, אַזוי ווי ער וואָלט זאָגן: „אַלץ איז גוט, אַלץ איז גוט‟.

ר׳ יחזקאל, איינגעוויקלט אין זיין לאַנגן ברייטן שלאָפֿראָק און אין דעם פֿיר־קאַנטיקן היטל, קנעטנדיק אַ שטיקל ברויט צווישן די פֿינגער, האָרכט אויס זיין מענטש. אַ מינוט בייזערט ער זיך, אַ מינוט ווערט ער ווייטער גוט, וועלנדיק מיט זיין מענטשן אָן עצה האַלטן.

ר׳ יחזקאל רוקט אויף אַ שופֿלאָדל, נעמט אַרויס אַ פּאַפּיר און זאָגט צו ר׳ טוביהן:

— וואָלף מוז נאָך דאַנציק שרייבן, אַז דער ערשטער טראַנספּאָרט איז עקספּעדירט.

עס עפֿנט זיך די טיר און צו ערשט שטעקט זיך אַ קאָפּ אַריין, זאָגנדיק: גוט מאָרגן! דערנאָך פֿאַרשווינדט דער קאָפּ און עס באַווייזט זיך אַ הויכער פּויער מיט לאַנגע, פֿאַרבלאָטיקטע שטיוול, וואָס לאָזן נאָך זיך אַ קענטלעכן צייכן. דאָס פּנים איז ביי אים רויט פֿון היץ, טראָפּנס שווייס רינען פֿון די פֿייכטע האָר, און ניט אויסצורײדן קיין וואָרט, קנעפּלט ער אויף זיין פּאַלטאָ, דערנאָך דעם זשילעט און שלעפּט פֿון דאָרט אַרויס און גיט איבער אַ בריוול ר׳ יחזקאלן.

בעת ר׳ יחזקאל לייענט, ווענדט זיך דערווייל ר׳ טוביה צום פּויער. ר׳ טוביה רעדט צו אים, דער פּויער ענטפֿערט אים אָבער נישט. ער קוקט אויף ר׳ יחזקאלן, וואַרטנדיק אויף עפּעס.

— דעם וואָגן שפּאַנען! איך אַליין פֿאָר קיין טריסק.

— איך האָב דעמאָלט באַלד נישט געהייסן גיין מיט וואַסער, צוויי וואָכן פֿאַר די ימים טובים, ווער ווייסט וואָס ס׳קען זיך מאַכן? ביי די ערשטע פֿרעסט, אַז עס נעמט געזונט... — זאָגט ר׳ טוביה צו ר׳ יחזקאלן מיט אַ מין ווייכן געבייזער, אַליין שוין פֿאַרשטייענדיק אין וואָס עס האַנדלט זיך.

— פֿאַרפֿאַלן, דאָס האָלץ שטעלן האָב איך געמוזט, די טראַטוועס זיינען געווען געבונדן גאַנץ גוט, די שטריק שטאַרק, די טעג שיין, גיי רעכן זיך! וואָס קען מען מאַכן, עס איז געווען מן־השמים, גיי רעכן, אַז פֿאַר חנוכּה וועט זיך די ווייסל שטעלן.

— מען דאַרף אַנטעקן און סאָקאָלסקין מיטנעמען, אויפֿן בוידעם ליגן עטלעכע הונדערט שאָק פֿרישע „סטראָנקעס‟. די האַקעס, די שטריק

— גיט אָן עצה ר׳ טוביה.

— דאָס איז הייבט אָן זיך רירן, שרייבט מען מיר. גאָט זאָל געבן, אַז די קראַכעס זאָלן נישט זיין גרויס, נאָר טריסק, דאַכט זיך, איז אַ שטיל אָרט, עס איז נישט שטראָמיק, און מיט גאָטס הילף, ווען דאָס איז זאָל נאָר נישט מיט אַ מאָל ברעכן, וועט מען קענען דאָס האָלץ ראַטעווען

— זאָגט צום סוף ר׳ יחזקאל.

— מיט גאָטס הילף.

— קיין גאָמבין דאַרף מען די גאָמבינער צוויי הונדערט רובל שיקן, און בצלאל צו ר׳ אַברהם פּלאָצקער, זאָל ער אין שעמעניק קויפֿן. איך האָב מורא, אַז די שעמעניצער זאָלן נישט די שעפּסן אויסכאַפּן, לאָזן טאָר מען זיך נישט.

און ריידנדיק, זיינען זיי ביידע אין דער צווייטער שטוב אַריין.

דער עולם איז האַלבלעך געווען אין הויף ביים שפּייכלער די תּבואה אָפּוועגן, אין דער שטוב זיינען נאָר געווען די אורחים, וואָס זיינען גע־קומען ביי נאַכט מיט תּבואה אין שטוב אַריין. און נאָך צוויי שטאָטישע מעקלערס, איינער אַ ייד אין אַ גוייש היטל, מיט אַ קראַגנדל און אַ קורץ רעקל און מיט אַ שטעקן אין דער האַנט — דאָס איז געווען „קאָזעק‟, דער פּריצישער מעקלער, ער איז געווען געשיקט פֿון דער צוקערניע פֿון אַ פּריץ צו ר׳ יחזקאלן. ביי יעדן וואָרט, וואָס ער האָט געזאָגט, האָט ער דערמאָנט דעם פּריץ מיט דער צוקערניע. דער צווייטער איז געווען ר׳ כאַצקל עפּשטיין, אַ ייד אַ חסיד, אַ מאָל אַליין אַ סוחר, היינט אָן אָפּגע־קומענער, אַ מעקלער איז ער געוואָרן נאָר איבערן נאָמען עפּשטיין: עפּעס דער נאָמען פּאַסט צום געשעפֿט. ער טראָגט אַ שטענדיק באַפֿלעקטע און צעריסענע קאָם־זיידענע קאַפּאָטע, וואָס האָט נאָך נישט דעם נגידישן גלאַנץ אָנגעוואָרן.

ר׳ יחזקאל האָט די יידן שלום־עליכם אָפּגעגעבן, און איידער זיי האָבן נאָך אָנגעהויבן אַ וואָרט אויסריידן, האָט ער זיי צום כּיור געשטופּט נאָך זיך, אַז זיי זאָלן זיך וואַשן צום עסן. דעמאָלט איז אין שטוב אַריין אַ הויכע, דיקע יידענע אין אַ ברייטער שירץ. דער דיקער באַנד פֿון אירע שליסעלעך קלינגען און זאָגן־אָן, אַז זי קומט, און די בריליאַנטענע אוירינגלעך בלאַנקען אין אירע אויערן. זי האָט אַ ריין, ווייס טישטוך איבערן פֿאַרשריבענעם טיש געלייגט, און זאָגנדיק צו די מאַנספּערשוינען מיט אַ ברייט באַלעבאַטיש קול: ר׳ טוביה, וואַשן, ר׳ נאָטע שאַבלינער, וואַשן — האָט זי צום טיש געגרייט.

kernels and examines them; he pops one into his mouth and asks of no one in particular, "What's the market today?" He gets no answer, so he cracks the kernel in his teeth and creases his brow as though he would discover by himself the answer that no one has offered.

This room is the village market place. Little merchants go around buying grain from the peasants, and they sell it here in "Reb Yechezkiel's granary." In this room all sorts of affairs are arranged, not only matters of business with Reb Yechezkiel but all sorts of side affairs between one customer and another. For if a Jew has a little private business to negotiate, or if a young man wants to take his first step away from the study table and get into business, he will come and pass his time in this room.

In the house there is a special little room known as the office—for Reb Yechezkiel himself. In front of a square desk sits Reb Yechezkiel—a short, thickset patriarch, with a round white beard, holding his glasses on his nose with one hand. A lens is always falling out, and Reb Yechezkiel picks it up, cleans it with his kerchief, and sets it back in place on his nose while he's asking something or answering something in his endless discussions with his man, Reb Toby. Reb Toby, a tall fellow with a thin face, replies to Reb Yechezkiel with alacrity, and with a little cackle as if to say, "Everything is fine; everything is going fine."

Wrapped in his long, ample sleeping coat, with his four-pointed hat on his head, Reb Yechezkiel sits there rolling a bit of bread dough between his fingers, giving ear to his man. For a moment he frowns, then he smiles again, as one who is ready to advise his helper. He pulls open a drawer, takes out a document, and instructs Reb Toby, "Wolf had better write to Danzig that the first transport has gone off."

A door opens, and at first a head appears, saying, "Good morning," then it disappears, and then a tall peasant comes into the room, his high muddy boots leaving a distinct track behind him. His face is red with heat, drops of sweat run from his damp hair, and without a word he flings open his coat, and then his vest, pulling out a letter, which he hands to Reb Yechezkiel. While Reb Yechezkiel is reading, Reb Toby goes over to the messenger, plying him with questions. But the peasant stands dumbly. He keeps his eyes on Reb Yechezkiel as though waiting for a signal.

"Hitch up the wagon! I'll go myself to Trisk!"

"I said from the first—you can't trust the water! Even then. Two weeks before the holiday—who knows what can happen! If the first frosts are strong..." Reb Toby drums to Reb Yechezkiel with a sort of soft insistence, for he already understands what has happened.

"It's lost! I had to have the lumber in readiness there. The rafts were strongly tied. The rope was thick. And the weather was good. How can you know what will happen? What is there to do? It's an act of God. How could anyone predict that before Hanukkah the river Vistula would break and—"

"We have to take along Antek and Sokolofsky—and axes and plenty of rope," Reb Toby advises.

"That goes without saying. They write to me that God should only grant that the storm may not be too violent. And Trisk, it seems to me, is a sheltered spot. It's not windy. And with God's help, if only there shouldn't be a sudden storm, we may yet be able to save the logs," Reb Yechezkiel concludes. "With God's help."

"We have to send two hundred rubles to the squire. And Reb Abraham Plotsker had better buy what he needs in Shaminitz. I am afraid the Shaminitzers will buy up all the sheep before we know it. We can't let them do that to us." And still talking, they go into the other room.

About half of the dealers were already in the yard, clustered around the scales where the grain was being weighed. In the house there remained only a few of the last arrivals who had brought their wagons of grain during the night. There were also two traders from the city—one fine Jew in a goyish hat, wearing a collar and a short coat and carrying a stick in his hand. This was Kazak, the trader for the big landlord, the Paaritz. He had been sent from the big landlord's sugar refinery to Reb Yechezkiel. With every second word, he brought in the landlord and his sugar refinery. The other was Reb Zekiel Epstein, a Chassid, who had himself once been a grain dealer, buying produce directly from the farms. Now he was above all that. He had become a broker in his own name. He wore a long imitation-silk coat always torn and spotted; however, it had not yet lost the silken shimmer of its earlier days.

Reb Yechezkiel greeted all the good Jews with a hearty *"sholem aleichem"* and herded them over to the washbasin before they could utter a word, so they could wash before eating. Then a tall heavy woman in a broad apron came into the room. Her heavy rattling bunch of keys heralded her arrival; her diamond earrings

די אורחים האָבן זיך געלאָזט שטופּן צום כּיור. פֿון הינטן איז געגאַנגען דער מעקלער עפּשטיין. מלכּהלע האָט ברויט אויפֿן טיש אויפֿגעלייגט, דער עולם האָט זיך אַרום טיש געזעצט. פֿון דער קיך האָט זיך געטראָגן דער ריח פֿון געפּרעגלטע ציבעלעס און די פּאַרע פֿון רויטן באָרשטש, וואָס האָט דערמאָנט אָן פּסח און האָט געוועקט די תּאווה צום עסן. עפּשטיין איז געזעסן ביים טיש, ווי איינער פֿון די אורחים, האָט געגעסן און גערזאָגט גלייכווערטלעך. דער צווייטער מעקלער, קאַזעק, איז געזעסן אין אַ ווינקל אויף דעם אָנליין פֿון שטול און זיך די וואָנצעס געדרייט. ער איז געזעסן אויף אַזאַ שטייגער, אַז מען וויל האָט מען געקענט מיינען, אַז ער זיצט ביים טיש, און אַז מען וויל, קען מען מיינען, אַז ער זיצט נישט ביים טיש. ער האָט געקוקט אויף עפּשטיינען פֿון דער הייך. נאָר די דינסט, ווייזט אויס, האָט זיך טועה געווען און אים געמוזט רעכענען, אַז ער זיצט אויך ביים טיש, וואָרעם זי האָט פֿאַר אים אויך אַנידערגעשטעלט אַ טעלער. ער, הייסט עס, האָט זיך אויך טועה געווען און צוגערוקט זיך צום טיש, עסנדיק אויך אויף אַזאַ שטייגער, אַז מען וויל קען מען מיינען, אַז ער עסט ביים טיש, און אַז מען וויל קען מען מיינען, אַז ער פֿאַרזוכט נאָר...

*

אין הויף איז איצט גאָר אַן אַנדער לעבן. אַ פֿאַר־פּורים־טאָג. דער ווינטער איז נאָך אויף דער ערד, אָבער דער פֿרילינג שמייכלט שוין פֿון הימל אַראָפּ, און פֿון אַלע פֿיר זייטן וועלט. דער לאַנג־געפֿרוירענער שניי, וואָס איז דורכן ווינטער אַ צווייטע ערד געוואָרן, צערינט און צעגייט ווי שניי אין וואַסער. דער זונס ליכטיקע טעכטער — די שטראַלן — בלאָנדזשען אין דער בלאָטע אַרום. אין הויף איבער די קעפּ פֿליען טויבן אַהין און צוריק, קומען אויף דער ערד אַראָפּ, כאַפּן אַ קערנדל האָבער און מיט אַ גדולה פֿאַרשפּרייטן זיי זייערע ווייסע פֿליגל און מאַכן פּליטה. אין הויף זיינען קערנער האָבער פֿאַרוואָרפֿן, דער הויף איז אין שפּע איינגעטונקט... און הינער דרייען זיך, פּיקן די קערנדלעך און וואַרפֿן זיך יעדערן פֿאַר די פֿיס. ביי דער שטאַל אויף אַ קייט, אונטער אַ ביידל ליגט בורעק, אַ גרויסער קודלוואַטער הונט. ער שטעקט זיין דיקן קאָפּ אַרויס און וואַרט אויף אַ באַפֿעל. אין הויף, ווי אין ישעיהו הנביאס צייטן, דרייען זיך אַרום אַ ווייסע ציג מיט געדרייטע הערנער און אַ נידעריקער שעפּס, וואָס זיי האָבן צוזאַמען שותּפֿות געמאַכט און ציפּן צוזאַמען פֿון די בינטלעך היי, וואָס ליגן אויף דער פֿור אין מיטן הויף.

אויף דער צווייטער זייט הויף ליגן איינגעפֿרוירענע ברעטער און קלעצער, האַלב איינגעזונקען אין שניי. יונגען קריכן איבער די קלעצער, דערגרייכן ביזן שפּייכלער. די טירן פֿון שפּייכלער שטייען אָפֿן, און פֿאַר די טירן שטייט אַ גרויסע וואָג. איינער לייגט אַרויף געוויכט אויף דער וואָג, און דער „שרייבער" (אַ יונגערמאַן אין אַ פּעלצל און אין אַ פֿוטערנעם קאָלנער) האַלט אַ ביכל אין דער האַנט און שרייבט דאָס געוויכט אין ביכל אַריין. דורך דער אָפֿענער פֿאָרטקע קומען אַריין צו פֿאָרן איין פֿור נאָך דער צווייטער, מען נעמט זעקלעך אַראָפּ, מען וועגט אָפּ, און מען טראָגט זיי אין שפּייכלער אַריין.

נאָטע דער יונג ביי די פֿערד, אַ הויכער ברייט־ביינִיקער, פֿון ר' יחזקאלס „גוואַרדיע", מיט אַ שוואַרץ, אָפּגעברענט געזיכט, מיט ליכטיקע צוויי גרויסע אויגן, וואָס קוקן פֿון דער ווייטנס ווי צוויי שטורקאַצן, פֿירט אַרויס פֿון שטאַל צוויי הויכע פֿערד, בולאַנעס. איינס פֿון די פֿערד האָט אויפֿן שטערן אַ שוואַרצן רונדיקן פֿלעק, וואָס האָט פֿון צווישן זיין גרויען שאָקאָלאַד־קאָליר ווי אַ שוואַרץ אויג געשיינט. די האָר ביים האַלדז זיינען בייביידע פֿערד געווען צעקעמט און איינגעפֿלאָכטן אין פֿלעכטלעך. די האָבער־קינדער זיינען געווען ר' יחזקאלס ליבלינגען. זיי האָבן אים פֿאַרשטאַנען, האָבן געוואוסט, ווען דער וועג איז נייטיק. די בייטש האָט מען נאָר פֿאַר פּאַראַד געהאַלטן. עס איז נאָך נישט געווען דער פֿאַל, אַז זיי זאָלן אים שבת אין וועג איבערלאָזן. זיי האָבן עפּעס ווי געפֿילט, ווען עס איז פֿרייטאָג און מען דאַרף זיך אויף שבת אַהיים איילן. ער האָט זיך געקענט אויף זיי פֿאַרלאָזן. און ווען זיי פֿלעגן אַזאַ שטיקל ווייזן, האָט ער זיי אַליין מיט זיין האַנט געגלעט...

געזאָגט האָט מען, אַז ר' יחזקאלס פֿערד זיינען נשמות פֿון אַלטע בעלי־חובות, וואָס זייערע וועקסלען ליגן נאָך ביי אים אין שאַנק, און זיי קענען נישט קיין רו אין קבֿר האָבן, ביז זיי וועלן אים דעם חובֿ נישט אָפּצאָלן...

נאָטע האָט געטראָגן זיין ווינטערדיק קורץ פּעלצל מיט לאַנגע לעדערנע שטיוול און אויפֿן קאָפּ דאָס זעלנערישע רונדיקע פֿוטערן היטל, אויף וועלכן עס האָט נאָר דאָס בלעכל געפֿעלט. און מיט אַ מין רחבֿותדיקייט האָט ער זיינע חבֿרים צוגעפֿירט צום וואָגן, זיי די כאָמעטעס מיט די מעשענע קאַנטן אויף די העלדזער אָנגעטאָן, און מיט דעם נייעם געשפּאַן אויסגעצירט. דערנאָך האָט ער די בלויע בענדערנע לייצעס ביים דישל פֿאַרבונדן און ער האָט זיך גענומען צום געזעס. אַנטעק האָט פֿון בוידעם די האָקעס מיט די שטריק אַראָפּגענומען און זיי אונטערן געזעס פֿאַרפּאַקט. אַריינגייענדיק אין שטאַל, האָט דערווייל נאָטע אין פֿענצטער פֿון דער קיך אַן אויג געוואָרפֿן, זיין אויג האָט זיין שליחות דערפֿילט, און באַלד נאָך אים האָט זיך נאָכגעלאָזט יענטע דאָס דינסט־מיידל. דאָס רויטע, געזונטע בלוט, וואָס האָט אין אירע דיקע, פֿליישיקע הענט געברונען, האָט דורך דעם צעריסענעם קאָפֿטן אַרויסגעשפּראָצט. אירע שוואַרצע לאָקן איבערן רויטן געזיכט און די שוואַרצע אויגן מיט די שוואַרצע, שאַרפֿע ברעמען אין איר יונג־בלוטיק געזיכט האָבן ווערטער גערעדט — פֿייער און פֿלאַם. זי איז פֿלינק אַריין אין שטאַל נאָך נאָטען, און נישט רײדנדיק קיין וואָרט, האָט זי פֿון אונטערן קאָפֿטן אַ האַלבע געקאָכטע הון אַרויסגענומען און אים דערלאַנגט.

נאָטע האָט עס צוגענומען, עפּעס ווי עס קומט אים דאָס.

זי האָט נאָך געוואַרט...

ער האָט געוואוסט אויף וואָס...

און ווייל זי האָט געוואָלט, וויל ער דווקא נישט. זי הייבט אויף אַ שטרוי און מאַכט זיך אַרויסגייענדיק.

איצט וויל ער. ער כאַפּט זי אָן, נעמט זי פֿעסט אַרום מיט ביידע הענט, און האַלטנדיק אין די אָרעמס די בייטש, זאָטלט ער איר אָן אַ גראָבן קוש אויף דער באַק.

flashed. She placed a clean white tablecloth upon the chalked-up table, and in a solid housewifely voice, she commanded the men, "Reb Toby, wash your hands. Reb Nota, go wash." Then she set the table.

The guests permitted themselves to be hustled to the washroom. Epstein, the broker, was the last. Malka set bread on the table, and everyone sat down. From the kitchen came the odor of frying onions and the steaming aroma of red borsch, which brought memories of Passover and awakened everyone's appetite. Epstein sat at the table in full equality with the other guests; he traded witticisms from the Torah as he ate. The other broker, Kazak, sat in a corner on the edge of the bench and twirled his whiskers. He sat in such a way that if one wished one could believe that he was sitting at the table, and if one wished one could believe that he was not sitting at the table. He looked down upon Epstein from his height. But the serving girl, it seemed, made a little error and counted him as a guest at the table, for she put a plate before him. He too, it seemed, made an error and turned toward the table, partaking of the food in such a way that if one wished one could consider that he was eating, and if one wished one might consider that he was merely tasting.

In the yard, there was altogether a new life. Just before Purim, winter still lies on the earth, but spring already smiles down from heaven and approaches from all four corners of the world. The long-frozen snow, which formed a second surface over the earth during the winter, now melts and dissolves. The sun's bright daughters, the warm rays, flicker in the mud. Pigeons fly back and forth over the yard. They descend and light on the ground, snatch up a kernel of oats, proudly spread their white wings, and are off. Grains of oats are scattered over the yard. Hens wander about, pick up the grains, and get underfoot. Chained in the stable to his kennel lies Borak, a large shepherd dog. He sticks out his thick head and waits his chance. As if in fulfillment of the prophecies, a white goat with twisted horns wanders around the yard with a little sheep. They have formed a partnership and sport together in the bundles of hay lying on a wagon in the middle of the yard. On the other side of the yard frozen boards and planks lie half buried in the snow. Children swarm along the boards, heading for the granary. The doors of the granary are open; in front of them stands a huge scale. One man piles sacks on the scales, and the record keeper, a young man in a fur-collared coat, holds a notebook in his hand and writes down the weight. Through the open gates one team after another drives into the yard. The drivers unload their sacks, weigh them off, and carry them into the granary. Nutta, the young stableman, a tall broad-boned fellow from Reb Yechezkiel's establishment, with a dark sunburned face and large bright eyes that look from the distance like two storm lanterns, leads a pair of tall horses out of their stalls. One of the horses has a round black mark on his forehead that shines like a dark eye out of his chocolate-colored coat. The manes of both horses are combed and braided. This pair is the favorite treasure of Reb Yechezkiel. They understand him and they know when his journey is urgent. The whip is carried only for show. There has never yet been a time when these horses have left him stranded on the road over Sabbath. They seemed to sense the coming of evening on Fridays so as to race home before Sabbath fell. He could rely on them. And when they showed their mettle, he stroked them with his own hands.

It was said that Reb Yechezkiel's horses were the souls of one-time debtors whose signatures still lay in his keeping and who could not rest in their graves until they had worked out their debts to him.

Nutta was dressed in his short winter jacket with high leather boots. On his head he wore a round military fur hat; only the insignia was missing. And with a friendly air he led his companions in labor to the wagon, placed the halters around their necks, and hooked them up in their new harness. Then he tied the blue reins to the whip and took his place on the driver's seat. Antek picked up the weight and the rope from the ground and shoved them under the seat.

While going into the stables, Nutta threw a glance into the window of the kitchen. It was successful, for he was almost immediately followed by Yente, the serving girl. The glow of her healthy red blood in her thick fleshy arms was visible through her torn smock. Black locks framed her sooty young face, and her black eyes under the sharp black brows spoke fire and flame. She slipped into the stable after Nutta, and without saying a word, she brought a half a roast chicken from under her smock and handed it to him. Nutta accepted it as a matter of course. She waited. He

— נו, זאָלסט אַזוי לעבן, אויב דו וועסט מיט מיר חתונה האָבן — זאָגט זי צו אים, אָוועקנעמענדיק איר געזיכט.

— פֿלינקער, די באַלעבאָסטע גייט. כאַפּ... — מאַכט ער צו איר און שטופּט זי אַרויס.

זי דערשרעקט זיך, כאַפּט זיך אויף, אָבער באַלד איבערצייגט זי זיך, אַז ער האָט זי אָפּגענאַרט, בלייבט זי שטיין בײַ דער שוועל פֿון שטאַל:

— צעברעכן זאָלסטו די הענט און די פֿיס אויפֿן וועג! — זאָגט זי מיט אַ שעלמיש געלעכטערל אַרויסלויפֿנדיק.

— דו, סוקע איינע — לאָזט ער זיך נאָך איר.

דאָס שרײַבערל בײַ דער וואָג, באַמערקנדיק ווי זי לויפֿט אַרויס פֿון שטאַל, ווינקט ער צו אַנטעקן דעם הויף־וועכטער.

— פּשאַ קרעוו — לאָזט זיך אַנטעק נאָך איר.

זי שטעקט אַרויס אויף זיי די צונג און ווערט פֿאַרשוואונדן אין פּירהויז פֿון דער קיך.

אַ קנאַק פֿון נאָטעס בײַטש און אַן עזותדיק רעשן פֿון רעדער האָבן צו וויסן געגעבן, אַז די פֿור שטייט שוין פֿאַר דער טיר געשפּאַנט.

און באַלד האָט מען אָנגעהויבן טראָגן פֿון שטוב אויפֿן וואָגן פּעקלעך און פּעקלעך. ר׳ יחזקאל רירט זיך נישט אין וועג אַרײַן אָן צדה־לדרך. ר׳ יחזקאל האָט זיך געוויזן אין גרויסן, ברייטן שאָפּן־פּעלץ, דעם ווינטער־דיקן פּאַלטאָ מיט די ברייטע אַרבל האָט מען איבערן געזעס געלייגט (וואָרעם אַ טאָג איז געווען אַ שיינער, דער פֿראָסט האָט געלאָזט, און די זון האָט אין הימל געלאַכט), נאָך אים זײַן ווײַב מלכּהלע — מיט אַ ברכה אויף די ליפּן, און חבֿרה קינדערלעך, קליינע און גרויסע, טייל האַלטנדיק אין די הענט גמרות — מיטגענומען אין חדר אַרײַן נאָכן אָנבײַסן, קלע־נערע — בייגל מיט פּוטער, נאָך טייל האָט דער באַהעלפֿער אונטער־געשטופּט: „אין חדר אַרײַן”. די קינדער אָבער, מערסטנטייל אין פּעלצלעך אָנגעטאָן, וואַרטן אַרום דער פֿור.

— זיידעשי, זאָל דער זיידעשי פֿאָרן געזונטערהייט!

— בלייבט געזונט און לערנט מיט חשק! — האָט זיי דער זיידע איטלעכן באַזונדער די האַנט געגעבן, פֿון דער הויזן־קעשענע אַ גרויסן בײַטל אַרויסגענומען און די קינדער לעצט־געלט געטיילט.

פֿון דעם פֿענצטער פֿון צווישן די צוויי געהאָפּטענע גאָרדינען האָט אַ מיידלס געזיכט אַרויסגעשיינט. דאָס האַלבע געזיכט, אַן אײַדל גע־רייטלטע באַק מיט אַ שוואַרצן זײַדענעם לאָק און מיט אַ בלויען באַנד פֿאַרבונדן, האָט אײַדל און אַריסטאָקראַטיש פֿון דער ווײַטן צום פֿאָטער אַהין געשאָקלט:

— פֿאָר געזונטערהייט, טאַטעשי!

ר׳ יחזקאל איז אויפֿן וואָגן אַרויף. זיצנדיק אויפֿן וואָגן, האָט ער נאָך עפּעס מיט ר׳ טוביהן, זײַן מענטש, גערעדט, געזעגנט זיך, און אַהין געשאָקלט צו מלכּהלען: בלייב געזונט, בלייב געזונט! דערנאָך צום מיידלס ליכטיקן געזיכט: בלייב געזונט, לאהלע! און צו די אייניקלעך פֿון וואָגן אָנגעזאָגט:

— איר זאָלט באַגערן צו לערנען!

אין אַ ווינקל איז יענטע געשטאַנען. אירע הענט האָט זי אויפֿן האַרץ פֿאַרלייגט און געקוקט אויף נאָטען, ווי ער זיצט זיך שטײַף און שטאַרק אויף דעם קאַרשל אין זײַן קורץ פּעלצל, און דאָס ממזרישע וואָוילײַנגערישע היטעלע ווינקט אַראָפּ צו איר. ער האַלט די לייצעס אין דער האַנט, גרייט אין דער וועלט זיך צו לאָזן, ווי זײַנע פֿערד, די חבֿרים, וואָס קענען נישט אײַנשטיין און האַקן מיט די פּאַדקאָוועס אויף די שטיינער.

יענטע האָט געשמייכלט.

נאָטעס אַ קנאַל פֿון דער בײַטש האָט איר אַ גרוס אָפּגעגעבן: בלייב געזונט, יענטע!

די סאָפּנדיקע פֿערד האָבן זיך אין דער וועלט געלאָזט, אויסמײַדנ־דיק דאָס שטילע, רואיקע, פֿרימאָרגנדיקע שטאָט־געסל — און נאָטע מיטן זעלנערישן היטל איז ערגעץ־וואו פֿאַרשוואונדן געוואָרן...

אין דער שטוב בײַ ר׳ יחזקאלן איז איצט שטיל. דער עולם האָט די געשעפֿטן אָפּגעמאַכט. די פֿרעמדע, וואָס זײַנען בײַ נאַכט געקומען, האָבן זייערס פֿאַרקויפֿט, אײַנגעשפּאַנט און אָפּגעלאָזט זייער אָרט אַנדערע סוחרים, וואָס וועלן קומען בײַ דער נאַכט. די גרויסע קאַנאַפּע זעט זיך ערשט איצט אַרויס מיט איר לעדערנעם, אַלט־מאָדישן איבערציער און מיט אַלע אירע גריבער און בערגער, וואָס זײַנען אין איר. דער לאַנגער טיש אין מיטן שטוב איז באַשריבן מיט קרייד, דער שוואַרצער אויוון איז באַשריבן, די הויכע שאַנק איז באַשריבן און אַלע שטולן און בענק זײַנען „אָנגערעכנט”, און די רעכענונגען אויף טיש און בענק, אויף שראַנקען און ווענט זעען אויס ווי כּלי־זיין, וואָס די זעלנער האָבן זיי איבערגעלאָזט אויפֿן שלאַכט־פֿעלד און זײַנען אַנטלאָפֿן פֿון זיי. און די רעכענונגען קוקן איינע די צווייטע אָן, און קריגן זיך, און שטעכן איינע דער צווייטער די אויגן אויס...

באַלד זײַנען אַרײַנגעקומען צוויי נידעריקע, פֿעטע יונגעמאַנטשיקלעך: כאַצקל און בערל, מיט נידעריקע, רונדיקע בײַכלעך. די משפּחה־גריבעלעך בײַ זייערע נאָז־ווינקלען זאָגן אויס, אַז זיי זײַנען ברידער. זיי זײַנען ר׳ יחזקאלס שוועסטער־קינדער. אַ מאָל זײַנען זיי צוויי יונגע לייטלעך אויף קעסט געווען — היינט זײַנען זיי אויך נאָך קעסט־יונגע־לייטלעך — נאָר זיי דרייען זיך שוין אין שטוב אַרום. משפּחה מיט דער שטוב, קומען זיי נאָכן אָנבײַסן צולייגן זיך אויף דער קאַנאַפּע, פֿאַר מיטאָג.

ביידע מיט אַ מאָל, ווי עס פּאַסט פֿאַר צוויי ברידער, האָבן זיי זיך בײַנאַנד אויף דער קאַנאַפּע אַרויפֿגעלייגט. די פּאָלטנס אויסגעטאָן, קונציק זיי פֿאַר קישעלעך געמאַכט און אונטער די קעפּ זיך אַרונטערגעלייגט. צו ערשט האָבן זיי אין דער שטיל, אַזוי ווי עס וואָלט זיי אַ שאָד זײַן אויף דעם אַ וואָרט אויסצוניצן: געשטופּט זיך, געשטויסן זיך. יעדערער האָט פֿאַר זיך דעם אַלנעבער געוואָלט. נאָר ווי זיי האָבן אָן ווערטער זיך גע־קריגט, אַזוי האָבן זיי אויך אָן ווערטער צווישן זיך שלום געמאַכט. איינער האָט דעם אַלנעבער גענומען, און דער צווייטער האָט זיך צופֿוסנס געלייגט.

knew what she was waiting for. And contrariwise, since she wanted, he didn't. He picked up a bit of straw and seemed to be on his way out. And now he wanted. He seized her and imprisoned her in both his arms, still holding the whip in his hand. He paid her with a fat kiss on the cheek.

"You think I believe you'll marry me? You should live so!" she said, pulling away.

"Quick, the mistress is coming. Run!" He gave her a little push. She became frightened and started away, but in a moment she realized he was teasing her. The girl paused at the stable door. "I hope you break your arms and legs on the way!" she flung at him with a laugh as she ran off.

"You witch!" he called after her. The weighman, seeing her running out of the stables, winked to Antek, the yardmaster. "Goddam!" Antek called after her. She stuck out her tongue to him and disappeared in the cooking shed.

The snap of Nutta's whip and the growl of whirling wheels announced to the world that the wagon was waiting in front of the gate. Immediately a procession of people, carrying all sorts of packages, moved from the house to the wagon. For Reb Yechezkiel never started on the way without a few items to sustain him on his journey.

Then Reb Yechezkiel appeared, carrying his ample sheepskin. The wide-sleeved winter coat was spread over the seat since it was a nice day and the frost was melting and the sun was laughing in heaven. After him came his wife, Malka, with a blessing on her lips, and a flock of children, small and large. Some of the children had their study books in their hands as they had already been in the schoolroom—and there were toddlers clutching buttered bagels, whom a servant was still urging toward the schoolroom. But the children—most of them in their fur jackets—clustered around the wagon.

"Grandpa!" they called. "Have a good trip. Go in the best of health."

"Good health to you, children. Study well!" their grandfather called, giving his hand to one after another. Then he pulled a huge purse out of his trouser pocket and handed out spending money to the children.

From a window between two open shutters, a young woman's face peered out. One could see part of a tender blooming cheek and a black silken braid tied with a blue ribbon, the whole making a delicate picture in the distance, as she called out, shaking her head to her father, "Good health, Papa!"

Reb Yechezkiel mounted the wagon. Sitting there, he gave last-minute instructions to his man, Reb Toby. He said his farewells and called out to Malka, "The best of health, the best of health!" And then called to his sweet-faced daughter, "The best of health, Leabeh!" and to his grandchildren he called out from the wagon, "Don't forget, study well!"

Yente was standing to one side. She held her hand over her heart and peered out after Nutta as he sat proud and powerful on the driver's seat. There he was in his short coat, with his rascally cap, winking down at her. He held the reins in his hands, ready to go forth into the world with the same impatience as his team of horses, who were rattling their hoofs on the stones. Yente smiled. The snap of Nutta's whip was a greeting for her. "In the best of health, Yente." The team turned out of the little lane into the early morning quiet of the village and went forth into the world, and Nutta with his military cap disappeared in the distance.

In Reb Yechezkiel's house all is now peaceful. Business has been finished. The guests who came during the night have sold their wares, hitched up their horses, and left their places to other merchants who will arrive in the coming night. Only now can one see the old-fashioned leather cover of the big sofa, with all of its hills and vales. The long table in the middle of the room is scribbled over with chalk reckonings. The black stove is bescribbled, the high cupboard is bescribbled, and every chair and bench is covered with calculations. And the calculations on tables and benches, on the cupboard and on the walls, look like weapons left by soldiers who have fled from the field of battle. The calculations confront each other, contradict each other, glare across at each other.

Soon there enter two short, pot-bellied, fat young men, Chezkel and Berel. One may see by the family characteristic, the creases beside their nostrils, that they are brothers. They are, indeed, the nephews of Reb Yechezkiel.

Not long ago they were only two young students given their keep by the family, according to custom. And even today they are really still only guests of the family, but they are already in the habit of busying themselves in the big room. Since they are part of the family, they come in after breakfast to stretch out on the big

כאַצקל, דער עלטערער ברודער, האָט קונציק זיך געקראַצט מיט איין פינגער אין זיין געל בערדל און האָט זיך פאַרטראַכט אויף אַ רעכענונג, וואָס איז אים קעגנאיבער פאַר די אויגן געשטאַנען:

7 מאָל 38 וויפל האָבן מיר, האַ, בערל?

נאָר בערל האָט אים מיט דער נאָז אָפּגעענטפערט. האָט זיך כאַצקל מישב געווען, זיך צו דער וואַנט אויסגעדרייט, און עפּעס ווי וועלנדיק אָפּטאָן בערלן, האָט ער אויך דאָס זעלבע געטאָן...

קאַפּיטל צוויי

אַ הייזל ביי דער ווייסל

איינס אַליין און פאַר זיך אַליין שטייט זיך אַ הייזל אין טאָל צווישן צוויי הויכע בערג, וואָס לאָזן זיך הויך און ווייט אין דער וועלט אַריין, ביים ברעג פון טייך ווייסל. ווינטער איז עס. גאָטס וועלט איז אין גאַנצן אין שניי פאַרטרונקען. אונדזער הייזל, ווי אַן אַלטער באַלעבאָס אין תכריכים, שטייט זיך ביים ברעג, קוקט זיך צו צום פאַרפרוירענעם טייך, זיין שכן, און עס שוויגט, ביז דער טייך וועט צו תחית־המתים אויפשטיין. דערווייל איז דער טייך געשטאָרבן, געפרוירן און אין אַ ווייסן קיטל איינגעהילט. ראָבן פליען אויף זיין ברייט און לענג, שטעלן זיך אויף דעם טייכס רוקן און לעכערן זיין אָפּגעטאָקטע דעק. טייל מאָל גייט אַ מענטש איבערן טייך, און דעם מענטשנס פיס טוקן אין דעם ווייסן, טיפן שניי. און פוןביידע זייטן הייזל זעען אויס די הויכע בערג, ווי שטיקער געפאַלענע פליגל פון אַן אָדלער, וואָס ליגן איינער אויפן צווייטן, אָדער ווי שטיקער געפרוירענע וואָלקן וואָלטן געפאַלן איינס אויפס צווייטע. אויף די רוקנס בערג קריכן נידעריקע שניי־ביימלעך; איין ביימל, באַדעקט פון קאָפּ ביז די פיס אין שניי, האָט זיך אויפן שפּיץ באַרג אַרויפגעכאַפּט. עס שטייט איינס אַליין אין דער הייך און עס קוקט זיך ווייט און ברייט אין דער ווייסער וועלט... ביים ברעג טייך, צופוסנס דעם באַרג און צו־קאָפּנס דעם טייך, שטייט אַ שרענגע ביימער, איינס נאָכן אַנדערן מיט שניי באַדעקט, וואָס זיי זעען אויס ווי ווייסע עדות, וואָס שטייען און היטן דעם ריזיקן מת, דעם טייך...

אין דעם הייזל זיצט אַ משפּחה פון יאָרנלאַנג. דאָרט לעבט מען מיט זיך און מיטן טייך, דעם שכן. „חיים איבערפירערס“ הייסט דאָס הייזל היינט. אַמאָל מיט אַ דרייסיק יאָר צוריק האָט עס געהייסן „משה איבער־פירערס“, און אפשר אין צוואַנציק יאָר אַרום וועט עס גאָר הייסן „דוד איבערפירערס“. נאָר עס איז נישט קיין חילוק, דער נאָמען טוישט זיך נאָר מיט די יאָרן. אָבער דאָס הייזל, דאָס וואַסער און דער נאָמען „איבער־פירער“ בלייבן ביז איצט. דער היינטיקער „איבערפירער“ הייסט חיים און איז אַ ייד פון אַ יאָר פופציק, אַ הויכער און אַ דאַרער. דאָס פּנים אויסגעצויגן און די ווייסע באָרד אויסגעצויגן, און דער הויכער געקנייטש־טער שטערן איז אויסגעצויגן. אַ וואַסער־קינד, אויפגעצויגן געוואָרן ביים וואַסער, און ווער ווייסט. אויב זיין קבר וועט נישט זיין אין וואַסער. נו, וועט עס אין וואַסער גופא נישט זיין, על־כל־פּנים וועט עס זיין ביים וואַסער. און וועט אַ געוויטער קומען, וועט אים דאָס וואַסער פון קבר אַרויסנעמען און מיטפירן אים מיט זיך קיין דאַנציג, אַזוי ווי עס האָט מיט זיין פאָטער און מיט זיין זיידן געטאָן... און וואָס איז דער אונטער־שייד, צי מיט דער ערד, אָדער מיטן וואַסער אויסגעמישט צו ווערן? די ערד איז טויט, זי שוויגט תמיד און שטייט תמיד אויף איין אָרט, דאָס וואַסער לויפט, איילט זיך אין דער וועלט אַריין, עס לעבט כאָטש...

משפּחה מיטן וואַסער איז ער שוין פון לאַנג. דאָס וואַסער דאַרף יעדן יאָר אַ מענטשן, און זיין משהלע איז שוין פון לאַנג מיטן וואַסער געוואָרן אויסגעמישט, און דרעמלט דער „איבערפירער“ אַ מאָל שבת נאָכן מיטאָג ביים ברעג איין, און אַ כוואַליע קומט צו לויפן און רוישט, דאַכט זיך אים, אַז משהלע מיט זיינע חברים, די כוואַליעס, זיינען אים געקומען וועקן...

זומער ציט ער די פּרנסה פון וואַסער. אַ גאַנצע וואָך איז ער אויף דעם שיפל, און זיין לייוונט שפּאַלט און שיידט אָפּ איין הימל פון צווייטן... שבת. דאָס וואַסער פירט זיך ידישלעך, עס האַלט מיט שבתים און ימים־טובים, שטיל איז עס, עס קושט איין כוואַליע די צווייטע, און ער מיטן ווייב זיצן פאַר דער טיר. ער זאָגט פּרק, דאָס ווייב לייענט אין „צאינה וראינה“, און זיי דערציילן די כוואַליעס גאָטס וואונדער, און יעדער כוואַליע כאַפּט אַ וואָרט און מאַכט פּליטה. ווינטער איז דער טייך געפרוירן, צו־געדעקט אין זיין שייד. דאָס הייזל איז פאַרשנייט, פאַרשאָטן פון קאָפּ ביז צו די פיס. פון דעם בלומען־פאַרקאַוועטן פענצטערל שטאַרט אַרויס דעם איבערפירערס אַן אויג און באַטראַכט דעם שותף, דעם טייך, ווי ער איז צוגעדעקט, געפרוירן. דער איבערפירער קוקט און קרעכצט. צוויי זיינען פאַרפרוירן: דער טייך אונטערן אייז און דער איבערפירער אין זיין הייזל. און ווען דאָס וואַסער רייסט זיך פון הינטער זיין דעק אַרויס און לעבט אויף, דעמאָלט קריכט פון זיין ווינטערדיקן קבר אויך דער איבערפירער אַרויס, האָט הנאה פון זיין שותף, וואָס איז צו תחית־המתים אויפגעשטאַנען, און ער שמידט אויס זיין שיפל מיט סמאָלע.

ביי נאַכט. די געגנט איז אַרום שטיל. דער הימל קוקט מיט ליבשאַפט אויף דער וועלט, ווי אַ טאַטע אויף זיין הויז־געזינט. די פעלדער זיינען מיט שניי באַדעקט, און די בערג זיינען ווי טויטע ריזן אין זייערע תכריכים. דעמאָלט שימערט פון איבערפירערס פאַרקאַוועטן פענצטערל אַ שטראַל

couch. They stretch out on the couch together, as is appropriate for two brothers. First they take off their coats and fold them and place them for pillows under their heads. They do all this in silence as though it would be a pity to waste a word. They shove each other a little, kick each other a little, as they stretch out in opposite directions. Each would have liked the headpiece for himself. But just as they have conducted their struggle in silence, so they now silently make peace. One takes the headpiece, and the other arranges himself against his feet. Chezkel, the older brother, scratches his little yellow beard and falls into thought over an account that stares at him from across the wall. "Seven times thirty-eight. How much does that make us, huh, Berel?" Berel answers only with a snore. So Chezkel gives up the question, turns to the wall, and, as though in imitation of Berel, he too begins to snore.

The River

All by itself there stands a little house in the gap between two high hills that rise into the world, tall and far, near the edge of the river Vistula. It is winter. God's world is entirely drowned in snow. Our cottage, like an old family man in his white sacramental undervest, stands at the riverbank, peering down at his frozen old neighbor, the river, and everything is still, awaiting the resurrection of the river. In the meantime the river lies there frozen and dead, wrapped in a white winding sheet. Ravens fly along the length and breadth of the river, alighting and picking little holes in its back. Occasionally a man passes over the river, leaving tracks in the deep white snow.

On both sides of the house the hills look like the broken wings of a fallen eagle, folded one over the other. Scrubby little snow-covered trees creep up along the shoulders of the hills, and one little tree, covered from head to foot with snow, has managed to scramble up to the top of the hill. It stands all by itself on the summit and looks out far and wide over the white world. At the edge of the river, along the foot of the hill, stands a row of trees, one beside the other, snow-covered, looking like a row of white-clad attendants standing watch over a patient who is in danger of death —the river.

In the house, the same family has lived year after year. They live by themselves and with their neighbor, the river. Today the house is called Chaim the Ferryman's. About thirty years ago, it was called Mosheh the Ferryman's, and perhaps, in about twenty years from now, it will be called Daavid the Ferryman's. But this is no sign of change. Only the name may change with the years. But the house, the river, and the name Ferryman's remain forever. The eldest ferryman, named Chaim, is a Jew of some fifty years. He is tall and thin, with a drawn-out face and a drawn-out beard and a high, creased, drawn-out forehead. He is a child of the water, brought up along the water's edge, and—who can tell—his grave will probably be in the water. And if not actually in the water, in any case alongside the water. And if a great storm comes, the roaring river will tear him out of his grave and carry him off to Danzig, as it did with his father and his grandfather. And in the end, what difference does it make whether one is mingled with the earth or dissolved in the sea? The earth is dead. She is forever silent and forever motionless. But the water at least is in continual movement, rushing, hurrying into the world, bubbling with life. For a long time he has been kin with the sea. Every year the river demands a human sacrifice, and it is already a long time since his little son Mosheleh became one with the river. And if the ferryman drowses by the shore sometime of a Sabbath afternoon, and a wave comes along with a roar, he might well imagine that the waves are Mosheleh and his playmates, who have come to wake him.

In the summer, he earns his living from the river. All week long he is in his little boat with the sail that cuts the sky in two. On the Sabbath, the river behaves like a good Jew. The river observes the Sabbath and the holy days. She is quiet. One wave gently kisses the other, and the ferryman and his wife sit by their door. He recites the Sabbath prayer, and his wife reads from the women's portion, and they speak of God's wonders to the waves. And each wave picks up a word and says amen.

In winter the river is frozen under her blanket of snow. The little house is covered with snow, poured over it from head to feet. From the flower-frosted windowpane, the eye of the ferryman peers out at his neighbor the river, all covered over and frozen. The ferryman studies the river, groaning. Both are frozen in, the river under the ice and the ferryman in his cottage. And when the water

ליכטיקייט ארויס און דרינגט ערגעץ־וואו אין דער וועלט אריין. ווייט ערגעץ בלאנדזשעט א פוסגייער, ער דערזעט דעם שטראל, וועלכער פירט אים גלייך צום פענצטער פון הייזל די נאכט איבערצונעכטיקן.

*

עס איז נאך ווינטער. מיט שניי ארום איז אלץ נאך באדעקט, נאר דאך קוקט שוין גאט פון דער הייך מיט קלארע אויגן אראפ. די זון איז איבער די גרויע ווינטערדיקע וואלקנס פארשפרייט, און אירע שטראלן לעכערן די ווינטערדיקע דעק. אויף די ארומיקע בערג צעגייט דער שניי קלאר, ריין; קיין מענטשנס פוס האט נאך נישט זייער ריינע ווייסקייט באריִרט, און גאנצע שטראמען צעגאנגענער שניי לאזן זיך גלעטנדיק פון די בערג אראפ און פאלן אין דעם האלב־געפרוירענעם טייך אריין. דאס אייז איבערן וואסער איז ריין און דורכזיכטיק, און דאס וואסער קוקט דורך אים, ווי דורך א קלארער שויב ארויס. טייל מאל ווארפט זיך א פיש ארויף, האקט אויף די שויב מיטן וויידל, ווארפט א בליק אויף גאטס פרייער וועלט און פאר גרויס גדולה, אז די מאמע, דאס וואסער, וועט באלד פון זיך די שויב אראפווארפן, לאזט ער זיך טיף־נארקענדיק אין וואסער אריין די בשורה די חברים אנצוזאגן. און אלץ ארום איז באהאפטן איינס מיטן צווייטן, אלץ האט דער שניי צוזאמענגעגאסן. קלאר, ריין, העל, נאר איין שווארצער פלעק שטערט די ווייסע שניי־וועלט — דאס הייזל, וואס עס שטייט זיך איינס אליין אין טאל.

די חיימטע גייט מיטן עמער צום ברונעם, וואס איז הינטער דעם הייזל, מיט א מאל דערזעט זי פון דער ווייטנס ר' יחזקאלס פור. זי האט באלד די פערד דערקענט, און זי האט צום מאן דורכן פענצטער אריינגעקלאפט.

— חיים, דער סוחר פון די טראטוועס פארט.

— געמאכט ווי א חכם, אין א פאר שעה ארום וואלט פונעם האלץ קיין לעק ניט געבליבן — האט חיים אפגעענטפערט, ארויסגייענדיק אויף דער שוועל פון דער טיר.

און ווער איז עס. צווישן די ווייסע פעלדער שווארצט זיך דער וועג און אויפן וועג לויפן צוויי פערד, וואס קומען וואס א מאל נעענטער.

באלד איז נאטע מיט א קנאל פון דער בייטש צום הייזל צוגעפארן. די פערד זיינען געווען צעהיצט, פארסאפעט. ר' יחזקאל, אנגעטאן אין זיין דיקן שאפן־פעלץ, איז פון דער פור אראפ פרעגנדיק:

— נו, וואס מאכן דארט מיינע העלצלעך?

— מיר האבן געטאן וואס מיר האבן געקאנט. מען האט נאך א מאל מיט שטריקאוועס געבונדן, מיט ברעטער צוזאמענגעקלאפט און מיט גראבע שטריק צום ברעג פארפעסטיקט. אבער ווער ווייסט? שפיל דיך מיט איר — האט חיים אויסגעלאזט מאכנדיק מיט דער האנט, ווי ער וואלט דערמיט געוואלט געבן צו פארשטיין די גבורות פון איר, פון זיין ווייסל.

ר' חיים איז צוגעגאנגען צו ר' יחזקאלן און האט אים אפגעשטעקט שלום־עליכם, און ר' יחזקאל איז מיט אן אראפגעלאזענעם קאפ אין שטיבל אריין.

אין דעם קליינעם רואיקן שטיבל זיינען געשטאנען צוויי הויכע בעטן, פול אנגעלייגט ביז אין האלבן באלקן מיט דעקן, אין וועלכע עס האבן זיך אויפגעהאלטן די פעדערן פון די אלע גענדז און קאטשקעס, וואס די ידענע האט צייט נאך איר חתונה יעדן פרייטאג געשאכטן — אויף אויס־שטייער פאר שוועסטערקינדער אויף חתונה. פון דעם קליינעם שויבן־שענקל, וואס איז געשטאנען אין א ווינקל שטוב, האבן רויטע עפל ארויסגעקוקט, געשפרייט אן עפל־געשמאק אין דעם קליינעם דארפישן שטיבל.

ר' יחזקאל האט זיך ביים טיש אוועקגעזעצט. פאר עגמת־נפש האט ער דעם שאפן־פעלץ נישט אויסגעטאן און האט צום פענצטערל ארויסגעקוקט. ארום איז נאך שטיל, נאר פון גאנץ ווייט הערט זיך א מין גיסן. דאס זאגט קיין גוטס נישט אן, און פון ר' יחזקאלס ברוסט האט זיך אויס גע־וואוינהייט א „רבונו־של־עולם" ארויסגעריסן.

נאטע איז אריין אין שטוב און האט עפעס דארט ביי דער טיר געזוכט. די חיימטע האט זיך מיט אים געקריגט, וועגן האלץ האקן. באלד האט א פייערל געקנאקט אין קיך — א יאיכל פארן סוחר אפצוקאכן. די חיימטע ביי דער קיך זעט, אז דער סוחר זיצט פארקלערט ביים טיש, הייבט זי אים אן טרייסטן:

— זארגט נישט, סוחר, וועגן די טראטוועס, גאט וועט העלפן און וועט אייער סחורה פון וואסער ראטעווען.

ר' יחזקאל האט זיך אומגעקוקט און דערזען די חיימטע. זי, א ידענע, טרייסט אים, האט ער זיך פאר זיך אליין פארשעמט, און איז ארויס אין הויף.

— פירט מיך, ר' חיים, צום געהילץ — האט ער צו חיימען געזאגט, טרעפנדיק יענעם צוויי עמער וואסער טראגן. — נאטע, קום מיט.

חיים האט די עמער אין שטאל געטראגן. אלע דריי זיינען הינטערן הייזל צום געהילץ ארונטער.

אז מען האט נישט געוואוסט, האט מען נישט געקענט באמערקן, אז דארט ליגט האלץ. האלבלעך איז עס אין אייז איינגעפרוירן, און פון אויבן איז עס מיט וואס צוגעדעקט. נאר לאנגע ברעטער זעען זיך וואו־ניט־וואו ארויס, און לאנגע דיקע שטריק זיינען אנגעבונדן אן דיקעביימער, וואס שטייען ביים ברעג.

— א שלעכטס, א שלעכט געשעפט — ברומט ר' יחזקאל פאר זיך און מעסט מיט דעם שטעקן אין דער לופט לויט דעם אויג, וויפל איל ווייט קען דאס געהילץ ליגן פון ברעג.

— מען מוז קיין יאנאשעץ גיין פויערים שאפן, וואס מער פויערים, און אזוי ווי דאס אייז וועט נאר אנהייבן זיך רירן, מוז מען דאס געהילץ פון וואסער ארויסנעמען. וויפיל עס זאל קאסטן, פארפאלן.

— וואס דען? אז דאס אייז וועט אנהייבן זיך רירן, וועט עס דאס געהילץ ווי א פעדערל מיטנעמען — שטימט ר' חיים מיט מיט א מין באהאלטענער גאווה אויף זיין וואסער.

shows again, coming to life from under the winter cover, then the ferryman also crawls out from his wintry grave, taking joy in the resurrection of his neighbor. And he smears his boat with tar.

At night all the surroundings are quiet. The moon gazes lovingly down upon the earth, like a father upon his household. The fields are covered with snow, and the hills are like corpses, peaceful in their shrouds. Then a strand of light shines out from the frosted window of the ferryman's house, blinking to the world. Somewhere, far away, a wayfarer wanders. He catches sight of the strand of light, and it draws him directly to the window of the little house wherein he may pass the night.

It is still winter. And all around everything is still covered with snow. But God already looks down from above with clear eyes. The sun falls upon the gray wintry clouds, and her rays pierce the earth's wintry grave. On the naked hills the snow melts clear and clean. Their pure whiteness has remained unsullied by a human foot, and now entire walls of melting snow slide from the hill and fall into the half-frozen river. The ice over the water is clean and transparent; the water may be seen as through a clean window. Occasionally, a fish leaps up; breaking through the window with his tail, he glances at God's free world and realizes with joy that his mother, the river, will soon uncover the window from herself; the fish dives back deep into the water to tell the good news to his comrades. Clear, clean, and white, the world of snow is marred by only one dark spot, the cabin that stands isolated in the vale.

Chaim's wife goes out to the well behind the house with a pail, and all at once she notices Reb Yechezkiel's wagon in the distance. She recognizes the horses immediately and taps on the window to her husband. "Chaim, the owner of the log rafts is coming."

"There is a wise one! In another few hours there wouldn't be a stick left of his timber!" Chaim answers, coming out to the threshold of the cabin.

The black line of the road lay over the white fields, and on the road two horses galloped, coming ever closer. Soon Nutta arrived before the cabin, drawing up with a flourish of his whip. The horses were steaming.

Reb Yechezkiel, wearing his heavy sheepskin, jumped from the wagon, asking, "Well, how are my logs back there?"

"We did what we could. We roped them up again. We nailed the rafts together with boards. And then we tied them to the shore with heavy ropes. But who knows; when you are dealing with her—" Chaim waved his hand, as though he would indicate the power of his neighbor, the river Vistula.

Reb Chaim approached Reb Yechezkiel, gave him his hand in welcome, and led him into the cabin. Reb Yechezkiel followed, his head hanging disconsolately.

In the quiet little room there were two high beds covered halfway to the ceiling with comforters that were stuffed with the feathers of all the geese and ducks that Chaim's wife had roasted on the eve of every Sabbath since her marriage day. These comforters were to be part of the dowry for her niece's wedding. From the little cupboard that stood in the corner of the house, red apples peered out, spreading their fresh scent through the little farmhouse.

Reb Yechezkiel seated himself at the table. In sheer agony of soul he neglected to remove his sheepskin and just sat gazing out of the window. All around was quiet. Only from far away one heard a sound of flowing water. This was a bad sign. And out of habit, a gusty "God in Heaven!" burst out from Reb Yechezkiel's chest.

Nutta came into the house, looking for something by the door. Chaim's wife began to argue with him about chopping wood. Soon a fire was snapping in the stove and a pot of soup was cooking for the merchant. Seeing that the merchant sat lost in thought by the table, Chaim's wife began to cheer him up. "Don't worry, sir, about the rafts. With God's help, you will rescue them from the water."

Reb Yechezkiel looked around and beheld Chaim's wife. That he should have to receive courage from her—from a woman—made him ashamed of himself. He arose and went out into the yard. "Reb Chaim, take me to the woods," he said as he came upon Chaim carrying two pails of water. "Nutta, come along."

Chaim carried the pails to the door. All three went down to the woods behind the house.

If one had not known that there were logs lying there, one would never have noticed them. The rafts were frozen in the ice and covered over with snow. Only the longest logs showed at all. The rafts were attached by long heavy ropes to the thick trees that stood along the riverbank.

"A terrible, terrible business," Reb Yechezkiel murmured to himself as he held up his walking stick, glancing at its length in order to guess the number of yards that remained between his logs and the edge of the river. "We must get some men from Yamo-

— עס ליגט ניט ווייט פֿון ברעג. אין גאַנצן אַן אייל־צוויי, דריי.

— מען מוז זיך צואיילן. פֿון אויבן קומט דאָס אייז אַן אין אַ ליאַדע מינוט — זאָגט ר׳ חיים שוין גייענדיק.

ר׳ יחזקאל האָט אים אַ פֿינף־רובלדיקן געגעבן, אַז ער זאָל פֿון דאָרף אָקעוויט מיטברענגען און אַליין איז ער צוריק אין ר׳ חיימס שטיבל אַריין.

אין שטיבל ביי ר׳ חיימען האָט זיך געטראָגן אין דער לופֿט אַ ריח פֿון קאַרטאָפֿלעס מיט באָב (די חיימטע ווייסט שוין פֿון לאַנג, אַז פֿון אירע באָב לעקן די סוחרים די פֿינגער); די חיימטע איז אין גאַנצן אין דער קיך געווען פֿאַרטאָן. נאָטע איז געזעסן אין אַ ווינקל ביי דער קיך, די שטיוול אויסגעטאָן, און האָט זיך די אָניצעס געטריקנט, שמועסנדיק דערווייל מיט דער חיימטע וועגן אַ כּלה. — די חיימטע האָט אים אַ שידוך אָנגעשלאָגן מיט אירס אַ שוועסטער־קינד פֿון יאַנאָשעץ, זייער אַ שיין, געזונט מיידל מיט אַ פּאָר הונדערט גילדן. און וועט דער סוחר איבער שבת איבערבלייבן, וועט זי איר שוועסטערקינד אַהער ברענגען.

נאָטע איז געזעסן און האָט דעם שמועס ערנסט אויסגעהערט און מיטן קאָפּ צוגעשאָקלט; געוואָלט האָט ער דערווייל ביי דער אַלטער אַ גוטן מיטאָג אויסנאַרן. ער האָט זיין עסק פֿאַרשטאַנען. די אַלטע איז באַלד צו אים משפּחהדיק געוואָרן. ר׳ יחזקאל איז אַריינגעקומען, איז דער שמועס איבערגעהאַקט געוואָרן.

ר׳ יחזקאל האָט שוין געפֿונען דעם טיש געדעקט מיט עפּעס אַ מין מאָדנער צוועל, וואָס זעט אויס צו זיין אַ קאָלדרע אויף די בעטן, מיט אַ בלעכענעם אויסגעריבענעם לעפֿל, מיט אַ קלינגל פֿון אַ מעסער און אַ גאָפּל, אַ היימיש־געבאַקן ראַזעוואַטע ברויט און אַ זאַלץ־מעסטל. ר׳ יחזקאל האָט זיך געוואַשן, אַ המוציא געמאַכט, און די חיימטע האָט אַ טעלער דערלאַנגט, וואָס די פּאַרע דערפֿון האָט די שטוב איינגענומען. ר׳ יחזקאל האָט קנאַפּ פֿאַרזוכט, אָוועקגערוקט פֿון זיך דעם טעלער, די שיריים איז פֿאַר נאָטען געווען...

ר׳ יחזקאל האָט פֿלינק אָפּגעבענטשט און איז צום געהילץ אַרויס. ער האָט זיך ביים ברעג אָנידערגעשטעלט און געוואַרט.

און איבער דער ווייט און איבער דער ברייט פֿון דער ווייסער וועלט האָט זיך זיין אויג פֿאַרוואָרפֿן. דאָס וואַסער לויפֿט פֿון די בערג און עס גיסט זיך איבערן אייז. פֿון דער ווייטנס הערט זיך אַ קנאַק. אַ שטיק אייז, אַ האַלבער טייך קומט אָן און רייסט זיך וויטער. דאָס וואַסער רוישט שטראָמענדיק אין אַ רינע פֿון צווישן צוויי שטיקער אייז, און מיט אַ רעש שטראָמט עס פֿון דער רינע אַרויס און עס לעכערט דאָס אייז, אויף וועלכן עס פֿלייצט אַרויף. אַ כוואַליע וואַסער קומט אָן צו לויפֿן און גיט זיך אַ גאָס איבערן אייז, באַלד נאָך דער כוואַליע הערט זיך אַ קנאַק; דאָס אייז שפּאַלט זיך און אַ ריזיק שטיק דערפֿון שטעלט זיך קאַפּויר און ווערט די רגע צעשמעטערט אויף שטיקלעך. דאָס וואַסער לאָזט זיך אין אַ שטאַר־קערן שטראָם אַרויס פֿון זיין געפֿרוירענער דעק, מיטשלעפּנדיק מיט זיך די הרוגים, די צעבראָכענע שטיקער אייז, און מאַכנדיק מיט זיי אַ שפּי־לעכל, אַ דריידל אין קאָן, צווישן צוויי כוואַליעס, וואָס איינע וויל די צווייטע כאַפּן.

אָט שווימט שוין דאָס וואַסער און עס ברעכט דאָס אייז ביים ברעג, וואו דאָס האָלץ ליגט. ר׳ יחזקאל הערט שוין דעם קנאַק. דאָס שטיק אייז איז געפּלאַצט, נאָר עס רירט זיך נאָך נישט. דער באַלוואַן איז צו גרויס און צו ריזיק, אַז דאָס וואַסער זאָל אים קענען באַוועגן. דאָס וואַסער האַלט דערמיט מלחמה, עס שיקט נאָך אַ כוואַליע און נאָך אַ כוואַליע. דער באַלוואַן רירט זיך נישט. קלענערע שטיקלעך אייז ווערן אין אים צעהאַקט, צעשמעטערט און גייען אונטער, נאָר ער שטייט אָבער נאָך אַ מינוט און אונטער אים הייבט אָן בורטשען, און דאָס אייז ווערט צעטיילט אויף קליינע שטיקלעך. אָט ווייזט זיך דאָס געהילץ. איין טראַטווע איז אָנגע־בונדן אָן דער צווייטער, און איינע הייבט זיך, רייסט זיך פֿון דער צווייטער. ר׳ יחזקאל קוקט אויף זיין פֿאַרמעגן. עס שטייט אין סכּנה. די שטיקער אייז פּרואוון זיך פֿון אָרט רירן. די שטריק סקריפּן ביי די ביימער. זיי רייסן זיך. די לעצטע מינוט. ר׳ יחזקאל טרעט נעענטער צום וואַסער צו, ער שטרעקט די האַנט אויס, ער וויל אָנרירן מיט די הענט, און קוקט זיך אום, אויב מען זעט נישט די פּויערים. קיינער קומט נישט. דאָס וואַסער לויפֿט אייליק, דאָס אייז פּלאַצט, — זיין פֿאַרמעגן ראַטעווען, אוי, רבונו־של־עולם, זיין פֿאַרמעגן ראַטעווען!

קומט אָנצולויפֿן ר׳ חיים מיט פּויערים אַ גאַנצע מחנה. ר׳ יחזקאל דערזעט זיי פֿון דער ווייטנס, ער רופֿט צו זיי מיט די הענט. די פּויערים קומען נעענטער, טייל האַלטן העק, לאָמען, קייטן און שטריק. ר׳ יחזקאל קריגט מער מוט, ער לויפֿט פֿאָרויס — ער קוקט נישט אויפֿן אייז. דאָס וואַסער איז הינטער זיינע פֿיס, ר׳ יחזקאל קוקט נישט, — מיט גאָטס הילף, די פּויערים נאָך אים, מען פֿרעגט נישט אויף קיין לוין. וואָס? ווען? מען דאַרף דאָס האָלץ ראַטעווען. מען כאַפּט העק אַרויף אויף די טראַטוועס, מען שניידט דורך די „שטריקאָוועס", מען שניידט אָפּ איין טראַטווע פֿון דער צווייטער. דאָס אייז ברעכט זיך, מען האַקט, מען ציט ביי די שטריק, ווער קוקט אויף עפּעס? מען שפּרינגט אַריבער פֿון איין קלאָץ אויף דער צווייטער, — פֿון ברעג ציט מען, וויפֿיל מען קען, ראַטעוועט מען אַרויס אויפֿן ברעג. די איינצלנע טראַטוועס בינדט מען מיט שטריק און מען פֿאַרפֿעסטיקט זיי שטאַרקער ביים ברעג.

און דאָס וואַסער האָט זיך געגאָסן אויפֿן אייז און מלחמה געהאַלטן מיט אים אַזוי אַז דאָס אויג האָט געצווייפֿלט, וואָס איז מער פֿון אויבן אויפֿן טייך: דאָס אייז אָדער דאָס וואַסער. מיט אַ שטראָם האָט זיך גע־לאָזט און געוואָרפֿן איין שטיק אייז אויפֿן צווייטן, און איין באַלוואַן איז מיטן קאָפּ אַריין אין צווייטן און יענעם צעשמעטערט אויף שטיקלעך; פּלוצים האָט זיך אויפֿגעהויבן אַ שטיק אייז אין דער הויך און אָפּגעהאַלטן זיינע חברים, וואָס לאָזן זיך נאָך אים; און די שטיקער אייז זיינען אַרויף איינס אויפֿן צווייטן, איינס אויפֿן צווייטן, און אַ באַרג אייז איז אין מיטן וואַסער שטיין געבליבן. דאָס וואַסער האָט מיט דרך־ארץ געמוזט פֿאַר זיי אָפּטרעטן. נאָר באַלד האָבן די כוואַליעס וואַסער, ווי זיי וואָלטן זיך איין האַנט געמאַכט, גענומען זיך אויף אַ מאָל אַריין אין באַרג און אים צעשמעטערט, חרוב געמאַכט, און דאָס וואַסער האָט זיי אין דער וועלט געפֿירט, היידאַ...

shok. All the peasants we can get—and as soon as the ice breaks, we must drag the logs out of the water, no matter how much it costs. What's lost is lost."

"It's the only thing to do. As soon as the ice begins to break, it will drag the logs along like a bunch of feathers," Reb Chaim agreed, glancing with a sort of secret pride toward his river.

"It's not far from the edge. Five or six yards, maybe eight."

"We had better hurry; when the ice comes down from above, it's a matter of minutes," Reb Chaim said, already on his way.

Reb Yechezkiel handed him a five-ruble note for brandy to be bought in the village and himself went back into Reb Chaim's house.

The cottage was already filled with an aroma of beans and potatoes, for Chaim's wife was well aware that passing merchants licked their fingers over her beans. The woman was fully occupied in the kitchen. Nutta sat there in a corner, with his boots off, drying his leggings and palavering with Chaim's wife about a bride. Chaim's wife had the ideal match for him—her niece, the daughter of Arya of Yanosham, a very pretty, healthy girl, with a dowry of a few hundred gulden—and if it should so happen that his master remained over Sabbath, she would bring her little niece here for him to see. Nutta sat listening solemnly to her talk, nodding his head in agreement. What he really hoped to get out of the old woman was a good dinner. And he knew how to go about his affair. The old woman began to treat him like one of the family.

When Reb Yechezkiel came in, the discussion was cut off. Reb Yechezkiel found the table already covered—with an odd sort of cloth that might have been a blanket taken off the bed. And there was an old pewter spoon, a knife blade without a handle, and a fork. On the table were homebaked bread and a salt shaker. Reb Yechezkiel washed himself, recited the blessing, and Chaim's wife served him with a plate whose aroma filled the entire room.

Reb Yechezkiel scarcely tasted the food; he pushed away the plate. What was left was for Nutta. Reb Yechezkiel hastily recited the blessing after food and went out to the woods. He stood by the riverbank, waiting, casting his eye over the length and breadth of the white world. The water flowed down from the hills, pouring over the ice. Then a distant cracking was heard. A sheet of ice, large as half a lake, rushed toward them and tore onward. Water gushed up from between two chunks of ice, then broke with a roar out of a crack in the ice. Instantly, there was a huge hole. The surface was flooded. A wave of water came rushing, pouring over the ice. And immediately afterward, a crack was heard, like an explosion! The ice split, and a huge block rose on end, to be smashed to bits in the same instant. With even greater force, the water burst out of its prison of ice, sweeping along jagged, broken portions of its winter jail, toying with the ice, whirling great chunks, tossing them from one wave to another. Now the river was free. The waves raced on as though chasing one another. Already, there was a break in the ice along the river's edge where the logs lay. Reb Yechezkiel heard the crack. A sheet of ice had broken but still did not move. The mass was too large and too heavy to be jarred loose all at once. The water battled the ice, sending wave after wave against the shore. The mass remained unmoved. Bits of ice broke from it, to be ground up and swallowed. For another moment the block remained in place, but a rumbling began underneath the ice, and slowly the block began to disintegrate.

Now the rafts became clearly visible. The logs had been tied together, but under the terrible upheaval they were torn apart.

Reb Yechezkiel stared at his property. He was in danger of losing all the lumber. The blocks of ice bumped and tore at the rafts. The ropes tugged and rubbed against the trees, pulling to get free. The last moment seemed to have arrived.

Reb Yechezkiel stepped closer to the water. He stretched out his hand as though to hold it back, and he looked desperately around, hoping to see the peasants arriving. No one was in sight. The water rushed on. All around, the ice groaned, cracked, burst. How could he save his fortune? O Lord in Heaven! If there were only a way to save his fortune!

Just then, Reb Chaim came running with a whole army of peasants. Reb Yechezkiel saw them in the distance and waved to them to hurry. The men approached, some carrying axes, iron bars, chains, and rope. Reb Yechezkiel's hope revived. He ran forward, paying no attention to the ice. He was ankle-deep in water. Reb Yechezkiel scarcely noticed. With God's help and the peasants behind him, he had no thought for danger. All that mattered was to save the lumber.

They leaped on the logs with their axes. They cut through the ropes. They separated one log from another. They chopped away the ties, they hauled on the ropes. There was no time to worry

דאָס וואַסער ברעכט אַלץ, און די פּויערים פֿליִען פֿון איין שטיק אייז אויפֿן צווייטן.

דערווייל האָט די נאַכט זיך אָנגערוקט. פֿון אויבן איז דער הימל אין אַ כמאַרע געפֿרוירן געוואָרן, נאָר דאָס וואַסער האָט זיך ווייטער דאָס זייניקע געטאָן, און די פּויערים האָבן אויך דאָס זייעריקע געטאָן — שייטלעך האָלץ אין סמאָלע איינגעטונקט און אָנגעצונדן, די נאַכט באַלויכטן; דער עלצטער און מיט אים די פּויערים — איין באַלקע נאָך דער צווייטער אויפֿן ברעג אַרויסגעקראָגן, און דאָס וואַסער האָט גערוישט, געוואָרפֿן זיך און דאָס האָלץ געשלעפּט צו זיך.

דערנאָך, אַז מער ווי אַ העלפֿט האָלץ איז שוין אויפֿן ברעג געלעגן, האָט ר׳ יחזקאל זיין פֿור געשיקט אין שטעטל אַריין נאָך בראַנפֿן, אַליין איז ער צו ר׳ חיימען אין שטיבל אַריין.

ביים טיש האָט ער געטראָפֿן אַ ייִדן אין אַ לאַנגן פֿוטער מיט אַ לאַנגער, שוואַרצער באָרד. ער איז געזעסן האַלב אָוועקגעלייגט אויף אַ שטול און געשמועסט מיט אַ בחורל פֿון אַ יאָר פֿופֿצן — מיט אַ חנעוודיק פּנימל, וואָס זאָגט מער אויס פֿון פֿאָטערס נגידישקייט ווי פֿון פֿאָטער אַליין. ער איז געווען אין אַ סאַמעטן היטעלע מיט פּאותלעך און מיט אַ זיידן האַלדז־טיכל. אַ נגידישער חן און רואיקייט זיינען געווען אין זיין טאַקט, אין זיין מינע. ר׳ יחזקאלן איז ער באַלד געפֿעלן. ער איז צוגעגאַנגען און די הענט אויסגעשטרעקט:

— שלום־עליכם, ייִדן.

— עליכם שלום.

— היגע? — האָט ווער פֿון זיי געפֿרעגט, אָדער בידע אין איינעם.

— איך בין אַ קאָנסקע־וואָלער, מען דאַרף איבערן וואַסער — ענטפֿערט דער ייִד מיט דער שוואַרצער באָרד.

— איך בין אַ קאָזמערער, טראַטוועס אין דער ווייסל שטייען — ענטפֿערט ר׳ יחזקאל.

— ווער? ר׳ יחזקאל גאָמבינער פֿון קאָזמער, אפֿשר?

— יאָ. און איר, ווער זיינט איר דאָס פֿון קאָנסקע־וואָליע?

— אָ וואָ, ר׳ יחזקאל גאָמבינער, — פֿרייט זיך יענער און הייבט זיך אויף פֿון שטול — איך בין מרדכי קאָנסקער.

— ר׳ מרדכי קאָנסקער פֿון קאָנסקע־וואָליע? — וואונדערט זיך ר׳ יחזקאל. — נו, — ער גייט צו נעענטער צו אים און שטעקט אים די האַנט אויס, — נו, נו.

— די טראַטוועס זיינען נאָך איינגעפֿרוירן אין אייז?

— יאָ, די טראַטוועס זיינען געווען איינגעפֿרוירן איבערן ווינטער. מען האָט גאָרנישט געקענט מאַכן. זיי זיינען מיט שניי געווען באַדעקט. איצט, געלויבט צו גאָט דערפֿאַר, וויפֿיל מען וועט קענען.

— אַ שיין געשעפֿט! גאָט זאָל שומר ומציל זיין — טאַטע אין הימל!

— אַ העלפֿט איז שוין אין דרויסן. מיט גאָטס הילף! די גויים אַרבעטן נישט שלעכט.

אַ מינוט זיינען זיי בידע שטיל געבליבן, שטייענדיק אָנגעלענט ביים טיש, און האָבן געקלערט אַ רגע. אין דער שטוב איז שטיל געווען, פֿון דרויסן האָט זיך געהערט דאָס גערויש פֿון וואַסער, ווי עס רינט אויף די שטיקער אייז מיט אַ שטילן ערנסטן געבייזער. פֿון דער וויטנס האָט זיך אָפּגעשלאָגן אַ לאַנג אויסגעצויגן קול, וואָס עס האָט זיך געדאַכט, אַז עס גייט פֿון אַ פּוסטן פֿאַס; די אַרבעטער האָבן איינער דעם צווייטן עפּעס צו וויסן געגעבן, און דאָס קול האָט זיך מיטן וואַסער־גערויש צוזאַמענגעמישט, און ווי פֿון יענער זייט וועלט אָפּגעשלאָגן.

ר׳ יחזקאל האָט זיך רואיק אַנידערגעשטעלט אין אַ ווינקל און האָט אָנגעהויבן מעריב דאַוונען.

און באַלד האָט ר׳ מרדכי מיטן בחורל דאָס זעלבע געטאָן. זיי האָבן אַלע דריי אָנגעהויבן אַרויף און אַראָפּ איבער דער שטוב זיך צו דרייען. ר׳ יחזקאל האָט פֿון צייט־צו־צייט „רבונו־של־עולם״ געקרעכצט, באַלד האָבן זיי זיך ביי דער וואַנט אַנידערגעשטעלט, שטיל געשאָקלט זיך, און שטיל געדאַוונט. אין שטוב איז שטיל געוואָרן, נאָר נאָטעס שנאָרכן איז אויפֿגעגאַנגען פֿון אַ באַהאַלטן ווינקל און האָט זיך איבער דער שטוב אויף־און־אָפּ געטראָגן. די חיימטע איז געזעסן ביי דער קיך, שפּענדלעך אונטערגעלייגט. די שפּענדלעך האָבן אין פֿייער געקנאַקט. די חיימטע האָט געקוקט אויף די סוחרים און האָט פֿאַר זיי דרך־ארץ געקראָגן. אַזעלכע גרויסע סוחרים דאַוונען אין איר אָרעם איינגעפֿאַלן שטיבל, מוז גאָט אַוודאי זיין ביי איר אין שטיבל. און זי — אַ חורבן נאָך איר! — זי לייגט גאָר העלצלעך אונטער אונטערן פֿייער. און זי האָט זיך די האָר אונטערן טיכל אַרונטערגערוקט...

פּלוצלינג ווען עס איז אַזוי שטיל און מען שטייט שמונה־עשרה און אַלץ אַרום שטייט שמונה־עשרה, דערהערט זיך פֿון דרויסן אַ גאַס, ווי אַ ים וואָלט אונטערגעגאַנגען אין אַ ים... דערנאָך אַ לאַנגע ווילע אַ שטילעניש.

„האַלטן! האַלטן!״ — שרייט מען.

דאָס קול האָט מיט רעש אָפּגעשלאָגן, אַזוי ווי מען וואָלט מיט דער פֿויסט אין פֿענצטער אַריינגעקלאַפּט. די חיימטע איז שוין אין דרויסן געווען. נאָטע האָט זיך פֿון שלאָף אויפֿגעכאַפּט, אַ מינוט האָט ער זיך אַרומגעקוקט, אויב עס ברענט נישט. באַלד האָט ער זיך אָן עפּעס דערמאָנט און איז אַרויסגעלאָפֿן. די דריי זיינען געשטאַנען און געדאַוונט. דאָס ייִנגל האָט זיך נישט געקענט איינהאַלטן און איז אין שמונה־עשרה אויסגעטרעטן, ער האָט געוואָלט אַרויס פֿון שטוב, נאָר דערזעענדיק, ווי די צוויי ייִדן שטייען און רירן זיך נישט פֿון אָרט, האָט עס אים זייער באַנג געטאָן. ער האָט געוואָלט ווייטער זיך שמונה־עשרה שטעלן, נאָר ער האָט זיך געשעמט פֿאַר גאָט, האָט ער נישט געוווּסט וואָס צו טאָן. עס עפֿנט זיך די טיר, עס קומט אַריין צו לויפֿן חיים אָן אָן אָטעם.

— פּאַניע, די דריטע טראַטווע איז אָוועקגעשוואומען.

די ייִדן שטייען שמונה־עשרה.

אַ מינוט קוקט זיך דאָס בחורל אָן מיט ר׳ חיימען און זיי שווייגן.

די ייִדן גייען אויס שמונה־עשרה.

— וואָס איז? — פֿרעגט ר׳ יחזקאל.

— שייגעץ! — הערט זיך אַ קנאַל פֿון אַ פּאַטש, וואָס ר׳ מרדכי האָט אָנגעמאָסטן זיין זון. — אין מיטן שמונה־עשרה אויסגעטרעטן?!

about small matters. They jumped from one log to another, slashing, dragging. What logs they could save were hauled up from the river's edge to higher ground. The loose logs were securely tied and fastened to trees near the edge of the river.

And still the water raged and churned, battling the ice until the eye could scarcely tell whether the surface was composed more of ice or of water. The current hurled one block against another; they smashed head on and were instantly shattered to pieces. Suddenly a block of ice rose up, blocking the path of the others that swarmed around it, climbing one on top of another until a mountain of ice formed in the middle of the river. At first, the river was respectful of this mountain, flowing carefully around it. But soon the waves linked arms, made a united assault against the mountain of ice, and smashed it, destroying it completely. Then the river flowed on victoriously into the world.

The raging torrent smashed everything before it, and the peasants flew, leaping from one block of ice to another. Meanwhile night was coming on. The heavens above became frozen over in a mass of clouds. But the river kept on its own way, and the peasants kept on with their struggle. They dipped chunks of wood in pitch and set torches ablaze to light up the night. Under the leadership of old, experienced hands they labored, dragging one log after another to the banks. And the water stormed and roared, trying to drag the logs to itself.

After some hours when more than half of the lumber was already safe on the shore, Reb Yechezkiel sent his wagon to town for brandy, while he himself went into Reb Chaim's cabin. By the table sat an old Jew in a long fur coat, with a long black beard. He was half reclining on a bench and conversing with a boy of about fifteen. In the clever face of the boy, his father's worldliness could be seen more clearly than in the face of the old man himself. The boy wore a velvet skullcap over his little ear curls, and a silk kerchief. He was a little man of the world, self-possessed, neat, well mannered. Reb Yechezkiel was immediately taken by the boy, who came forward and stretched out his hand. Reb Yechezkiel greeted the boy and his father. *"Sholem aleichem.* Peace unto you," and they responded, *"Aleichem sholem.* And unto you, peace."

Then both parties asked at the same time, "From here?"

"I am from Konskavola, the village on the other side of the river," responded the good Jew with the black beard.

"I am from Kasner. My logs are in the river," Reb Yechezkiel said in turn.

"Who? Are you then Reb Yechezkiel Gumbiner of Kasner?"

"Yes. And you, how might you call yourself, in Konskavola?"

"Indeed! Reb Yechezkiel Gumbiner!" the other repeated happily as he rose from the bench, "I am Mordecai Konskar."

"Reb Mordecai Konskar of Konskavola!" Reb Yechezkiel repeated in awe. "Well!" He approached, stretched forth his hand. "Well, well!"

"The logs are still frozen in the water?"

"Yes, the logs were frozen during the winter. Nothing could be done. They were covered with snow. Now, praise be God, as much as we can—"

"A pretty business. May God watch over us and protect us. Father in Heaven!"

"Half are already taken out, with God's help. The peasants are working well."

For a moment they both remained quiet, leaning against the table. They looked thoughtful. The room was quiet. From outside one could hear the roar of the water, pouring down upon the ice with relentless anger. From a distance, there came a long-drawn-out sound, as from an empty barrel. The workers were sending some sort of signal to each other; the cry mingled with the roar of the water tearing itself away from all that was real in the world.

Reb Yechezkiel quietly took his place in a corner and began the evening prayers. Soon Reb Mordecai and his young son did likewise. All three began to walk up and down in the room. From time to time Reb Yechezkiel groaned out, "Lord in Heaven," and after a moment, they placed themselves in front of the wall, swaying and praying in silence. All became quiet in the room. Only Nutta's snoring rose from an obscure corner, echoing up and down the room.

Chaim's wife sat by the stove putting bits of wood into the fire. The kindling crackled in the stove. The woman permitted herself a respectful glance at the merchants. To behold such important men praying in her little cabin! Truly God must be present in her house! And she, an accursed fool, all she knew how to do was to put bits of wood into the fire. She pushed a few stray wisps of hair back under the marriage wig.

— עס איז אנגעקומען, אוועקגעשוואומען.
— אוועקגעשוואומען!
— מען האט אנגעהויבן נעמען „שוועלך" פון דער דריטער טראטווע, איז אנגעקומען א גרויס שטיק אייז, ווי א חיה, און היידא, אוועק קיין דאנציג...
— א סך ארויסגעראטעוועט?
— א 40־50 שוועלן.
— געלויבט איז גאט דערפאר! — ער דערמאנט זיך פלוצלינג, גייט ארויף און אראפ איבער דער שטוב, זאגט עלינו... שפייט אויס, די האנט זוכט שוין דאס ביכל אין בוזעם־קעשענע.
קוים אפגעזאגט „עלינו", האט ער זיך אין פעלץ אנגעטאן און איז ארויס.
אין דרויסן איז די נאכט פינצטער אזוי, אז עס איז שווער צו גלייבן, אז אויבן איז א הימל דא, און אויפן הימל זאל נאך א גאט זיין...
דאס וואסער שטראמט. מען זעט נישט, מען הערט נאר די קראפט פון כעס, ווי עפעס אומגעהייערס וואלט געקומען די גאנצע וועלט איינצושלינגען. ר' יחזקאל דערשרעקט זיך. ער הייסט אויפהערן ארבעטן, מען זאל נישט די טראטוועס צענעמען. איבער נאכט זאל מען זיך אויף גאטס חסד פארלאזן און איבערלאזן די טראטוועס ביים ברעג אנגעבונדן, און ער איז בטוח, גאט וועט אים ניט פארלאזן.
און מיט א רואיק הארץ, מיט בטחון אויף גאטס חסד גייט ער אוועק צוריק צו חיימען אין שטוב אריין עסן וועטשערע און מיט א מזומן בענטשן.
די סוחרים זיינען געזעסן שטיל ביים עסן, יעדערער פארטאן אין זיינע חשבונות. פון דרויסן הערט זיך דעם ווינטס קלאגן און דאס גערויש פון וואסער. ר' יחזקאל איז גלייכגילטיק.
— ווי האלט עס ביי אייך מיט קארן? — פרעגט ער ר' מרדכין, כדי די געדאנקען צו פארטריבן.
— ביי אונדז קארן? קיין קערנדל אין די אויגן צו זען. ווער האט? און נאך א ווײלע שטילשווייגן:
— כ'האב אפילו א ביסל ליגן.
— ווי טייער?
— צוויי און דרייסיק גילדן, 240 פאלניש.
— צוויי און דרייסיק, טייער, אין אונדזערע סביבות א סך ביליקער.
און אזוי ווי זיי וואלטן שוין געהאט זיך אפגערעדט, נעמט ר' מרדכי א זעקל ארויס און בינדט עס אויף. ר' יחזקאל, ריידנדיק, שטעקט די הענט אין זעקל אריין, נעמט ארויס א פאר קערנדלעך, כאפט איינס אין מויל אריין, שפאלט עס, כאפט עס ווייטער אויף די צוויי פינגער און קנעט עס און לעקט עס.
— דאס מעל נישקשה. דאס טייגל, ע (ער קנייטשט מיט דער נאז).
— ווייט פון וואסער?
— א וויארסט דריי. א צוויי הונדערט זעקלעך באלד ביים וואסער.
— ביז ווען?
— חצי אייר.
— צו טייער, א פינפערל ארונטער.
ר' מרדכי קנייטשט דעם שטערן, א צייכן, אז ער קען ניט.
ר' יחזקאל שניידט זיך אפ א שטיקל ברויט, ניט אזוי צום עסן ווי אבי עפעס צו טאן.
נאטע ביים אויוון הוסט, אפנים, מען האט פארגעסן אן אים, און ער וויל דערמאנען.
די חיימטע דערלאנגט מים־אחרונים־וואסער.
א מינוט שוויגן זיי. דערנאך הייבט איינער צום צווייטן מיט די אויגן אן צו ווינקען: „נו, ר' יחזקאל", „ר' מרדכי, נו". צום סוף איז איינער מסכים און ער הייבט אן:
— רבותי, מיר וועלן בענטשן.
דער עולם בענטשט אפ. ר' יחזקאל הייבט זיך דער ערשטער אויף פון טיש און פרעגט מיט א געלעכטערל:
— נו, בחורל, קענסט עפעס לערנען?
— פאר וואס ניט? — ענטפערט דער בחור.
דער טאטע האט הנאה און שמייכלט.
— ער פארט פון דער ישיבה — מאכט א באמערקונג דער פאטער.
— וואס פאר א שיעור לערנסטו?
— דבר וחצי דבר.
— א, א וואוילער שיעור. עפעס מיט מפרשים? און ניט אויסהערנדיק דעם בחורלס ענטפער, ווענדט ער זיך צום פאטער אין דער שטיל:
— דער קליינער געפעלט מיר.
— א וואוילן קאפ — ענטפערט ר' מרדכי מיט א וואונק.
— נו, איך וואלט דאך געוואלט קויפן דעם קארן. איר מיינט, אז איך דארף אים, גארנישט, נאר גלאט אז איך בין שוין דא. מיט האלץ וועל איך א געשעפט מאכן? וואס? דארף מען עפעס קויפן, אז עס טרעפט זיך צו קויפן.
— נו, אדרבה.
— דאס פינפערל אפפיר־געלט.
— אז איך קען נישט.
ר' יחזקאל נעמט ארויס א גרויסן פאק פון א הינטער־קעשענע, עפנט אים אויף, נעמט ארויס א פאר איינצלנע הונדערטער, און איז זיי מוסר ר' מרדכין.
— וואס זאל מען טאן אז מען קען נישט, — קרעכצט ר' מרדכי און נעמט דאס געלט.
און דאס געשעפט איז געמאכט.
ווער וייס, וועמעס תבואה פון וועמעס פעלדער זיינען איצט איבערגעגאנגען פון איין רשות אין צווייטן...
און גאט האט געהאלפן. דאס איז האט עפעס ווי דורך א געהיימען באפעל די טראטוועס געמיטן, ווי שוועמלעך קליינע, ווי שפענדלעך האלץ האבן זיי אין א זודיקן וואסער זיך געטוקט, געווארפן און געטרייסלט, און פון ארט זיך נישט גערירט. ר' יחזקאל איז ביים ברעג געשטאנען און צו־

Suddenly, all was quiet as the men stood, each reciting to himself the silent prayer of the eighteen passages. Everything around them was as silent as the silent prayer of the eighteen. Into the midst of this, there came a terrible sinking sound from outdoors, as though an ocean were sinking within an ocean. And then there was silence again.

"Hold on, hold on!" someone shouted. The voice broke off abruptly, like a window smashed in by a fist. Chaim's wife was already outside. Nutta leaped up from his sleep. He looked around for an instant, making sure that the house was not on fire. Then he remembered something and ran out.

The three remained standing and praying. The boy, however, could not restrain himself; he broke off before reaching the eighteenth passage. He started to go out of the house, but as he saw that the two old men stood without budging from the spot, he became ashamed of what he had done. He wanted to begin the prayer all over again, but now he was abashed before God and did not know what to do.

The door opened, and Chaim burst in, breathless. "Master, the third raft has floated away."

The old Jews remained at their prayer. The boy and Reb Chaim exchanged glances without speaking. The old men completed their eighteenth passage.

Only then, Reb Yechezkiel asked, "What is it?

"*Shagetz!* Infidel!" A resounding slap was heard as Reb Mordecai paid off his son. "To break out in the midst of the eighteen!"

"It was carried away, floating."

"Carried away?"

"We had just begun to get into the third float when a huge block of ice came along like a beast and upf! It was on the way to Danzig."

"Did you save much out of it?"

"Forty or fifty small ones."

"Praised be God for that." He thought of something suddenly and walked up and down the room, repeating a prayer of thanks. As he finished, his hand was already searching in his vest pocket for his notebook. In the same moment, he put on his coat and went out.

The night was so dark that it was hard to believe that there was a heaven above and a God in heaven. The water roared. Nothing could be seen. One could hear only the force of wrath, as though some utterly unknown violence had come to swallow the world.

Reb Yechezkiel was frightened. He ordered the work to be halted. Let no more rafts be taken apart. No, let everything depend on God's mercy for the rest of the night. The rafts would remain where they were, roped together at the river's edge. He was certain that God would not forsake him.

And with a tranquil heart, with faith in the mercy of God, he went back to Chaim's place to make an offering with his blessing and to eat his supper.

The merchants were sitting at their meal, each completely occupied with his calculations. From outside one could hear the crying of the wind and the roar of the water. Reb Yechezkiel was unconcerned. "How is the grain in your village?" he asked Reb Mordecai in order to distract his thoughts.

"Our grain? Not a bit to be seen. Who has grain?" And after a moment of silence, "I've got a little for myself."

"How much does it cost?"

"Thirty-two guilder, two hundred and forty Polish."

"Two hundred and forty! Expensive. Around us it's much cheaper." And as though they had already come to an agreement, Reb Mordecai took out a little bag and opened it. Reb Yechezkiel, still talking, reached his hand into the bag, took out a few kernels, snapped one into his mouth, split it open, took it out between his two fingers and rolled it, then licked it.

"The quality isn't bad. The flour?" He wrinkled his nose. "Far from water?"

"A mile. A few hundred sacks alongside the water."

"Too much, take off five per cent."

Reb Mordecai wrinkled his forehead to indicate that this was impossible.

Reb Yechezkiel cut himself a slice of bread, not that he was hungry but simply to be doing something.

From where he sat by the stove, Nutta coughed, as though to suggest that they had altogether forgotten him and that he wished to remind them of his existence.

געזען גאַטס וואונדער, וואָס ער טוט מיט אים און פאַרלאָזט אים נישט. צוויי טעג האָבן די פויערים געאַרבעט און דאָס האָלץ אויפן ברעג אַרויפגעבראַכט, און ר׳ יחזקאל האָט באַשיימפּערלעך געזען גאָטס הילף.

דאָנערשטיק האָט זיך ר׳ יחזקאל מיט ר׳ מרדכין געזעגנט. ר׳ מרדכי האָט נעבעך געמוזט איבערבלייבן איבער שבת ביי חיימען, ער האָט איבערן וואַסער נישט געקענט אַריבער.

און ווען נאַטע איז מיטן קורצן פּעלצל אויפן וואָגן געזעסן, דאָס זעלנע־רישע היטל אויפן קאָפּ, וואַרטנדיק אויפן באַלעבאָס, איז די חיימטע אַרויס אויף די טרעפּלעך. זי האָט געקוקט אויף נאַטען און האָט מיט איר אַלטן גרויען קאָפּ, וואָס איז אין איר גרויען טיכל געווען איינגעפּאַסט, צוגע־שאָקלט. אין מוח איז איר עפּעס אַ געדאַנק קלאָר געוואָרן: אַזאַ יונג איז נאַטע, אָפּגעגעסן ביי איר (זי האָט אים מיט דעם בעסטן געפּיטערט), געמיינט, אַז ער ׳וועט מיט איר, מיט איר שוועסטערקינד משפּחה ווערן, און ער זיצט זיך גאָר אויף דער פור, און די פערד ווילן אים אוועקטראָגן. אַזאַ ייִנג איז דאָס... ער האָט זי אָפּגענאַרט און קיין רעכטע פּרעטענציע קאָן זי דאָך נישט האָבן צו אים. וואָס טוט ער דען? ער פאָרט אוועק מיט זיין באַלעבאָס, נו, וואָס דען זאָל ער טאָן, ביי איר איבערבלייבן? אָבער שאָקלען מיטן קאָפּ האָט זי געהאַט אויף וואָס — און זי איז אויף די טרעפּלעך געשטאַנען, האָט געקוקט אויף נאַטען און מיט דער גאָמבע צוגעשאָקלט.

— אַזאַ יונג איז דאָס! אָ, וואָס אַזאַ יונג קאָן!

— נאַטע האָט דעם קאָפּ אוועקגענומען און געקוקט ערגעץ אין דער וועלט אַריין, אַפּנים, געמאַכט זיך נישט זען, און געפייפט צו די פערד.

— ווי ער זיצט זיך דאָ שטיף אויף דער פור —— האָט זי געזאָגט מער מיטן קאָפּ ווי מיטן מויל.

— וואָס? האָ? — פרעגט נאַטע און שטעלט אויס פרום די אויגן.

— וואָס? וואָס? האָ? און אָנגעפרעסן האָסטו דיך? און אָנגעזויפן האָסטו דיך? האָ? וואָס? — האָט די אַלטע געשאָקלט מיטן קאָפּ.

— אַ וואוילער יונג, נאַטע, אַ וואוילער יונג, כ׳לעבן. אָנגעגעסן זיך, אָפּגענאַרט די אַלטע, כ׳לעבן. אַ שידוך וויל זי? — זאָגט ר׳ חיים אָנקו־מענדיק, און קלאַפּט נאַטען אויף דער פּלייצע.

— נו, וואָס דען, ר׳ חיים? — מאַכט נאַטע מיט די אויגן און מיט די פּלייצעס — אַז מען גיט, נעמט מען.

— און האָסטו ניט צוגעזאָגט אַ חתן ווערן, פרעסנדיק און זויפנדיק?

— איז די חיימטע געוואָרן דרייסטער.

— אַלטער נאַר, זאָלסט אַזוי לעבן! — און די חיימטע כאַפּט זיך אויף און לויפט אַריין אין שטוב.

באַלד איז ר׳ יחזקאל אין שאָפּן־פּעלץ אַרויס און אַרויף אויפן וואָגן.

— בלייבט מיר געזונט — האָט נאַטע אַריינגעשריגן דורכן פענצטער, ווען די פערד האָבן אָנגעהויבן זיך רירן.

— פאָר געזונטערהייט און צעברעך הענט און פיס — האָט אים די אַלטע נאָכגעשאָלטן, פילנדיק עפּעס אין האַרץ, אַז ער האָט איר אַן עוולה געטאָן.

נאַטע האָט איר מיט אַ קנאַל פון דער בייטש אָפּגעענטפערט.

קאַפּיטל דריי

די רעכענונג

ר׳ יחזקאלס האָלץ־געשעפט האָבן שותפות פיר שותפים, „קעפּ" אָבער נאָר דריי: ר׳ יחזקאל אַן עיקר־שותף; דער מחותן, ר׳ חיים ראָזנקראַנץ, אַ צווייטער עיקר־שותף, און מאָטעלע, ר׳ יחזקאלס אַן אויסגעגעבענער זון, טאַקע ר׳ חיימס אײדעם, און עוזרל, ר׳ חיימס אַן אויסגעגעבענער זון, טאַקע ר׳ יחזקאלס אַן איידעם, — זיי ביידע — אַ דריטער „קאָפּ".

די רעכנמייסטערס זיינען דער יונגער דור, מאָטעלע און עוזר. זיי רעכענען היינט־מאָדיש אויף פּאַפּיר מיט טינט און פעדער. יעדערער רעכנט באַזונדער, לויפן זיך אַלע ווײלע צוזאַמען און לויפן זיך ווייטער, און קיין מאָל קומט די רעכענונג נישט אויס ביי זיי גלייך, ביז די אַלטע נעמען צו שטיקלעך קרייד און הייבן אָן רעכענען אויף זייער אופן נאָך — מיט גלייכע און קרומע פּאָסעקלעך און די רעכענונג ווערט געמאַכט.

דאָס איז פּראָסטע שבת־צו־נאַכט־רעכענונג. אַז עס קומט די יאָר־רעכענונג (דאָס איז סוף ווינטער און סוף זומער), דעמאָלט שיקט מען נאָך ר׳ וואָלף דעם שרייבער, דעם באַוואוסטן חידה־טרעפער; און אויב עס איז נאָך דאָ עפּעס שווערערס קומט שערעצקע דער „אַדוואָקאַט" אַליין, דער וואָס שרייבט אַלע קאָנטראַקטן מיט די שררות.

די אַלטע, אין אמתן, ווייסן נישט, צו וואָס מען דאַרף די אַלע רעכענונגען. פון אַ רעכענונג פאַרדינט מען נישט, און צו קיין רעכענונג לייגט מען נישט צו. און וואָס איז דער אונטערשייד צו וויסן וויפל. ווייסט מען נישט, קומט די ברכה אַריין, און ווידער אַרום, זיי ווייסן די גאַנצע רעכענונג אויפן קאָפּ, ווייסן אין וועלכן געשעפט מען האָט צוגעלייגט און אין וועלכן פאַרדינט. זיי האָבן אָפּגעלעבט זייער ביסל יאָרן און האָבן פון קיין רעכענונג נישט געוואוסט, איז אויפגעשטאַנען דער יונגער דור און האָט איינגעפירט רעכענען — רעכנט מען, כאָטש נאָך יעדער רע־כענונג, ווייסט מען שוין פריער, מוז אַרויסקומען אַ מחלוקת. — „אין אמתן — טענהן די אַלטע — וואָס איז דער חילוק: מאָטעלע איז נישט מיין קינד ווי עוזרל? מאַכט איינער אַ ברית, אַ בר־מצווה, איז עס נישט מיין שמחה פונקט אַזוי ווי דיינע?"

דער יונגער דור זאָגט, אַז מען דאַרף וויסן פון אַ רעכענונג, אַז דאָס געשעפט „פאַרלאַנגט" צו וויסן פון אַ רעכענונג — נו, מילא, רעכנט מען, קומען אַרויס מחלוקות, זאָל גאָט אויסהיטן.

די יונגע קריגן זיך, די שנור מיט דער טאָכטער. צווישן איטען, מאָטעלעס ווייב, און גאָלדען, עוזרס ווייב, איז אַ באַשטענדיקע מחלוקת. גאָלדע, ר׳ יחזקאלס טאָכטער, וואָס איז עוזרס ווייב, זאָגט, אַז צווישן די צוויי מיערן, וואָס איר שווער ר׳ חיים האָט, שטעקט פיל פון איר פאָטערס געלט. און איטע זאָגט פאַרקערט, אַז צווישן די הייזער, וואָס איר שווער, ר׳ יחזקאל, האָט, שטעקט פיל פון איר פאָטערס געלט. די אַלטע טענהן, וואָס איז דער חילוק, צי פון דער מאַמען, אָדער פון טאַטען, נאָכן טויט וועט איר זיך גלייך טיילן, — זיינען עס דאָך אָבער יונגע מענטשן.

Chaim's wife served them with water for washing after the meal.

For a moment they were quiet. Then they began to nod one to the other.

"Well, Reb Yechezkiel? You will say the blessing?"

"No, Reb Mordecai, the honor should be yours."

Finally one took it upon himself, saying, "Enough. It's time for the blessing." They repeated the thanksgiving after food.

Reb Yechezkiel was the first to rise from the table. With a chuckle he asked of the boy, "Well, young man, can you recite anything?"

"Why not?" the boy answered.

His father smiled proudly. "He's just coming from the Yeshiva."

"How far are you in the Talmud?" The boy named it. "Oh, that, that's a fine passage. Are there any commentaries?" And without waiting for the boy to answer, he whispered to the father, "The boy pleases me."

"He's got a fine head," Reb Mordecai answered, winking solemnly.

"Well, I would like to buy the corn. Not that I really need it, but simply since I am already here. You think I can make anything out of lumber? Eh, what? If there is a chance to buy something, a man has to buy it."

"Well, naturally."

"The five per cent—let it go as commission."

"But if I can't . . ." Reb Yechezkiel took a large wallet out of his rear pocket, opened it, took out a few notes, and offered them to Reb Mordecai.

"What can a man do when he can't?" Reb Mordecai groaned as he accepted the money.

And the deal was made.

Who knows whose grain from whose fields had changed hands!

And God was kind to Reb Yechezkiel. As though on order from Heaven, the ice avoided the rafts. Like matches, like slivers of wood, the logs floated in the turbulent water, tossing and trembling, but without moving from their anchorage.

Reb Yechezkiel stood by the shore and beheld the wonder that God had performed for him and saw that God had not ignored his prayer. For two days the peasants labored, dragging the logs to the shore. And Reb Yechezkiel, with his own eyes, beheld the effect of the Lord's intervention.

On Thursday Reb Yechezkiel said farewell to Reb Mordecai. The unfortunate Reb Mordecai had to remain over Sabbath at Chaim's place since it was impossible to cross the river.

When Nutta was back on the driver's seat, waiting for his master, Chaim's wife came out on the steps. She gazed at Nutta and shook her large head. One idea was clear in her mind—what a fellow was this Nutta! He had had a feast for himself in her house. She had stuffed him with the best of everything, hoping that he might one day become a kinsman—through her niece. And there he sat on his wagon, with the horses waiting to carry him off. What a fellow! He had really taken her in, yet she could have no real complaint against him! For after all, what was he doing? He was driving off with his master. What else should he do? Stay in her place, forever? But she had reason to shake her head. And she stood on the steps, studying Nutta and shaking her head.

"What a fellow he is! What a fellow like that can do!"

Nutta turned his head away and stared out into the world, pretending not to see her; he whistled to his horses.

"Look how he sits, proud and fine on his wagon!" she spoke more through her head shaking than with her lips.

"What? Who?" Nutta asked, looking at her innocently.

"What? Who? And didn't you stuff yourself, and didn't you drink your fill, eh?" The old woman kept on shaking her head.

"Not a bad fellow, Nutta, a nice young fellow, one might say. Stuffed himself and made a fool of the old lady! I should live so! Does he want to get married! Is he looking for a suitable match?" said Reb Chaim, coming along and slapping Nutta on the back.

"Well, what else, Reb Chaim?" Nutta wrinkled his eyes and shrugged his shoulders. "If someone gives you something, you take it!"

"And didn't you promise to become a bridegroom while you were gobbling and swilling!" Chaim demanded.

"You should live so, you old fool!" Chaim's wife snapped at him as she turned and ran into the house.

Soon Reb Yechezkiel came out in his sheepskin and climbed up on the wagon. "The best of health to you!" Nutta cried into the window as the horses began to move.

"A healthy journey to you, and may you break your hands and feet!" cried the old lady. She sent her curses after him, feeling in her heart that he had somehow done her wrong.

Nutta answered her with a crack of the whip.

Keeping Accounts

There were four partners in Reb Yechezkiel's lumber business, but actually only three "heads" could be counted. Reb Yechezkiel, of course, was one of the heads. The second partner was Reb Chaim Rosenkranz, whose daughter was married to Reb Yechezkiel's son Motaleh. Motaleh, of course, was a third partner. And the fourth was Ozarel, the son of Reb Chaim Rosenkranz, who was married to the daughter of Reb Yechezkiel. The two older men counted as heads of the business, and the two younger men taken together were counted as the third head in the business.

Accounts were kept by the younger generation, Motaleh and Ozarel. They did their bookkeeping in the modern manner with paper and ink. They kept their accounts separately, but every few minutes one ran to the other for a consultation. One's accounts never balanced with the other's, and the only way to straighten them out was for the elders to take a piece of chalk and do the accounts over in the old style, by straight and crooked marks, until the business was finished.

But this was only the ordinary weekly reckoning that took place every Saturday evening. When the semiannual accounts had to be made at the end of each winter and summer, they sent for Reb Wolf the scribe, the well-known wonder-worker, and if there really was a difficult computation to be made there was nothing for it but to send for the lawyer, who was "a specialist" and wrote contracts for the big landowners.

To tell the truth, the elders could never understand what use there was in all this bookkeeping. No profit was ever made out of it, nor did they ever have to pay out money as a result of it. What use was it to know the sum total? Whether you knew or did not know the total, your blessings were neither greater nor smaller. And actually they were perfectly able to keep all the accounts in their heads; they knew in what transactions they had lost and in which they had earned money. They had lived their lives until now and done quite well without knowing anything about bookkeeping, but now came the younger generation with its innovations, and one had to keep written accounts! So they kept their accounts although they knew beforehand what the result of every accounting session would be—a dispute. "And in the end," the elders complained, "what difference can it make? Is not Motaleh my son, the same as Ozarel? If there is a circumcision or a confirmation in one family or the other, don't we take equal pleasure out of it?"

The younger generation insisted that books had to be kept because this was a "necessity" in modern business. Well, so they went on adding and subtracting, and if disputes arose, with God's help, the arguments led to nothing serious.

In the younger generation there were nothing but disputes; the sons argued with each other, and the daughters quarreled with their mothers-in-law. There was a standing quarrel between Iteh, Motaleh's wife, and Golde, Ozarel's wife.

Golde, Ozarel's wife and Reb Yechezkiel's daughter, contended that much of her father's fortune had been sunk into the purchase of a house for his partner, Reb Chaim Rosenkranz and family. And contrariwise Iteh insisted that a great part of her own father's fortune had been utilized for the purchase of Reb Yechezkiel's properties. Again, the elders pointed out that it all would amount to the same thing in the end. "What does it matter," they said, "whether you inherit from your father's side or your mother's side since, after we are all dead, everyone will get an equal share?" But how could one expect the younger generation to understand anything so simple?

Reb Yechezkiel's daughter Golde was a tall young woman who wore an elaborate marriage wig with three curls falling over her shining forehead. She had a snake's tongue and the whole town trembled before it. She was often to be seen in the streets with her little boys running before and behind her, tugging at her broad skirt, and crying, "Mama, a copper, a copper!"

She was the deadly enemy of her sister-in-law Iteh, and she complained constantly to her brother Motaleh, Iteh's husband, "Oh, Motaleh, you certainly fell into it, what a pity! How terrible you look—and when I remember you before you were married!" Her brother had only to step into her house for a word with Ozarel, and fail to find him at home, to hear this wail from Golde.

Motaleh was quite used to his sister's pity, though he had no idea why he was to be pitied. So he would only murmur, "All right, all right; be still, please," and leave the house. Sometimes, however, he was pained when she criticized his wife for, after all, Iteh was his wife; so he would turn on his sister. "What business is it of yours? She's married to me not you!"

גאָלדע, ר׳ יחזקאלס טאָכטער, איז אַ הויכע ידענע מיט אַ שייטל פֿון דריי לאָקן, וואָס פֿאַרוואַרפֿן זיך אויף איר גלאַנצעדיקן שטערן, מיט אַ געשליפֿן צינגל, פֿאַר וועלכן אַלע ציטערן. מען איז זי תּמיד געוואוינט צו זען אין גאַס מיט ייִנגלעך פֿון פֿאָרענט און מיט ייִנגלעך פֿון הינטן, וואָס צופּן זי ביי דער ברייטער שירץ: „מאַמע, אַ צווייער״! זי איז אַ שונא אויפֿס לעבן און טויט דער שוועגערין איטע — און די שוועסטער רעדט אויס אויף איר פֿאַרן ברודער מאָטל, איר מאַן:

— אוי, אוי, מאָטעלע ביסטו אַריינגעפֿאַלן, אַ רחמנות, נעבעך, אויף דיר, ווי זעסטו היינט אויס. פֿאַר דער חתונה האָסטו אויך אַזוי אויסגעזען? יאָ? — הייבט זי אָן באַדויערן דעם ברודער, ווען ער קומט אַריין צו איר מאַן אין אַ וואָכעדיקן טאָג און טרעפֿט אים נישט אין דער היים.

מאָטל איז שוין געוואוינט, אַז די שוועסטער זאָל אים באַדויערן, כאָטש ער ווייסט נישט, פֿאַר וואָס און פֿאַר ווען. פֿלעגט ער איר אַ וואָרט צוּוואַרפֿן: „נו״, שוויג, שוויג, איך בעט דיך״, און פֿאַרלאָזן די שטוב. טייל מאָל אָבער, אַז זי הייבט אָן אויף זיין ווייב אויסצורײדן, שטעכט דאָס אים: זי איז דאָך זיין ווייב, פֿאַלט ער אָן אויף איר:

— וואָס איז עס דיין געשעפֿט? דאָס איז מיין ווייב, מיט מיר האָט זי חתונה געהאַט, נישט מיט דיר.

— זיין ווייב... גיט נאָר אַ קוק, ווי ער האַלט פֿון איר שטאָל און אייזן. ר׳ יחזקאל גאָמבינערס שנור איז זי? אַ מכּה! חיים „סטשערבס״ טאָכטער איז זי, דיין טאַטנס פֿערד־יונגס טאָכטער.

— און דיין טאַטנס פֿערד־יונגס זון איז דיין מאַן, און ווי דו ווילסט?

— רייצט זיך מיט איר דער ברודער.

— מיין מאַן — חיים „סטשערבס״ זון! (און פֿון כּעס ווערט איר גאַנץ פּנים רויט). — גיט נאָר אַ קוק, צו וואָס איטעלע קען ברענגען, זי וועט דיך נאָך ברענגען אין דר׳ערד אַריין לעבעדיקערהייט. — און זי הייבט אָן וויינען.

אין שטוב געפֿינט זיך אַ רעשטל קינדער, און זיי, הערנדיק, אַז די מאַמע וויינט, הייבן זיי אויך אָן וויינען.

מאָטל נעמט צוזאַמען די קינדערלעך און טיילט זיי צו גראָשן, אַז זיי זאָלן אויפֿהערן וויינען.

גאָלדע לייגט זיך שוין אין בעט אַריין אויף אַ גאַנצן טאָג, און דערנאָך, אַז דער מאַן קומט אַהיים, פֿאַלט זי אָן אויף אים:

— דו האַלטסט אויך אַזוי פֿון דיין ווייב ווי מאָטל? וואָלסט געזאָלט הערן אויף דיין ווייב, אָסור לדבר — וואָלסטו דיך מיט איין וואָרט נישט אָנגערופֿן. מענער, מישטיינס געזאָגט.

און עוזר און מאָטל שטייען ביידע דערנאָך אין שפּייכלער און באַקוקן דעם ווייץ און ריידן פֿון געשעפֿט, גיט עוזר אַ וואָרף אַריין אַ וואָרט צו מאָטלען אין מיטן דערינען, אַזוי פֿון דער זייט:

— וואָס האָסטו היינט געוואָלט פֿון גאָלדען?

— גאָרנישט, נאַרישקייטן.

— אויף אַ גאַנצן טאָג האָט זי זיך אין בעט געלייגט.

— וויפֿיל האָסטו פֿאַרשריבן אויף די קראָשנעוויצער? — פֿרעגט ער אים, כּדי אים פֿון שמועס אַרויסצונעמען.

און נישט איין מאָל טרעפֿט זיך די מעשה פֿאַרקערט, מיט איטעלן און מיט עוזרן.

*

דער מנהג איז, אַז יעדע שוויגער האָדעוועט אויס אינדיקעס אויף פּסח און גיט דער שנור. אַזוי פֿירט זיך שוין פֿון יאָרן לאַנג. ביי ר׳ יחזקאלן אויפֿן הויף דרייען זיך אַרום די אינדיטשקעס, באַשטימט פֿאַר איטען; ביי ר׳ חיים ראָזנקראַנץ אויפֿן הויף האָדעווען זיך ווייטער די אינדיטשקעס פֿאַר גאָלדען.

קומט גאָלדע און נעמט אַרויס די אינדיטשקעס פֿון דער מאַמעס הויף און טראָגט זיי זיך אַהיים. ווערט דאָך אַ געשריי, עס קומט איטע נאָך די אינדיטשקעס צו דער שוויגער, און זיי זיינען נישטאָ.

— זיי קערן מיר אָן פּונקט אַזוי ווי איר, מיין מאַמעס אינדיטשקעס — טענהט גאָלדע.

לויפֿט אַהיים איטע צו דער מאַמען מיט אַ געוויין: גאָלדע האָט איר די אינדיטשקעס אַוועקגענומען. נעמט די מאַמע דער שנורס אינדיטשקעס און גיט דער טאָכטער אַוועק. קומט דאָך די שנור צולויפֿן: איר חזקה — ווערט, פֿאַרשטייט זיך, אַ מחלוקת.

נעמען די שוויגערס און קויפֿן אין דער שטיל אַנדערע אינדיטשקעס און צעטיילן צווישן די שניר.

האָבן זיי טאָפּלט.

די אַלטע לייט ווערן דערפֿון געוואויר, די קינדער קריגן זיך, און האָבן דערפֿון עגמת־נפֿש.

אַ גאַנץ יאָר, הייסט עס, זיינען די שניר נישט ברוגז צווישן זיך — „נישט חבר און נישט ברוגז״. מען טרעפֿט זיך אין גאַס, שאָקלט מען זיך צו פֿון דער ווייטנס מיט אויפֿגעריסענע נעז. אָבער טרעפֿט מען זיך ביי דער מאַמען (נישט קיין חילוק ביי וועלכער מאַמען), ווען מען פֿרעגלט איינגעמאַכטס, זאָגט מען זיך „גוט מאָרגן״, „גוט יאָר״, נישט קוקנדיק איינע אויף דער צווייטער, און מען צעטיילט זיך דאָס איינגעמאַכטס אין דער שטיל אָן ווערטער. איינע רוקט צו דער צווייטער דעם גרעסערן חלק:

— לאָז זי זיך נעמען, וועלכעס זי וויל, — און מען קוקט אויף דער וואַנט.

— וואָס איז דער חילוק, דיינע קינדער וועלן ביי איר דאָס איינגעמאַכטס מיט געזונט אויפֿעסן, און דיינע קינדער וועלן עס ביי איר מיט געזונט פֿאַרצערן — זאָגט די שוויגער אָדער די מאַמע, געבנדיק יעדערער איר חלק.

אַז עס קומט אָבער פֿאַר דער רעכענונג — נישט פֿון ווען און נישט פֿון וואו, הערט מען אויף זיך צו גריסן, און אַז מען טרעפֿט זיך ביי דער מאַמען, אָדער ביי דער שוויגער, זעצט מען זיך אַנידער איינע קעגן דער צווייטער און מען שוויגט.

די קליינע קינדער אָבער ווייסן נישט פֿון קיין חכמות, גאָלדעס אַ קינד לויפֿט צו דער מאַמען:

— מאַמע, מאַמע, די מומע רופֿט.

די מאַמע שטופּט עס אַוועק פֿון זיך מיט כּעס...

*

געווען איז עס אין דעם שבת־צו־נאַכט פֿון דער יאָר־רעכענונג.

די שטוב האָט באַקומען גאָר אַן אַנדערן חן. זי איז יום־טובדיקער, ווי אין אַן אַטלעסענער קאַפּאָטע אָנגעטאָן.

איבער דעם גרויסן, לאַנגן, ברייטן טיש צעגיסט זיך דאָס ליכטיקייט פֿון דעם לאָמפּ. מיט מער דרך־ארץ און גאָר מיט אַן אַנדערן חן ברענט ער היינט. דער טיש איז באַלייגט מיט פּעק „פּאַפּירן" און „פּאַפּירלעך". פֿון אויבן אָן אין פֿאָטער־שטול זיצט ר׳ יחזקאל. מיט איין האַנט האַלט ער זיך אָן פֿאַר די ברילן, און מיט דער צווייטער האַנט רעכנט ער פֿאַר זיך מיט אַ שטיקל קרייד. אויף דער צווייטער זייט טיש, אַנטקעגן ר׳ יחזקאלן, זיצט ר׳ חיים ראָזנקראַנץ דער מחותּן, אַ הויכער ייד, מיט אַ לאַנגער, געלער באָרד, וואָס צעשפּרייט זיך אין צוויי שפּיצן, און מיט אַ לאַנגער, האָר־באַוואַקסענער נאָז. גרויסע טראָפּנס שווייס טריפֿן פֿון די קנייטשן פֿון זיין ברייטן, גלאַנצעדיקן שטערן און האַלטן זיך אויף צווישן די האָר אויף דער שפּיץ נאָז. דער מחותּן רעדט ווייניק, און רעדט ער אַ וואָרט — איז עס אַ חסד, וואָס ער טוט פֿון זיין זייט. ער קוקט זיך נאָר צו. און רעדט ווער, קוקט ער אים אָן, און דאָס איז שוין גענוג... ביי ביידע זייטן טיש זיצן עוזר און מאָטל. זיי רעכענען שוין הויך, מאָטל פֿאַר זיך:

— צוויי־און־אַכציק האַנט־געלט אין שעמעניק.

עוזר, וואָס איז, דאַכט זיך, גאָר געווען פֿאַרטאָן אין זיין רעכענונג, כאַפּט זיך פּלוצלינג אויף, ווי עס וואָלט אים ווער אָפּגעבריט, מאַכט צו איין אויג און קוקט אויף מאָטלען:

— וואָס? ווען? וואָס פֿאַר צוויי־און־אַכציק?

— אין שעמעניק, לייזער רבין נישט געגעבן, האָ?

— אָ—, לייזער רבין. הונדערט צוואַנציק אין גאָמבין... — רעכנט שוין עוזר פֿאַר זיך ווייטער, ווי עס וואָלט גאָרנישט געווען.

— געלער הונט — זידלט אים מאָטל אויס — „קופּיעץ" מיינער, געוואָלט מיך כאַפּן.

מען הייבט אָן צו שיטן זיך מיט שטעך־ווערטער. די אַלטע רופֿן זיך אָן: נו, נו! — און קלאַפּן אין טיש.

דער עיקר „רעכן־מייסטער" איז עוזרל. דאָס איז אַזאַ מין „צוויי־וועלטיק־יידל": אַ „חסיד" און אַ „דייטש", אַ פּראָסטער און אַ למדן. „וואו ער קומט, האַלט ער מיט"", און דערפֿאַר טאַקע איז ער דער פּערל אין דער משפּחה. אַ קיילעכיק, נידעריק יידל מיט אַ געל קיילעכיק בערדל. טראָגט שוין אַ געפּרעסט ווייס קראַגנדל מיט אַ שוואַרצן שניפּס, און רעדט, אַזוי ווי דער פֿאָטער, אָפּגעציילטע ווערטער. נאָר רעדט ער שוין אַרויס אַ וואָרט, מאַכט ער צו איין אייגל, און קוקט מיטן צווייטן אויג מיט חשד אויף יענעם, וואָס רעדט צו אים. יעדן מענטש, וועלכן ער זעט דאָס ערשטע מאָל, איז ער חושד. מיט אַלעמען לעבט ער גוט. אַליין איז ער, הייסט עס, אַ חסיד, דאַוונט אין שטיבל און האָט ליב צו טראָגן אַן אַטלעסענע קאַפּאָטע מיט אַ ווייס קראַגנדל, — און, אַז ער רעדט, דריקט ער שאַרפֿער אויס די „ר", אַזוי ווי מען רעדט אין וואַרשע. מיט מיטקאָווסקין, דעם איינציקן ליטוואַק אין שטאָט, לעבט ער אַ גוטן טאָג. און אַז דער ליטוואַק רעדט אויס אויפֿן רבין, שאָקלט עוזר צו מיטן קאָפּ, אַ מאַך מיט דער האַנט אַזוי, אַז ווי מען וויל, קען מען עס אָננעמען: אַז מען וויל, איז ער מסכּים מיטן ליטוואַק, און אַז מען וויל, באַדויערט ער דעם ליטוואַק, דעם אַפּיקורס.

עוזר איז פֿאַרטאָן היינט שטאַרק אין רעכענען און זיצט מיט וואָלף „שרייבער" ביים „ריכטיקן בוך".

ווער איז דאָס וואָלף „שרייבער"? און וואָס איז דאָס אַזעלכעס דאָס „ריכטיקע בוך"?

וואָלף שרייבער איז אַ ייד אַ רעכנמייסטער פֿון די רעכנמייסטערס, אַ דאַרס, אַ קליינס, אַ מאָגערס, אַ גאָרנישט. און אין דעם גאָרנישט איז אַזוי פֿיל דאָ. אַ טראָפּן פֿון ים, און אין דעם טראָפּן אַ גאַנצער ים. טרוקן איז עס. אַ פּנים, אַ ברייטער, „אויסגעשטערנטער", איינגעקנייטשטער שטערן, און אין שטערן צוויי אויגן מיט אַ נאָז, — אַ נידעריקס, גיי נעם שטעק דיר אים אין קעשענע אַריין. וועסטו דאַרפֿן אַן „אַלגעבריניק" צו פֿרעגן, וועט ער דיר פֿון קעשענע אַרויסקריכן. וואוינען וואוינט עס — גיי פֿרעג גאָט! נישט קיין ווייב, נישט קיין קינד. צי האָט ער אַ מאָל יאָ געהאַט אַ פֿאַמיליע, צי האָט ער נישט געהאַט — קיינער ווייסט נישט. דאָס וואָלפֿל דרייט זיך אַרום אין שטעטל, ווי עפּעס אַ צולאָג צום שטעטל, אַ זאַך, וואָס דאָס שטעטל דאַרף עס. האָט ווער אַ שווערע רעכענונג צו פֿרעגן (נישט ווייל מען דאַרף דאָס וויסן, נאָר גלאַט אַזוי, ווייל עס איז טשיקאַווע), קומט מען צו וואָלפֿן. פֿרעגט מען אים, קנייטשט ער איין דעם שטערן, און דעמאָלט זעט זיין שטערן אויס, ווי אַן אַלט בלעטל פֿון אַן אַלט ביכל... און די קנייטשן פֿון שטערן — אַלטע, אָפּגעריבענע אותיות, און עס דאַכט זיך, אַז די קנייטשן פֿון שטערן שטעלן זיך צוזאַמען און זאָגן אים אויס דעם סוד פֿון דער רעכענונג.

דעם דאָזיקן וואָלף האָט עוזר צו זיי אַריינגעבראַכט די יאָר־רעכענונגען צו מאַכן. וואָלף שרייבער פֿרעגט נישט אויף קיין לוין — ער וואַרט נאָר אויף אַזאַ רעכענונג, אַז ער זאָל דאָ זיין גבֿורה קענען אַרויסווייזן.

אַלץ, וואָס די סוחרים „גיבן אויס" און „נעמען איין" — אַזוי האָט עוזר איינגעפֿירט — שרייבט מען אין אַ ביכל איין. אין יעדן ביכל מוזן אויף איין בלעטל די „הוצאות" ווערן איינגעשריבן, אויפֿן צווייטן — די „הכנסה".

מילא, עוזר פֿירט זיין ביכל ריין, — אַזוי זאָגט ער, נאָר מיט די אַלטע איז אַ חורבן, שטענדיק פֿאַרלירן זיי זייערע בליישטיפֿטן, און קומט צו עפּעס איינשרייבן, הייבן זיי אָן זוכן אין אַלע קעשענעס, און פֿאַרשילטן עוזרן אויף די „מאָדעס", וואָס ער האָט איינגעפֿירט, שרייבט מען דערווייל אָן אויף די שענק מיט קרייד, אָדער אויפֿן טיש, אָדער גלאַט אַזוי אויף אַ שטיקל פּאַפּיר. דערנאָך צו דער „יאָר־רעכענונג" זוכט מען אויס די שטיקלעך פּאַפּירן, מיט די שענק און בענק, וואָס אויף זיי זיינען די רעכענונגען אָנגעשריבן, און מען שרייבט זיי איבער אין דעם „ריכטיקן בוך".

"His wife! Just look how he defends her with his last breath! A fine daughter-in-law for Reb Yechezkiel Gumbiner! You know what she is? She is the daughter of Chaim, your father's stableman."

"Then my father's stableman's son is your husband. How do you like that?" her brother teased her.

"My husband—Chaim the stableman's son!" Her face grew red with anger. "So that is what Iteh has made of you! She'll bring you to an early grave! You'll run alive into your tomb just to get away from her." And she would begin to weep.

The house was filled with children, and as they saw their mother crying, they all began to bawl. After that Golde went to bed for the rest of the day, and when her husband came home, she tell upon him. "I suppose you stand by your wife, the way Motaleh does by his! If you heard your wife insulted, you wouldn't even say a word against it. You men!"

Afterward, when Ozarel and Motaleh were in the granary looking at the wheat and talking over affairs, Ozarel casually dropped a word about their wives into the conversation. "What was the trouble between you and Golde today?"

"Nothing, it was just nonsense."

"She went to bed for the whole day."

"How much did you put down for the Krosnitz?" the other asked, to change the subject. And more than once this sort of thing occurred the other way around, between Iteh and Ozarel.

It was the custom for each mother-in-law to raise a few turkeys for Passover, as a gift for her daughter-in-law. This had been a family tradition for years. One could see the young turkey cocks strutting around in Reb Yechezkiel's yard. They were destined for Iteh. And in Reb Chaim Rosenkranz's yard a few birds were being grown for Golde.

One day Golde came along, took the young turkeys out of her mother's yard, and carried them home. "They belong to me just as much as to her; they're my mother's turkeys," Golde defended herself.

Then Iteh ran off to her own mother, wailing, "Golde has carried away my turkeys!" Whereupon Iteh's mother seized the turkeys destined for Golde and gave them to Iteh. Soon enough the daughter-in-law came running demanding her customary gift, and naturally there was a healthy quarrel.

There was only one way out of it. The mothers-in-law quietly went off and bought another flock of turkeys, which they shared out between their daughters-in-law, and so the young women had twice their usual share.

The old folk were tired of the constant quarreling between the youngsters, for the endless quarrel embittered their households and their souls.

On the surface the daughters-in-law kept a sort of truce during the length of the year; they were neither angry with each other nor on good terms. If they passed in the street, they nodded distantly with their noses in the air. If, however, they met in the mother's house (it made no difference which mother) during fruit-canning days, they offered each other a polite "good morning" without actually looking at each other. The preserves were then shared out without exchanging a word. One would push the larger share toward the other, saying, "Let her take whatever she likes," and stare off at the wall.

"What difference does it make? Your children will eat the preserves in her house, and her children will eat them in your house—and the best of health to them all!" the mother or mother-in-law (as the case might be) would remark, while handing each her portion.

But when the time for the semiannual accounting came 'round, the two women, for no visible reason, would stop greeting each other in the street, and if they met in a parental house, they would sit facing each other in silence.

It was the night of the Sabbath before the annual accounting. There was a new atmosphere about the house. It bore a holiday air as though the house were decked in silken garments. The lamplight poured down on the long broad table, and the lamp seemed to be burning with special respect and altogether unusual intensity in honor of this day. Piles of documents and notepaper were spread on the table. At its head sat Reb Yechezkiel in his patriarchal chair. He held his glasses in one hand and a bit of chalk in the other while he carried out a bit of side addition for himself.

At the other end of the table, opposite Reb Yechezkiel, sat Reb Chaim Rosenkranz, a tall man with a long yellow double-pointed

די אַלטע פֿאַרשרייבן דאָך פֿאַרצוקט, אין דעם בוך מעקן זיך די שריפֿטן אויס, ווערט דערנאָך אַ מחלוקה איבער די ציפֿערן. איינער זאָגט, אַז עס איז אַן 8, דער צווייטער: אַ 5. אָבער צום מערסטן ווייסט מען גאָרנישט, וואָס דאָס איז אַזוינס. מען פֿרעגט די אַלטע, ענטפֿערן זיי: „פֿאַרדרייט אייך אייער קאָפּ”. שיקט מען צו לייבל זייגער־מאַכער נאָכן „שפּאַקטיוול”, קוקט מען אין „שפּאַקטיוול”, ווערט אָבער פֿון דאָס ניי די זעלבע מחלוקה, און דעמאָלט נעמט זיך שוין וואָלף שרייבער צו דער זאַך. ער מאַכט אַן אַלגעבריניק אַהין און אַן אַלגעבריניק צוריק, און ווייזט אויס, על־פּי חכמת החשבון, אַז עס מוז גאָר זיין אַ דריי, און טוט אים עפּעס!

און דאָס „ריכטיקע בוך” איז ביי וואָלף שרייבער דאָס פֿידעלע, אויף וועלכן ער שפּילט זיין לידל אויס. ער האַלט עס ווי אַן אויג אין קאָפּ און טראָגט זיך דערמיט אַרום.

געזעסן איז עוזר מיט וואָלף שרייבער ביי דעם „ריכטיקן בוך” און זיי האָבן בײדע טיף אין בוך אַריינגעקוקט. אין שטוב איז געווען אַ שטיל־שווייגעניש, וואָס האָט געדריקט און צוגלייך עפּעס אַ דרך־ארץ פֿאַרשפּרייט... אויף דעם טיש, וואָס איז געווען פֿאַרוואָרפֿן מיט קליינע און גרויסע פּאַפּירן און פּאַפּירלעך, האָבן צוויי גרויסע זילבערנע לייכטער אַרויסגעשטאַרט און האָבן ערנסט געמאַכט די שטוב. און די טיר האָט געסקריפּעט, די דינסט האָט זיך געדרייט, איז אַריין מיט פֿולע גלעזער טיי און אַרויס מיט ליידיקע.

אין אַ ווינקל שטוב אויף דער קאַנאַפּע זיינען געזעסן כּאַצקל און בערל, ר׳ יחזקאלס משפּחה. זיי זיינען געזעסן שטל־שווייגנדיק, זיך נישט אַ ריר געגעבן, כּדי מען זאָל זיי נישט אָנזען, אַז זיי זאָלן דאָ גאָרנישט אויסמאַכן, און מיט גרויס הכנעה זיינען זיי יעדע מינוט גרייט געווען צו דערפֿילן מיט דעם גרעסטן פֿלייס און איילעניש דעם קלענסטן פֿאַרלאַנג, וואָס איינער פֿון טיש וועט באַפֿעלן. נישט איין מאָל זיינען זיי אַליין

— און אונדזער רב לעבט נישט ביז הונדערט און צוואַנציק יאָר?

דו, קהילה־מענטש, מן הסתם האָסטו אַן אַפּויתיקי פֿון דיינעם באַקומען, — האָט געשריען אַהרן־לייב שוסטער, אַ חברה־מאַן אין די „נושאי־מטה”, אַ בלינדער אויף איין אויג, שוין האַלטנדיק דעם שטעקן אין דער האַנט אַנטקעגן דעם הויכן יידן.

אַהרן־לייב שוסטער האָט געהערט צו דער „חברה־מענער”. די חברה־מענער, אָדער די חוטבי עצים ושואבי מים, ווי מען האָט זיי אין שטאָט גערופֿן, האָבן געהאַלטן פֿאַרן רב; די טריסקער חסידים אָבער, האָבן זייער רבין געוואָלט אין שטאָט אַריינברענגען.

— מענדל ־לייב, פֿון ווען אָן ביסטו מיר אַזאַ מאַכער געוואָרן? האָסט שוין קיין פּרוטה נישט און ווילסט ווייטער אַ ביינדל אָפּלעקן? הע? — האָט צום הויכן יידן געזאָגט איינער אַ קצב, וואָס האָט אַ מאָל געלערנט מיט אים אין איין חדר.

— אומעטום זיינען זיי דאָ, די פּויערים, מען פֿרעגט אייך נאָך נישט קיין שאלה. אַז מען וועט אייך פֿרעגן, וועט איר ענטפֿערן, — האָט דער הויכער ייד געזאָגט, אַרויפֿרוקנדיק זיך העכער צום טיש צו.

ר׳ יחזקאל, דער דאָזאָר, דער באַלעבאָס פֿון שטאָט, איז זיך געזעסן און האָט אויסגעהאָרכט די מחלוקת און האָט שטיל־געשוויגן, קוקנדיק אויפֿן מחותן, וואָס וועט ער זאָגן.

— צווישן אונדז רעדנדיק, ווער קומט צו „אים” היינט אַהער? וואָס פֿאַר אַ נאָמען האָט ער? און וואָס איז ער אין אמתן? — האָט דער הויכער ייד פֿאַרשטיין געגעבן ר׳ יחזקאלן אין דער שטיל.

— גוט־וואָך! — גיט מיט אַ מאָל אַ קלונג אין שטוב, און דער „גוט־וואָך” איז עפּעס געווען גאָר אַ באַזונדערער, — ער איז נישט בטל געוואָרן צווישן די אַנדערע גוט־וואָכס. טייל האָבן זיך אומגעקוקט צו זען, ווער דאָס איז, און געווען איז עס ר׳ יצחק יודלס. ר׳ יצחק יודלס איז אַ ייד מיט אַ באַזונדערן „מיין”. איזן איז עס אַ קליין יידל, נאָר אַ ברייטס מיט אַ דיק בייכל, וואָס רעדט נישט, נאָר עס קוויטשעט זינגענדיק; עס קוקט נישט, נאָר עס באַפֿעלט מיט די אויגן. אַז עס וויל, איז עס גוט ווי אַ טייבל, און שלעכט ווי אַ שלאַנג. שטענדיק דער ציגאַר אין מויל, מעג ער זיין אָנגעצונדן, מעג ער זיין אויסגעלאָשן, און דאָס ריטשן זיינס מיט די פּיס זאָגט אָן אַ פֿערטל שעה פֿריער, אַז ער קומט... יעדערן דוצט ער, מיט אַלעמען איז ער „פּאַן בראַט”. ער פֿירט די ראָלע פֿון אַ גרויסן חסיד, און זאָגט אַלעמען מוסר, און אַלע האָבן מורא פֿאַר אים, ער האַלט גאַנץ ווינציק פֿון די אַלע רבנים, וואָס יידן האַלטן פֿון זיי, ער מאַכט זיי אַוועק מיט דער האַנט. מיט דעם שטאָט־רב איז ער אין אַ באַשטענדיקער מחלוקת.

געגאַנגען טרעפֿן, וואָס מען דאַרף, און האָבן זיך מיט אַ מאָל געגעבן אַ לאָז צו דער טיר. בײדע האָבן זיך אָנגעטראָפֿן און האָבן אַ גערודער געמאַכט. האָט זיך ווער פֿון טיש אומגעקוקט, האָבן זיי זיך בײדע אין דער שטיל, פֿאַרשעמטערהייט פֿון דער שטוב אַרויסגעגנבעט, נאָר אין אַ פּאָר מינוט אַרום האָט מען זיי שוין ווייטער אין שטוב געטראָפֿן זיצן אויף דער קאַנאַפּע, און איינער האָט דעם צווייטן אין דער שטיל די הענט, די פּיס געקנייפּט, געביסן, דער צווייטער האָט אים מיט אַ שטאָך פֿון אַ שפּילקע אָפּגעענטפֿערט, אָנשטאָט אַ וואָרט פֿון מויל אויסצוזוצן.

אין מיטן דערינען דערהערט זיך פֿון דרויסן אַן אָנקומעניש. די טיר עפֿנט זיך ברייט און עס באַווייזן זיך יידן, די שטאָט־באַלעבאַטים, נאָך אין שבתדיקן אָנגעטאָן, טייל מיט ציגאַרן, טייל מיט לולקעס, און לאָזן פֿון די בערד אַ געדיכטן רויך אַרויס. די שבתדיקע קלײדער און די וואָכעדיקע לולקעס האָבן ניט אין איינעם געשטימט, דאָך האָבן זיי צוזאַמען געוואָרפֿן אַ חול־המועדיקן חן, אַ חן פֿון חסידיש־נגידיש. די שטוב איז פֿול געוואָרן מיט רויך פֿון די ציגאַרן, און פֿון געדיכטן רויך האָבן די צוויי ליכט־פֿלאַמען אַרויסגעשיינט און דאָס האָט זייער באַלעבאַטיש אויסגעזען אין באַחנט דעם עולם. זיי האָבן געזאָגט דעם ברייטן „גוט וואָך” און האָבן פֿאַרנומען, יעדערער נאָך זיין שטאַנד נאָך, פּלעצער אַרום דעם טיש. די טיר האָט איצט מער געסקריפּעט — און פֿון שטוב איז איצט מיט אַ מאָל אַוועקגענומען געוואָרן דער פֿריערדיקער דרך־ארצדיקער גייסט. וואָס האָט געהאַט די שטוב אָנגעפֿילט, אַזוי, אַז בערל און כּאַצקל האָבן זיך מיט אַמאָל מער היימישער געפֿילט און פֿריי געלאָזט די צונגען אָנשטאָט זיך צו קנייפּן. די שטוב איז צוריק שטוב געוואָרן, מען האָט באַלד די רעכענונגען אַראָפּגענומען, וואָלף שרייבער האָט געכאַפּט דאָס „ריכטיקע בוך” און איז דערמיט ערגעץ־וואו פֿאַרשוואונדן.

beard and a long hairy nose. Large beads of sweat dropped from the creases in his shiny broad forehead and hung on the hairs at the end of his nose. Reb Rosenkranz spoke little, and when he uttered a word, it was as though he were doing someone a favor. He watched everything. If anyone spoke he stared at him—and that was enough.

Ozarel and Motaleh sat on either side of the table. They were carrying on their computations out loud.

Motaleh muttered to himself, "Eighty-two on hand in Schenitz."

Ozarel, who seemed deep in his own accounts, suddenly started up as though boiling water had been poured over him. He shut one eye and regarded Motaleh. "What? When? What do you mean, eighty-two?"

"In Schenitz, didn't we give it to Lazar Rubin, eh?"

"Ah, Lazar Rubin . . . One hundred and twenty in Gumbin." The other went on with his own calculations as though nothing had been said.

"Dirty dog!" Motaleh cursed. "Snooper! Thought he would catch me. . . ."

They began to throw insults across the table at each other. The elders called, "Quiet! Quiet!" pounding on the table.

Ozarel was the "chief accountant." He was a Jew who lived in two worlds at one and the same time. He was a Chassid and a "Dutchman," a Jew filled with pious Hebrew lore and a worldly fellow who spoke German. He was at once an educated fellow and a man of the street. He was at home everywhere, and therefore he was the pearl of the family. A short round little Jew with a little round yellow beard, he sported a stiff white collar and a black tie, and like his father, he counted his words. When he finally spoke, he would shut one eye while he suspiciously studied his adversary with the other. He was suspicious of anyone on first sight, and yet he was on good terms with everyone. For himself, he counted himself a Chassid. He frequented their little house of prayer and liked to promenade in a long silken coat and a white collar. When he spoke he accented his *r*'s sharply, according to the fashion in Warsaw. He was a great friend of Mitkovsky, the only Litvak in the town, and when the Litvak held forth against the town's ordinary rabbi, he would nod his head and make a little gesture with his hands in such a way that if one liked one could believe he agreed with the Litvak, and if one wished one could believe he regretted the utterances of the Litvak heretic.

Today Ozarel was deeply engrossed in the accounts. He sat with Wolf the scribe over the main account book, which was known as "the correct account" or "the real book." Who, then, was this Wolf, and what sort of account book was this?

Wolf the scribe was a frail, skinny, tiny little nothing of a Jew but the master of master accountants. In this little nothing of a Jew a whole world of wisdom was concentrated, just as all the secrets of the ocean may be found in a drop of water. He was all dried up, with a face dominated by a broad furrowed forehead under which his eyes and his tiny nose were lost. The entire little man could be stuck in your pocket, and then if you needed a mathematician, you just opened your pocket and let him crawl out to walk. Who knew where he lived? He had neither wife nor children, and nobody knew whether he had ever had a family at all. The little man wandered around the town as though he were an afterthought, something that was found necessary when all the rest was already there. If anyone had a mathematical problem (not that he needed to have it solved but simply because it might be interesting to know the answer), he would come to Wolf with it. Wolf would wrinkle his brows until his forehead looked like a leaf out of an old book. The wrinkles in his brow were like faded numbers, and one might have imagined that the wrinkles put themselves together in such a way as to bring forth the answer to the problem.

And so Ozarel had brought in this same Wolf to do the annual accounting. Wolf the scribe never asked for anything easy; all his life he hoped only to find a problem difficult enough for him to prove his mettle.

Whatever the merchants expended and whatever they took in was noted down in a little book according to a system invented by Ozarel; on one page he would inscribe the expenditures and on the other he would inscribe the income.

For Ozarel himself this was well enough; he kept his accounts neatly, he claimed; but when it came to the old folks, the whole system fell into ruins. They were always losing their pencils, and when they had to write something down, they started to search in all their pockets while they cursed the "modern system" that Ozarel had introduced, and in the meantime they made temporary

notes on the sideboard with a bit of chalk, or on the table or perhaps simply on a scrap of paper. When the annual accounting came, they had to hunt up the scrap of paper and examine the table and the benches on which they had scribbled their accounts, and then they would transfer these accounts into the big book.

The handwriting of the old people was not very clear, and the numbers scribbled down on scraps of paper and even in the note-books often became rubbed out so that later there were innumerable arguments about the figures. One would declare that a certain number was an eight, the other that it was a five, but mostly they could make nothing at all out of the notations. They would ask the elders, who would say, "Go bother your own head." So then they would send to Berl the watchmaker for his magnifying glass. They would stare at the number through the magnifying glass, only to emerge with the same division of opinion. At this point Wolf the scribe would intervene. He would perform an algebraic multiplication on one side and an algebraic division on the other side and finally prove that according to mathematical logic the number in question was neither an eight nor a five but a three, and there was no way to stand against him.

The big book was like an instrument, a violin, for Wolf the scribe. Upon it he performed his melodies. The book was the apple of his eye, and he carried it with him wherever he went. Ozarel and Wolf the scribe sat together poring over the big book. There was a perfect stillness upon the household, which seemed to enshrine their task with an added importance. Two large silver candlesticks stood on the table among the scattered papers and notes, lending a solemn illumination to the occasion. The door creaked, the servant slipped in and out, bringing tea and carrying away empty glasses.

On a sofa in the corner sat Chezkel and Berel, of Reb Yechez-kiel's family. They were motionless and utterly quiet, so as not to be seen and so as to not miss anything. And they were ready at a moment's bidding to fulfill the slightest task that might be de-manded of them by one of the magicians at the table. More than once they started off toward the door, following their own idea of what was needed; they would bump into each other at the door and make a commotion. One of the men at the table would look up and the two lads would shamefacedly tiptoe out of the room; but a few seconds later they could be back again, sitting on the sofa. One of them would solemnly pinch the other's arm or leg, or give him a little bite. The other would reply by sticking a pin in his brother, and they would carry on their battle without utter-ing a word.

All at once, the sound of arrivals was heard from outdoors; the door opened wide and a group of leading townsfolk ap-peared, still dressed in their Sabbath clothes; some smoking cigars, some with pipes in their mouths, and a thick stream of smoke issuing from their beards. The pipe-smoking did not accord very well with their Sabbath garments, but managed to give them a half-holiday air. The room became filled with smoke and through the thick haze the two candle flames threw a warm homey glow over the group.

They offered a hearty "Good week to you," and then arranged themselves around the table, each according to his station. The door creaked more than ever, and somehow the room now lost its imposing atmosphere, so much so that Berel and Chezkel no longer were constrained by a sense of awe, but felt themselves at home. Now their tongues were freed, so that they left off pinch-ing each other and began to quarrel aloud. The room recovered its old atmosphere. The accounts were soon set aside and Wolf the scribe rescued his big book and vanished.

A tall man with a long broad beard, who talked more with his hands than with his tongue, and who stopped everyone else's mouth with the stream of his own conversation, became the head of the meeting. Since the town needed the income a wonder rabbi would provide, and since a rabbi was urgently needed to provide a place where the Chassidim might gather at a holiday and on the Sabbath, and in general to bring life to the village, it was his opinion, he said, that they should invite the rabbi of Trisk, who had just come to a parting of ways with his brother. The rabbi of Trisk would agree to come, he knew for certain, on the simple con-ditions that he receive the town rabbi's little house of prayer for his use and that the town rabbi give him a certificate declaring that the supervision of circumcision was the province of the rabbi of Trisk.

"What! We still have our rabbi in town. He'll live to be a hun-dred and twenty! All that you'll get is a pain from your precious rabbi of Trisk!" cried Aaron Leib the cobbler, who was blind in one eye. He had his stick in his hand, ready for the tall Jew.

אײנער אַ הויכער ייִד מיט אַ לאַנגער בּרייטער באָרד, וועלכער האָט גערעדט מער מיט די הענט ווי מיטן מויל און יעדערן מיט אַן עזותקייט דאָס מויל פאַרקלאַפּט, איז געווען דער ראש־המדברים: אַזוי ווי די שטאָט, זאָגט ער, האָט קיין פּרנסה נישט, און מען דאַרף נייטיק אַ רבין אין שטאָט, אַז חסידים זאָלן האָבן וואוהין אַרײַנצוקומען אויף אַ יום־טוב, אויף אַ שבת, און אַז עס זאָל אַ לעבן ווערן, גיט ער אַן עצה, אַז מען זאָל דעם טריסקער רבין, וואָס האָט זיך איצט פון ברודער אָפּגעטיילט, אין שטאָט פאַרבעטן. דער טריסקער רבי וועט באַשטיין, — ער ווייסט עס אויף געוויס — נאָר מיט דעם תנאי, אַז מען זאָל אים דעם רבס בית־המדרש אָפּגעבן, און דער שטאָט־רב זאָל אים אַ קוויטל אַרויסגעבן, אַז סנדיקאות געהערן צום טריסקער רבין.

טרעפט זיך אַ שאלה, פּסקנט ער אַליין. זאָגט אויפן רב, אַז ער איז אַ גראָבער יונג און אַלע האָרכן אויס, און וואונדערן זיך און האָבן מורא פאַר אים.

עוזר, וואָס איז די גאַנצע צייט געווען קאַלט און האָט זיך אויסגע־הערט רואיק, איבער וואָס מען קריגט זיך, דערזעענדיק ר׳ יצחק יודלס, וועלכער פלעגט אים אַלע מאָל אויף די פּלייצעס קלאַפּן אין שטיבל, איז גאָר אַן אַנדער מענטש געוואָרן, — אַ חסיד.

— וואָס איז, מען פרעגט אייך גאָרנישט — האָט ער געשריען צו די באַלעבאַטים.,

ר׳ יחזקאל און ר׳ חיים ראָזנקראַנץ געהערן צו די באַלעבאַטים; זיי דאַווענען און חברן זיך מיט באַלעבאַטים. זיי קענען אַפילו נישט לערנען, נאָר זיי זײַנען יודעי־ספר. זיי זײַנען פון די באַלעבאַטים, וואָס האָבן דרך־ארץ פאַר אַ למדן און ווערן בטל פאַר אים. אַ ייִד אַ למדן זאָגט אַ וואָרט, כאָטש עס איז ניט אַזוי גלייך, וואָס פון אונדז איינער טאָר דאָס ניט זאָגן, דאָך מן הסתם ווייסט ער וואָס ער זאָגט. דערפאַר האָט ר׳ יחזקאל שטיל־געשוויגן כאָטש ער האָט מיטגעהאַלטן מיט די באַלעבאַטים.

ר׳ יחזקאלס האָפענונג איז געווען צו האָבן אַ קינד אַ למדן, אַ מענטש פון „יענער וועלט", וואָס זאָל זיצן און לערנען, און ער האָט טאַקע דער־פאַר ר׳ יצחק יודלס פאַר אַ מלמד צו זײַנע קינדער געהאַלטן. דער על־טערער זון איז אָבער נאָך בחורוויז אין געשעפט אַרײַן, „צוגעכאַפּט זיך", און ביסלעכווייז די תורה פאַרלאָזט. איינס נאָר איז אים נאָך איבערגע־בליבן, — וואָס ער האַלט זיך פאַר אַ חסיד, דאַוונט אין שטיבל און חברט זיך מיט ר׳ יצחק יודלס. און איצט, זעענדיק, אַז זײַן עוזר און מאָטל האַלטן־מיט מיט ר׳ יצחק יודלס, מיט די חסידים, האָט עס דעם אַלטן הנאה געטאָן: חסידים, עס איז עפּעס גאָר אַנדערש — פאַר זייער רבין... און ר׳ יחזקאל האָט זיך נישט אָנגערופן.

ר׳ יחזקאל האָט פאַר זײַן ייִנגסטער טאָכטער, פאַר דער בת־זקונים, לאהלע, געוואָלט אַ למדן און אַ בעל־ייחוס פאַר אַן איידעם זיך נעמען, אַז דער איידעם זאָל קעסט עסן כּל־ימיו און תּורה לערנען, אַז אויף דער עלטער, ווען ר׳ יחזקאל וועט אין דער היים שוין זיצן, זאָל ער אין דער שטוב דעם קול־התּורה הערן. ער האָט די זאַך איבערגעגעבן ר׳ יצחק יודלס. ר׳ יצחק יודלס „גוט־וואָך", וואָס האָט אַזוי קלינגענדיק אין שטוב אָפּגעקנאַקט, האָט דעם אַלטן עפּעס הנאה געטאָן. אין זײַן הויז — חסידים, און דער אַלטער האָט שוין גענומען פאַנטאַזירן וועגן דעם איידעם דעם למדן. ער האָט זיך אויפגעהויבן און אַריבערגעוואונקען צו דעם מחותּן ר׳ חיימען, אַז ער זאָל מיט אים אין אַ צווייטער שטוב אַרײַן (אַזוי איז שוין אײַנגעפירט בײַ די אַלטע, אַז קיינער שטעקט ניט די האַנט אין קאַלטן וואַסער אַרײַן, און דער צווייטער זאָל נישט וויסן דערפון). ר׳ יצחק יודל האָט נאָך אַ לאַנגן אומקוקן זיך צו דער „חברה" אַ וואָרט געוואָרפן:

— איילט אייך נישט אַזוי, און וואו זײַנען מיר עפּעס? — און מיט שאַרנדיקע טריט אין דער צווייטער שטוב אַרײַן צו די אַלטע.

— ר׳ מרדכי קאָנסקעוואָליער שרײַבט דאָך מיר, אַז איר האָט זיך מיט אים געזען אין טריסק, אַז איר קענט זײַן בחור, נו, וואָס דאַרף מען מער?

און פון שטוב האָט זיך געהערט אַהרן־לייבס קלאַפּן מיטן שטעקן אין טיש: „געהרגעט קענען זיי ווערן, איידער"...

*

די ווײַבער האָבן זיך אין עס־שטוב בײַ מלכּהלען, ר׳ יחזקאלס ווײַב, פאַרזאַמלט. עס איז אַ מנהג בײַ מלכּהלען אין שבת־צו־נאַכט פון דער גרויסער רעכענונג אויף פּסח דאָס לעצטע שמאַלץ אויסצולאָזן. אין יענער שטוב זיצן די מאַנצפּאַרשוינען בײַ דער יאָר־רעכענונג. עס הערט זיך פון דאָרט אַ שטיל געריוש, וואָס זאָגט אויס די ערנסטקייט פון אינעווייניק. די דינסט דרייט זיך, טראָגט אַרײַן גלעזער טיי און נעמט אַרויס ליידיקע גלעזער, און יעדן מאָל, ווען די טיר עפנט זיך, שלאָגט פון דאָרט אַרויס אַ רויך פון ציגאַרן און אַ ליאַרעם, וואָס פאַרשטומט אויף אַ ווײַלע די ווײַבערישע געשמועסן, און די ווײַבער קריגן דרך־ארץ פאַרן „דרינען"... דאָ, אין דער שטוב, זיצן די ווײַבער און מאַכן זיך „נאַריש" אין דריידל. אין דריידל הייסט עס, אָבער זיי שפּילן גאָר אין „זעקס און זעכציק" מיט אַ טאַליע קאָרטן, וואָס די מאַנספּאַרשוינען האָבן זי די קינדער גע־געבן צו שפּילן זיך. די ייִנגלעך שטייען בײַ די מאַמעס און ציען „קאָן־געלט", די מאַמעס שטופּן זיי אָפּ פון זיך, און די ייִנגלעך שטייען אַלץ ווײַטער און טוען דאָס זייעריקע. אין מיטן קומט גאָר צו לויפן אַ ייִנגל, כאַפּט אַרויס דעם „קאָן" פון טעצל און אַנטלויפט וואו דער פעפער וואַקסט — און גיי טו אים עפּעס!

דער אַלטער דור ווײַבער טראָגט טיפע הייבן מיט פאַרשיידענע קאָ־לירטע בענדער און ברייטע שטערנטיכלעך, וועלכע זײַנען אין שפּיצן אויס־געשניצט, און אין יעדן שפּיץ פינקלט זיך אַן אַנדער צירונג: אין איין שפּיץ — אַ רויטע קרעל, אין צווייטן שימערט אַ בריליאַנט, און דאָס וואָרפט איבער דעם אַלט־געקנייטשטן, גלאַנצעדיקן שטערן אַ שבת־מלכּה־חן; דער יונגער דור טראָגט שוין שייטלען אַרײַנגעשטעקט. די קליידער זײַנען מערסטנטייל פון פּערסישן טיכער־שטאָף אין פאַרשיידענע קאָלירן. וואָס איז דעמאָלט די מאָדע געווען, און געמאַכט זײַנען זיי אויך געווען נאָך דער דעמאָלטיקער מאָדע — פאַלדן אויף פאַלדן, אין פאַלד אַרײַן מיטן קאָפּ אין דעם צווייטן; דאָ מישן זיך די פאַלדן אויס און לייגן זיך צוזאַמען, דאָרט צעגייען זיי זיך שוין אין צוויי באַזונדערע וועגן. אויף די הערצער טראָגן זיי אַלע „האַרץ־ברעטלעך". דאָס איז אַ לאַנג פיר־קאַנטיק שטיק סאַמעט, אויף וועלכן עס זײַנען אויפגעהאַנגען ווי אויף אַ שילד די מתּנות, וואָס דאָס ווײַבל האָט באַקומען, ווען זי איז אַ כּלה

געווען. איטע די שנור און גאָלדע די טאָכטער זיינען געזעסן איינע אַנטקעגן דער צווייטער און בײדע זיינען זיי געווען שטיל (וואָרעם זיי זיינען ברוגז צווישן זיך, היינט איז די רעכענונג...). און אַז איינע האָט זיך פֿון איר אָרט אויפֿגעהויבן, האָט די צווייטע עפּעס מאָדנע די ליפּן פֿאַרקרימט, די אויגן צום באַלקן פֿאַרגלייזט און לייכט אָפּגעזיפֿצט. דאָס איז געווען אַ מין ברוגז־מינע.

זיי האָבן געשפּילט און דער אָנפֿירער פֿון שפּיל איז געווען אַ ידל, אַ „דייטשל", אַן „איינגייער" און „אַרויסגייער" ביי מלכּהלען, ווי אין אַנדערע הייזער. גערופֿן האָט מען אים אויך „דאָס ווייבערשע יידל". שוין דעמאָלט האָט ער געטראָגן דייטשמעריש, אַ קורץ רעקל און אַזאַ מין זיבן־קאַנטיק היטל מיט אַ גלאַנצעדיקן דאַשעק. געטראָגן האָט ער דייטשמעריש נישט אַזוי לשם דייטש, נאָר גלאַט אַזוי, ווייל עס פּאַסט פֿאַר אַזאַ מין ווייבעריש יידל צו טראָגן „דייטש". געוואוסט האָט ער צו יעדער קרענק אַזאַ מין רפֿואה, וואָס ער פֿלעגט עס אָנרופֿן „קאָרפּוס דעליקטו". מיט די דייטשן רעדט ער פּויליש, און שרייבט „פּראָשעניעס" אויך אויף פּויליש, דערפֿאַר פֿלעגט מען אים אין שטעטל רופֿן „מאָכער". איזן איז עס אַזאַ מין יידל, וואָס אומעטום קומט עס, אומעטום איז עס היימיש, וואָס אַלעמען זאָגט ער „דו" און וואָס אַלע זאָגן אים „דו". צום מערסטן פֿלעגט ער זיך חברן מיט ווייבער, און עפּעס אַזוי ווי אים וואָלט מען מתּיר געווען, פֿאַרברענגט ער צווישן זיי פֿראַנק און פֿריי. ער ווייסט פֿון זייערע סודות, און עס מאַכט גאַרנישט אויס — „אַ האַלבע ידענע". אַלעמען פֿלעגט ער איינעמען מיט זיינע גלייכע ווערטלעך. ער האָט גערעדט, האָט מען געלאַכט, כאָטש עס איז מער נאַריש געווען ווי לאַכעדיק. ער פֿלעגט זיך דעם קאָלנער פֿון פּאַלטאָ אָוועקשטעלן, דאָס היטל זיך פֿאַרדרייען, מאַכן זיך דרעמלען און דאָס בערדל פֿלעגט זיך ביי אים שאָקלען, — איז גענוג געווען, אַז עס זאָל ברענגען צום געלעכטער.

היינט, שבת־צו־נאַכט פֿון דער גרויסער יאָר־רעכענונג, איז אים אַוודאי געקומען, אַז ער זאָל זיך געפֿינען ביי ר' יחזקאלן. פֿון קיך טראָגט זיך אַ ריח פֿון געפּרעגלטן שמאַלץ, און געוואוסט האָט ער, אַז נאָך דער רעכענונג וועט זיין די גרויסע מלווה־מלכּה, ווי עס איז שוין דער מנהג ביי ר' יחזקאלן פֿון קדמונים אָן.

ביי אַ ווינקעלע טיש, איז געזעסן לאהלע, דאָס כּלה־מיידל. פֿון די פֿרישע געריטלטע באַקן האָט דאָס יונגע בלוט אַרויסגעקושט זיך... אַזוי ווי דאָס בלוט פֿון אַ רויז, וואָס רייטלט זיך אויף דעם סאַמעט־בלעטל, ווען די זון גליט דערויף. די אויגן שטילע. רואיק זיינען זיי פֿאַר זיך געווען איינגעפּאַסט אין דעם ברייטן גרויסן אויגן־לאָך, און דאָס דיניטשקע ציטערדיקע הייטל האָט געהיט דאָס אויג. דער אויבער־שומר, די שוואַרצע ברעם, וואָס הענגט אויף דעם ראַנד פֿון דעם גרויסן ווייסן שטערן, וואָס זעט אויס ווי אַ מענטשן־קרוין פֿון גאָט געשענקט, האָט זיך אין דער שטיל דעם אויג צוגעקוקט און אַלץ דעם אויג נאָכגעמאַכט... די האָר אין צוויי צעפּ פֿאַרפֿלאָכטן, חנעוודיק און מיידל־ציטערדיק האָבן זיי זיך איבער אירע אידעלע ציטערדיקע אַקסל אַראָפּגעלאָזט. זי איז געזעסן פֿאַר זיך, און אַ כּלה־זון האָט פֿון איר געזיכט אַראָפּגעלויכטן צנועהדיק און שטיל־שווייגנדיק. יעדן מאָל, ווען עס האָט זיך געהערט דעם דייטשלס קול, האָט איר האַרץ לייכט אויפֿגעציטערט, און די יונגע ברוסט האָט דעמאָלט לייכט זיך באַוועגט. זי האָט מורא געהאַט, אַז דאָס דייטשל זאָל זי נישט טשעפּן, נאָר באַלד איז אויף איר אויך די צייט געקומען.

— ווייסט, דער שדכן זיצט דערינען מיטן טאַטן און שמועסט וועגן אַ שידוך.

זי האָט דעם קאָפּ אַראָפּגעבויגן און אים פֿון זיך מיט אירע לייכטע ווייסע הענט אָפּגעשטופּט.

— אַזוי ווי עס קאָנען אויף דער לבנה ראש־חודש־רעטעכלעך וואַקסן, אַזוי וועסטו דעם חתן קריגן.

אין שטוב האָט געקלונגען אַ געלעכטער.

לאהלע האָט זיך פֿלינק פֿון טיש אויפֿגעכאַפּט און איז פֿאַר חרפּה פֿאַרשוואונדן.

*

אויף די ווענט פֿון דער גרויסער, לאַנגער קיך האָט דאָס קופּער אַראָפּגעפֿינקלט. און אין ראַנדל האָט אַריבערגעווינקט צום צווייטן, וואָס איז געהאַנגען קעגן אים אויף דער צווייטער וואַנט. די דיקע בייכיקע בעקנס, די קופּערנע אויסגעצויגענע בראַטפּאַנען, די הויכע קריגן מיט פֿאַרשיידענע שנויצן האָבן באַלעבאַטיש פֿון די ווענט אַראָפּגעהאַנגען, פֿאַרשפּרייט אַרום זיך אַ היימישקייט און דערציילט פֿון גוטע געווינטע צייטן... אין אויוון פֿלאַקערט עס, און טיפֿע ברייט־בייכיקע קופּערנע טעפּ שטייען און קאָכן און קאָכן, און דער פֿרישער, פֿעטער גריוון־גער ליגט זיך איבער דער קיך און דערציילט עפּעס היימישע זאַכן... אויף דעם לאַנגן פֿליישיקן טיש, וועלכער איז מיט אַ לאַנגן קופּערנעם בלעך באַקלאַפּט, שטייען אָנגעשטעלט טיפֿע בעקנס, קליינע און גרויסע, גרייט דאָס שמאַלץ אין זיך אַריינצונעמען.

ביי דער קיך אין אַ ווינקעלע זיצט רחל לאה, די איינגייערין. אַ הויכע, אַלטע ידענע מיט ווערצעלעך אויף דער גאָמבע, און צוויי־דריי לאַנגע האָר ציען זיך פֿון די ווערצעלעך אַרויס. די אַלטע, גרויע קאַץ ליגט אין איר שויס און לעקט איר די איינגעדאַרטע ביינערדיקע הענט. אַרום איר שטייען מלכּהלעס אייניקלעך, יינגלעך מיט מיידלעך, טייל אין הייזלעך, טייל אין קליידלעך, טייל אין שירצלעך, טייל אין ציצה־כּנפֿותלעך, און זיי האָרכן אויס, וואָס די באָבע דערציילט, אַ מעשה מיט אַ „פֿייערדיקן הענטל ביים שמאַלץ פּרעגלען".

„אַ מאָל שוין לאַנג, דערציילט זי, האָט אַ ידענע שמאַלץ אין אַ פֿייערקע געפּרעגלט, האָט זי דעם טאָפּ פֿון פֿייערקע אַרויסגענומען, זעט זי, עס שטעקט פֿון פֿייער אַ הענטל אַרויס, און עס הערט זיך אַ שטים: „גוטע פֿרוי, גוטע פֿרוי, גיב מיר אַ פּאָר גריוון, וועט קיין עין־הרע אין שמאַלץ נישט [illegible]". האָט זי טאַקע אַזוי געטאָן. האָט זי אָנגעהויבן גיסן שמאַלץ. גיסט איין טאָפּ, גיסט צוויי, גיסט דריי, גיסט זעקס, גיסט אַכט, גיסט צען, ביז זי האָט שוין מער קיין טעפּ נישט געהאַט — האָט עס אויפֿגעהערט".

די קינדער האָרכן אויס און וואַרטן מיט שרעק ביז מען וועט דעם טאָפּ פֿון דער פֿייערקע אַרויסנעמען, אַז זיי זאָלן שוין זוכה זיין צו זען דאָס פֿייערדיקע הענטל.

The cobbler belonged to the congregation of ordinary folk, the hewers of wood and the carriers of water, as they were called in the village. They were all on the side of the present rabbi; but the more learned Chassidim, who were followers of the wonder rabbi in Trisk, wanted to bring a rabbi of their own into town.

"Handel Leib, since when have you become one of our leaders? Can it be that you haven't a crumb left in the world and are trying to get your nose into someone else's cake, eh?" The second attack upon the tall Jew came from a butcher who had gone to school with him as a boy.

"Peasants and fools are to be found everywhere. Nobody asked anything of you! When you are asked, then you can answer!" said the tall Jew, turning his face toward the head of the table.

Reb Yechezkiel, the most important citizen of the village, sat listening to the dispute without uttering a word, glancing occasionally at his partner to see what he would have to say.

"Speaking among ourselves—whoever comes to our rabbi here in town? What sort of a name has he got? Who is he anyway?" the tall Jew quietly pointed out to Reb Yechezkiel.

"A good week to you all!" a new voice rang out all at once in the room. It was a special kind of a greeting that could not be confused with the others. Several of the men turned around to see who this might be. It was Reb Yitzchak Yudels. He was a Jew of quite another sort. Actually he was a little man, but broadly built and with a large stomach. He did not speak in an ordinary voice, like other men, but with a kind of screaming singsong. He did not look at people as did other men but seemed to attack them with his eyes. He could be as gentle as a pigeon or as vicious as a snake. He always had a cigar in his mouth whether it was lighted or not, and one could tell when he was coming a quarter of an hour in advance by the way he scraped his feet. He was everyone's intimate friend. Reb Yitzchak Yudels played a vital role among the Chassidim. He was an expert on all religious rules and regulations, he could tell anybody what they should or should not do, and the whole town feared him. All the ordinary rabbis who were respected by the townsfolk were held in utter disdain by him; he simply dismissed them with a wave of his hand. He had a standing quarrel with the rabbi of the town. If a question of ritual came up, he made his own ruling, declaring that the rabbi was illiterate. The whole town was intimidated by him; they were amazed at his temerity and afraid to contradict him.

Ozarel, who had remained cool during the entire discussion, listening quietly as though without interest in the argument, became transformed when he saw Reb Yitzchak Yudels. For the important Chassid always patted him jovially on the back when they met in the prayerhouse. Now Ozarel was a new man, a Chassid.

"What are you all arguing for? No one wants your opinion," Ozarel shouted to the plain folk.

Reb Yechezkiel and Reb Chaim Rosenkranz were ordinarily considered among the family men, the unlettered plain folk. They prayed with them and had their friends among them. They were not educated men and could not carry on discussions of the Torah in Hebrew although they were able to read out the prayers by rote. They were of the folk who had great respect for learned men and would give way before them. If a learned man uttered a word, even though he said something that was not altogether right, something that an ordinary man would not permit himself to say, it nevertheless stood to reason that he must know what he was talking about. So even though he was on the side of the ordinary folk, Reb Yechezkiel kept quiet in the face of the learning of Reb Yudels.

It was Reb Yechezkiel's secret desire to have a sage for a son, a being from the other world, who would sit day and night over the scriptures. Therefore he had employed Reb Yitzchak Yudels to teach his offspring, but his eldest son had taken to business even as a boy and had gradually deserted the Torah. One hope, however, had remained to him, a son-in-law who considered himself a Chassid, who frequented the Chassidic house of prayer, and who kept the company of Reb Yitzchak Yudels. Now that he saw that Ozarel and Motaleh together were on the side of Reb Yitzchak Yudels, on the side of the Chassidim, the old man felt a certain pride, for after all the Chassidim were something special, something beyond their everyday world with their everyday rabbi. So Reb Yechezkiel did not raise his voice in protest.

Reb Yechezkiel was in hopes of securing a true student of the Torah, someone who would bring honor to the house, as a groom for his youngest daughter Leabeh, the child of his old age. This would be a son-in-law who would eat at his table all of his days and do nothing but study the Torah, so that in the years of his old age, when Reb Yechezkiel had given up his business and sat

— ווייל איך מאַך מיר אַליין הבדלה, און טרינק פֿון הבדלה־ווייַן, — ענטפֿערט די אַלטע מיט האַלב־פֿאַרשלאָסענע אויגן און מיט אַן אַלט פֿאַר־קרימט געלעכטערל אויף די אַלטע פֿאַרקרימטע ליפּן.

און ווען די אַלטע מאַכט זיך נאַריש מיט די קינדער, איז כאַצקעלע, דאָס עלטסטע אייניקל, אַ ייִנגל פֿון אַ יאָר צען, שטאַרק פֿאַרנומען מיט אַ דריידל גיסן. אין דער קיך האָט ער אַן איינגעבויגענעם לעפֿל מיט צין אַרייַנגעשטעלט, און איצט פּאַקט ער די פֿאָרמס אין אַ הויפֿן זאַמד איין.

און דאָרט ביים אַנדערן ווינקל קיך, ווייַט פֿון יום־טובדיקן, זיצט יענטע דאָס דינסט־מיידל ביי אַ גרויסן עמער מיט וואַסער און שיילט די קאַרטאָפּלעס, וואָס ליגן אין איר שויס, און וואַרפֿט זיי אין דעם עמער וואַסער אַריין, צו דער גרויסער מלווה־מלכּה...

נאָטע הינטער איר צופּט זי ביי דער בלוט־שפּראַצנדיקער האַנט:

— יענטע, וואָס וועט זיין?...

— זאָלסט אַזוי לעבן, ווי דו וועסט מיט מיר חתונה האָבן...

דערווייל שלאָפֿט רחל לאה איין, און די אַלטע הויב (אַ גלגול פֿון מלכּה דער באַלעבאָסטעס הויב) מיט די אַלטע, ברייטע בענדער לאָזן זיך איר איבערן אַלטן, איינגעקנייטשטן שטערן. דעמאָלט נעמט אַ ייִנגל און שטעקט דאָס הענטל אויס און גיט אַ צופּ די אַלטע באָבע ביי די האָר פֿון וואָרצל.

— האָב, האָב, האָב — מאַכן די אַלטע, איינגעשרומפּענע אויסגע־דאַרטע ליפּן, און פּרוּוון כאַפּן דעם קינדס פֿינגערל אין דעם אָנציינערדיקן מויל אַרייַן.

— באָבעשי, פֿאַר וואָס וואַקסן אייך די האָר אויף די וואָרצעלעך?

— פֿרעגן די קינדערלעך.

קאַפּיטל פֿיר

דער מתנגדישער רב
און
דער חסידישער רבי

עס איז געקומען ל״ג בעומר.

און די גוטע מוטער־ערד, וואָס האָט מיט איר חסד אויף זיך דער שטאָטס הייזלעך געטראָגן און אַלץ, וואָס געפֿינט זיך אין זיי און אויסער זיי, האָט זיך מיט גאָטס לייטזעליקייט דערפֿרישט, באַקליידט פֿון קאָפּ ביז די פֿיס מיט גרעזלעך, בלעטלעך. גרינינקע קעפּלעך האָבן פֿון אונ־טערן געהילץ, פֿון אונטער שטיין און ביין אַרויסגעריסן זיך, געשפּראָצט, און מיט אַ ליבער, פֿרומער מינע האָט זיך דאָס גרעזעלע געשאָקלט אַהין און אַהער און געזאָגט זיין ביסל בידנע חיונה פֿון דער מוטער־ערד. און די מוטער־ערד האָט אירע פֿולע בריסטן אויסגעשטעלט און אָנגעזויגן און אָנגעקאָרמעט יעדער אָפֿן מיילעכל, וואָס האָט נאָר בדעה געהאַט צו זייגן. אַלץ אַרום, טאַטע אין הימל, האָט מקיים געווען דיין שליחות, גע־האָרכט און געטאָן דאָס, וואָס דו האָסט זיי באַפֿוילן פֿון ששת ימי בראשית אָן: דאָס גרעזעלע איז געוואַקסן, געצויגן זיך, ווייל זיין מצווה איז צו וואַקסן, די פֿייגעלעך האָבן זיך זייער נעסט געמאַכט איבער די פֿענצטערלעך פֿון דער אַלטער ווייבערשער שול און האָבן אַ גאַנצן טאָג אין דיין פֿרום בית־המדרש־געסל, פֿון וואַנען עס טוט זיך הערן דער הייליקער קול־התורה, אַרומגעשפּרונגען, אַרומגעטאַנצט פֿון דעכל צו דעכל, אויפֿן פֿענצטער פֿון אַלטן בית־המדרש אונטערגעכאַפּט, און אַוועקגעשפּרונגען, אויף דער ערד זיך געשטעלט מיט אַ קוויטש — אַ ברכה, און געכאַפּט אַ קרישעלע בייגל, זעמל, פּוטער־ברויט, וואָס אַ חדר־ייִנגעלע האָט דעריבער אַ ברכה געמאַכט, און דערמיט אַוועקגעפֿלויגן און מיט דעם זייער׳ע נשמות, וואָס זיינען געוואָרן פֿאַרוואַגלט אין פֿייגעלעך, מתקן געווען.

און דיינע הימלען אין דער הייך האָבן זיך אויסגעצויגן, איינער אין דעם צווייטן אַריינגעפֿלאָסן, און גאַנץ ווייַט און ברייט אין פֿרעמדע לענ־דער אַריין האָבן זיי זיך פֿאַרבלאַנדזשעט און באַשיצט דיין קליין וועלטל, אַזוי ווי דו האָסט זיי אָנגעזאָגט פֿון אָנהייב אָן. און דאָס וואַסער הינטערן שטעטל האָט ווי אַ שטיל געבעט, מיט וועלכן עס וואָלט דיך דאַנקען גע־וואָלט, טאַטע איינציקער, פֿאַר אַלץ, זיך געגאָסן כוואַליע־אויס, כוואַליע־איין, פֿון פֿרעמדע לענדער אין פֿרעמדע לענדער. דורכרייזנדיק, האָט עס אַ שטילע לאַנגע געשיכטע דערציילט אויף וואַסער־שפּראַך. און פֿון וואַסער זיינען אויפֿגעגאַנגען באַהאַלטענע טוי־וואָלקנס און האָבן באַהויכט דיינע פֿעלדער, האָס האָבן זיך אין דער לענג און אין דער ברייט אויסגעשפּרייט. די טוי־וואָלקנס זיינען געלעגן איבער די פֿעלדער גאַנצע נעכט און זיי אָנגעטרונקען און באַפֿרישט. און פֿון די פֿעלדער האָבן זיך געטראָגן באַ־האַלטענע ריחות אין דער לופֿט אַרום און פֿאַרפֿולט מיט לעבן, דער־קוויקט און דערפֿרישט דיין יעדער באַשעפֿעניש, וואָס זיי האָבן אויפֿן וועג געטראָפֿן.

ל״ג־בעומר. אין דער גאַס פֿאַר טיר און טויער זיצן ווייבער, באַלע־באָסטעס מיט שטריקנאָדלען אין די הענט, שטריקן זאָקן און דערציילן מעשיות. און די חדר־ייִנגלעך, וואָס זיינען אין שטאָט איבערגעבליבן, שטייען ביי זיי און ציען די שירצן: מאַמע, אַ צווייער!... די פֿרומע רביצין, אָנגעטאָן אין חול־המועדיקן ווייטן שאַל, זיצט פֿאַר איר טיר, אַרום איר די כּלי־קודש־ווייבער — די שוחטקע מיט דעם חזנס ווייב. אויף די פּאָר איינציקעביימער, וואָס זיינען פֿאַרוואָרפֿן אין געסל (וואָס קיינער ווייסט נישט, ווער עס האָט זיי דאָ איינגעפֿלאַנצט), ציען זיך חדר־ייִנגלעך און רייסן צווייגלעך. פֿון פֿעלד קומען צו גיין באָרוועסע ייִנגלעך מיט פּעק געלע פֿעלד־בלומען אין די הענט, און רופֿן אין דער גאַס:

נאָ דיר בלומען, גיב מיר קנעפּ,

נאָ דיר בלומען, גיב מיר קנעפּ!

די קינדער קומען אָן צו לויפֿן, רינגלען זיי אַרום, רייסן אָפּ די קנעפּ־לעך פֿון די הייזלעך, פֿון די קאַפּאָטקעלעך און קויפֿן בלומען, קערן זיך אום צוריק צו זייערע מאַמעס מיט הענט בלומען און אַראָפּגעלאָזטע תּחתּונימלעך...

אין מיטן מאַרק ווערט פּלוצלינג אויסגעשפּרייט אַ לאַנגע, ברייטע פּראַכטע, און עס דערהערט זיך אַ קאַטערינקע שפּילן. קינדער קומען אָן צו לויפֿן פֿון אַלע עקן. דערנאָך עלטערע מענטשן. מען שטעלט זיך אַרום, מען רינגלט אַרום, און איינער אין אַ פֿאַרדרייטן הוט און אַ דאַשעק, אָנגעצויגן אין עפּעס אַ מין געטשעקטע העמדל און אָנגעגאַרטלט אין אַ ברייטן פּאַסעק, אין שיך אָן זאָקן, דרייט זיך אַרום און אַרום דעם רעדל מיט אַ קאַנטשיק אין דער האַנט און האַקט איבער די קעפּ, און וואַרפֿט היטלעך אין דער

indicated the gravity of their discussion. The servant girl went back and forth carrrying in full glasses of tea and bringing out empty glasses. Each time the door opened there was a blast of cigar smoke and of noise that temporarily drowned out the women's talk, and the women were dutifully impressed by all that was going on in there. Here in their room the women sat indulging in the foolishness of a card game. It was a game called Sixty-six, played with a worn old pack of cards that the men of the house had given to the children. The youngest children clustered about their mothers, pestering them for the coins on the table. The mothers pushed them away and the children kept up their clamor from a little distance. In the midst of all this a bit of a lad rushed up to the table, seized the stake out of the plate, and vanished to the land where pepper grows. Go follow him!

The older generation of women wore bonnets trimmed with ribbons of all colors, and wide forehead bands edged with pointed lace. From each point, there glowed a different ornament. From one a red ruby, from the other a little diamond glittered, until each wrinkled old forehead was transformed as though by the tiara of the Queen of Sabbath. The younger generation already wore "modern" marriage wigs, with curls falling over their brows, and their clothes were mostly of Parisian textiles in many colors, according to the fashion at that time; their gowns were cut in wide pleats, as was fashionable then, with each pleat inserted into the next. Sometimes the pleats melted together and became one, or again they separated and went in different directions. Over their hearts they all wore little square silver plaques on which each had hung out her bridal gifts.

Itch, the daughter-in-law, and Golde, the daughter, sat opposite each other in silence, for this being the day of accounting, they were in a state of war. If one of them got up from her place, the other made a derisive movement with her lips, lifted her eyes to the ceiling, and sighed a little, for this was their custom when they were at war.

They sat at their game, which was presided over by a little man who was known as the Daitschel because of his modern "German" manners. He was always bobbing in and out of people's houses, especially Reb Yechezkiel's, and was known as the ladies' man. Even in those days he affected the German way of dress, wearing a short jacket and a septagonal cap with a hard visor. He dressed in the German fashion, not that he wanted to appear as a German but simply because it seemed to be fitting for a ladies' man to dress in this way. He had a remedy for every illness and called his remarkable drug the Corpus Delicti. He could speak Polish and mingle easily with the Gentiles of the village, and so he was thought of as a man of affairs in the town. He was a little man who made himself at home everywhere and was everywhere accepted as one of the family. He was friendly mostly with women, and somehow no one thought anything of his running in and out freely among them, as though the strict regulations of orthodoxy did not apply to him. He knew all the women's secrets and did not mind being thought of as half a woman. He won everybody by his witty sayings; he had a gift for making people laugh although his talk was more foolish than amusing. His mimicry was equally silly; he would push up the collar of his overcoat, twist his little hat around, and pretend to be asleep, while his little beard waggled from side to side, and that alone was enough to send everyone into peals of laughter.

Naturally, he had to be in Reb Yechezkiel's house on the Sabbath evening of the big annual accounting. An aroma of melting goose fat rose from the kitchen, and he knew well enough that when the accounting was completed a big feast would be spread, for this was the custom, year after year, in Reb Yechezkiel's house.

At one corner of the table sat the young bride-to-be, Leabeh. Through her fresh cheeks her young blood shone, as lightly as the glow upon a rose when the sunlight floods its satin petals. Her quiet eyes rested dreamily in their wide beds, guarded by their delicate, quivering lids. Her black brows were also on guard, following every movement of her eyes, from the edge of her large white forehead that rested like a crown upon her face. Her hair fell in two girlish braids over her slender shoulders. She sat by herself, and a kind of bridal charm emanated from her sweet little face. Each time that the Daitschel raised his voice her heart missed a beat and her young breast stirred lightly. She was afraid he would make fun of her. And soon enough her turn came. "Do you know the matchmaker is sitting in there with your father and discussing a groom for you?" She dropped her head, and made a defensive gesture with her slim white hands.

"You'll have a groom just as soon as radishes grow on the new moon." The chamber was filled with laughter. Leabeh leapt up from the table and fled in embarrassment.

קופקע אריין, און די קאטערינקע שפילט צו. פלוצלינג ווייזט זיך א הויכער יונג אין אן אפגעקרייט פנים. אנגעטאן אין א פאר גאנצע הויזן פון אויבן ביז אראפ, מיט א זייגער אויסגעמאלט איף די הויזן אויף דעם סאמע „זייט מיר מוחל"... אויפן בויך שטעלט ער זיך ארויף א הויכן דראנג, און אויפן שפיץ דראנג לעבט א גאנצע משפחה, וועלכע מאכט נאך קונצן דערצו. די מאטערינקע שפילט צו, און דער מענטש מיט דעם קאנטשיק אין דער האנט קלאפט איבער פנימער, איבער נאקעטע קעפ. עס ווייזט זיך א האלב־נאקעט מיידל אין א קורץ קליידל ביז צו דער קני, מיט בלאנדע צעלאזטע האר, פארקעמט און איינגעפלאכטן מיט פאר־שיידענע קייטעלעך און קמיעות, מיט א חנעוודיק נעזל, און א פאר רויטע בעקעלעך, און ברעכט זיך אין א רייף... ס'ווייזט זיך נאך איינער, וואס שלינגט שווערדן איין, איינס נאך דעם צווייטן, און דערנאך קומט א צווייטער און שלעפט אים גאר פון מויל ארויס, אנשטאט די שווערדן — לאנגע טיכלעך מיט ווייבערשע קאפקעס, און גיי פרעג זיי קשיות!

און די קאטערינקע שפילט צו, און דער מענטש מיטן קאנטשיק קלאפט צו איבער קעפ, איבער פנימער.

*

געווען איז א מאל א ייד א שניידער אין שטאט. מען האט ניט גע־וואוסט, פון וואנען עס קומט א ייד, און וואו אהין עס גייט א ייד. ער איז געווען איינער פון די טויזנטער, וואס זייער לעבן גייט ווי א שאטן דורך פאר אונדזערע אויגן און וואס קיינער מערקט נישט זייער געבוירן ווערן, נישט זייער שטארבן. דאס ברויט, וואס זיי עסן, מוז וואקסן אויף בא־האלטענע פעלדער, און דאס פלייש, וואס זיי עסן, מוז זיין פון אזעלכע בהמות, וואס פיטערן זיך אין פארבאטענע לאנקעס, — אז נישט וואלט מען זיך א מאל געפרעגט, וואו איז דאס ברויט אהינגעקומען פון די פעלדער? וואו זיינען די בהמות אוועקגעקומען פון די לאנקעס?...

א ייד, א שניידער, מיט קיינעם נישט געהאט קיין געשעפטן, אויסער מיט זיין גאט, זיין באשעפער. די נאכט דעקט נאך דעם הימל צו, ווען דער שניידער גרייט זיך אין בית־המדרש אריין. באהאלטן הינטער אן אויוון, ביי א שראנק ספרים, דאנקט ער זיין באשעפער דערפאר, וואס ער האט אים באשאפן, פאר דעם ברויט, מיט וועלכן ער דערנערט זיך, און פאר דעם חסד, וואס ער וועט טאן מיט אים נאך זיין טויט ווען ער וועט אים צונעמען צו זיך. קיינער זעט נישט ווען עס גייט א ייד א שניידער אין בית־המדרש אריין, ווען עס זיצט א שניידער ביי א פויערס א סער־מיענגע. און זעט מען אים, דאכט זיך, עפעס שוין אזוינס א געוויינטלעכס, ווי די קלאץ, וואס שטייט אין מיטן מארק. עס פרעגט שוין קיינער נישט, צו וואס שטייט א קלאץ? צו ווען א קלאץ?

זיין ווייב, חנה די שניידערין, האט אויף זיך גענומען א מצווה בירושה (איבערגענומען פון דער מאמען עליה השלום, און די מאמע פון דער באבע, און אזוי איין דור נאכן צווייטן): יעדן פרייטאג פארנאכט אין דער אלטער ווייבערשער שול צוויי ליכטלעך אנצוצינדן. עס האט קיינער נישט געפרעגט, ווער צינדט אן די צוויי נשמה־ליכטלעך, וואס פינקלען זיך יעדן פרייטאג־צו־נאכט פון דער אלטער ווייבערשער שול אראפ, צי זיינען די אלטע באלעבאסטעס פון די קברים אויפגעשטאנען? מען וואלט זיך מער געוואונדערט, ווען מען וואלט א מאל אזוי אין א שיינעם פרייטאג־צו־נאכט די צוויי ליכטלעך נישט געזען. וואלט מען דעמאלט באמערקט, אז עס פעלט עפעס אין דער שול (כאטש וואס, וואלט קיינער נישט גע־קאנט טרעפן). און פאר די צוויי ליכטלעך, וואס די פראסטע מאמעס צינדן אזוי לאנג אן איינע נאך דער צווייטער, האט זיי גאט באלוינט און האט זיי אפגעגעבן איין ליכט, ר' דודל, דעם רב פון שטאט.

נאך א לאנגער צייט, ווי חנה די שניידערין האט קיין קינדער נישט געהאט, האט גאט דערהערט איר געבעט און האט איר א זון געשאנקען. זי האט אים א נאמען געגעבן דודל, און דאס איז טאקע ר' דודל, דער היינטיקער רב פון שטאט.

באלד פון קליינערהייט אן האט זיך דודל ארויסגעוויזן אנדערש פון אנדערע קינדער. א סידורל וואס דער טאטע האט אים געקויפט „א־ב" זיך אויסצולערנען, האלט ער נאך אין דער בוזעם־קעשענע ביזן היינטיקן טאג. אן א פארדעקטן קאפ האט ער אין וויגל נישט געוואלט איינשלאפן. נאכן יאר האט ער שוין די ברכה געפלאפלט איבער דער מוטערס ברוסט.

געלערנט אין חדר מיט גרויס התמדה. נישט פלינק איז דער קאפ, נאר דאס, וואס קומט אריין, גייט שוין נישט ארויס. אין פרום, אפגעהיטן, גייט ער זיך זיין „אקסן־שריט". נישט אויף קיין האר פון שולחן־ערוך אפצוטרעטן.

הונדערט און איין מאל האט ער די הוראה געחזרט און גלייענט זי אויסנווייניק מיט די הערות, מיטן פינגער געטייטלט, פארבונדן די אויגן, אויפן טאוול, וואו יעדער אות שטייט.

אז ר' בערל ז"ל, דער אלטער רב פון דער שטאט, איז נפטר געווארן און האט נישט איבערגעלאזט קיין ממלא־מקומו, נאר א דערוואקסענע יתומה, וואס מען דארף זי חתונה מאכן, האבן באלעבאטים אנגעהויבן ריידן: אז דודל זאל חתונה האבן מיט דער יתומה און ממלא־מקום זיין.

חסידים זיינען געווען קעגן דעם: לייזער שניידערס זון פאר א רב? באלעבאטים אבער, וואס האבן געוואלט די זכיה האבן צו זען, אז איינער פון זיי איז עולה־לגדולה, האבן זיך איינגעשפארט. עס האט זיך געמאכט א שטארקע מחלוקה. נאר איין מאל האבן די באלעבאטים זיך צוזאמענ־גענומען אויפן בית־עולם, געשטעלט א חופה דודלען מיט דעם רבס יתומה און אריינגעקלאפט אין קבר אריין: „מזל־טוב, אייער איידעם איז ממלא־מקום!"

חסידים האבן מורא געהאט פאר בושת־המת, האבן זיי שטיל־געשוויגן און האבן געווארט ביזן ערשטן רגל — וואו אהין וועט ער פארן?

ר' דודל אבער האט געהאט זיין גמרא און יורה־דעה און איז זיך געזעסן אין דער היים און האט יום־ולילה געלערנט. דער רב האט זיך געפירט באלעבאטיש: געווען א חברה־מאן אין דער חברה תהילים, יעדן פאר טאג אויפגעשטאנען און געזאגט מיט די באלעבאטים תהילים ביז צו עלות השחר; מיטן ערשטן מנין געדאוונט, כמנהג אשכנזים, און יעדן ערב ראש־חודש יום־כיפור קטן אפגעריכט אין דער קאלטער שול.

The copper utensils shone rosily from the walls of the spacious kitchen, seeming to wink across at each other. The deep baking dishes, the long narrow frying pans, the tall containers of various shapes hung from the walls in neat array, gave the room a home-like atmosphere and told a tale of great feasts of the past. . . . A fire flickered on the hearth, and the deep broad-bellied copper pots seethed and boiled. The full, rich odor of frying fat lay over the kitchen, with a promise of the feast to come. The long table that served only for the preparation of meat was covered with a sheet of copper; upon it stood a whole row of deep receptacles, large and small, ready to receive the melted goose fat.

In a corner of the kitchen sat Rachel Leah the old houseworker—a tall woman with little warts on her upper lip and with two or three hairs growing out of each wart. The old gray cat lay in her lap and licked her skinny hands. Surrounding her were Malka's grandchildren, boys and girls, some in little shirts, some in their trousers, some in dresses, some in their fringed vests, and they were all listening to her tale about the fiery hand and the goose fat.

"Once upon a time long ago," she told them, "a woman was melting goose fat in her oven, and when she took the pot out of the oven, she saw a fiery hand reaching out of the flames, and she heard a voice saying, 'Good woman, good woman, give me a little of the leavings—and then no evil eye will fall on your goose fat!' And so that was what she did, and then she began to pour off the fat, and she filled up one pot, and she filled up a second pot, and a third, and she filled up six and eight and ten until she had no more pots in the house—and only then did the fat stop pouring."

The children listened to her tale and watched with large anxious eyes for her to take the pot out of the fire, to see whether there would be a burning hand in the flames.

But presently old Rachel Leah dozed off, and her old bonnet with the silken ribbons, which had been made over from a discarded bonnet of Malka's, dropped over her wrinkled old brow. Then one of the little boys reached out his hand and tweaked one of the wart hairs on the old grandmother's face. "Up hup-hup" went the old woman's shrunken lips, while her toothless gums snapped at the child's fingers.

"Grandmama, why do the hairs grow on your warts?" the little children asked.

"Because there is no man any more to recite the Sabbath blessing for me, and I do it for myself, and I drink the wine of the blessing," the old woman answered with her eyes half shut, a crooked little cackle on her twisted old lips.

While the old woman was amusing the children, one of the eldest boys, a lad of ten named Chatskaleh, was very busy casting a toy out of lead. He had found a bent spoon in the kitchen, and now he was putting a handful of sand in a little form he had made.

In another corner of the kitchen, away from the stove, sat Yente the servant girl, with a large pail of water before her. She had a lapful of potatoes, which she was preparing for the big feast. She peeled the potatoes and tossed them into the pail.

Nutta stood behind her and pinched her full round arm.

"Well, Yente, and what about us?" he asked.

"You think I believe you will marry me?" she replied. "You should live so!"

The Rabbi and the Wonder Rabbi

At last came Lag b'Omer, the day of rejoicing which commemorates the holy Rabbi Shimon-bar Jechua.

And the good Mother Earth, who bore the entire village, houses, barns, and all, upon her generous breast, now was rejuvenated according to the will of God; she was newly arrayed from head to toe in budding leaves and grass. Little green shoots poked their heads from under logs and stones; with a loving glance at the world, they shook themselves awake and sucked their bit of nourishment from Mother Earth, and Mother Earth uncovered her full breasts and fed and filled every open little mouth so long as it wished to suckle. Lord of the Universe, everything about us obeyed and fulfilled what Thou hast ordained since the first day of creation. The grass grew, striving upward, for this was the fulfillment of its duty: to grow. The little birds built their nests upon the old synagogue wall, just above the window of the women's balcony, and all day long they hopped about in the holy little street of the temple where the voice of the Torah echoed. They danced from roof to roof, they sprang to the window of the ancient house of prayer, and they leapt down, reaching the earth with a screech, which was their way of blessing their food, for they set themselves to picking up the crumbs of bagels, rolls, bread and butter—which had already been blessed by the little student of the Torah. They flew off with their blessed crumbs, and the blessings of the food served partly to redeem the human souls that had been transmuted in these birds.

In the heavens above, thin little clouds extended themselves and melted one into another and floated far and wide, losing their

חסידים האָט עס שרעקלעך פֿאַרדראָסן, האָבן זיי, ווי זייער שטייגער איז, זייער נוהג קלות געווען אין אים און נישט אַנדערש אים גערופֿן ווי „דודל שניידער". אַ חסיד האָט אים אַ מאָל אויף אַ ברית־מילה באַ־לייִדיקט און האָט אים „שניידער־יונג" גערופֿן. באַלעבאַטים האָבן דעם חסיד געוואָלט קורע כדג זיין, נאָר דער רב האָט זיי איינגענומען מיט גוטן, און פֿון דעמאָלט אָן חתמעט ער זיך: „אני הקטן דוד חיט".

חסידים, די וואָס האָבן מיט אים אין איינעם אין בית־המדרש גע־לערנט, האָבן ניט געקענט פּועל'ן ביי זיך אים צו זאָגן „רבי", און זיינען געגאַנגען פֿון דערווייטנס. ער האָט זיך אויך פֿון זיי דערווייטערט, האָט זיך געהאַלטן מיט די „חוטבי עצים ושואבי מים" און נאָך זיי נאָכגע־פֿורשט. פֿאַר זיך אַליין האָט ער נישט געקאָנט לערנען, — דאָס, וואָס ער האָט שוין געוואוסט, האָט ער געמוזט איבערגעבן דעם צווייטן. יעדן פֿרייטאָג־צו־נאַכט פֿלעגן די באַלעבאַטים זיך צוזאַמענקומען אין בית־המדרש אַריין מיט חומשים אין די הענט, און ר' דודל פֿלעגט מיט זיי די סדרה לערנען. ער פֿלעגט זיי געבן צו פֿאַרשטיין און אויסטייטשן שטי־קער מדרש רבאט, די באַלעבאַטים האָבן די פֿינגער געלעקט פֿון זיינע מתיקותדיקע רייד. שבת נאָכן שלאָף פֿלעגט ער זיך אַריינזעצן צווישן די באַלמעלאָכעס אין בית־מדרש, נעמען אַ תהילים אין דער האַנט אַריין און זאָגן מיט זיי תהילים, ער אַ פּסוק, זיי אַ פּסוק. ער האָט געזונגען יעדן וואָרט, און דער קול האָט זיך אַרויסגעלאָזט אויסער דעם בית־מדרש, אין געסל געשאַלט און גערופֿן אין בית־מדרש אַריין. יונגען, שבת־לאָבו־סעס, וואָס האָבן אין גאָס פֿאַלענט געשפּילט, האָבן דעם פֿאַלענט אַוועק־געוואָרפֿן; באַלעגאָלעס, פֿישערס, וואָס האָבן מיט די ווייבער אין גאָס שפּאַצירט, האָבן די ווייבער אַוועקגעוואָרפֿן, אין בית־המדרש געקומען. דאָס בית־המדרשל איז וואָס אַ מאָל פֿולער געוואָרן און דער רב, פֿאַרטרונקען צווישן די קעפּ, שטייט און זאָגט תהילים און דער קהל ענטפֿערט אים אָפּ. ער אַ פּסוק, זיי אַ פּסוק.

ייִדן האָבן געוואוסט, אַז זיי האָבן זיך אויף וועמען צו פֿאַרלאָזן. איז איינעם שלעכט געווען, איז ער צום רב אַרונטערגעגאַנגען, און דער רב האָט איין רפֿואה געהאַט — תהילים. וואָס פֿאַר אַ ייִד עס זאָל נישט זיין, האָט זיך דער רב מיט אים אַנידערגעשטעלט אין ווינקל בית־דין־שטוב און האָט אָנגעהויבן מיטן ייִד תהילים צו זאָגן. און דער ייִד, דערהערנדיק דעם רבס קול, ווי עס קומט פֿון אַ צעבראָכן האַרץ, האָט ער זיך אויס־געוויינט פֿאַרן רב און איז אַוועק מיט אַ גרינג געמיט.

אַז דודל איז רב געוואָרן, האָט ער אויף זיך אַ מצווה גענומען, וואָס ער זאָל זי מקיים זיין אַפֿילו מיטן גרעסטן מסירת־נפֿש, און זאָל די מצווה מאַכן ירשענען מדור לדור, אַז גאָט וועט אים מזכּה זיין צו דעם. דאָס איז די מצווה פֿון אַברהם־אָבינו־סנדיקאות, און ער האָט מיט די באַלעבאַטים אָפּגעמאַכט, אַז סנדיקאות געהערט צו אים.

פֿאַר די נשמות פֿון זיין טאַטע־מאַמע האָט ער געקלערט.

*

דער רב ר' דודל האָט זיך אין זיין שטוב אַרויף און אַראָפּ געדרייט, דעם הויכן שטערן געקנייטשט און פֿון צייט־צו־צייט ביטער אָפּגעקרעכצט. הינדעלע די רביצין האָט פֿאַרשטעלט דאָס געזיכט אין אירע בלייכע הענט, געזעסן אין אַ ווינקל ביים אויוון און ביטער געוויינט.

— דוד, אַ מעשה וועל איך מיר טאָן. איך וועל עס נישט קענען אַריבערטראָגן. דו מוזט דאָ זיין אַ קשה־עורף.

— און איך זאָג דיר, אַז עס איז מן השמים. מן השמים לאָזט מען מיך נישט צו צו דעם. וואָס קען איך קעגן דעם טאָן? מן הסתם דאַרף עס אַזוי זיין. אַ גאַנצע עדה ייִדן זאָלן איבער מיר הונגערן? די שטאָט וועט חלילה אונטערגיין, — זיי האָבן געוויינט פֿאַר מיר, דאָס האַרץ ווערט צעשניטן.

— אוי, די בושה, די חרפּה, רבונו־של־עולם, דו קענסט דאָך נישט זען קיין שפּיכת־דמים.

— אוי, אשה, אשה, מען טאָר נישט זיין קיין נוקם־ונוטר, געדענק, פֿאַרזינדיק זיך, חלילה, נישט.

— טאַטע איינציקער — האָט די ייִדענע געקרעכצט, פֿאַרשטעלנדיק זיך דאָס געזיכט אין די הענט, און די גאָלדענע לאַנגע אוירינגלעך האָבן איר נאָכגעבאָמבלט.

דער רב איז צום שראַנק ספֿרים צו, האָט אַרויסגענומען אַ ספֿר און זיך פֿאַרטראַכט.

אין טיר האָט זיך באַוויזן יודל מלמד, דער מוהל פֿון דער שטאָט, און האָט די רביצין גערופֿן: „רביצין, זייט נאָר מוחל".

די רביצין האָט זיך אויפֿגעכאַפּט.

דער רב האָט עס באַמערקט און האָט אַ ווינק געטאָן צו ר' יודלען מיטן פֿינגער: „נו, וואָס, זיי גייען שוין?"

יודל האָט דעם קאָפּ אַראָפּגעבויגן.

— ביי מיר האָבן זיי געפּועלט, מן הסתם איז עס מן השמים, איך בין נישט ראוי צו דער מצווה.

— רבי!

— איבער מיר זאָלן ייִדן נישט האָבן צו עסן? מילא, וואָס איז דער חילוק, איך האָב אויך מיר גענומען מצוות הכנסת־אורחים. דאַכט זיך, דאָס וועט מיר קיינער שוין נישט קענען אַוועקנעמען. און דו, יודל, זאָגן זיי דיר אויך אָפּ דאָס מוהלשאַפֿט?

— איך ווייס נישט, מן הסתם, נאָר וואָס איז דער חילוק, אַז אָן איך, רבי?

— עס איז דיין חזקה. על־פּי דין טאָרסטו זיך נישט אָפּזאָגן, כּל־זמן...

פֿון הינטערן פֿענצטער דערהערט זיך פּלוצלינג אַ גערודער. מענטשן קומען אָן. עס ווערט אַ געלאָף, אַ געשריי: „דאָס קוויטל!" דעם בלינדן שוסטערס קול הערט מען אין פֿענצטער:

— רבי, אונדזער רבי, איר וועט אייך אַ שוואַרץ יאָר אויסריכטן!

מען קלאַפּט אין דער טיר, הענט רייסן־אויף, אַנדערע קלאַפּן די טיר צו. שטעקנס פֿאָכן אַהין און אַהער. אַ קנאַק פֿון ערגעץ אַ שויב. עפּעס פֿאַלט אַריין דורכן פֿענצטער. די רביצין שרייט און ציט דעם מאַן ביי דער קאַפּאָטע. פֿון דרויסן הערט מען: „די קצבים גייען".

דער רב גיט אַ רייס אויף די טיר און גייט אַרויס. די גאַס איז פֿול מיט קעפּ — ייִדן, ווייבער, קינדער. עס מישן זיך אויס בונטיקע שניי־דערשע היטלעך מיט סאַמעטענע, שבתדיקע. עס שוואַרצט זיך ווי אַ לוויה... אַלע לויפֿן, שרייען. ייִדן רייסן זיך ביי די בערד. איינער האַלט איבערן צייכנס קאָפּ אַ שטעקן. דער הויכער ייִד שטאַרצט פֿון אַלע אַרויס און מיט די דינע הענט שאַרט ער קאָפּ פֿאַר זיינע פֿיס.

— רשעים! — האָט דער רב געגעבן אַ געשריי.

way over strange lands while they guarded their little world according to Thy behest from the beginning of time. And the flowing of the stream behind the village was like a tranquil prayer by which it hoped to render thanks to Thee, our only Father, for all that is; it flowed on, wave upon wave, from one strange land to another; and upon its journey it repeated a lengthy, peaceable story; and from the surface of the water invisible clouds of dew arose to refresh the fields that spread far and wide on either side of the stream. The clouds of dew lay over the fields all night long, slaking their thirst and bringing them new life. And from the fields rich scents arose, filling the atmosphere with life and awakening and refreshing every living being within reach.

The first festival of the spring . . . Before every gate, before every door the housewives sit with their knitting in their hands, knitting stockings and gossiping. A few children have remained at home instead of going along with the others to spend the holiday in the fields; they linger around their mothers, tugging at their aprons, crying, "Mama, a copper!" The pious rabbi's wife, wearing her white holiday shawl, sits before her door, surrounded by the wives of the servants of the synagogue, and of the cantor and the ritual butcher. There are a few trees on the street; no one knows how they grew there since no one ever planted them, and no one knows how they survive when the boys clamber all over them, tearing off their scant leaves. Barefoot lads now come from the fields with heaps of yellow buttercups in their hands, and they cry out, "Flowers for buttons! Flowers for buttons!" The other boys slide down from the trees, and ring them round. They tear the buttons off their trousers and their coats, and buy flowers, running back to their mothers with arms full of blossoms and with their pants falling down.

A large white canvas is suddenly laid in the midst of the market place, and the music of a hand organ is heard. Children come running from all sides, then older folk appear. They make a circle around the musician. A barefoot fellow in a crushed visorless old cap, wearing some sort of knitted shirt and buckled up in a broad belt, turns round and round on the canvas; he has a long whip in his hand, and he snaps it over their heads, flicking off their hats, while the hand organ grinds on. Suddenly a tall lad appears; his face is covered with chalk, and he is dressed in tights from head to foot. There is a clock painted on his backside with the motto "Excuse me." He balances a huge pole on his stomach; an entire family climbs to the top of the pole to perform balancing acts and all sorts of tricks. The organ grinds on, and the fellow with the whip snaps it in front of people's faces and over their bare heads. A half-naked girl appears, wearing a little skirt which scarcely reaches her knees; her flowing blond hair is combed and braided, and she has all kinds of little emblems and decorations woven into the braids. She has a red-cheeked attractive little face, and she performs splits and contortions and jumps through a hoop.

There is still another entertainer who swallows one sword after another. When he has swallowed them all, his partner comes forth, but instead of pulling the swords out of his mouth, the partner pulls out a whole chain of kerchiefs and bonnets, the devil only knows why, and the organ grinds on, and the ringmaster snaps his whip around their faces and their heads. . . .

Once there was a tailor in the village; no one knew where the little man came from or whither the little Jew was going. He was one of the thousands whose life passes like a shadow under our eyes; no one notices when they are born, and no one pays attention when they die. The bread they eat must grow in invisible fields, and the meat they consume must come from cattle that graze on unknown pastures, for otherwise one would have to ask oneself, "Who ate the wheat of these fields? What has become of the cattle in the pastures?"

A little tailor, a Jew who had nothing to do with anyone except with God his Maker . . . Night still covered the sky when the tailor prepared to go to the house of prayer. Hidden behind the big stove, screened by the stand of holy books, he repeated his prayer of gratitude to his Creator for having brought him into being, for the bread with which he nourished himself, and for the mercy that would be his part when God should call him back unto Him. No one paid any attention to the little tailor on his way to and from the synagogue, and no one paid any attention to the little tailor sitting and sewing away on the greatcoats of the peasants, and if one noticed him, he seemed as natural a sight as the pole in the market place; no one ever thought to ask "What is that pole standing there for? What use is it?"

— דער רב, דער רב, — איז געווארן א געשריי צווישן עולם, און עס איז שטיל געווארן. אלע האבן די קעפּ אראפּגעלאזט און געווארט אויף עפּעס. יעדער איינציקער האט זיך באהאלטן הינטער דעם צווייטן, אז דער רב זאל אים נישט דערזען.

— יידן, וואס שלאגט איר אייך, ווי די גויים? — האט דער רב ביטער געשריען און טרערן האבן זיך אים געוויזן אין די אויגן.

א טרויעריק שטיל־שווייגן האט אלץ צוגעשטיקט, נאר פון דער מאסע שטומע שווארצע קעפּ האט זיך א קול געלאזט הערן:

— דאס קוויטל פון די סנדיקאות, דאס קוויטל!

מען האט זיך אומגעקוקט: ווער רעדט? מען האט אבער נישט געקענט דערגיין.

— וואס ווילט איר, א קוויטל, נאט אייך, אבי זאל זיין שלום, אייער רבי וויל דאך אוודאי אויך דאס.

קיינער האט זיך מיט קיין איין ווארט נישט אנגערופן.

— אונדזער רבי — האט דער בלינדער שוסטער ארויסגעקייכט פון עולם אין טרערן — א כאלערע זאל אייך אנידערלייגן!

קיינער האט נישט געוואגט צו לאכן.

אין דעם איז א קליין נידעריק יידל ארויס פון דער עדה, איז צו צום רב, און פארגלייזנדיק די אויגן מיט כוונה, ווי ער וואלט א ברכה איבער א ספר געמאכט, האט ער געזאגט:

— דער רבי ווארט הינטער דער שטאט, מיר זיינען געקומען נאכן קוויטל.

דער רב איז אין שטוב אריין. דאס קליינע יידל, ר׳ יצחק יודלס, האט זיך נאכגעיאגט נאכן רב, און חסידים האבן זיך נאך אים נאכגע־שטופט, אפּגעשטופּט מיט די עלנבויגנס די באלעבאטים הינטער זיך.

דער רב איז אין שטוב איניקע מאל געגאנגען ארויף און אראפּ. צום סוף איז ער צוגעגאנגען צום ארון קודש, וואס איז געשטאנען אין א ווינקל, האט אנגעהויבן ערנסט זיך שאקלען און געזאגט:

— עס איז ידוע וגלוי פאר דעם מי שאמר והיה עולם, אז נישט פון מיין גוטן רצון גיי איך אוועק פון דער מצווה, וואס איך האב גענומען מקיים צו זיין, אפילו מיט מסירת הנפש. איך טו עס מחמת שלום — און איז צו צום טיש, האט גענומען א פען אין האנט אריין און אנגעהויבן שרייבן.

חסידים ארום האבן שטיל געשוויגן. פון דער צווייטער שטוב האט יך געהערט דער רביצינס כליפּעדיק געוויין.

באלד האט זיך דער רב אויפגעהויבן, ר׳ יצחק יודלס איז צו און די האנט אויסגעשטרעקט נאכן קוויטל.

— ניין, זאגט דער רב, און הכנסת־אורחים וואו איז? הינדל, די קאפּאטע — האט ער אריינגערופן אין דער צווייטער שטוב.

הינדל איז אריין מיט אויסגעוויינטע אויגן, איז צו צום קליידער־שראנק.

— אשה, איך פריי מיך און לויב גאט, וואס ער האט מיר איין מצווה צוגענומען און די צווייטע געגעבן, און די זיפצסט און טרויערסט.

די רביצין האט זיך די טרערן פון געזיכט מיטן פארטוך אויס־געווישט.

— קומט, לאז מען מקיים זיין מצוות הכנסת־אורחים — האט דער רב אויסגערופן צום עולם, ארויסקומענדיק אויף דער גאס, און האט מיטגעשלעפּט יודל מ׳למד ביים ארבל.

— אנטקעגן דעם רבין — האט זיך נאכן רב געהערט ר׳ יצחק יודלס קול.

און דער גאנצער עולם האט זיך הינטער דער שטאט ארויסגע־לאזט.

*

אלע, דאס גאנצע שטעטל, האט זיך נאכן רב אויף דעם וועג גע־לאזט דעם רבין אנטקעגן.

פון יעדער טיר האבן זיך מאנספּערשוינען ארויסגעלאזט, געכאפּט די שבתדיקע קאפּאטעס, די סאמעטענע היטלן, געוועלבער האבן זיך פאר־מאכט אין מיטן העלן טאג, טירן האבן זיך פארקלאפּט, און אלע זיינען אוועק נאכן עולם אויפן וועג. באלעבאטים, דערזעענדיק, אז דער רב גייט אנטקעגן, האבן פארגעסן זייער שנאה קעגן די חסידים. אין הארצן האבן זיי זיך געפרייט: א רבי קומט אין שטאט אריין, חסידים וועלן קומען אויף שבת, די [illegible] אויפגעריכט. זיי האבן זיך אויך אנגע־טאן די שבתדיקע קאפּאטעס און זיך געלאזט נאך דער מחנה. וואס א מאל איז אלץ די מחנה גרעסער געווארן. באלמעלאכעס האבן אוועקגעווארפן די מלאכה, קרעמער — די קראמען, און אלע האבן זיך געלאזט אויפן קאנסקער וועג דעם רבין אנטקעגן. גויים, להבדיל, אויס נייגיריקייט, האבן זיך אויך אויסגעמישט מיט דער מחנה. פון ר׳ יחזקאלס הויף איז נאטע ארויס מיט א בריטשקע און וואגן, די פערד זיינען געווען געשפּאנט אין נייעם געשפּאן מיטן מעשענעם באקלאפּעכץ. ר׳ יחזקאל מיט די זין און אייניקלעך זיינען געזעסן אין איין וואגן. ר׳ חיים, דער צווייטער שותף, מיט די זין, איידעמס און אייניקלעך אין צווייטן וואגן. נאר אז זיי האבן, אנקומענדיק צו דער עדה, דערזען, אז די גאנצע עדה גייט צו פוס, זיינען זיי אויך פון די וועגן אראפּ און אין עולם אריין.

די פעלדער ארום און ארום, אזוי ווי ווייסנדיק, אז זיי געהערן צו איין גאט, האבן זיך אלע אויסגעמישט. און א ים פון גרינעם גראז לאזט זיך ווייט אוועק, א ווינטל בלאזט און באוועגט דאס גראז, איין כוואליע פון א גרינעם ים איבערן צווייטן. אין דעם גרינעם ים פארבלאנדזשען זיך שמאלע, אויסגעטרעטענע שטעגלעך. דארט אין מיטן די פעלדער, פארבלאנדזשעט אין גראז, שטייען הויכע יתומימדיקעביימער, און מיט דער ברכה, אז גאט האט זיי צו נארן ארויסגעשטעלט, וואס זיי זיינען העכער געוואקסן פון אלץ ארום און ארום, שאקלען זיי זיך איינזאם און דאווענען ביחוד אין פעלד. צווישן די פעלדער ציט זיך לאנג אוועק דער שמאלער וועג, פארשטעלט פון ביידע זייטן מיט אלייען ליפּן־ביימער. די לאנגע צווייגן, וואס אט ערשט האבן זיי פון זיך זייערע קנעפּ שפּראצעכץ ארויסגעצויגן, פלעכטן זיך איין צווייג אין דעם צווייטן אריין.

און גאנצע עדה אויפן וועג. אויף די פעלדער טרעפט מען רביס מיט הדר־יינגלעך שפּאצירן ל״ג בעומר אין פעלד, די יונגע גבורים מיט די פיילנבויגנס אין די הענט זיינען באלד אריין צווישן דער מחנה, אויסגע־מישט זיך, און אויך אקעגן דעם רבין געגאנגען.

His wife, Chana, had taken upon herself the duty of lighting two candles in the abandoned old women's synagogue every Friday night. This was a duty she had taken over from her mother, may she rest in peace, and that her mother had taken over from her grandmother, and so on from generation to generation. No one bothered to inquire who lighted the two commemorative candles that twinkled from the windows of the ancient women's synagogue every Friday night; no one even thought to wonder whether the ancient housewives had awakened in their graves. There would have been more wondering had there come a fine Friday evening when the two candles were not to be seen; then somebody would have noticed that something was missing in the synagogue, although no one would have been able to say exactly what was missing. But God noticed, and God had sent a reward for the two candles that these simple women had been lighting for so long a time from generation to generation; God sent them a living light, Reb Daavidle, the rabbi of the town.

For many years, Chana, the tailor's wife, was childless; then God listened to her prayers and gave her a son. She named him Daavidle. And this was the present rabbi of the village, Reb Daavidle. From earliest childhood, Daavidle showed himself unlike other children. He would not even sleep in his cradle without a covering on his head. When he was three years old, he babbled the blessing for food before he broke bread. He learned his alphabet from a little prayer book bought for him by his father, and when he was a grown man and a rabbi, he still carried this prayer book in his breast pocket. He studied in school with great industry; he was not a quick student, but what came into his head never left it. He was extremely pious and observant of the last syllable of the law. He never departed by a hair's breadth from the regulations laid down in the Shulhan Aruch. A hundred and one times he repeated the Scriptures, learning them from memory together with the commentaries, until he could find every letter of every word blindfolded by pointing to it with his finger.

When Reb Berl, may he rest in peace, the old rabbi of the town, was taken unto his fathers without leaving behind him anyone to fulfill his place—except a grown daughter of marriageable age—the townsfolk began to suggest that Daavidle should wed the orphan and fill the place of her father. The Chassidim were opposed to this: "What? You want to take the son of Lazar the tailor as our rabbi?" However, the shopkeepers and the little householders, who were hopeful of seeing one of their own sons rise to glory, stubbornly insisted on the combination. A terrible division arose in the town, but one day the ordinary family men assembled in the cemetery, set up the wedding canopy, and married off Daavidle to the rabbi's orphan daughter. Then they knocked on the rabbi's grave and called down to him: "Congratulations! *Mazel tov!* Your son-in-law will fulfill your place on earth!"

The Chassidim had a fearful respect for the anger of the dead; therefore they were silent, waiting for the first offensive step to be taken by the new rabbi. But Reb Daavidle had his Talmud and his books of the Law, and he sat at home studying day and night. He conducted himself in a model way; a member of an ordinary prayer circle, he arose before dawn each day and recited psalms and prayers with the townsfolk until the rising of the morning star. He prayed with the first ten men who entered the synagogue and completed a congregation, and before each new moon he held the service of atonement in the chilly synagogue.

The Chassidim had never forgiven him for their defeat, however, and they were stubborn as was their wont. They referred to him only as Daavidle the tailor. One of them went so far as to insult him during a circumcision by remarking that a tailor's boy should know how to cut. The plain folk wanted to have it out with the Chassidim, but the rabbi insisted on keeping the peace and actually replied to the insult of the Chassidim by signing himself from then on, Daavidle, the humble tailor's son.

The Chassidim who sat with him in the house of prayer could not bring themselves to call him rabbi; they kept their distance from him. He, too, became estranged from them, preferring the company of the hewers of wood and drawers of water, and it was to them he gave all of his attention. He had no use for learning for himself alone but found it necessary to share with others what he knew.

Every Friday evening the plain folk would gather in the house of prayer with their Bibles in their hands, and Rabbi Daavidle would study the weekly chapter with them. He would explain the legends and the commentaries to them in such a way that the good men licked their fingers over his wisdom. Following the Sabbath afternoon nap, he would seat himself among the tradesmen and workers in the synagogue, take a prayer book in his hand, and repeat the Psalms with them, taking turns reciting the verses. He chanted each word, and his voice was heard beyond the synagogue; it reached down the little street, calling the townsfolk into the house of prayer. Youngsters and Sabbath loafers who were playing in the street put aside their games; teamsters and fishermen who were standing and gossiping with the women left off their

חסידים האָבן זיך באַלד צוזאַמען באַהאַפּטן, איינער צום צווייטן. איינער האָט אַרויפגעלייגט די האַנט אויפן צווייטנס אַקסל, ביי די הענט זיך גענומען, באַהאַפּטן זיך און זיינען געוואָרן אַן עדה אין דער עדה. זיי האָבן קיין חילוק נישט געמאַכט צו „משלנר" אָדער ניט „משלנר". ווער ס'האָט געוואָלט, האָט זיך ביי דעם גאַרטל אָנגענומען, ביי די הענט זיך פאַרבונדן, און האָט זיך צוזאַמענגעהאַפּן. קינדער זיינען זיך געקומען צו לויפן, פאַרפלאָנטעוועט זיך צווישן די פיס, ביי די פאָטערס גאַרטלען זיך געכאַפּט, ביי די פאָטערס קאַפּאָטעס, און נאָכגעשלעפּט זיך. און די עדה איז געוואָרן וואָס אַ מאָל גרעסער און גרעסער, פון אַלע עקן האָבן זיך ייִדן צוזאַמענגענומען, באַהאַפּטן זיך און אָנגעהויבן זינגען, הויך אויפן קול:

„ברוב עם הדרת מלך".

און די קולות האָבן זיך אין איינעם אויסגעמישט, אַזוי ווי די נשמות האָבן זיך צוזאַמענגעגאָסן, און עס איז געוואָרן איין קול פון טויזנט הערצער, און דער קול האָט געקלונגען איבער פעלדער און וועלדער און האָט ערגעץ גאַנץ ווייט אָפּגעשאָלט:

„ברוב עם הדרת מלך".

אויבן אויפן הימל האָט זיך איין שטיק העל־שיינענדיקער הימל אין אַנ־דערן אַריינגעגאָסן. פון אַלע עקן וועלט זיינען אָנגעקומען צו שווימען העל־זילבערנע, נגידיש־חסידישע וואָלקנדלעך, און איינס האָט דורכגעשוועבט איבערן צווייטן. אין עק וועלט האָט זיך געכמאַרעט, נאָר דער שוואַרצער וואָלקן איז צערונען, און פון זיינע שפּאַלטן האָט די זון אַרויסגעגאָסן מיט ליכט, און די ליכטיקייט האָט אָפּגעגלאַנצט און באַהעלט אַ גרינע בייט אונטן אויף דר'ערד. און די גרינע ליכטיקע בייט האָט געשפּילט צווישן די אַנדערע מאַטע בייטן.

און אַזוי ווי אונטן אויף דר'ערד, אַזוי האָבן מיט אַ מאָל אויך אויבן די הימלען זיך צוזאַמענגעגאָסן, איין ליכטיקער וואָלקן האָט זיך גע־גאָסן אין צווייטן, אויסגעמישט זיך, און זיי זיינען איינס געוואָרן, נאָכגע־צויגן זיך נאָך דער ערד דעם רבין מקבל פנים זיין, און אונטן איבער די לאַנקעס האָט אַ ווינטל געבלאָזן און געבויגן די גרעזער, און די גרעזער האָבן זיך נאָכגעשאָקלט, נאָכגעבויגן נאָך דער עדה... און די איינזאַמע ביימער אין די פעלדער האָבן מיט זייערע צווייגן געשאָקלט, געבעטן עפּעס, געגריסט פון דער ווייטנס, און אַרום האָט דעם עולמס קול הויך, ווייט און ברייט אָפּגעקלונגען:

„ברוב עם הדרת מלך".

דער רב מיט די פּאָר באַלעבאַטים זיינען געגאַנגען אין אַ זייט־וועג. זיי האָבן געזען, ווי ייִדן העפטן זיך דאָרט איינער אין צווייטן, זיינען איינס מיטן הימל און ערד געוואָרן, און זיי, די באַלעבאַטים, חברה־מענטשן, אַרויסגעשטופּט, אַרויסגעוואָרפן, האָבן זיי עפּעס דרך־ארץ געקראָגן פאַר דעם גרויסן אַחדות, וואָס זינגט... און פון די באַלעבאַטים האָט מען זיך יעדן מאָל אָפּגעריסן און צו די חסידים אַריבערגעגנבעט זיך.

באַלד איז אָנגעקומען פון וועג אַן אַ גרויסער וואָלקן, וואָס האָט אויפגעשטייגט פון דער ערד אין הימל אַריין. דער וואָלקן שטויב לויפט פאַרויס, קומט וואָס אַ מאָל נעענטער און זאָגט עפּעס אָן:

— דער רבי פאָרט! דער רבי פאָרט!

און ייִדן, גרויס ווי קליין, האָבן זיך געגעבן אַ לאָז הענדום־פענדום אין וואָלקן שטויב אַריין, און אים צעריסן, פאַרבלאָזן, און עס האָט זיך אַרויסגעוויזן אַ גרויסער וואָגן. אין וואָגן איז דער רבי אין אַ ווייסן אַטלעסענעם כאַלאַט געווען פאַרטונקט צווישן סאַמעטענע קעפּ און פאות, אַן אַלט־גרויער ייִד. פאַרוואָרפן די הענט איבערן האַרץ, פאַרגלייזט די אויגן אין הימל אַריין, און דער הויכער איידעלער אַריסטאָקראַטישער שטערן קנייטשט זיך פון צייט־צו־צייט.

— שלום־עליכם!

און עס האָבן זיך געגעבן אַ ציי הענט דאַרע, לאַנגע, בלייכע, פעטע, דיקע, רויט־האָריקע און איידל־גלאַטע — אַ ים הענט, איינע איז פאַר־טרונקען געוואָרן אין דער צווייטער; איינע אַרויף, די אַנדערע אַראָפּ, און דער רבי האָט יעדן באַזונדער שלום־עליכם אָפּגעענטפערט.

צום סוף האָט זיך דער רב צוגערוקט צום רבין, האָט אים די האַנט אויסגעשטרעקט: שלום־עליכם!

— עליכם שלום, ווער איז עס? — האָט דער רבי געפרעגט.

— דער רב פון שטאָט.

— דער רב פון שטאָט? אַזוי.

— איך האָב איך דאָס קוויטל געבראַכט — זאָגט דער רב, דאָס קוויטל איבערגעבנדיק.

דער רבי האָט די בלייכע האַנט אויסגעשטרעקט נאָכן קוויטל.

— דריי מאָל ש'ס וועל איך איך אָוועקגעבן, עס איז מיין מצווה — האָט דער רב געשטאַמלט נאָך אַ קליינער ווילע מחשבה.

צווישן עולם איז אַ געמורמל געוואָרן.

— צו וועמען פאָרסטו? — האָט דער רבי מיט אַ שמייכל געפרעגט, דאָס קוויטל אין בוזעם־קעשענע אַריינלייגנדיק.

— צו קיינעם נישט.

— צו קיינעם נישט, נו, וועסטו ביי מיר ביים טיש זיצן, — האָט דער רבי געשמייכלט.

דער רב איז נאָך געשטאַנען.

באַלד האָבן זיך צוגערוקט חסידים, האָבן דעם רב אָוועקגעשטופּט אין אַ זייט, און דער עולם האָט זיך ווייטער גערוקט מיט די הענט איבער די קעפּ, געדריקט זיך נעענטער צום רבין.

— ייִדן, מיר וועלן מנחה דאַוונען — האָט דער רבי אויסגערופן און איז אַראָפּ פון וואָגן.

באַלד ביים וועג איז אַ קליינער געדיכטער וואַלד געשטאַנען. ביימער ווי די האַלטן אין איין גאַרטל געווען פאַרפלאָכטן. דער רבי פאָרויס, דער עולם נאָכן רבין אין די ביימער אַריין.

עס איז שוין פאַרנאַכט געוואָרן. די זון האָט נאָך אין וואַלד אַריינ־געקוקט צווישן די ביימער. וואו־נישט־וואו און הען־נישט־ווען האָט זי דאָס גרינס צווישן אין בוים און דעם צווייטן באַגילט. דער קליינער וואַלד איז שטיל געווען. ווי אַ שטילער סוד וואָלט אין אים פאַרשטומט געוואָרן פון צייטן, צייטן לאַנג... די הימלען איבערן וואַלד אין רויט־בלויען פייער האָבן צניעותדיק זיך ווייט אַראָפּגעלאָזט. טיף אין וואַלד האָט אַן איינזאַמער פויגל גערופן, גערופן נישט וויסנדיק וואָס. דאָרט,

talk and came into the synagogue. The little synagogue became more and more full, and the rabbi, lost in the midst of them all, stood repeating the verses while the congregation recited the responses, a verse from him and a verse from them.

They all knew that they had found a man on whom they could rely. If anyone were in trouble, he would come to the rabbi, and the rabbi had a cure for him—prayer. No matter what sort of Jew came, the rabbi would stand with him in a corner of the house of the Lord and begin to pray with him. The Jew, listening to the voice of the rabbi, which seemed to rise up out of a broken heart, would fall to weeping; he would talk out all his troubles with the rabbi and go away with a free conscience.

When Daavidle became rabbi, he took upon himself the fulfillment of a commandment that he was pledged to carry out; he was determined to perform this duty from generation to generation, God willing. This was the commandment first carried out by our father Abraham; the Lord's commandment of circumcision. It would be his task to preside at all circumcisions. Daavidle asked and readily won the consent of the householders of the town to perform this act. Circumcision became his special province, his duty, and his good deed before the Lord.

There came a day when Reb Daavidle paced back and forth in his room; his high forehead was wrinkled, and he groaned from time to time. His wife Hindeleh sat in the corner by the stove with her pale face in her hands, crying bitterly.

"Daavidle, I can't bear it! I won't let this pass without raising a hand! You must do something!"

"I tell you, this is an act of God! It is Heaven itself that prevents my doing anything! What can I do against God's will? I suppose it has to be this way. Shall a whole community be at war because of me? Shall the town, God forbid, be doomed? They wept before me—my heart was torn in two!"

"But the shame of it, God in Heaven, the pity! And yet, you can't permit yourself to be the cause of bloodshed. Heaven forbid!"

The rabbi approached his bookcase, took out a book, and fell into meditation. "Ah, woman, woman, vengeance is a sin. Remember, be careful not to fall into this sin!"

"God in Heaven!" the woman groaned, covering her face with her hands, while the tinkling of her long golden earrings echoed her sighs.

Just then Yudel, the village teacher, appeared in the doorway. Yudel had a second function. He was a *mohl,* one who performed the act of circumcision, and often served when the rabbi officiated.

Yudel motioned to the rabbi's wife, "Excuse me, *rebbetzen*—"

The rabbi's wife was startled.

The rabbi noticed and signaled to Yudel with his fingers, "Well, are they coming already?"

Yudel nodded.

"As far as I am concerned, they have won. Surely all this is willed from on high. I was not meant to fulfill this sacred duty."

"Rabbi!"

"Shall people be deprived because of me? For my past, I have chosen another sacred duty—I shall fulfill the commandment to welcome the stranger. This, I believe, they cannot take from me. And what about you, Yudel? Have they taken the circumcisions away from you?"

"I don't know. I suppose . . . But what good can it be, without you, rabbi?"

"This is an inflexible law. According to the law, you are not permitted to resign, so long as . . ."

Suddenly a commotion was heard from outside the window. People came running, shouting, "The resignation! The resignation!" The voice of the blind old cobbler was heard, "Rabbi! Oh, rabbi of ours—you bring down the wrath of God on yourself!"

They pounded on the door; some pulled it open; others pushed it shut. Sticks swung in every direction. There was a crash, and something came flying through the smashed window. The rabbi's wife screamed and pulled on her husband's coattail. From outside a cry was heard, "The butchers are coming!"

The rabbi flung open the door and appeared in the street. A sea of faces confronted him—men, women, and children, workmen's caps, and silken skullcaps, and velvet Sabbath hats, and kerchiefs of every color. The street was black with people, as at a funeral. All were running and shouting, there were men pulling at each other's beards, swinging their sticks over each other's heads. A tall man stood out above all the others; with his long, lean arms, he swept aside all the heads before him.

"Sinners!" shouted the rabbi.

"The rabbi! The rabbi!" a cry came up from the crowd. Then there was silence. They dropped their heads, waiting. Each hid behind his neighbor, so as not to be recognized by Reb Daavidle.

טיף אין וואַלד, האָט ווער אַ בוים אונטערגעהאַקט און דער בוים האָט זיין ווידוי הויך צווישן דיביימער אויסגערופֿן...

און אַרום וואַלד האָט די גאַנצע וועלט געוואָרט...

נאָך ניט פֿאַרטיק איז דאָס גרינס געווען. נאָר עס האָט ערשט אָנגעהויבן צו בליען. די ערד האָט ערשט די בריסטן אויסגעשטעקט, און דאָס גרינס האָט ערשט צו זייגן אָנגעהויבן, צו נאָגן און ציען חיונה. אַלץ אַרום האָט ערשט אָנגעהויבן צו לעבן און האָט געוואַרט אויף אַ דערלייזונג, אויף אַ ברכה, אויף אַ תיקון.

און דער עולם איז פֿאַרוואָרפֿן אין וואַלד. אַ ייד הינטער אַ בוים, אַ ייד הינטער אַ בוים. יונגע קינדער הינטער יונגע צווייגלעך, קוסטעס, אַלע האָבן זיך טיף און ערנסט געשאָקלט. דעם רבינס ברכה האָט געקלונגען אין וואַלד, און מיט דער האַנט האָט ער צוגעשאָקלט און געוויזן:

„ברך עלינו ה׳ אלהינו את השנה הזאת ואת כל מיני תבואתה לטובה, ותן ברכה על פני האדמה ושבענו מטובה וברך שנתנו כשנים הטובות, ברוך אתה ה׳ מברך השנים״.

און ביי יעדן בוים אַ נשמה, און יעדע נשמה, וואָס איז הינטער איר בוים געשטאַנען, האָט פֿאַר איר בוים געבעטן, און מיט דער ברכה האָט מען דעם תיקון אויף דאָס גרינס געזען. און די ביימער האָבן זיך מיטגעשאָקלט, ווי געוואָלט עפּעס בעטן, זאָגן, נאָר ביימער זיינען שטום, און די נשמה, וואָס שטייט הינטער דעם בוים איז דעם בוימס שליח־ציבור, און דער בוים שאָקלט זיך מיט: אָמן! אָמן!

אַלץ אַרום האָט געדאַוונט, געבעטן און געדאַנקט גאָט, און דער הימל האָט זיך גענעענטערט צו דער ערד, די ערד — צום הימל. אַן עדה יידן, אַן עדה ביימער. די ביימער האָבן זיך מיטגעשאָקלט, אַ צווייג אַן אַ צווייג געקלאַפּט, די גרעזער אַהין און אַהער זיך באַוועגט, די פֿייגל פֿון צווייג צו צווייג געשריען, געקוויטשעט. און דער ווידערקול האָט טיף אין וואַלד גערופֿן צווישן די ביימער, און דעם העקערס קול דאָרט האָט טיף אָפּגעקלאַפּט, און די קולות האָבן זיך אויסגעמישט, עס איז געוואָרן איינס. אַלץ האָט זיך באַהאַפֿטן. און עס איז געוואָרן איין תּפֿילה, איין האַרץ, איין נשמה. און דאָרט, טיף אין וואַלד, איז די שכינה צווישן די ביימער אויסגעצויגן און דאַוונט מיט...

די גאַנצע וועלט איז גאָט, גאָט אין דער גאַנצער וועלט דאַוונט.

באַלד איז אַלץ שטום געוואָרן. די ביימער האָבן אויפֿגעהערט צו שאָקלען זיך, דאָס גראָז צו באַוועגן זיך. דאָרט, טיף אין וואַלד, איז דער פֿויגל פֿאַרשטומט געוואָרן און דער ווידער־קול פֿון העקער. די וועלט, ווי זי וואָלט זיך אַ מינוט איינגעהאַרכט. דאָרט, טיף אין וואַלד, איז גאָט. און ער הערט זיך אויך איין צו דעם אַלט־באַקאַנטן ניגון פֿון אַ מאָל, און דעם רבינס קול וויינט אין וואַלד:

תקע בשופר גדול לחרותנו ושא נס לקבץ גליותנו...

אַלץ אַרום איז שטיל געווען. אַ טונקעלער, טרויעריקער נעפּל האָט דאָרט טיף, וואו די שכינה רוט, זיך אויסגעשפּרייט, און פֿון דאָרט טיף האָט אַ טרויעריקער פֿאַרגעסענער זום־זום געברומט און געשפּילט איבער וועלדער און פֿעלדער און דער ווידער־קול האָט זיך ווייט צעגאָסן און פֿאַרטרויט באַהאַלטענע סודות.

גאָטס אַ גרוס איז עס געווען צו זיין כנסת־ישראל פֿון לאַנגע, לאַנגע צייטן...

באַלד האָט דער רבי זיין תּפֿילה געענדיקט. יתומים אונטער ביימער האָבן קדיש געזאָגט, און אָפּשר האָבן אויך ביימלעך קדיש געזאָגט איבער זייערע טאַטעס און מאַמעס, אָדער זיינען די קינדער זייערע חזנים געווען...

דער רבי איז צוריק אַרויף אויפֿן וואָגן. מען האָט די פֿערד אויסגעשפּאַנט, יידן גאַנצע מחנות, גאַנצע עדות האָבן אין דעם וואָגן זיך איינגעשפּאַנט. קעפּ זיינען געקראָכן איבער קעפּ, איינער איבערן צווייטן, איבער די רעדער און אויף די רעדער, און דער ווייסער כאַלאַט, פֿאַרטרונקען אין ימים קעפּ און הענט, האָט זיך געטראָגן אין דער הייך, און פֿאַר אים און נאָך אים כוואַליעס קעפּ, כוואַליעס קעפּ מיט איין קול, מיט איין שיר:

„ברוב עם הדרת מלך״.

און נאָך דער עדה האָט אַ טונקעלער, טרויעריק־ליבער טוי־וואָלקן איבער וועלדער און פֿעלדער געגרייט און געזויגן און געטרונקען יעדן מיילעכל וואָס האָט זיך געעפֿנט.

דעם רבינס ברכה...

*

און וואָס נעענטער די כוואַליעס קעפּ זיינען צום שטעטל צוגעקומען, האָבן זיך אַלץ מערער מענטשן, ווייבער, אַלטע לייט, קינדער פֿון שטאָט זיך געלאָזט. די אָנגעקומענע זיינען אין די מאַסן קעפּ פֿאַרשוואונדן געוואָרן, און מיט איין קול און מיט איין שיר: ברוב עם הדרת מלך! — זיינען זיי אין שטאָט אַריין.

אַ ליבער פֿאַרגעסענער טוי־וואָלקן, וואָס האָט פֿון די וואַסערן אויפֿגעשטייגט, האָט זיך צערטלעך און מיט אַ מוטערלעכער ליבע איבערן שטעטל געלייגט, צו באַשיצן, צו באַוואָרענען, און דער וואָלקן האָט עס געהילט און געטוליעט, און דאָס שטעטל איז ליבלעך איינגעשלאָפֿן.

ווייט אין געסל האָט זיך געהערט אַ קינד וויינען...

*

פֿון ר׳ יחזקאלס צוויי גרויסע פֿענצטער, וואָס זיינען אין שול־געסל אַריין, האָבן אין טונקעלן טוי־נעפּל צוויי גרויסע ליכט־פֿלאַמען אַרויסגעדרענגט, און אַ שטיל־פֿאַרטרונקענער ליבער ניגון איז פֿון דאָרט אין געסל אַריינגעשוואומען.

דער רבי איז דאָרט איינגעשטאַנען.

פֿון די האַכעדיקע בית־המדרש־פֿענצטער, וואָס זיינען געווען קעגנאיבער ר׳ יחזקאלס פֿענצטער, האָבן אויך זעקס קליינע ליכטלעך אין דעם טוי־וואָלקן אַריינגעדרענגט, און אַ קאַלטער, וואַכעדיקער „והוא רחום״ פֿון אַן אַלטער שניידעריסער ברוסט האָט פֿון דאָרט זיך אַרויסגעריסן:

„יכפר עון ולא ישחית״.

און טיף אין געסל, פֿאַרהילט אין נאַכט־נעפּל הערט זיך אַ ייִנגלס לאַבוסדיקע שטימע:

נאָ דיר בלומען, גיב מיר קנעפּ,
נאָ דיר בלומען, גיב מיר קנעפּ!

"Jews, why are you fighting each other like goyim!" the rabbi cried bitterly, while his eyes filled with tears.

A sorrowful, penitent silence choked them all. Only the sound of a single voice came from the mass of heads. "The resignation! The certificates!"

Everyone turned to see who had spoken, but he was already lost in the crowd.

"What do you want? The authority? Here, you can have it, only let there be peace. Surely your rabbi, too, wants only peace."

No one offered a word in reply.

A short, stocky man emerged from the flock, approached the rabbi, and veiling his eyes with piety, as though he were about to repeat the blessing over the holy Torah, he announced, "The rabbi is waiting outside the town. We came for the certificate of authority."

The rabbi went into the house. The stocky man, Reb Yitzchak Yudels, followed the rabbi, and the Chassidim crowded behind the two, elbowing their way past the plain townsfolk.

Reb Daavidle paced up and down the room a few times. Then he went to the shrine of the Torah that stood in the corner and began to sway before it in earnest prayer, saying, "Unto Him Who called the world into being, it is surely known that I do not resign out of my free will from the sacred duty that I took upon myself, the duty whose fulfillment I pledged with the price of my soul. I do this only for the sake of peace."

He went to the table, took a pen in hand, and began writing.

The Chassidim were silent. From the next room the sobbing of the rabbi's wife could be heard.

Soon enough, the rabbi rose. Reb Yitzchak Yudels reached out his hand for the note.

"No!" said the rabbi. "Have we forgotten our duty to welcome the stranger? Hindel, my coat!" he called into the next room.

Hindel came into the room with eyes red from weeping; she went to the wardrobe.

"Behold, woman, I am thankful and praise the Lord, who has relieved me of one duty and given me another—and you, you sit there mourning and weeping."

The rabbi's wife wiped her tears with her apron.

"Come, let us fulfill the Lord's commandment to welcome the stranger!" called the rabbi to the crowd as he stepped out to the street, dragging the teacher Yudel by his sleeves.

"Let us go and meet the rabbi!" shouted Reb Yitzchak Yudels.

And the whole crowd moved toward the edge of the town.

From every door people flowed; they snatched up their Sabbath coats, their velvet caps; shops were closed in the middle of the day; everywhere doors were shut, and everybody went off into the street. Townsfolk, seeing their own rabbi in the lead, forgot their animosity toward the Chassidim. For they told themselves, a wonder rabbi is coming to live in our town. Then his followers, the Chassidim, will come from far and near to pass the Sabbath with him, and the town will blossom. They put on their Sabbath coats and followed the procession. The parade grew longer and longer; craftsmen put aside their work; the shops were deserted by the clerks while the whole town proceeded along Konskar road to greet the rabbi. Even the Gentiles became curious and joined the procession.

From Reb Yechezkiel's yard Nutta came riding forth, with a second cart behind him. The horses wore new harnesses, decorated with brass. In one of the carts sat Reb Yechezkiel with his sons and grandchildren, in the other his partner Reb Chaim Rosenkranz with his sons, sons-in-law, and his grandchildren. When they reached the procession, they saw the entire flock was afoot, so they alighted and walked like everyone else.

The fields around, as though aware that they were all ruled over by one and the same God, seemed to have lost their boundaries and merged into one great field. An ocean of green grass spread as far as one could see. A breeze blew upon the grass, causing wave after wave to flow and vanish in the distant green sea. Little footpaths wandered through the green, leading far into the fields, where they disappeared in the sea of grass. A few isolated trees stood orphanlike and with an air of being abashed that God had permitted them to grow taller than anything in their surroundings. They swayed lonesomely as though praying by themselves in the fields.

Between the fields the deserted roads stretched far away, screened on either side by lanes of linden trees, whose long, freshly budding branches wove an archway over the road.

And the flock proceeded on God's way. In the fields they encountered some of the village teachers, who had led out the children for the first festival of the spring. The boys had made bows and arrows for themselves, and with their bows in their hands they joined the procession, marching to meet the new rabbi.

It wasn't long before the Chassidim found one another; linking themselves arm in arm, or their hands on each other's shoulders, they walked together, forming a little flock of their own within the flock. It made no difference to them whether a man was one of their sect or not; anyone who cared to took hold of a Chassid's

קאַפּיטל פֿינף

די זומערדיקע פֿאַרנאַכטן

ווי די דריי וואָכן האָבן אָנגעהויבן אַריינגנבענען זיך אין שטעטל, איז דאָס זומער־לעבן ווי אין מיטן אָפּגעהאַקט געוואָרן. די וועלט אַרום און אַרום האָט אויסגעזען ווי אַ פּרינצעסין, וואָס זיצט אין אירע יום־טובדיקע קליידער און טרויערט נאָך איר געליבטן, וואָס האָט זי פֿאַרלאָזט... אַ ווינטל בלאָזט און ווייעט איבער די גרעזער, שאָקלט זיי אַהין, שאָקלט זיי צוריק. דאָס בלעטל אויפֿן צווייגל, דאָס גרעזל אין דער ערד ווייגען אין זיך פֿאַר דער גאַנצער וועלט.

ליבע זומערדיקע פֿאַרנאַכטן! פֿון באַהאַלטענע וועלטן קומען זיך צו ציען איבערן הימל שטיקער ליכטיקע, שטיקער טונקעלע וואָלקנס, מישן זיך צוזאַמען טיף אין ברייטן האָריזאָנט פֿון הימל. די הערלעכע ליכטיקייטן מיט די טונקעלע וואָלקנס ווערן באַהאַלטן הינטער בלויע פֿאָרהאַנגען. ליכט פֿאַרוויקלט אין ליכט העגנט ברייט און ווייט איבערן וואַסער און שפּיגלט זיך אָפּ אין זיינע ליכטיקע, געשליפֿענע כוואַליעס. און די כוואַליעס גייען, אַ כוואַליע נאָך אַ כוואַליע, ווי זיי וואָלטן דאָס האַרץ אויסגערעדט איינע פֿאַר דער אַנדערער. ווייס, ווייט נייגט זיך דער הימל אַראָפּ אין וואַסער אַריין, און דאָס וואַסער גייט אין הימל אויף. דער הימל מיט דעם וואַסער גיבן זיך דעם ערשטן, ליבן אומשולדיקן קוש און גייען זיך שלאָפֿן לייגן אין געדיכטן וואַלד, אין שוואַרצן וואַלד, אין עק וועלט...

ליבע זומערדיקע פֿאַרנאַכטן אין שול־געסל! טונקל־טרויעריקע נעפּלען וויקלען איין דאָס שטילע געסל, ווי זיי וואָלטן עס וועלן פֿאַרהוילן פֿון מענטשנס אויגן. אין עק וועלט פֿון געדיכטן וואַלד שימערט נאָך אַרויס דאָס לעצטע ביסל רויטלעכקייט, פֿאַרזונקען און פֿאַרטונקען צווישן בלויע ימים ווי אָפּגעריסענע, פֿאַרגעסענע אינדזלען. פֿון די פֿענצטער פֿון דעם אַלטן בית־המדרש ווינקט אַרויס אַ ליכטל, און דעם פּרושס קול וויינט אין געסל, און קלאָגט זיך פֿאַר דער מאַמע־נאַכט... און די מאַמע־נאַכט נעמט מיט זיין געוויין און פֿאַרטרינקט עס אין באַהאַלטענע וועלטן, און מישט עס אויס, און עס ווערט איין טאָן מיטן נאַכט־כאָר; די זשאַבעס אין וואַסער האַלטן אים מיט צום טאַקט. פֿון שוואַרצן וואַלד קומט צו ציען אַ פֿאַרגעסן זשומען. און די נאַכט נעמט די קולות אַלע אין זיך אַריין, און ווערט פֿאַרטרונקען מיט זיי אויף דעם שוואַרצן וועג צום בית־עולם צו... פֿון רבינס פֿענצטער דרינגען אַרויס צוויי גרויסע ליכט. דער רבי אין ווייסן כאַלאַט דרייט זיך איינער אַליין אַרויף און אַראָפּ איבער דער שטוב, און יעדן מאָל, ווען דער ווייסער כאַלאַט גייט פֿאַרביי די צוויי פֿענצטער, לויפֿט ווער דורך איבערן ווייסן פּלויט, וואָס איז אַנטקעגן די פֿענצטער. פֿאַר טיר און טויער זיצן האַלבנאַקעטע יידן, באַלעבאַטים, באַלעבאָסטעס, באַלמעלאָכעס, אָנגעהאָרעוועטע פֿון אַ גאַנצן טאָג, און כאַפּן אַ ביסל פֿרישע לופֿט. קליינע מיידלעך שפּאַצירן צוזאַמען פֿאַר דער טיר, אָנגענעמענדיק זיך ביי די הענט, און זינגען הויך אויפֿן קול:

גייט דער גראַף אין וואַלד אַריין,
טרעפֿט ער אַ מיידל ביים בוים שטיין.
— מיידעלע, מיידלשי, וואָס טוסטו
אין וואַלד אַליין?
איך בין געגאַנגען אין וואַלד אַריין
און ווייס נישט וואו אַהיים צו גיין.

אויפֿן פּלויט פֿון חנה־שׂרהלעס גאָרטן, וואָס די צווייגן מיט באַרנעס שטייגן פֿון דאָרט אין מאַרק אַריין, קלעטערן די חדר־יינגלעך. זיי כאַפּן אָן די צווייגן און רייסן פֿון זיי אומצייטיקע אויבס. דער סעדער לויפֿט אַרויס, די קינדער אַנטלויפֿן, נאָר איינס, נעבעך, איז הענגען געבליבן אויפֿן פּלויט. דער סעדער כאַפּט אים אַראָפּ דאָס היטל, און דאָס יינגל שטייט און קראַצט זיך און וויינט. ער האָט מורא אַהיים צו גיין צו דער מאַמען. קי גייען אַהיים פֿון דער פּאַשע, דער שעפֿער שפּילט אויף דער פֿישטאַלקע, באַלעבאַטים דערהייבן זיך פֿון די ערטער און פֿירן דאָס זייעריקע אין די שטאַלן. פֿון ערגעץ פֿאַר אַ הויז הערט זיך אַ האַרמאָניקע שפּילן. דאָרט זיצט סטעפּאַן, דער איינציקער גוי אין געסל, מיט זיין מיידל און שפּילט ליבע־לידער, און דאָס קול פֿון דער האַרמאָניקע מישט זיך אויס אין איינעם מיטן פּריצס וויינענדיקן ניגון. און עס ווערט איין טרויעריקער, האַרץ־רײַסנדיקער ניגון, וואָס ווערט פֿאַרטרונקען ווייט אין געסל...

ליבע זומערדיקע פֿאַרנאַכטן אין שול־געסל! דאָרט ווייט צום שוואַרצן וועג צו, צום בית־עולם, שפּאַצירן אַרום בית־המדרש בחורים אין די זומערדיקע לייכטע שניט־רעק. עס שפּאַצירן באַלעבאַטישע מיידלעך אין די זומערדיקע קרעטאָנענע קליידלעך. די בחורים אויף איין זייט, די מיידלעך אויף דער צווייטער זייט. שיקט אַ בחור אַריבער אַ פֿאַרשעמטן בליק אויף דער צווייטער זייט, וויל געפֿינען די כּלה, וואָס איר גאָלדענעם זייגער טראָגט ער אויף זיין זשילעט; ער פֿאַרשעמט זיך, און דאָס האַרץ קלאַפּט אין אים... וויל אַ מיידל וואַרפֿן אַן אויג צו די בחורים, כּדי צו געפֿינען איר חתן, פֿאַר וועלכן זי העפֿט איצט אויס אַ תּפֿילין־בייטעלע, שעמט זי זיך פֿאַר די חברטאָרינס. איר האַרץ קלאַפּט אין דער שטיל, און דאָס לייכטע קאָפּטנדל באַוועגט זיך...

ליבע זומערדיקע פֿאַרנאַכטן אין שול־געסל! היינט זיינען אָבער די „דריי וואָכן“, היינט טאָר מען קיין ליבעס ניט שפּילן, האָט מען עס אָפּגעלייגט אויף שבת־נחמו... נאָר די נעפּלען, וואָס הילן דאָס שטעטל איין אין ליבע, טרויעריקע סודות, וועקן אין דער שטיל אַ געהיימע ליבע... און די ריחות טראָגן זיך פֿון יענער זייט פֿעלדער און דערפֿרישן דאָס האַרץ... די ברוסט ווערט פֿול, און עס ווערט עפּעס אַזוי לייכט, אַזוי ליב, אַזוי זיס, און עס ווילט זיך אַזוי זיין געטוליעט, געליבט! אוי, טאַטע אין היכל!

ליבע זומערדיקע פֿאַרנאַכטן אין שול־געסל! ווער עס האָט אייך געהאַט, ווער עס האָט אייך פֿאַרלוירן...

belt or joined hands with him and went along together with the Chassidim. Children came running and blundered underfoot. They clung to their fathers' girdles, to their fathers' coats, and dragged after the crowd.

The procession grew and grew; from every side it gathered Jews unto itself. They embraced each other and began to raise their voices in song. *"In multitudes, the people glorifies the King!"*

Their voices mingled together and became as one voice, just as their souls seemed to be joined together until one voice arose out of a thousand hearts, resounding over the field and through the woods, while an echo chanted the response. *"In multitudes, the people glorifies the King!"*

In the heavens above, the shining reaches of the sky melted one into another; from all four corners of the world pale little silvery clouds came floating, gliding over each other. There was one corner where darkness glowered, but the black cloud was torn apart and the sun poured her light through the break in the cloud, and the stream of light fell upon a green meadow below on earth, making it shine like a mirror from among the other meadows.

And just as all the earth below became one, so the heavens above suddenly melted together; one shining cloud floated into another, and they mingled and became one and were like a second procession forming in the sky to accompany the villagers as they went to meet their rabbi. And below the heavens, the gentle wind moved the grass over the fields, and the grass swayed after the passing of the flock and bowed, and the lone trees in the fields shook their branches in greeting, and everywhere the voice of the multitude rang out, far and wide. *"In multitudes, the people glorifies the King!"*

The rabbi and the plain folk walked a little to one side. They saw how the Chassidim were linked together, how they had become one with heaven and earth, and they felt that they, the ordinary people, had somehow been left out of things, even discarded. And they could not help feeling a kind of awe before the Chassidim who were enfolded in unity, who sang in ecstasy. And here and there from among the plain folk, one or another would slip over to the Chassidim.

Presently a huge cloud of dust rose heavenward from the road. The cloud of dust seemed to be galloping toward them, coming closer and closer, as though to announce, "The rabbi comes! The rabbi comes!"

Then the Jews rushed pell-mell into the cloud of dust, ripping it asunder; the cloud dissolved, revealing a large wagon. In the wagon sat the rabbi in a long white satin coat, buried in his velvet hat and beard and side curls. He was gray and aged, and he sat holding his hands crossed over his heart, his closed eyes fixed upon the sky. A passing frown appeared on his high, delicately aristocratic forehead.

"Peace unto you."

An ocean of hands, thin, long, pale, fat, thick, red-haired, and smooth hands, stretched out toward him. They reached one above the other, drowning each other, reaching upward again, and the rabbi took each one separately in a greeting of peace.

At last Rabbi Daavidle managed to reach the new rabbi. He put forth his hand and said, "Peace unto you."

"And unto you, peace!"

"Who might you be?" the new rabbi asked.

"I am the rabbi of the village."

"So. The rabbi of the village."

"I have brought you the certificate of my resignation," the first rabbi said, handing over the sheet of paper. The rabbi reached out his pale hand for the bit of paper.

"I greet you thrice in the name of the Lord, for it is my duty to welcome the stranger," the rabbi stammered, standing for a moment longer near the wagon. There was a murmur in the crowd.

"And who is your rabbi?" the new rabbi asked with a smile as he put the certificate into his breast pocket.

"No one."

"No one? Then you shall sit at my table." The new rabbi smiled.

The rabbi simply stood there.

But in the meantime the Chassidim pressed forward, and the rabbi found himself pushed to one side. With their hands reaching upward to the new rabbi, the people surrounded the wagon.

"Let us say the evening prayer, Jews," the new rabbi called as he descended from the wagon.

Close to the road there was a thick little wood. The trees were woven together as though into a single garland. The congregation followed the rabbi into the copse. It was already late in the afternoon; the last rays of the sun peered through the branches of

אויף דעם שוואַרצן וועג, צום בית־עולם צו, ווייטער אַראָפּ אין שול־געסל האָט זיך די וועלט דאָס געזיכט איינגעטוליעט אין האַרץ פֿון דער נאַכט, און די נאַכט אין האַרץ פֿון דער וועלט, און בײדע האָבן זיך באַהעפֿט, און דאָרט ווייט, טיף אין וואַלד זיך פֿאַרבלאָנדזשעט און זיך שלאָפֿן געלייגט אין געדיכטן וואַלד.

אויף דעם שוואַרצן וועג, צום בית־עולם צו, שטייען אַלטע, אָפּגעלעבטע טאָפּאָלן, ווי ווילדע לצים, מיט אָפּגעהאַקטע פֿיס און הענט. זיי שטייען ווי גילגולים פֿון רוחות, ווי אָנגעקומענע פֿון פֿאַר ששת ימי בראשית, ווי שטומע עדות פֿון אָנהייב וועלט ביזן סוף וועלט... נאַכט, צוועלף אַ זייגער, קומען צו גיין „הויכע דייטשן מיט לאַנגע בייטשן“, און שטעלן זיך הינטער די טאָפּאָלן און ציען פֿון זייערע צווייגן די ליבסטע, האַרץ־נאָגנדיקע ניגונים, ציען, ציען ביים האַרץ, און פֿאַרנאַרן מענטשן מיט זייערע געזאַנגען אין וויסטע זומפּן...

אין פֿעלד, אין גראָז ליגן קופּקעלעך חסידים, הינטער דער שטאָט, און זינגען דעם יאושדיקן:

שוכני בתי חומר,
למה תשאו עין?
ויתרון אדם מן הבהמה — אין!

מיטן ניגון פֿון דעם חזן, וואָס מען האָט אים לעבעדיקערהייט אין קבר באַגראָבן. און דאָס קול קלינגט איבער די קברים, וואָס שטייען אויפֿן בערגל, און די קברים, אויסגעמישט מיט גאָטס ערד, פֿאַרטרונקען אין ימים גרינס, לעבן דאָ זייער שטיל, שווייגנדיק לעבן. עס שווייגן די טויטע ביינער אין די פֿיר איילן פֿון קבר, וואָס האָט איבער זיך נאָר אַ פּיצל הימל. דאָס ווינטל בלאָזט איבער זיי, אויסגעמישט מיט דער ערד, גיבן זיי פֿון זיך דאָס לעבעדיקע גרינס אַרויס. אָט זײַנען די ביינער צוגעקומען צום אמתן תכלית, צום לעצטן סוף פֿון לעבן, פֿון פֿאַרן אייביק און פֿון נאָכן אייביק... און די גאַנצע וועלט האָט זיך געאייניקט, דאָס לעבעדיקע מיטן טויטן, דער הימל מיט דער ערד, יעדער גרעזל, יעדער ביימל, און עס איז איין לעבן, איין וועלט, איין גאָטס געוואָרן...

פֿון דער צווייטער זייט וועג שפּיגלט זיך אָפּ דאָס וואַסער אין דער נאַכט, ווי אַ צווייטע וועלט זעט עס אויס פֿון דער ווייטנס. קליינע ליכטלעך פֿון די בערלינקעס, וואָס רוען אין וואַסער איבער נאַכט, דרינגען טיף אין וואַסער אַריין, און זיי זעען אויס פֿון דער ווייטנס, ווי גרויסע, טונקעלע חיות זײַנען מיט די לאַפּעס אין דער שוואַרצער נאַכט איינגעזונקען געוואָרן, און קענען נישט מער אַרויס. די ליכטלעך, די אויגן אין זייערע שטערנס, דרינגען אַהער פֿון דער ווייטנס און בעטן הילף...

און אויף דעם שוואַרצן וועג, טיף דאָרט אין דער נאַכט, האָט גאָט זיך דאָס פּנים אין בײדע הענט פֿאַרשטעלט... און זײַנע צוויי גרויסע טרערן, וואָס ער וויינט אויפֿן חורבן בית־המקדש, האָבן אויף דער ערד זיך אַראָפּגעגאָסן און אַלץ פֿאַרטונקט און פֿאַרטרונקען...

*

אויפֿן שוואַרצן וועג צום בית־עולם צו אין דער טונקעלער נאַכט שפּאַצירן אַ ייִנגל מיט אַ מיידל: גבריאל, דעם רבינס זון, דער ממלא־מקום, און לאהלע, ר' יחזקאלס ייִנגסטע טאָכטער.

זי האָט אים געזען דורך אַ שפּאַלט פֿון דער טיר דעמאָלט, ווען זײַן פֿאָטער איז ביי זיי אײַנגעשטאַנען. פֿאַרטאָגס, ווען זי איז נאָך אין איר בעט געלעגן, האָט זי דערהערט פֿון אַן אָפֿענעם פֿענצטער זײַן קול. ער לערנט און זײַן קול איז אַרויס דורכן פֿענצטער און אויסגעמישט זיך מיט דעם ריח פֿון די יונגע גרעזער, וואָס האָבן זיך פֿון דעם נאַכט־טוי געוועקט; ער איז אַריין מיט דעם בלומען־געשמאַק, און איז פֿאַר איר געזיכט פֿאַרבייגעפֿלויגן און געווינקט איבער איר, און איר ברוסט האָט זיך פֿון זיך געהויבן און געוועקט זיך... און פֿון דעמאָלט אָן האָט זי געבענקט נאָך זײַן אידל, מלאכימדיק געזיכט וואָס האָט ווי אַ ליכטיקע לבנה פֿון זײַן טיפֿן שטריימל אַרויסגעשײַנט. נאָר זי האָט נישט געוואוסט דערפֿון. זי האָט פֿון גאָרנישט געוואָלט וויסן. נאָר יעדן פֿאַרנאַכט האָט זי זיך אין שול־געסל שפּאַצירט... עס האָט זי עפּעס געצויגן אַהין, צו די „הויכע דייטשן מיט די לאַנגע בייטשן“, די וואָס שפּילן און ציען די ניגונים פֿון די טאָפּאָלן־צווייגן, און האָבן זי געצויגן טיפֿער אַריין, טיפֿער אין שוואַרצן וועג אַריין, טיפֿער און טיפֿער... אים אָבער האָבן זיי אויך געמוזט ציען. און ער האָט זיך אויך געמוזט לאָזן פֿאַרפֿירן...

און זיי האָבן נישט געזען ווי זיי פֿאַרקריכן זיך. די נאַכט איז געפֿאַלן איבער זייערע קעפּ און האָט זיי אין זיך אַרײַנגענומען, באַוועבט זיי מיט פֿינצטערניש הינטער זיך און פֿאַרשטעלט זיי פֿון מענטשנס אויגן. די טויטע מצבות אויפֿן בערגל זײַנען עדות געווען, אַז די קינדער האָבן צווישן זיך קיין וואָרט נישט גערעדט, נישט ביי דער האַנט זיך אָנגענומען, נאָר ער פֿון איין זייט וועג, און זי פֿון דער צווייטער זייט וועג האָבן זיך געלאָזט נאָכציען נאָך די שטומע, האַרץ־אָנציענדיקע ניגונים, וואָס די „הויכע דייטשן מיט די לאַנגע בייטשן“ האָבן מיט זייערע דינע, לאַנגע פֿינגער פֿון די אַלטע טאָפּאָלן־ביימער אַרויסגעצויגן. אָט די ניגונים האָבן אין זייערע הערצער אָפּגעקלונגען, ווי אויף סטרונעס, און האָבן די קינדער אַלץ געצויגן צו זיך, געצויגן שטום, און געשפּילט שטומע, סודותדיקע טענער אויף די האַרץ־סטרונעס אין דער שטיל... אין דער שטיל...

און די נאַכט איז געפֿאַלן איבער זיי, און די טוי־וואָלקנס האָבן געשוועבט פֿאַר זיי, און הינטער זיי.

און אַלץ אַרום איז פֿול מיט ליבע. דער הימל און די ערד ליגן אין איינעם געאָרעמט, פֿאַרוואָרפֿן אין וואַלד, די נאַכט אין דער וועלט, די וועלט אין דער נאַכט, און שמעקעדיקע ריחות קומען זיך צו טראָגן פֿון די אַרומיקע פֿעלדער, ווייען איבערן פּנים, און דערציילן שטומע סודות, וואָס מען טראָגט ביי זיך אין האַרץ אַרום און וואָס מען זאָגט זיי קיין מאָל ניט אַרויס...

און די ברוסט באַוועגט זיך שטיל, פּאַמעלעך, און בענקט נאָך עפּעס, און אַ בענקעניש ליגט אויף אַלץ אויסגעגאָסן. די גאַנצע וועלט בענקט, נישט צו וויסן אַליין נאָך וואָס, נאָך ווען...

אין געדיכטן וואַלד ליגט גאָט אין שוואַרצן מאַנטל געהילט, און בענקט נאָך זיך אַליין און נאָך דער וועלט... אין עק וועלט, וואו דאָס

the trees. Here and there, between the trees, the sun reached a little circle of grass and turned it to gold. The little wood was utterly quiet as though a secret had been entrusted to it long, long ago. Then the skies let down a sacred red-blue curtain around the woods. Deep in the forest a lonely bird called and called again, as though it knew not for what. Far away in the woods someone was chopping down a tree, and the death song of the tree echoed high in the forest. And around the woods, the whole world lay, expectant.

The green growth had not yet come to fullness but had only begun to blossom. The earth had only uncovered her breast, and the vegetation had only begun to take nourishment and to draw life from its source. Everything about them had only begun to live and was awaiting a blessing, a sign, a release. The congregation was scattered in the woods; beneath each tree there stood a man, and the youngsters stood by the saplings and bushes, and everyone swayed in deep and earnest prayer. The rabbi's blessing resounded through the woods, while he waved his arm before them.

"Praised art Thou, O Lord our God, for having brought forth all that lives, and for having brought all manner of fruits in Thy Goodness. Make Thy Blessing to shine upon the face of the earth, and bless us with all the goodness of the earth, as Thou hast done in the good years that have gone before. Blessed art Thou, O Lord our God, who provides us with all that is good."

Beneath each tree there was a soul, and within each tree there was a soul, and each soul prayed in unison with the other, and with each prayer that was uttered, one could see a change in all the living green world. The trees swayed together with the congregation as though they too were in prayer, but the trees could not speak, and so the human soul that was beneath each tree spoke the words of prayer, while the trees swayed in unison as if to say amen, amen.

Every living thing prayed and sang to God, and the heavens seemed to come closer to the earth and the earth to approach the heavens; the people and the trees seemed to form one congregation. The branches and twigs were linked together; the grass and the earth moved in prayer; the birds cried from one branch to another, singing the praises of the Lord; and the echo of the prayer came from among the trees deep in the woods. The woodsman's ax responded in the distance, and the sound of all the voices flowed together and melted into one single unity. All joined together and became a single prayer, a single heart, a single soul. And there, deep in the woods, the Shechina herself, the Sacred Spirit, hovered over the trees, joining in the prayer.

The entire universe is God, and through the universe, God was in prayer.

Soon all became quiet; the trees no longer swayed; there was no more movement in the grass; far away in the woods the singing bird became silent, and the echo of the woodsman's ax was no longer heard. The world seemed to have halted for a moment to listen. There, deep in the woods, was God, and He too listened to the ancient familiar melody, to the voice of the rabbi lamenting in the woods.

"Sound forth the great trumpet call of redemption, O Lord, let the miracle take place, gather us in from our exile!"

All about them became utterly quiet. A dim melancholy fog spread deep in the woods where the Shechina hovered. The fog spread further, deeper, and from the depths of the forest a lost and melancholy murmur was heard, echoing through woods and fields. Then the echo melted in the distance as though it were carrying away sacred secrets.

This was God's greeting to the congregation of Israel, out of the long, long past.

Soon the rabbi had ended his prayer. Under the trees a number of orphans were repeating the prayer in memory of the dead, and perhaps a few of the saplings also repeated the prayer for their fathers and mothers, or it might have been the children who prayed for them.

The rabbi returned to the wagon and mounted. The horses were unhitched, and numbers and multitudes of the congregation took hold of the wagon instead. They were packed closely together, head against head, and they stumbled against each other and against the wheels. The white satin robe of the rabbi floated over the ocean of heads and hands, and before and behind him there were waves and waves of heads and hands.

And behind the procession a dark, sad, and lovable little cloud of dew floated over the woods and fields, giving them drink and nourishment and filling every little mouth that was open to it. For this was the rabbi's prayer.

לעצטע רויטע אויג זינקט אין די בלויע, שוואַרצע ימים, קושט זיך דער טאָג מיט דער נאַכט, און זיי בענקען נאָך זיך און נאָך דער וועלט...

אין מיטן האָריזאָנט בלאָנדזשעט אַ ליכטיקע לבנה, ים־אויס, ים־איין, און בענקט... דער קליינער בית־עולם באַהאַלט זיך אין זיך און בענקט...

און דאָס ייִנגל און דאָס מיידל לאָזן זיך נאָכציען נאָך די פֿאַרגעסענע ניגונים...

אַ ביסל ווייטער איז דאָס וואַסער, און די נאַכט־לאַמטערנדלעך דרינגען זיך אין דער טיפֿעניש פֿון וואַסער און דערציילן זיי מעשיות פֿון אַנדערע וועלטן.

דאָס ייִנגל מיטן מיידל גייען נאָך און לאָזן זיך פֿאַרפֿירן נאָך די פֿאַקלדיקע לאַמטערנדלעך.

זיי זיינען צום וואַסער אָנגעקומען, ביים ברעג זיך געזעצט.

*

עס האָט זיך פּלוצלינג קלינגען געהערט.

און דאָס קלינגען האָט מיט אימה פֿון גאַנץ ווייט אָפּגעקלונגען, ווי אַ מאַמע וואָלט אין דער פֿינצטערער נאַכט זיך געקלאָגט: גוואַלד, מען האָט מיר שלעכטס געטאָן! גוואַלד, מען האָט מיר שלעכטס געטאָן!

דער הימל צום שטעטל איז מיט אַ מאָל ליכטיק געוואָרן, ווי אַ רויט־ברענענדיקע, ליכטיקע כמאַרע פֿון אַ ליכטיקן ים איז געקומען צו ציען פֿון אַ פֿרעמדער וועלט, האָט פֿאַרבלאָנדזשעט אינעם פֿינצטערן נאַכט־ים אַריין, און האָט אַ האַלבן הימל באַלויכטן. צי האָט נישט אַ מעכטיקע האַנט אַ שטיק נאַכט פֿון דער הייך אַראָפּגעוואָרפֿן און דער וועלט דעם אָפֿענעם הימל געוויזן? צי האָט זיך אפֿשר דאָך די זון איין מאָל אין לעבן טועה געווען, און אַנשטאָט אין אַ פֿרעמד לאַנד צו גיין, איז זי פֿאַר דער צייט צוריק געקומען? און אונטן אויף דער ערד פֿלאַקערט זיך, איין וואַלקן פֿייער קוילערט זיך אין צווייטן אַריין און זיי פֿלאַמען אין איינעם, שטייגן אין הימל אַריין און צינדן אַ שטיק הימל אונטער. ערד, לופֿט און הימל קושן זיך צוזאַמען אין איין פֿלאַם־פֿייער. עס האָט פֿון דער וועלט דעם נאַכט־שלייער אַראָפּגעריסן און צוריק טאָג געמאַכט... פֿון דער ווייטנס הערן זיך וויינענדיקע קולות, און דער שטאָט־גלאָק קלינגט און קלינגט מיט אַ גוואַלד, ווי אַ מאַמע וואָלט זיך געקלאָגט: גוואַלד, איר האָט מיר שלעכטס געטאָן! גוואַלד, איר האָט מיר שלעכטס געטאָן!

דאָס ייִנגל מיט דעם מיידל זיצן ביים ברעג וואַסער. ליכטיקע שטראַלן פֿאַלן אַריין און באַלייכטן דאָס וואַסער פֿון יענער זייט. און פֿון דאָרט, פֿון וואַנען דאָס וואַסער ברענט זיך, קומען צו שווימען ליכטיקע כוואַליעס און סודן איין אין דער שטיל די איבעריקע כוואַליעס וואָס דאָרט זיך אָפּ. דאָ ליגט די נאַכט אויסגעצויגן איבערן וואַסער. עפּעס וואָס פּליאַסקעט זיך שטיל אין אים... מתים גייען אויף פֿון דעם בית־עולם, קריכן אַריבער דעם פּלויט און זיי זיינען טובֿל זייערע נשמות אין וואַסער, איידער זיי שטייגן אויף אין הימל אַריין צום בית־דין של מעלה.

און דאָס וואַסער גיסט זיך אין דער שטיל, וואַשט די נשמות, וואַשט זיי אָפּ פֿון זינד, און די מתים שווימען מיט די כוואַליעס וואַסער אין שוואַרצן וואַלד אַריין, אין הימל אויפֿצושטייגן...

און פֿון יענער זייט פֿלאַקערט די וועלט. זיילן פֿייער אין זיילן פֿייער שטייגן איינער נאָכן צווייטן אין הימל אַריין, און צינדן אָן די לופֿט, דעם הימל, און זייער פֿייערדיקער גלאַנץ שפּילט אויף די כוואַליעס...

*

דורך באַהאַלטענע וועגן זיינען די קינדער אין שטאָט צוריק געקומען.

האַלב־נאַקעטע ווייבער, נאַקעטע קינדער, כאַפּנדיק דאָס ביסל אָרעמקייט, פּעק בעטגעוואַנט, ווער אַ קישן, ווער אַן עמער מיט שטוב־זאַכן, מיט אימהדיקע געוואַלדן, מיט פֿונאַנדערגעלאָזענע האָר, לויפֿן זיי פֿון פֿייער, גאַס־אויס, גאַס־איין. קליינע קינדער, האַלטנדיק זיך אָן די מאַמעס שירצן, גרעסערע, העלפֿנדיק דער מאַמען די פּעקלעך טראָגן, לויפֿן אין דער שוואַרצער וועלט אַריין, מיט געוואַלדן, מיט געוויין. און דאָס פֿייער לויפֿט זיי נאָך, אַרויסשטעקנדיק נאָך זיי זיינע צונגען. מאַמעס טראָגן זייגנדיקע קינדער אין די קישנס, ברידער — קליינע שוועסטערלעך, שוועסטער — קליינע ברידערלעך. מען לויפֿט מיט זיי אין פֿרעמדע שטיבער, זיי אַוועקצולייגן אין פֿרעמדע בעטן, מיט פֿרעמדע קינדער. דאָס פֿייער יאָגט די מענטשן פֿון די הייזער, טרייבט זיי אַרום ווי ווילדע רוחות און טראָגט זיך פֿון דאַך צו דאַך. דאָס פֿייער, אַן אומגעהויערע ווילדע חיה מיט ברייטע, ווייטע ברענענדיקע לאַפּעס, איז געקומען צולויפֿן פֿון וויסטע מדבריות און האָט זיך איבערן שטעטל געלייגט, צו פֿאַרניכטן אַלץ, אַלץ... ייִדן, גויים שלעפּן עמערלעך וואַסער, גייען מיט אַ גוואַלד און גיסן דאָס וואַסער אין פֿייער אַריין: דאָס פֿייער טרינקט עס אויס מיט אַ לעכערדיקן קנאַק און טוט זיך ווייטער דאָס זייניקע. טייל מענטשן, נישט צו וויסן וואָס צו טאָן, כאַפּן פֿענצטער, טירן און לויפֿן דערמיט אין דער וועלט דעכל צעפּליקט, געריסן, און יעדער שטיק בלעך, וואָס מען האָט פֿון דאַך אַראָפּגעשלידערט, האָט פּאַסן געריסן פֿון די ייִדישע הערצער.

אין דעם, איז דער רבֿ אָנגעקומען צו לויפֿן און מיט גרויס געוויין איז ער צוגעלאָפֿן צו די שול־טויערן. ער האָט פֿאַרהאַקט די טירן, די לאָדן און האָט זיינע דאָרע, בלייכע הענט אויסגעשטרעקט, אָוועקשטופּנדיק דעם משיח. דאָס פֿייער איז דורך דעם דאַך געקראָכן, און באַלד איז געוואָרן אַ גרויס געוויין און געשריי: דער דאַך! און ייִדן האָבן די טירן אויפֿגעבראָכן, די פֿענצטער אויפֿגעהאַקט און אין שול אַריין. דאָ האָט שוין דער דאַך אַרום און אַרום געפֿלאַקערט. אין פֿייער האָט זיך געהערט, ווי באַלקנס פֿאַלן איינער אויף דעם צווייטן. דאָס ברענענדיקע פֿייער האָט מיט אַ מאָל מיטן קאָפּ קאָפּויער זיך געשטעלט און פֿון אונטן־אויס זיינע צונגען געשיקט, געשאָסן מיט ברענענדיקע פֿונקען, מיט שטיקער פֿייער אין דער וועלט אַריין. פֿון אַן אויפֿגעהאַקט פֿענצטער האָבן זיך אַ ריס געטאָן רויכן, שוואַרצער רויך. איין רויך איז אין צווייטן מיטן קאָפּ אַריין, און האָבן זיך געריסן דורכן אויסגעהאַקטן פֿענצטער אין פֿייער אַריין. אויף אַ מינוט האָבן זיי פֿאַרשוואַרצט דאָס העלע ברענענדיקע ליכט, באַלד אָבער האָט דער רויך זיך דורכגעבראָכן אַ וועג און איז

Thus they came into the town. A forgotten little cloud of dew that had risen from the river spread itself tenderly and with motherly care over the village, to watch over it and protect it. The little cloud rocked and hugged the village, and the village fell sweetly asleep. In a distant little street the crying of a child was heard.

In Reb Yechezkiel's house there was a chamber with two large windows that gave on the street of the synagogue, and from these windows two bright flames shone into the dark evening fog. Out of that chamber, a tender dreamy tune floated into the lane. For it was there that the rabbi rested.

And there were also lights shining from the windows of the everyday prayer room of the synagogue, opposite Reb Yechezkiel's windows. Six little lights were shining into the night fog from the room where a simple everyday prayer from the heart of an old tailor was repeated, *"May the Lord forgive us our evil deeds, and spare us from destruction."*

Summer Evenings

As the Festival of Weeks begins to steal upon the town, the summer seems to be cut off in the middle of its life. All the world is like a princess sitting in her holiday garments, mourning the loved ones who have left her. A breeze sways the leaves. Every little blade of grass, every little leaf weeps quietly for the whole world's sake. What lovely summer evenings now! Clouds, in bright and dark masses, emerge from their secret worlds to cover the heavens. They melt together, far on the wide horizon, and then the beautiful open light and the dark clouds are hidden by the blue curtains of haze. Light lies over the broad river, mirroring itself in the glistening waves that flow one upon another, as though they are talking out their hearts to each other. Far away the sky bends down until it enters the water, and the water seems to rise up to heaven. The heavens and the seas join together in the first innocent kiss of love and go to rest together in the dense black woods at the end of the world.

Lovely summer evenings in the little synagogue street! Dark, melancholy fogs gently enwrap the quiet street as though they would mask it from human eyes. In the dense woods at the edge of the world the last reddish glow of sunlight shimmers, sinking like a lost, forgotten island into the blue sea of the sky. From a window of the old house of prayer a little light winks, and a mournful pious voice is heard along the lane, lamenting before Mother Night. And Mother Night carries off the lament into her own mysterious world and transforms it and mingles it with other voices until it becomes part of the choir of night. Frogs in the river croak to the same rhythm, and a lost little murmuring comes from the trees in the black woods, and the night gathers all the sounds together within herself and lets them fade away along the dark cemetery lane.

From the wonder rabbi's window two streams of light pour out, and he himself may be seen pacing back and forth. As his white gown passes the window, his shadow hurries across the white fence opposite. In front of their doors and their gates, the people sit half dressed, householders and housewives, craftsmen weary after their day of toil, getting a breath of fresh air. Young people stroll by the gates, arms linked, singing out a little melody.

When the count walked in the wood
There a little maiden stood—
"Maiden, Maiden, why are you here
Alone in the wood? Have you no fear?"
"I've come into the wood alone,
And cannot find my own way home."

The boys climb on the fence of Chana Sara's garden and reach for the branches of her pear trees that extend out into the market place. They seize the branches and tear off the green fruit. The gardener rushes out, and the children scatter, except for one little lad held prisoner by a branch. The gardener snatches the boy's cap, and the boy stands there whimpering and rubbing himself, afraid to go home to his mother. Cattle return from their pasture; the shepherd plays on his reed. The householders get up from their benches, take their cattle from the herd, and lead them to their stables. An accordion is heard from somewhere down the street where Stepan, the only Christian in the neighborhood, sits playing a love song for his sweetheart, and the tune of the accordion mingles and becomes one with the melancholy plaint of the shepherd's flute, a sad, heartbreaking little melody that fades away far down the street.

Lovely summer evening in the synagogue street! Far down in the dark little lane by the cemetery, the older lads, the students of

אַריין. ווילדע מאַמעס לויפֿן אין פֿייער מיט צעוואָרפֿענע האָר, פֿאַרוואָר־פֿענע קליידער. זיי לויפֿן און שרייען: „מיינע קינדער״!

ווילדע, פֿאַרלאָזטע נאַקעטע קינדער לויפֿן איבער דער גאַס, שלעפּנדיק פּעקלעך און שרייען: „מאַמע! מאַמע!

און די אַלע קולות ווערן פֿאַרטרונקען אין איינעם אינעם קנאַק פֿון פֿייער, און פֿייער שיקט זיינע צונגען פֿון דאַך צו דאַך און לאָזט איבער נאָך זיך איין חורבה נאָך דער אַנדערער.

אין די חורבות בלייבן שטיין הויכע, שוואַרצע קוימענס, עדות אויף דעם אומגליק, וואָס דאָס פֿייער האָט אָנגעמאַכט. טייל באַלעבאַטים, כאַפּנ־דיק ווער אַ האַק, ווער אַ לאָפּעטע, האַקן די ווענט, רייסן די דעכער פֿון זייערע אייגענע הייזער. זיי האַקן אָן רחמנות, ווי עס וואָלט אין זיי אַריינגעקומען אַ ווילדער גייסט צו מאַכן אַ תּל פֿון אַלץ, אַלץ חרוב צו מאַכן.

איינער ברעכט מיט בלויזע הענט די שויבן און לויפֿט דערנאָך מיט צעבלוטיקטע הענט איבער דער גאַס. דאָס פֿייער אָבער ווערט ניט שטילער. די בייזע, פֿייערדיקע לאַפּעס ציט עס פֿון דאַך צו דאַך, און מיט אַ בייזן קנאַק, ווי ס׳וואָלט געוואָלט פֿאַרשטומען דאָס געוויין פֿון די קינדער, פֿון די מאַמעס, פֿונעם עולם, ברעכט עס איין שטוב נאָך דער אַנדערער. די אַלע קולות נעמען זיך צונויף צוזאַמען און הייבן זיך אויף ביזן הימל אַריין... און דער שטאָט־גלאָק האָט אַלץ נאָכאַנאַנד גע־קלונגען און געקלונגען, ווי ער וואָלט געוואָלט ביים פֿייער רחמנות דער־וועקן, וואַרפֿן זיך צו זיינע פֿיס אָדער קלאָגן זיך פֿאַר דער געהיימער קראַפֿט אויף דעם חורבן, וואָס דאָס פֿייער האָט אָנגעמאַכט...

באַלד איז געוואָרן אַ געשריי: „די שול ברענט, די שול!״

און עס האָט זיך אָנגעהויבן אַ געלויף פֿון אַלע זייטן. טאַטעס האָבן די הויזגעזינטן אַוועקגעוואָרפֿן, מאַמעס — די זייגנדיקע קינדער, אַלע האָבן זיך אַרום דער קליינער שול אַרומגעשטעלט. אירע הויכע פֿענצטער, וואָס זיינען געווען קעגנאיבער דעם פֿייער, האָבן ווי ליכטיקע לאַמטערנעס געלויכטן. יידן האָבן געקרעכצט, די האָר פֿון קאָפּ געריסן; ווייבער האָבן אַרום אירע בריענדיקע ווענט אַרומגעשטעלט זיך, ווי זיי וואָלטן זיי וועלן מיט זייערע שירצן פֿאַרשטעלן. אַ פּאָר יידן זיינען געשטאַנען און געגאָסן עמערלעך וואַסער אויף די הייס־אָנגעברענטע ווענט. דאָס פֿייער האָט עס מיט אַ קנאַק אויסגעטרונקען און גענומען זיך דאָס זייניקע טאָן.

גויים זיינען אָנגעקומען צו לויפֿן מיט באַסאַקעס און העק, זיינען אַרויף אויף דעם שול־דאַך און גענומען אים רייסן פֿון די ווענט. יידן האָבן זיי ביי די פֿאַלעס אָנגעכאַפּט, געבעטן רחמנות. די באַסאַקעס האָבן דאָס דערי [illegible] געריסן, און יעדער שטיק בלאַט, וואָס מען האָט פֿון [illegible] אַראָפּגעפּליעטערט, האָט אַזוי געריסן פֿון די יידישע הערצער.

[illegible] יידן אין דער שול אָנגעקומען צו לויפֿן און מיט גרויס געוויין איז [illegible] צו די שול־טירן. ער האָט פֿאַרמאַכט די טירן, די לאָדן [illegible] זיינע דאַרפֿן בלייבן [illegible] אויסגעשטרעקט, אַוועקשטופּנדיק דעם [illegible] דאָס פֿייער איז [illegible] דאַך געקראָכן. און באַלד איז גע־[illegible] געווען אין געשריי: דער דאַך! און יידן האָבן די טירן [illegible] די פֿענצטער [illegible] און אין שול אַריין. דאָ האָט [illegible] דער דאַך [illegible] געפּלאַקערט. און פֿייער האָט זיך געהערט. [illegible] איינער אויף דעם צוהייטן. דאָס ברענענדיקע פֿייער [illegible] קאָפּ [illegible] זיך געשטעלט און פֿון אונטן־אויך [illegible] ברענענדיקע פֿונקען, מיט שטיקער [illegible] אַריין פֿון די אויסגעהאַקטע פֿענצטער האָבן זיך [illegible] שוואַרצער רויך. אין רוח איז אין צווייטן מיטן [illegible] האָבן זיך געריסן דורכן אויסגעהאַקטן פֿענצטער אין פֿייער [illegible] האָבן זי פֿאַרשוואַרצט דאָס העלע ברענענדיקע [illegible] האָט דער רויך זיך דורכגעבראָכן אַ וועג און איז מיט אַ קנאַקעריי אַרויס פֿון פֿייער אין הימל אַריין. און אין דעם געדיכטן שוואַרצן רויך פֿון אויפֿגעהאַקטן פֿענצטער זיינען געפֿלויגן ברענענדיקע פֿונקען, האָבן זיך געטראָגן שטיקער פֿייער. און דורכן אויפֿגעהאַקטן פֿענצטער האָבן אָנגעהויבן אַרויסכאַפּן זיך יידן, אין דעם שוואַרצן רויך און אין די שיסנדיקע פֿונקען, אַרויסראַטעווענדיק ווער אַ האַלב־נאַקעטע ספֿר־תּורה, ווער אַן אַלטן טליענדיקן טלית, ווער אַ שטיק לייכטער און ווער אַ ברעט פֿון אָרון־קודש, און זיינען דערמיט אין דער שוואַרצער נאַכט אַנטרונען געוואָרן.

די שול האָט געפֿלאַקערט. איין וואַנט איז אַרויף אויף דער צווייטער. פֿון אינעווייניק האָט זיך יעדן מאָל געהערט, ווי דאָס פֿייער וואַרפֿט פֿון דער הייך מיט אַ נצחון באַלקעס, קלעצער, ברעטער איינס אויף דאָס צווייטע און עסט זיי מיט זיינע פֿייער־צונגען. און אַרום איז אַ ביטערלעך געוויין פֿון די אַרומיקע ווייבער, קינדער און מענער. מען קרעכצט, מען שרייט, מען ברעכט די הענט. און דער שטאָט־גלאָק האָט אַלץ געקלונגען און געקלונגען, ווי ער וואָלט געוואָלט ביים פֿייער רחמנות דערוועקן, וואַרפֿן זיך פֿאַר זיינע פֿיס, אָדער קלאָגן זיך פֿאַר דער געהיימער קראַפֿט. דאָס פֿייער אָבער האָט די אַלע קולות אין זיך אַריינגענומען און אין איינעם אָפּגעקנאַקט. דאָס איז געווען אַ נצחון־געשריי פֿונעם משחית, וואָס איז געקומען די גאַנצע וועלט צו פֿאַרניכטן...

the Talmud, saunter in their light summer coats, and young girls of respectable families stroll by in their cotton summer dresses. The youths walk on one side, the girls on the other. Now a lad glances timidly to the other side of the lane, hoping to catch a glimpse of his intended bride, whose golden engagement watch he carries in his vest. He feels embarrassed, and his heart beats fast. And if the maiden wishes to steal a glance at the lads in order to glimpse the intended groom, for whom she is sewing a prayer-book bag, she is abashed before her comrades, her heart pounds, and her light little jacket rises and falls over her bosom.

Lovely summer evenings in the synagogue lane! But these are the three weeks of mourning for the destruction of the temple, and in these weeks there may be no love play, and so everything has been put off until after the Sabbath of Consolation. The poplars that hold the village in their embrace know all her little secrets and silently guard the mystery of love. And the breezes from the other side of the fields carry the odor of the fields, refreshing the human heart. Then one's breast becomes filled and somehow very light, and there is a sweet and tender and terrible longing to be embraced, to be loved. Oh, Father in Heaven, the lovely summer evenings in the synagogue lane! . . . for those to whom they were known and those to whom they are lost.

And in the dark lane that led toward the cemetery, far down at the end of the synagogue lane, the world pressed her face against the heart of night, and night pressed herself against the heart of the world, and they embraced each other and wandered deep into the woods together and lay themselves down to sleep in the dense forest.

And on the dark path to the cemetery rise a number of old dead poplars, like terrible demons with their hands and feet cut off. They stand like the ghosts of prehistoric monsters, like witnesses from before the six days of creation, like silent witnesses from the beginning to the end of time. . . . At midnight, the children are told, there appear the ghosts of "Germans tall with whips and all," and they take their places under the trees, and from the branches they draw sweet, heartrending melodies that pull and tug at people's hearts until they follow the music into the evil swamps.

In the fields, in the grass, outside the village, Chassidim lie with their heads to the stars and sing their song of despair.

You who live in huts of earth,
Wherefore do you lift your eyes?
Man and beast have equal worth.

This they sing to the melody of the cantor who was buried alive in his grave, and their voices resound over the graves there on the hill. The tombs intermingle with God's earth, sunken under their seas of grass. And in their little graves the dead bones lie mute, with only a patch of sky above them. The breeze blows over them. They are mingled with the earth; the living verdure springs upward from them; and thus these ancient bones fulfill their true mission, the ultimate goal of life, that was before and will remain the everlasting. The whole world becomes one, the dead with the living, heaven with the earth, each blade of grass, each tree, all become one life, one world, one Godliness.

Alongside the lane, the night is mirrored in the river, and from a distance it appears to be another world entirely. The little lights of the boats that rest overnight in the water are reflected in its depths, and from a distance they look like dark gray animals whose paws blundered into the water in the dark night and who are unable to extricate themselves. From a distance, the little lights seem to be their eyes, pleading for help.

And on that dark path, deep in the night, God sits, covering his face with both hands. And as He weeps over the destruction of the temple two great tears fall upon the earth and cover everything with dew.

On the dark path to the cemetery, a young man and a maiden walked in the black night, Gabriel, the wonder rabbi's son and heir, and Leabeh, the youngest daughter of Reb Yechezkiel. She had seen him through a crack in the door that night when the rabbi stayed at their house. Before daybreak, while she still lay in bed, she had heard his voice in prayer coming in through her open window. As he repeated the holy words, his voice carried through the window and mingled with the odor of all the young green growing things that wakened from under the dew of night. His voice entered her chamber together with the scent of the blossoms and fluttered over her face and lingered over her, and all of itself her heart began to awaken. And from that moment she longed only for a glimpse of his sensitive face, which shone out like a bright moon from under his broad fur hat. But she did not understand the desire that was in her, nor did she want to know what it was. Yet every evening she went strolling in the syna-

גרוי און ערנסט איז דער טאָג אַרויס אויפֿן הימל. ווייט אויפֿן האָריזאָנט האָט דער מאָרגן־שטערן בלוטיק געפֿלאַקערט אין איין העלישן שפּיגל, און זיין רויטער גלאַנץ האָט זיך אָפּגעגלאַנצט אין די גרויע וואַסערדיקע כוואַליעס פֿון הימל. עס האָט אויסגעזען, ווי גרויע כוואַליעס וואַסער זיינען געקומען צו שווימען פֿון פֿרעמדע ימים, פֿון ליכטיקע וועלטן, און האָבן איינע נאָך דער צווייטער אין הימל פֿאַרבלאָנדזשעט. און דער מאָרגן וואַשט דעם ניי־געבוירענעם זון, דעם יונגן טאָג, וואָס שטייגט אַרויס פֿון די גרויע כוואַליעס וואַסער, וואַשט אים כוואַליע־אויס, כוואַליע־איין, אַז ער זאָל שיינען, באַלייכטן הימל און ערד.

און די גאַנצע וועלט האָט זיך געוועקט פֿון דעם ליבן שלאָף, די גרעזלעך, נאָך פֿאַרטרונקען אין נאַכט־טוי, האָבן אָנגעהויבן זיך ציען קעגן דער זון; בלומען האָבן אויפֿגעעפֿנט זייערע אייגעלעך, זייערע מיילכעלעך, און האָבן פֿון זיך אַרויסגעהויכט דעם בלומען־ריח, מיט וועלכן זיי האָבן זיך אַ גאַנצע נאַכט אָנגעטרונקען. אַלץ, אַלץ האָט זיך געוועקט, די וועלט האָט פֿון זיך אַראָפּגעוואָרפֿן דעם נאַכט־שלייער, די נאַכט־קליידער, וואָס זי איז אין זיי מיט דעם וואַלקן־טוי געשלאָפֿן, און מיט דעם שמייכל פֿון אַ כּלה, וואָס וועקט זיך אויף די ערשטע נאַכט נאָך דער חתונה, האָט עס אַלץ געשמייכלט, אָנגעטרונקען מיט ליבע און לעבן...

דאָס פֿייער איז שוין געווען פֿאַרלאָשן. דאָ און דאָרט האָט עס נאָך זיין לעצט ביסל צאָרן אויסגעלאָזט צו אַן איבערגעבליבענער וואַנט, צו אַ פּלויטל, אַ באַלקע, און עס האָט געטליעט און געטליעט. דאָס שטעטל איז אַ חורבן געוואָרן... טליענדיקע קופּעס קוילן, פֿאַרברענטע דעכער, ליגנדיק איבער פֿאַרברענטע ווענטלעך, האָבן זיך גערויכערט און גערויכערט. דאָ און דאָרט האָט זיך געוויזן אַ האַלב אָפּגעמאַלט ווענטל פֿון אַ צעלייגטער שטוב, וואָס האָט נאָך אין זיך געהאַט אַן אָנגעקלאַפּטע פּאַליצע. אין דער גאַס זיינען אַרומגעפֿלויגן פֿון דעכער צו דעכער פֿעדערן, אונטער די פֿיס האָבן זיך געוואַלגערט צעבראָכענע כּלים, שטיקער מעש פֿון לייכטערלעך און שבתניקעס, און אין מיטן דערינען אַ שטיק זיידן שבת־קלייד, אַ טליענדיקע שמאַכטע מיט אַן אָנגערייכערט שייטל. פֿון די גליענדיקע חורבות האָבן די הויכע, שוואַרצע קוימענט אַרויסגעשיינט און האָבן עדות־געזאָגט אויף דעם חורבן, וואָס דאָ איז געווען. דאָ און דאָרט זיינען יידן געשטאַנען און מיט שטיקער אייזן אין די הענט האָבן זיי פֿון די גליענדיקע קוילן אויסגעשאַרט שטיקער צעבראָכענע כּלים, האַלב אָנגעטליעטע קאָלדרעס, פֿיס פֿון צעבראָכענע טישן, בענק, און יעדערער האָט זיך זיין ביסל באַלעבאַטישקייט צוזאַמענגעגראַבלט. מאַמעס זיינען אַרומגעלאָפֿן אין די הייזער מיט געבראָכענע הענט און האָבן צוזאַמענגעקליבן די פּיצלדיקע קינדערלעך, וואָס זיי האָבן ביי נאַכט אין פֿרעמדע הייזער, אין פֿרעמדע בעטן געלייגט. מיידלעך זיינען אַרומגעלאָפֿן און פֿון פֿרעמדע הויפֿן דאָס ביסל באַלעבאַטישקייט, וואָס זיי האָבן עס ביי נאַכט צעוואָרפֿן, צוזאַמענגעקליבן, געלייגט אַ פּעקל צו אַ פּעקל און אויף זיי די פּיצלדיקע קינדערלעך אַרויפֿגעזעצט. קליינע ייִנגלעך האָבן פֿון פֿייער אויסגעגראַבלט די האַלב־פֿאַרברענטע ספֿרים, אויסגעזוכט צעטרעטענע שמות, געקושט זיי, צוזאַמענגענומען און אין דעם איבערגעבליבענעם בית־המדרש געטראָגן.

און דער ליכטיקער טאָג און די ליכטיקע זון, וואָס האָבן זיך הערלעך ווייט און ברייט איבערן הימל אויסגעגאָסן, האָט געשאָטן אויפֿן שטעטל מיט ליכט און העלקייט. נאָר די ליכטיקייט האָט גליענדיקע חורבות, איבערגעבליבענע קוימנס און קליינע קינדערלעך אָן אַ היים באַלויכטן און באַהעלט.

און דאָ און דאָרט איז ביי זיין טליענדיקער חורבה אַ ייד, אַ באַלעבאָס געשטאַנען און געצויגן פֿון פֿייער נאָך נישט קיין גאַנץ־פֿאַרברענטע באַלקעס, ברעטער, און דאָס גליענדיקע מיט וואַסער געלאָשן, און ער האָט זיך געלייגט אַ באַלקע צו אַ באַלקע, אַ ברעט צו אַ ברעט און געמאַכט שוין פּלענער אין מוח ווי זיין צעפּירטע נחלה אויף די פֿיס צו שטעלן...

אַרום איבער די פֿעלדער זיינען האַלב־נאַקעטע ווייבער געלעגן, האַלטענדיק אין די שירצן זייערע זייגנדיקע קינדער. אַרום זיך האָבן זיי געהאַט די צונויפֿגעלייגטע פּעקלעך און קינדער, און די זון האָט דאָס אַלץ באַגאָסן מיט ליכט.

*

צווישן די באַלעבאָסים אין שטעטל האָט מען אין דער שטיל גערעדט, אַז גאָט האָט זיך אָן דעם רבס קריוודע אָנגענומען, און זיין צאָרן אויף די שטיינער און העלצער אויסגעגאָסן...

קאַפּיסל זעקס

אין מיטן וועג

דאָס שטעטל הייבט אָן איינציקווייז קומען צו זיך. אַלטע באַלעבאַטים ווערן נישט פֿאַרפֿאַלן, און שטאָט ווערט צוריק שטאָט. פֿון די בערג אַש האָט מען די האַלב־פֿאַרברענטע ברעטער אַרויסגעשאַרט, און ווי איינער האָט געקענט האָט ער זיין נחלה מיט ברעטלעך צוזאַמענגעקלאַפּט. און שטאָט ווערט צוריק שטאָט. ביי ר' יחזקאלן האָט מען דערווייל אָנגעהויבן קלייבן זיך אויף תּנאָים. לאהלע די כּלה האָט פֿון גאָרנישט געוואוסט. זי איז געזעסן ביים פֿענצטער יעדן פֿרימאָרגן און האָט זיך צום רבינס בחורל, צו אַברהמלס לערנען איינגעהאָרכט, וואָס האָט זיך אין גאָרטן אין איינעם מיט דעם בלומען־געשמאַק אויסגעמישט, האָט אין איר פֿריש, ריין הדר אַריינגעדרונגען, איבער איר געזיכט געפֿאָכעט, און אויף אירע נאַקעטע, יונגע בריסט געבלאָזן. דאָס תּנאָים־גרייטן האָט מען אין דער קיך אָנגעזען.

פֿון הינטער דער ערד האָבן מומעס, באָבעס זיך געיאָוועט און זיך גענומען צום אָנגרייטן. פֿון ר' יחזקאלס שטוב צו דער בעקערינס קעלער האָט אַ סטעזשקע מעל זיך געוויסט אויף די שטיינער...

דאָרט וואו ר' יחזקאל וואוינט איז פֿאַראַן אַ ליק. אין דער ליק ציט זיך אַ פֿאַרענגע געבויטע הייזער, אָדער איין הויז מיט פֿיל־קאַנטיקע דעכער, איינער איבערן צווייטן. קיין הויף צו די הייזער איז ניטאָ, און אין גאַס האָבן אויף וואָס פֿאַר אַ גרונט זיי שטייען. דאַכט זיך, גאָרנישט אויף גאַנצע ערד... די הייזער געהערן צו פֿיל באַלעבאַטים, און צו קיינעם ניט. עס הייסט, אַז אַזוי שטייען די שטיבער לידיק אָן איינוואוינער, ביז אויסגעהאַקטע שויבן, נאָר קוים ווייל אַ „יורש“ זיך אַריינציען, קומען זיך צו יאָוען צענדליקער אַנדערע יורשים מיט פֿאַפּירן און מעטריקעס און ווייזן אויף, אַז די שטיבער געהערן צו זיי. דער גורל איז געפֿאַלן אויף איינעם אַ לייבוש פּוטערמילך, וואָס נישט־געשטויגן, נישט־געפֿלויגן קומט צו אים זשענזשע סטראַזשניק און רייסט ביי אים פֿיר מיט אַ האַלבן רובל „פּאַדאַטקעס“ יערלעך. דער לייבוש

gogue lane. Something drew her there as to a meeting with the "Germans tall with whips and all," who fashioned wondrous melodies from the branches of the trees. And she was drawn still deeper into the dark lane, deeper and deeper . . . and he too must have been drawn by the unheard music, and he too must have allowed it to lead him on. They did not realize how far they were going. Night settled about their heads and took them to herself and wrapped them with darkness and screened them from the eyes of men.

The graves on the hill were witnesses that the young people never spoke a word to each other, nor took each other's hand. But he on one side of the land and she on the other let themselves be led by the heart-burning melodies that were drawn out of the old poplar trees by the long thin fingers of the "Germans tall. . . ." The same melodies resounded within them as though played upon the strings of their hearts. And the young people were drawn on and on, walking silently, listening to the inaudible music, to the secret melodies that were being played on their heartstrings. . . . Silently, silently. . . . Night came down upon them and the dewy clouds floated before and behind them.

And everything around them was filled with love; the heaven, the earth, lay clasped together, lost in the woods; the night was in the world, and the world was in the night, and scented breezes came from the bare fields, slipping across their faces whispering secrets to them, secrets that were to be carried in their hearts and never, never to be revealed. And their bosoms breathed slowly, quietly, and in them there was a strange longing, and a longing lay over all the earth. . . . The whole world yearned for it knew not what. . . .

In the thick forest God lay wrapt in His black mantle, and He longed for His own sake and for the world, and at the edge of the world where the last red rays sank into the blue dark sea the day kissed the night, and they yearned for each other and for all the world.

Far on the horizon, a bright moon wandered day in and day out, filled with longing, and the little cemetery hid within itself and was filled with longing. . . .

And the young man and the maiden let themselves be drawn on, following the mysterious melodies. . . .

A little farther on was the river, and the lanterns of the night winked to each other in the depths of the water and told each other tales of other worlds.

The young man and the maiden followed the twinkling lights and let themselves be led astray by them.

They came to the edge of the water and sat down on the shore.

Suddenly a mighty ringing was heard.

The ringing came from the distance, as though a mother might be crying out in the dark night, "Help! Oh, what is happening! Help!"

The sky over the village suddenly became bright as though a burning red cloud had come flying out of another world, had lost its way in the dark sea of night, and illuminated half the sky. Or perhaps a mighty hand had brushed a large part of the night aside and thrown it from on high, leaving the open heaven visible to the world. Or perhaps the sun had for once in creation been permitted to err and had returned to this place instead of going on to another land.

Down below on the earth there was a terrible glare as one cloud of fire rolled into another, and they came forth together, leaping into the heavens and setting fire to a part of the sky. Earth, air, and heaven embraced each other with a single flame. The veil of night was torn from the face of the earth, and it was day again. Cries were heard from the distance, and the village bell rang desperately as though it were a mother screaming for help.

The young man and the girl sit by the edge of the water. Bright rays of light fall into the river and seem to set it afire. And the burning waves flow by, whispering to each other, telling the terrible secret of what is happening behind them. Here the night still lies upon the river, and something stirs silently in the water—the dead come up from the cemetery, they creep over the fence, and they cleanse their souls in the river before ascending into heaven to stand and be judged.

The river flows quietly on, cleansing their spirits, cleansing them from sin, and the dead float upon the waves into the dark woods from which they will rise to heaven.

On the other side, the world is in flame; wall after wall of fire climbs skyward. The air is on fire, and the heavens too, and their fiery reflection is on the face of the water. . . .

The young people return to the village through forgotten paths.

Half-naked women, naked children snatch whatever they can of their possessions, bits of bedding, pillows, armfuls of kitchenware; they run with unearthly cries, their hair streaming, from one street to another, fleeing the fire. Little children clutch their mothers' skirts; the older ones help their mothers carry their

פוטערמילך איז נישט קיין גואל, נישט קיין קרוב, נאָר גיי טענה מיט זשענזשען, אַז זשענזשע ברענגט די פּאַפּירן און נעמט די שבת־לייכטער־לעך אַוועק. און דער בידנער לייבוש מוז יעדן טאָג, נעבעך, קומען מיטן בעזים אַוועקקערן פֿאַר אַ פֿרעמדער טיר. איצט דולט מען אים אַ קאָפּ מיט אַ פֿייער־וואַנט, און ער שלעפּט זיך אָפּ פֿון טאָג צו טאָג. דאָס גאַנצע שטעטל בעט, אַז עס זאָל קומען אַ פֿייער און די הייזלעך זאָלן איין מאָל פֿאַר אַלע מאָל אָפּברענען, וואָלט שוין איין מאָל אַ סוף געוואָרן צו די מחלוקות. יינגלעך אין חדר ווינטשן זיך: אוי, הלוואַי פּלאַקערט־אויס אַ פֿייער אין מיטן העלן טאָג, און מען אַנטלויפֿט פֿון חדר. נאָר ווייל די שטאָט בעט, ווייל דאָס פֿייער דווקא נישט קומען.

דאָרט, הינטער די הייזלעך, וואָס הענגען אין דער לופֿט, איז פֿאַראַן אַ קעלער, וואָס אַז מען קומט אַריין אין אים, דאַכט זיך, אַז ער פֿירט אין באַהאַלטענע וועלטן אַרונטער. דאָרט, אין דעם קעלער, איז פֿאַראַן אַ בעקער־אויוון פֿון תּרחס צייטן. יידן גלייבן, אַז אין דעם אויוון זיינען איינגעמויערט פֿיל קופּערנע טעפּ מיט גאָלדענע רענדלעך, נאָר מען האָט מורא דעם אויוון צו רירן, אַז דאָס גאַנצע הויז, וואָס איז אָנגע־לענט אויפֿן אויוון זאָל נישט איינפֿאַלן און מענטשן הרגענען. פֿון אויוון גרילט עס שטענדיק אַרויס — סיי ביי טאָג, סיי ביי נאַכט. מענטשן זאָגן, אַז דעם בעקערס נשמה וויינט דאָרט שטענדיק און האָט קיין רו נישט... אין קעלער דאָרט וואוינט אַ יידענע, אַן אַלמנה, שרה די בעקערין מיט זעקס טעכטער יתומות. איין גאָט ווייסט, ווי אַרום איז די יידענע אַריינ־געקומען אין קעלער, נאָר אַז זי וואוינט — וואוינט זי שוין. אויף דער צווייטער זייט קעלער. וואוינט אַ ייד אַ וואַטע־מאַכער, וואָס פֿאַרפּעדערט די גאַנצע גאַס, און וואָס די חדר־יינגלעך רופֿן אים „דזוואָן! דזוואָן!" — און דער ייד יאָגט זיי מיט אַ שטעקל. דער ייד האָט אַזאַ טבע יעדן שבת־צו־נאַכט, אין די זומער־שבתים, אויף טויט אַוועקצופֿאַלן און שרעקן די שטאָט: די כאָלערע... און מען לויפֿט נאָך חיימל קונצנמאַכער, אַז ער זאָל קומען מיטן שמעק־פֿלעשעלע.

אָ, די זומערדיקע דאָנערשטאָגס ביי נאַכט, דאָרט אין ליקל! ווען צו די זעקס „יתומות", וואָס איינע איז גרעסער פֿאַר דער צווייטער, קומען אָנצולויפֿן די שטאָט־יונגען, שניידער, שוסטער־געזעלן. זומער־נאַכט נאָך דער אַרבעט, די נאַכט איז פֿינצטער, די לאָדן זיינען פֿאַר־מאַכט, און די געזעלן דרייען זיך אַרום מיט די חול־המועד־שטעקעלעך אַהין און צוריק. יעדן מאָל קומט צו ווייזן זיך אַ יתומה פֿון קעלער, וואַרפֿט אַ בליק, דערכאַפּט זי אַ קוש, אַ לעק, אַ טאַפּ פֿון אַ יונג און ווערט צוריק פֿאַרשוואונדן אין קעלער אַריין...

דאָרט איז היימלעך געווען אין די שבועות־נעכט, ווען דאָס שטעטל יידן פֿלעגן אין שול זיין ביים תּיקון, און דאָס שטעטל ווייבער, מיידן ביי דער בעקערין פּוטער־קוכנס צו באַקן. און יונגען האָבן זיך געדרייט, און די לבֿנה האָט מיט אַ האַלב אויג צוגעשיינט... און אַלץ האָט אין דער האַלב־פֿאַרטרונקענער נאַכט זיך געטונקען...

אין דעם קעלער האָט מען זיך צוזאַמענגענומען דאָס געבעקס צו באַקן צו די תּנאָים. עס זיינען אָנגעקומען מומעס, באָבעס. רחל־לאה מיט די וואָרצעלעך אויף דער גאָמבע — זי איז איבער אַלע. זי האָט מיט־געבראַכט פֿון דער היים דעם גרויסן מערזשל מיטן שטייסל און האָט דריי טעג כּסדר געריבן, געשטויסן און געכאַלן. עס זיינען אָנגעקומען צו לויפֿן איניקלעך פֿון דער גאַנצער וועלט און האָבן געכאַפּט אויס דעם מערזשל און זיינען אַנטרינען געוואָרן... פֿון אַ הויכן בוידעם האָט מען אַראָפּגענומען פֿאַרשיידענע בראָט־פֿאַנען מיט צענערליי פֿאָרמעלעך צו קיכלען מגן־דודלעך, פֿייגעלעך, קאַטשקעלעך און גלאַטע „האַמבורגער" קיכעלעך מיט זיבן שפּיצלעך. רחל־לאה האָט פֿון איר קאָפּ אויסגעקלערט פֿאַרשיידענע אַזעלכע שמאַכטעס מיט שפּיצלעך און קאַנטן. פֿאַר יעדער כּלה, וואָס זי האָט פֿאַר איר דאָס געבעקס געבאַקן, האָט זי אַ באַזונדער חנדל אויסגעקלערט, דירעקט פֿון דער כּלהס־וועגן, לויט איר מזל נאָך.

דאָס געבעקס האָט מען איינגעפּאַקט מיטצונעמען „אין וועג אַריין" צו דער תּנאָים. ר׳ יצחק יודלס איז דורך דער צייט אין ר׳ יחזקאלס שטוב אַ גאַנצער באַלעבאָס געוואָרן, ער האָט זיך מיט ווייב און קינד אַריינגעצויגן. און חיימל קונצנמאַכער, דאָס ווייבערשע יידל, שלאָפֿט אַפֿילו שוין ביי נאַכט דאָרט. און די ווייבער לויפֿן שרייען, אַלע זיינען פֿאַרטאָן, ווי מען וואָלט יעדערער פֿין זיי אַ פּעקל אויף דער האַנט געלייגט, און זי ווייס נישט וואו זיך דערמיט אַהינצוטאָן.

צום שפּעטסטן זיינען געקומען איטעלע און הינדעלע, די שנור מיט דער טאָכטער. זיי האָבן אַ טבע זיך לאַנג צו לאָזן בעטן, און זיי זיינען אַריינגעקומען ווי פֿון הימל אַראָפּגעפֿאַלן. עס הייסט: זיי הייבן גאָרנישט אָן צו וויסן פֿון קיין פּותר און פֿון קיין חלום. און פֿרעגן זיך תּמעוואַטע: וואָס מאַכט מען דאָ? הייבט די מאַמע אָן דערציילן, ציען זיי „פּשעטשע" די אַקסלען אויף, זעצן זיך צום סוף אַנידער יעדערע אין איר ווינקל אַריין, פֿאַרקרימען די שנעבלעך און ווילן זיך נישט „מישן".

— וואָס זייט איר ברוגז? — בעט זיך די מאַמע און די שוויגער.

— איך בין ברוגז? — מאַכט אַ חנעוודיק שנעבעלע איטעלע און גיט אַ דריי אַוועק מיטן קאָפּ.

— איך בין ברוגז? — גיט הינדעלע אַ חנעוודיק שמייכעלע, און אַ לאַק גיט זיך איר אַ וואָרף איבערן שטערן.

און מען זיצט ווי אָנגעזאָטלט און מען קוקט פֿון דער ווייטנס זיך צו, וואָס די מאַמע מיט די יידענעס טוען, און מען רופֿט זיך, הייסט עס, קיין וואָרט נישט אָן.

די מאַמע דרייט זיך, לויפֿט אַהין און אַהער און קוקט דער שנור מיט דער טאָכטער אין די אויגן אַריין, ווי זי וואָלט מורא האָבן: ווייס איך? גוט אַהוי?

— וואָס זאָל מען דער כּלה אָנטאָן? — פֿרעגט די מאַמע.

— ווייס איך? זאָל זי זאָגן, — וואַרפֿט הינדעלע מיט אַן אויג צו איטעלען.

— זאָג איר, אַז זי זאָל זיך פֿאַרדרייען איר קאָפּ — באַפֿעלט איטעלע דער מאַמען.

די מאַמע הייבט זיך אויף פֿון די קאַסטנס, אין וועלכע זי פּאַקט די קליידער איין, און פֿאַרלייגט די הענט ביי די באַקעס:

— אהאַ, איך מאַך דאָך שוין פּשעטשע אַ שטיקל שמחה!

*

belongings. They flee shrieking into the black woods, and the fire pursues them, reaching out its tongue to seize them. Mothers carry their babies as they pulled them from their cradles, pillows and all. Brothers carry their little sisters; sisters carry their little brothers. They burst into the homes of strangers, lay down their little ones on strange beds, next to strange children. The conflagration drives people from their houses, drives them out of the village, like wild beings. And the wind carries the fire from roof to roof.

The fire had come out of nowhere, a beast springing upon the little village and destroying everything, everything. . . .

Jews and Christians alike hurried with pails of water, but the fire drank up the water with a laughing crackle and went on about its work. Dazed, scarcely knowing what they were doing, people tried to save what they could—some seized doors and windows and carried them off into the road. Wild-eyed mothers leaped into the flames with their hair streaming and their clothes flying, shrieking as they ran, "My child! My child!" and wildly frightened children ran naked in the streets, dragging bundles of household goods and screaming, "Mama! Mama!" And all the voices were drowned together in the crackling of the fire, and tongues of flame shot across the roofs, leaving behind one ruin after another.

Some of the householders, seizing axes and hoes, tear at the walls of their own homes. They hack away furiously as though a mad compulsion has come upon them to make an end of everything, to destroy whatever remains.

One of them smashes windows with his bare fists, then runs in the streets with blood streaming from his hands, but the fire does not diminish. The blazing paws of the raging beast march from roof to roof, and as though to silence the screaming of the children, of the mothers, of all the town, it furiously smashes one house after another. The lamentations rise to the heavens, and the village bells never stop ringing, ringing, as though pleading with the raging beast for pity, begging at its feet for mercy, and at the same time crying out to the power above, in accusation of the wanton destroyer.

Now comes a cry of horror, "The synagogue is on fire! the synagogue!"

Then people rush from all sides. Fathers throw aside what remains of their household. Mothers put away the babies from their breast, the whole village gathers around the little synagogue. The tall windows are filled with flames, like two bright lanterns. Men groan and tear their hair, women press against the hot walls as though to shield them with their bodies. A few men pour pails of water on the flaming walls. But the fire only sucks up the water, sputters, and burns on.

Christians come running with axes and crowbars. They climb to the roof of the synagogue and hack at the tin covering. The Jews seize them by their ankles, pleading with them to hold back, but the axes tear the roof apart, and every bit of tin hurled from the roof rips its way through the heart of a Jew.

In the midst of this, the rabbi, weeping aloud, rushes to the synagogue doors, bolts them, and closes the shutters, stretching out his thin pale arms as if to hold back the destroyer. But the fire leaps down through the open roof, and now people cry, "The roof! The roof!" They break open the doors and the windows and burst into the synagogue. Already, the gables are afire, and through the roar of the conflagration one can hear the rafters falling one after the other. Now the flames are upside down, the tongues licking downward from above, shooting burning sparks and pieces of flame into the world below. Billows of black smoke burst from an open window; one cloud of smoke storms head on into another, ploughing through a broken pane. For a moment the smoke blackens the flames, forcing a way for itself, rising upward to heaven with the flames snapping after it. In the thick black column streaming from the broken window, mingled with burning sparks of fire and flying chunks of flame, are the shapes of men, leaping through the black smoke and the shooting sparks, some of them rescuing half-uncovered scrolls of the law, others with streaming prayer shawls holding pieces of the candelabra, boards from the holy ark. They disappear with them into the darkness.

The synagogue blazes; one wall gives up after another; from within one can hear the flames breaking down pillars, rafters, one after another, to be consumed by the tongues of fire. And from all around rises the bitter weeping of men, women, and children. They shriek, they groan, they wring their hands, and the village bell rings and rings, still pleading with the fire for pity, still crying out against the lust of a destroyer who would consume the entire world.

אין א שיינעם פרימארגן האט מען די פור געשפאנט, אין דארף געפארן, וואו עס האבן געזאלט זיין די תנאים אין מיטן וועג.

נאטע האט אויסגעצירט די פערד, איינגעבונדן זיי בלויע און רויטע סטענגעלעך אין די געפלאכטענע האר אויף די רוקנס, ארונטערגעבונדן די ווידלען. הינטער דער שטאט האט ער א האלבן בוים אפגעבראכן און ארום די פור מיט בלעטער באפוצט, אז עס זאל שיין אויסקוקן.

אויף דעם ערשטן וואגן זיינען געזעסן די מאנספארשוינען. דער רב מיט ר׳ יחזקאלן, עוזר און לייבל, ר׳ יצחק יודלס מיט ר׳ שמעיהן, דעם אלטן שמש פון רבין, וואס טראגט דעם רבינס איבערגעגאנגענע קליידער. נאענטע און ווייטע קרובים אין סאמעט־היט האבן געראויכערט, ווי חול־המועד, סאמע ציגארן. אויף די אנדערע וועגן זיינען געזעסן די ווייבער מיטן געבעקס און „אנגרייטעכץ״. ביי דער כלה פון ביידע זייטן הינדעלע און איטעלע; ביידע עפעס אנגעטאן אין אזעלכע מיני רונדיקע, קליינע קאפעלושלעך, געפלאכטן פון שווארצער שטרוי און באפוצט מיט שווארצע קאראנקעס, ארויפגעזעצט אויף די שפיץ קעפ, און אזעלכע מיני פעדערן, עפעס גילגולים פון אמאליקע פארצייטישע מאדעס... הינדעלע האט די לאקן פון שייטל אויסגעפרעסט און אויסגעלאקט „פא ווארשאווסקר״, פארווארפן אין דריי שפיצן אויפן הויכן, גלאנצעדיקן שטערן. מיט די גאלדענע אוירינגען און היינטמאדישע קייטעלעך מיט די קאליעס אויף די העלדזער, מתנות פון זייער כלה־צייט, ווען מען האט זיי געהאט געפירט „אין מיטן וועג״, האבן זיי זיך דערמאנט אין זייער צייט — און האבן מיט די קעפ צוגעשאקלט... די מחותנתטע מלכהלע איז געזעסן צווישן די מומעס, וואס זיינען אין די בלויע, שבתדיקע, זיידענע הייבן מיט די בענדער אין די טערקישע שאלן געזעסן שטיל; די דארע פארלייגטע ליפן אריבערגעצויגן איבער די יאסלעס אן ציין, האבן זיי פאר גרויס גדולה א ווארט מורא געהאט ארויסצוריידן. און די מחותנתטע מיט א פולער שירץ לעקעך האט זיי יעדן מאל פארשטופט מיט עפעס אנדערש די מיילער. און די כלה, די כלה אליין, איז זיך געזעסן צווישן איטעלען און הינדעלען, שוין אין א היינטמאדישן קאפעלוש און די צעפ שוין אין א קוילעטש פארלייגט, רויט־טויט, און האט, נעבעך, נישט געוואוסט וואו די אויגן אהינצוטאן. הינדעלע האט איר אנגעזאגט און אנגעזאגט, ווי זי זאל זיך פירן „אנשטענדיק״, ווי זי זאל דאנקען, אז מען וועט איר חתימה־געלט געבן, און ווי זי זאל ענטפערן דער מחותנתטע, אז מען וועט זי עפעס פרעגן. און „רעה״ איטעלע האט אלע מאל שטעכעדיק צו הינדעלען די אויגן אהינגעווארפן.

צו ווייזן זיך פאר די מחותנים האט מען מיטגענומען די לוויטשער רביצין, אן אלטע מומע, א יידענע מיט אן אפגעגאלטן קאפ ווי א שעפס, אין א קאפקע, און א ברייט קלייד מיט א שפאר קישעלע פון הינטן... אוי ווי! די יידענע האט געטאן אן דין. קודם־כל האט זי אנגענומען דאס ווייבערשע יידל, וואס האט זיך אויך מיטגעכאפט מיט דער פור ווייבער, צווישן די אלטע מומעס, דאס הארץ זיך צו דערכאפן — און אראפגעווארפן אים פון וואגן (פאר איר איז ער נאך גענוג מאנספארשוין). דערנאך האט זי די גאנצע צייט די כלה איינגערוימט אין אויער און אנגעזאגט איר, אז דאס מיידל, נעבעך, איז ווי א פלאב־פייער רויט געווארן פאר בושה.

דאס ווייבערשע יידל איז א שפאר שטיקל וועג נאך דער פור נאכגעלאפן, דערנאך, אז די לאוויטשער רביצין האט אזוי לאנג געשאקלט מיט איר אפגעגאלטער גאמבע ביז זי האט איינגעדרימלט, האט ער זיך פון הינטן־אויס אויפגעכאפט, ארייגעשטעקט אין וואגן אריין דאס פירקאנטיקע, געקנייטשטע שבתדיקע צילינדערל און אזוי, אנהאלטנדיק זיך אין די לייסטן פון וואגן, האט ער אויך איינגעדרימלט, און דאס צילינדערל האט דער לאוויטשער רביצין אויף אלץ צוגעשאקלט...

אזוי זיינען די פורן אנגעקומען צו דער קרעטשמע.

די יידישע קרעטשמע איז געשטאנען צווישן צוויי וועגן, וואס שיידן זיך און גייען אפ אין פארשיידענע צוויי שטעט פון צוויי גובערניעס, וואס אין יעדערער פון זיי געפינט זיך א רבי. חסידים מיט פעקלעך אויף די פלייצעס, מיט די שטעקעלעך אין די הענט טיילן זיך אפ, און גייען צווישן די גרינע גרעזער אין די צוויי וועגן, און שיסן זיך אריבער שטיינער פון אין וועג צום צוהייסן. אורחים, די, וואס גייען אין די מדינות, קומען אן פון ביידע זייטן וועג פון פארשיידענע שטעט און שטייגן אפ אין קרעטשמע אויף נאכטלעגער. אין דעם „טראקט״ איז דא א באזונדער שטיבל פאר זיי, וואס אין דעם שטיבל געפינען זיך וואנצן און אנדערע קליינע ווערימלעך... פון פארשיידענע מדינות. דארט טרעפט מען זיך פון רייסן און זאמאש און די אורחים דערציילן מעשיות, וואס האט זיך מיט זיי געטראפן אין זייער וואנדערן. די באלעגאלעס מיט די לאנגע, געדיכטע, קאלטענעוואטע בערד, וואס פארהילן אין זיך דאס גאנצע פנים, מיט די פיפקעלעך אין מויל, די, וואס זיינען איינגעהילט אין די דיקע באנדעס, אין די גרויסע שאפן פעלצער מיט די גרויסע קעלנער, און פירן די גרויסע וועגענער מיט קאלך און נאפט, סמאלע און דזשעגעכץ; די וועגענער מיט די גרויסע שטורקאצן, וואס פלאקערן פארנדיק ביי נאכט, און זאגן אן פון דער ווייטן, שטעלן זיך דארט אפ אין דער קרעטשמע אונטערפאשען. דארט טרעפן זיך יידן פון פארשיידענע געגנטן, פון פארשיידענע מדינות, און דערציילן, וואס ס׳טוט זיך ביי זיי אין לאנד, וואס עס הערט זיך מיט יידן, און ווי ס׳גייט דארט אחינו בני־ישראל.

עס איז פארנאכט. דער הימל איז צעהאקט אויף טייזנטער שטיקלעך. ווייסע פליסנדיקע וואלקנדלעך מיט בלויע העלע אינדזלען שווימען ארום אין העלן גליענדיקן ים. און דער ים, וואס גייט ארונטער אין א רויט געשטאלט, פליסט אפ אין מערב־זייט. פאר דער קרעטשמע שטייען פורן, הויכע וועגענער מיט בידלעך, אנגעלאדן מיט סחורה אזש די אקסן ברעכן זיך אונטער די רעדער. יידלעך פירן איבער די סחורה פון איין מדינה אין דער צווייטער אריין. די פערדלעך זיינען אויסגעשפאנט, פאשען זיך און קלערן גוט אריין אין דער גרויסער קארעטע, וועלכע שטייט פאר זיי, ווי זיי וואלטן געקלערט, פון וואנען כוחות צו נעמען די סחורות איבערצופירן.

יידן זיינען איין פאלק פון איין גאט, און אלע וארטן אויף איין משיחן, נאר יעדער שטעטל האט זיין טעם, זיין מין, בעסער געזאגט, זיין חנדל, גיסט עס אויס אויף זיינע איינוואוינער. אט ליגן דא גלייכע יידן אויסגעצויגן און שלאפן אין ווארעמען זיך אין דער זונס לעצטע שטראלן, און דער קארזש, וואס גייט אויף פון וועג באדעקט זיי גליך צו, און אויף די

The day dawned gray and silent. Far on the horizon the morning star flickered bloodily in the pale gray mirror, and its reddish reflection was returned by the watery gray waves of the sky, as though waves of gray water had come from mysterious other-world oceans and made their way one after another into the heavens. The morning washed her newborn son, the new day, that came up out of the gray depths of the waters, washed him in wave after wave, so that he might shine and light up the heavens and the earth.

And the whole world wakened from sweet sleep; the leaves of grass, still drowned in the dew of night, began to stretch themselves toward the sun; the blossoms opened their little eyes and their little mouths and gave forth the flowery scents with which they had drugged themselves all night long. All wakened; the world threw off the garment of night which had enwrapped her while she slept with the dewy clouds; she wore the smile of the bride who wakens on the first day after the wedding. Everything glistened, smiled, and was drunk with love and life.

The fire was dying. Here and there it spent its last violence on a remaining wall, on a doorway or a pillar; it glowered over the wreckage. The village had become a ruin . . . smoking piles of ashes and debris, burned roofs crashed over burned walls, glowing embers smoking and snapping.

Here and there one could see half a wall, with a mirror still hanging on a hook. Goose feathers from pillows and comforters fluttered in the streets, broken bits of earthenware rolled underfoot in the streets, and pieces of brass from Sabbath lights were scattered everywhere. And in the midst of all one might see the smoldering remnant of a Sabbath dress or a half-charred marriage wig.

Out of the glowing ashes tall black chimneys rose, sorrowing over the sacrifice that had taken place. Here and there stood Jews with long iron rods in their hands, trying to poke bits of houseware out of the glowing wreckage, pulling out half-burned garments or the legs of smashed tables. Each tried to assemble the pitiful remains of his household. Mothers ran from one house to another wringing their hands and gathering together the infants they had left in strange homes the night before. Little girls hurried to the strangers' houses where they had left their bundles of belongings, gathering together one little packet and another, and putting the packs on the backs of their little brothers and sisters. Schoolboys dragged half-burned books out of the fire, kissed the burned relics, and carried them all into the little prayer house, which had been spared by the fire.

The brilliant day and the brilliant sun, spreading their glory from out of the wide heavens, flooded the village with shining light. But the light fell only upon glowing ruins, stark chimneys, and homeless little children.

Here and there a simple householder stood by his smoking ruin pulling out a few boards or rafters that might not have been completely consumed, throwing water over the embers, and placing plank against plank, board along board, already planning in his mind how to put together his shattered house.

In the fields half-dressed women held their nursing babies in their laps; around them they had gathered up their bundles and their packs and their children, and the light of the sun poured down upon them all.

Among the plain folk in the village, it was secretly murmured that God in his heaven had taken the side of the town rabbi and had poured out His wrath upon the wood and the stones of the town.

The Halfway House

Slowly the town began to return to itself. Well-rooted villagers are not easily defeated, and a town is not easily destroyed. As soon as a man was able, he put together a cabin for his family. And the town became a town again.

At Reb Yechezkiel's, in the meantime, preparations began for the arrangement of the marriage contract. Leabeh, the bride, knew nothing of what was going on. Every morning she sat by her window and listened to the voice of the rabbi's young son, Gabriel, as he repeated his studies in the Scriptures, and his voice mingled with the scent of the blossoms in her garden, wafting into her fresh, clean little room, and slipping across her face, and breathing across her bare, young breast. The preparations for the feast of the marriage contract were to be seen mostly in the kitchen.

Grandmothers and aunts appeared as though risen out of the earth, and the cooking and baking got under way. A track of flour covered the stones from Reb Yechezkiel's house all the way to the bakery.

Reb Yechezkiel's dwelling bordered on a little alley overhung by a row of wooden houses or rather by a single structure with

פֿערדלעך, אויף דעם געשפּאַנעכץ, אויף די וועגענער ליגן אויסגעגאָסן באַזונדערע חנדלעך, שמאַכטעלעך פֿון די פֿאַרשיידענע שטעט... אויף דער שוועל פֿון דער קרעטשמע זיצט אַ ליטוואַק, עפּעס אַ מאָדנער ייד, מיט אַזאַ העמדל, אין אַ קורצן ראָק, וואָס זעט דאָך אויס ווי אַ קאַפּאָטע, אין אַ הוט מיט אַ הויכן דעניק. עס איז אַ זומערדיקע היץ און דאָך טראָגט ער אַ פּאָר טיפֿע קאַלאָשן, אָנגעקומען פֿון גאַנץ ווייט, דאָ אָפּגעשטייגט אויסצורוען זיך און איבערצוזונעכטיקן, און ער דערציילט די יידן, וואָס ס׳טוט זיך ערגעץ וואו גאַנץ ווייט, העט, העט אין דער ליטע, מיט אחינו בני ישראל. ווי אחינו בני ישראל לעבן אָפּ אין דחקות און נויט. און אַזאַ למדן איז ער, דער ליטוואַק! רעדט לשון קודש ווי אַ וואַסער, נאָר ער רעדט אַזוי ליטוויש. יידן האָבן דרך־ארץ פֿאַר אים, קרעכצן: „וואָס דען, מיר קענען?”... נאָר אין האַרץ גלויבן זיי אים עפּעס נישט, אַ ליטוואַק, באַלד, באַלד וועט ער זיי אָפּנאַרן. און ער רעדט דאָך מיט זיי אַזוי ווייך, און אַזוי פֿרום איז ער, אַזוי לאַנג געשטאַנען שמונה עשרה ביי מנחה, נאָר געשאָקלט האָט ער זיך נישט... און ווער ווייס, וואָס ער טראָגט אונטערן האַרץ...

עס באַווייזט זיך פּלוצלינג אַ וואָלקן קאָרזש, אויפֿגייענדיק פֿון ביידע וועג און לייגט זיך געדיכט איבער די פֿעלדער. דער וואָלקן קאָרזש קומט נענטער אָן, לויפֿט פֿאָרויס, באַלד צעררייסט ער זיך אויף שטיקלעך. עס הערט זיך אַ קנאַלן פֿון בייטשן. באַלד פֿאַרפֿאָרט מען פֿאַר דער קרעטשמע: פֿורן, אָנגעשטאָפּט מיט מחותנים אין סאַמעט־היט, מחותנתטעס אין ברייטע קליידער, מיט בראַנפֿן און לעקעך. מען איז אַראָפּ פֿון די וועגענער. דאָרט, אויף חתנס צד, עפּעס מאָדנע יידן, פֿון אַן אַנדערער מדינה, מיט לאַנגע און קורצע בערד. דאָרט, אויף זייער צד, איז אויך דאָ אַ הויכער, הויכער ייד, אַ מין ר׳ יצחק יודלס, מיט אַ שמאָלער, לאַנגער באָרד. און שמאָלע, לאַנגע הענט, וואָס שטופּן אַלעמען אָפּ, און ער איבערשרייט אַלע. מען האָט זיך שלום־עליכם אָפּגעגעבן, די מחותנתטעס דאָס ערשטע מאָל זיך געזען, און דאָס ערשטע מאָל זיך צעקושט. די לאָוויטשער רביצין האָט אַלעמען גע־דוצט, און באַלד אַלעמען אויפֿן אָרט מוסר געזאָגט.

די פֿורמאַנעס האָבן די פֿערד אויסגעשפּאַנט. די פֿערד אָבראָק איינגע־שיט, די הענט צוגעלייגט אויף די באָקעס, און האָבן מיט גאווה פֿון איין צד צום צווייטן אַריבערגעקוקט, און „גוטע ווערטלעך” און „גלייכע ווערטלעך” זיך אַריבערגעשיקט, גאָרנישט, גלאַט אַזוי „שלום־עליכם” אָפּגעגעבן זיך.

די מחותנים זיינען אין דער שטוב אַריין.

אין שטוב מיט זייער אַ נידעריקן באַלקן, מיט קליינע פֿענצטערלעך הויך ביים באַלקן זיינען געווען די מאַנספּאַרשוינען. איבער דער שטוב האָט זיך אַרויף און אַראָפּ געדרייט ר׳ מרדכי קאָנסקעוואָליערס בחורל, אַברהמל. ער איז דורך דער צייט העכער געוואַקסן, מיט אַ פּאָר שפּראָצנדיקע שוואַרצע באַקן־בערד, אין אַן אַטלעסן קאַפּאָטעלע מיט אַ זיידן גאַרטעלע, אַ שוואַרץ־הנעוודיקער, עס שניידט זיך אויס אים אַ צווייטער טאַטע, צוויי לאַנגע, שוואַרצע, געקרייזלטע פּאותלעך. מען האָט אים שלום עליכם אָפּ־געגעבן. ר׳ יצחק יודלס איז צו צו אים און האָט מיט אים גערעדט שוין ווי מיט אַ דערוואַקסענעם יונגגמאַן. דער בעל הקרעטשמע, וואָס האָט לכבוד די מחותנים די הויכע, גרויסע, פּראָסטע שטיוול אָנגעטאָן, וואָס אַ גאַנצן זומער ליגן זיי פֿאַרוואָרפֿן אין קאַלטן קעלער, האָט צוויי גרויסע ליכט אויפֿן גע־דעקטן טיש אָנידערגעשטעלט און איז אַרויס. מחותנים האָבן אָנגעהויבן זיך באַקענען. ביי די מאַנספּערשוינען גייט עס איינס־צוויי, מען גיט זיך די הענט, שלום עליכם, און אַן עלטערער זאָגט דעם ייִנגערן „דו”. און ווידער אַרום, זיי זיינען דאָך „משלנר”, ר׳ מרדכי קאָנסקער רבינס אַ חסיד (האָט דאָך דער רבי ר׳ שמעיהן געשיקט). דער למדנישער עולם איז באַלד אַרויס אין אַ שאַרפֿן שמועס פֿון לערנען, ר׳ יצחק יודלס האָט מיט יענעם הויכן ייד, דעם חתנס מלמד, שוין ביי די בערד געהאַלטן און איינער דעם אַנדערן האָט געגעבן עפּעס צו פֿאַרשטיין. מען האָט זיך געזידלט און מיט ציגאַרן איינער דעם אַנדערן מכבד געווען. דער רב האָט אויך זיך אַריינגעמישט, נאָר ער האָט זיי נישט געקענט נאָכאיילן. חסידים האָבן אים דורכגעלאָזט, אַוועקגעמאַכט מיט דער האַנט. דערווייל איז אָנגעקומען עוזרל און האָט אויך אַן אויער אונטערגעשטעקט און מיט דעם שטערן געקנייטשט און יעדן מאָל מסכים געווען, די אויגן פֿאַרמאַכט: יאָ, יאָ, עס איז דאָך אַזוי...

מען האָט זיך גענומען דעם חתן צו פֿאַרהערן. דער חתן האָט געזאָגט אַ מפּולפּלדיק פּשטל מיט בקיאות, אויסגעמישט איין גמרא מיט דער צווייטער, און אין איין וועגס פֿאַרענטפֿערט אַ האַרבן רמב״ם. דאָ און דאָרט אָנגע־טשעפּעט אַ פּני־יהושע, מיט אַ מאָל האָט ער זיי ביידע אַוועקגעוואָרפֿן און געפֿרעגט אַ קשיא: „חלב מנין דשרי?” און אויסגעמישט כחיסת־חוץ מיט אבר מן החי. ר׳ יצחק יודלס האָט אים אַלץ געוואָלט כאַפּן אויף דער ווענט־קע. ער האָט זיך אַרויסגעדרייט, זיך נישט געלאָזט, זיך געוואָרפֿן, גע־פֿאַלן און שטענדיק געבליבן שטיין אויף די פֿיס.

מיט אַ מאָל גיט זיך דער רב אַ מיש־אַריין מיט אַ גמרא און הייסט דעם חתן זאָגן אַ שטיקל „אויפֿן אָרט”, בלויזע גמרא מיט רש״י. אַברהמל, דאָס בחורל, הייבט אָן צו זאָגן, נאָר אין דעם גיט אַ לויף צו ר׳ אָשר ישכרס, דער הויכער, הויכער ייד, דעם ייִנגלס מלמד, און גיט אים אַ נעם אַוועק פֿון דער גמרא: „קיין פֿרעמדע דאַרפֿן מיר נישט” — גיט ער אַ געשריי צום רב. ר׳ יצחק יודלס קוועלט, עוזרל האַלט־מיט מיט זייער צד. ר׳ יחזקאל וויל זיך אַריינמישן, נאָר ער האָט דרך־ארץ פֿאַר יידן־למדנים. דער רב בלייבט שטיין, עס ווערט אַ גערודער, מען קריגט זיך, און אַלע ווערן פֿאַר־הילט אין קלאָמבן רויך פֿון ציגאַרן, פֿון ליולקעס טאַבאַק, וואָס האָבן אָנ־געפֿילט דאָס שטיבל, און די קלאָמבן רויך האָבן אָנגעפֿילט דעם אָפֿענעם פֿענצטער, אין גאַס שמעקעדיקן חלל אַריין...

אין אַ ווינקל שטוב זיינען געזעסן די צוויי אַלטע באַלעבאָטים, ר׳ יחזקאל און דער מחותן, ר׳ חיים ראָזנקראַנץ. די צוויי אַלטע, גרויע קעפּ, די צוויי אַלטע, גרויע בערד האָבן געהערט ווי יידן חסידים קריגן זיך איבער גאָטס תורה. חסידים האַלטן פֿאַר ס׳זייערע, איינער פֿאַרן צווייטן. געהערן צו איין דאָך, יידן האָבן עפּעס שותּפֿות, — אָט זייערע קינדער, זייער עוזרל, ווי ער מישט זיך. און דאָס בחורל, דער חתן, ווי עס שיט זיך אים פּערל פֿון מויל, דברי־תורה; ער מישט זיך מיט זיי, שפּאַרט זיך מיט יידן מיט גרויע בערד, און קומט זיי ביי. ביי דעם אַלטן ר׳ יחזקאל אין די אויגן ווייזן זיך טרערן. דאָס אַלטע, פֿאַרטריקנטע האַרץ ווערט עפּעס אָנגעפֿילט מיט ליבע, נייע געפֿילן, ער נעמט זיך צום מחותן:

numerous layers of gables, one balanced on top of the other. There was no yard, and the Lord only knew how the top layers were linked with the bottom. The dwellings seemed scarcely to stand on the earth. The houses belonged to everyone and to no one. That is to say, the dwellings mostly stood vacant, with their windows broken, but the minute an "heir" wanted to move into one of the flats, a whole army of heritors appeared, each armed with papers and birth certificates to prove that the houses belonged to him. The hand of destiny finally fell upon Leibish the milkman, who was selected by the town agent, for no reason in the world, to pay the taxes. A policeman came once a year and dragged four and a half rubles of taxes out of him. Leibish was neither a heritor nor a relative—but who could argue with the police when they brought in their documents and went off with the Sabbath candlesticks? And so the poor Leibish had to come every day and sweep the alley in front of a stranger's door. Now he was being tormented about building a fireproof wall. So he dragged through his days.

The whole town had prayed for nothing better than a fire that would once and for all burn down the shanties so that there would finally be an end to the argument about who owned them. Every day the schoolboys repeated their greatest wish, "May a fire break out in the middle of the day, so we can get out of school!" But just because the whole town wanted it, this time the fire had left these buildings miraculously standing.

Underneath the shanties that seemed to hang in the air was a cellar that seemed to lead into hidden nether worlds. Down there in the cellar was a baker's oven from the time before Terach, the father of Abraham, according to the village legend, and copper pots filled with golden coins were walled into the oven, but no one dared touch it for fear that the entire house would collapse and people might be killed. Day and night, a fire burned in the oven. It was said that the soul of the baker moaned in the fire because it could not rest.

In the cellar dwelt an old woman, Sarah, the baker's widow, with her six orphan daughters. God only knew how the poor woman ever came to live down there in the cellar, but since she was there people let her stay. On the other side of the basement lived a mattress maker, and the whole street was filled with cotton and feather flakes from his shop. The children nicknamed him "Bird Man," and kept shouting "Birds! Birds!" in his doorway. The old fellow would rush out, chasing them with a stick. Every Sabbath eve, especially in the summer, the old Jew would collapse as though dead, thereby terrifying the entire town. "The plague!" they would cry and rush off to find Chyiall the apothecary, to come with his smelling salts.

On Wednesdays all the young lads of the town, the tailor's apprentices and the cobbler's apprentices, would gather to court the six orphan girls, who were scarcely a year apart in age. On a summer evening after work, when the night was dark and the shutters were closed, the boys would stroll by with their pagan little canes, walking back and forth past the cellar, and every few minutes one of the orphan girls would slip out, only long enough to show herself, glancing up and down the street; she might catch a kiss, a caress, from some lad and swiftly disappear into the cellar again.

It was hot there, in the evenings of the Festival of Weeks, when the good Jews of the town were in the house of study, which still stood, and the village wives went back and forth to the baker woman, bringing their butter cookies to bake, and the young men hung about the place, and the moon shone down with half an eye open and everything was muted in the half-drowned night.

All that was to be baked for the engagement feast was brought together in the cellar. Aunts and grandmothers clustered about Rachel Leah, the ancient crone, with the little hairs on her warts; she was the chief of all. She brought her huge mortar and pestle and spices from home, and for three consecutive days she stood there rubbing and pounding and grinding. Grandchildren swarmed from all over to try their hands at the mortar, only to be shoved away. A whole collection of baking molds was brought down from someone's attic; there were cookies in the shape of a star of David, in the shape of birds, of geese, and ordinary seven-pointed cookies. Out of her own head, Rachel Leah invented all sorts of shapes with points and corners. For every bride whose feast she prepared, she would devise a special emblem as a good-luck charm.

The cakes were wrapped up carefully, to be transported to the

— נו, מחותן, אַז גאָט האָט אונדז מזכּה געווען... מיר קענען נישט — קענען דערפֿאַר אונדזערע קינדער — און צוויי אַלטע בערד צעקושן זיך אין אַ טונקל ווינקל...

און דאָ ווערט וואָס־אַמאָל מער די שטוב פֿאַרטרונקען אין רויך, וואָס שטייגט אויף פֿון געדיכטע בערד, פֿון געדיכטע וואָנצעס. און נעמט דאָס שטיבל איין. סאַמעט־היט, שטריימלען וואַרפֿן זיך אין רויך אַהין און צוריק. די צוויי פֿלאַמען ליכט וואַרפֿן עפּעס אַ נגידיש־חסידישן גלאַנץ און מען הערט ווי ייִדן שפּאַרן זיך, און דעם חתנס שטים קלינגט ווי אַ גלעקל און שיט מיט תּורה, שפּאַרט אַלע איבער. ר׳ יחזקאל האָט נחת: זיין איידעם וועט עס זיין, הינטער זיין דאַך וועט זיך הערן דאָס קול־התּורה. גייט ער צו צו ר׳ מרדכי קאָנסקעוואָליער, נעמט אים האַלב אַרום, און האַלב האַלט ער זיך צוריק מיט דרך־ארץ:

— מחותן ר׳ מרדכי, איך וויל פֿון אייך אָפּקויפֿן אייער בחורל, וויפֿל איר וועט פֿון מיר וועלן — און דער אַלטער ייִד ווייַנט מיט הייסן טרערן פֿאַר גדולה.

די מחותּנים זייַנען אַרויס אין גערטנדל אַריין אָפּשמועסן מכּוח נדן.

*

אין דער צווייטער שטוב, דאָרט וואו, דער קרעטשמער מיט דער קרעטשמערין שלאָפֿן, האָבן זיך די ווייבער צוזאַמענגענומען. די ווענט זייַנען געווען באַהאַנגען מיט בילדער, אַלטע סאָלדאַטן און גענעראַלן, און נאַפּאָלעאָן איז אויך דאָ געווען, אין איינעם מיט אַ ייִדן עפּעס מיט אַ פֿרעמד היטל, אַ פּעטער פֿון אַ פֿרעמד לאַנד, און איבער די פֿענצטער זייַנען גאָרדינקעלעך געהאַנגען מיט גרינס אַריינגעשטעקט נאָך פֿון שבֿועות.

די כּלה נאָכן אָפּוואַשן און פֿאַרקעמען די האָר און נאָך דעם ווי מען האָט איר דאָס נייע קלייד אָנגעטאָן מיט די פֿרענדזעלעך, האָט מען זי אויבן אָן אַנידערגעזעצט: זיץ און שוויַג! אַרום איר איז דער עולם ווייבער געזעסן שטיל אויף די שטולן, קיין איינע האָט זיך נישט דערוועגט מיט קיין וואָרט זיך אָנצורופֿן, איינע האָט געוואַרט אויף דער צווייטער, און אַז איינע האָט אָפּגעהוסט און איר קול האָט אָפּגעהילכט, איז זי רויט געוואָרן. נאָר די לאָוויטשער רביצין האָט זיך איבער דער שטוב געדרייט, די הענט פֿאַרלייגט, און איר שפּאַר קישעלע פֿון הינטן האָט איר נאָכגעשריגן: „בין איך מיר די לאָוויטשער רביצין!” נאָר אַזוי שטיל איז געווען צווישן די ווייבער, אַלע פֿאַרמאַכט די פּיסקער, ווי זיי וואָלטן געוואָרט, אַז ס׳זאָל ווער קומען פֿון דרויסן און זאָל פּלוצים אַ שוויב אויסהאַקן... נאָר, מען ווייס נישט ווי אַרום ס׳איז געוואָרן, האָט מען אָנגעהויבן צו שמועסן אָפּגעהאַקטע ווערטער, פֿון צייט־צו־צייט האָט איינע פֿון זיי אַ דייטש וואָרט אַרייַנגעוואָרפֿן, צו ווייזן זיך... און פֿון דער צווייטער שטוב האָט זיך געהערט „זיין קול”, אין מיטן איבערגעהאַקט פֿון ר׳ יצחק יודלס.

די כּלה איז רויט געוואָרן און דאָס האַרץ האָט איר אַזוי געקלאַפּט... און הינדעלע מיט די לאָקן האָט זיך געזעצט קעגנאיבער איר און האָט זיך אויף אַ בעל־הבתּישן שטייגער אָפּגעאָטעמט, געבלאָזן פֿון זיך און געבאַמבלט מיט דער גאָלדענער קייט אויפֿן האַלדז.

דאָרט אין זייער צד איז אויך געווען — איך זאָל אַזוי לעבן! — אַ „הינדעלע” מיט אַן „איטעלע”, צוויי שנירן. זייער הינדעלע איז אַ הויכע, מיט אַ שוואַרצלעך אָפּגעברענט געזיכט, טראָגט אַ טשיפּיק, און ביזן רוקן אַריין געגאָלטע האָר, און אַ לאַנגע שערענגע פּערל אויפֿן טשיפּיק. אַ ייִדענע — אַ קאָזאַק! לאָזט זיך נישט פֿון קיינעם, חנפֿעט זיך צו דער שוויגער און רעדט: „יאָך”, „ביי אונדז אין וואַרשע”. און זייער איטעלע איז אַ דינינטשקע, אַן איידעלע, מיט אַ שמאָל, דין, קורץ נעזל, וואָס גלאַנצט און ציט זיך ברוגזדיק. אויפֿן האַלדז אַ לאַנגע קאָראַנקאָווע פּריזקע, און אַ דין, לייכט שייטל מיט אַ שרונט און אַ ווייס, אַטלעסן שאַלעכל איבערן רוקן, מיט אַ ווייס וועסטעלע פֿון פֿראָנט און „שפּרעכט”: „איכע” „ביי פֿאַטער, מוטער, צו הויזע האָט מען געשפּייזט פּוטערקוכן מיט קאַפֿע”, און יעדן מאָל, ווען די צווייטע האָט איר „אויפֿן פֿוס אָנגעטראָטן”, איז זי צו דער שוויגער־מוטער צו און האָט אָנגעהויבן וויינען: „איכע וויל נאָך הויזע!”. דער מוטערס מילך נאָך אויף די ליפּן, אַ יונג קעלבעלע, ערשט פֿון דער מאַמעס ברוסט אָוועקגענומען.

האָט די „הינדעלע” אַריבערגעקוקט מיט שטאָלץ צו יענער הינדעלע, אַזוי אַ ביסל פֿון דער הייך, ווי איין אינדיק צום צווייטן. און האָט איר מיטן בליק געגעבן אָנצוהערן, ווער זי איז: „ר׳ יחזקאל גאָמבינערס טאָכטער”, — אויסגעקוקט נאָר ביז יענע וועט איר אָפּענטפֿערן, וואָלט דאָ אַרויסגעקומען אַ חתונה, זאָל איין גאָט אויסהיטן! האָט אָבער יענע „הינדעלע” זיך צוגעריקט צו דער שוויגער, כּדי דער שוועגערן די גאַל אָפּצודריקן. און אָנגעהויבן צו רעדן מיט די ליב־חנעוודיקע ריידעלעך, און די שוויגער, די מחותּנתטע, האָט נאָר געפּרעגלט זיך אין פּוטער פֿאַר נחת... האָט זיך די „איכע” צוגעשאַרט צו דער כּלה, און האָט גערעדט מיט דער כּלה אין דער שטיל ווי אַ ליבע שוועסטער, און האָט זיך געקושט מיט איר, און דערציילט איר ווי זיי וועלן זיך ליב־האָבן, ווען זיי וועלן שוועגערינס זיין. האָט עס ווייטער יענער שנור, דער „חאַרשעווער”, פֿאַרדראָסן, וואָס די „איכע” האָט די גאַנצע כּלה צוגענומען, האָט זי זיך געגעבן אַ שאַר צו צו דער כּלה, און גערעדט צו איר מיט אַ ליבליך שמייכעלע, ווי זיי וועלן זיך ליב־האָבן ווען זיי וועלן שוועגערנס ווערן, אַז דער „איכע” זאָל דערווייל די גאַל פּלאַצן.

אין אונדזער „הינדעלע” און אונדזער „איטעלע” זייַנען זיך געזעסן שטיל אויף זייערע שטולן און האָבן געדרייט מיט די מיילכעלעך, די ליפּעלעך באַלאָקט, און נישט געוואָלט זיך „מישן”...

איז אַרייַנגעקומען עזרל, דעם סאַמעט־היט אַרויפֿגערוקט ביזן האַלבן קאָפּ, אַ ביסל אויפֿגערוימט, די הענט אין די קעשענעס:

— וואָס זיצט איר אַלע ווי די אָנגעלאָדענע. נו, מחותּנתטע, האָט איר פֿאַרהערט די כּלה?

איז צוגעגאַנגען די אַנדערע „הינדעלע”, די שוואַרצלעכע, מיט אַ פּאָר־קניפּטן קנייל פֿאָדים און האָט געגעבן דער כּלה אויפֿצופּלאָנטערן. לאָמיר זען, וואָס די כּלה קען? — האָט זי זיך אָנגערופֿן און האָט דער כּלה געשטעלט פֿאַרשיידענע פֿראַגעס. די כּלה האָט אָפּגעענטפֿערט, און די הינדעלע האָט דעם טשיפּיק אין דער הויך געוואָרפֿן. נאָכקלערנדיק וואָס די כּלה האָט געזאָגט. און די כּלה איז, נעבעך, רויט געוואָרן און דאָס האַרץ האָט איר געקלאַפּט...

place where the marriage articles were to be signed. During this time Reb Yitzchak Yudels had become quite an authority in the house of Reb Yechezkiel; he had won the confidence of every woman and child. And the ladies' man, the Daitschel, was even passing his nights in the house. The women ran around in busy confusion, each one as though she had her hands full of things and knew not where to put them down.

The latest to arrive were Iteh and Golde, the daughter-in-law and the daughter. They had a habit of waiting until they were invited over and over again, and when they finally arrived, it was as though they had fallen from heaven. They would pretend they had no idea of what was going on, and in all innocence they would ask, "What could be happening here?" When the mother began to explain, they shrugged their shoulders and sat down each in her corner, wrinkling their noses to show they weren't mixing into the affair.

"What are you angry about?" the mother asked.

"I, angry?" Iteh lifted her nose a little and tossed her head.

"I, angry?" echoed Golde, with an affected little smile, as a curl from her marriage wig fell over her forehead.

And there they sat as though nailed to their chairs, and they looked with a distant eye upon the proceedings, watching everything that the mother and the other women were doing without saying a word.

Mother Malka ran to and fro, and at every moment glanced alternately into the eyes of her daughter and daughter-in-law as though she were not sure what she was doing was all right.

"How shall we dress the bride?" she finally asked.

"How should I know? Ask her," replied Iteh, with a glance toward Golde.

"Tell her to wrack her own brains," Golde advised her mother.

The mother straightened up from packing her daughter's clothes and set her arms akimbo. "Well! Now all is ready for the celebration!"

One fine morning the wagon was harnessed, and they rode off to the village that was halfway between the dwellings of the bride and the groom, for there the marriage contract was to be made.

Nutta brushed down the horses, tied red and blue ribbons in their braided manes, and tied up their tails; as soon as they got outside the town, he chopped off a tree's branches and bedecked the wagons with the leaves.

In the first wagon sat the menfolk: the rabbi and Reb Yechezkiel; Ozarel and Motaleh; Reb Yitzchak Yudels with Reb Schmaya, the old servant of the rabbi, who was dressed in his master's discarded clothes. Close and distant relatives sat in their velvet hats, smoking cigars. In the other wagons rode the women carrying the cakes and other provisions. On either side of the bride sat Golde and Iteh; perched perilously on top of their heads were tiny, circular black straw hats trimmed with black lace and feathers, in the fashion of bygone days. Golde had drawn out the locks of her marriage wig in the Warsaw style, so that they hung in three curls over her broad shining forehead. They wore their golden earrings and the modish chains and necklaces that were gifts of their own bridal days, when they too had made their journey to the halfway house. And now they remembered their own maidenhood, and shook their heads. Malka, the bride's mother, sat among the aunts. These last rode stiffly and silently, in their blue silken Sabbath caps, all beribboned, their thin lips drawn over their toothless gums. They were too excited to utter a single word, especially as the bride's mother kept stopping their mouths with honey cakes from her amply stocked apron.

And the bride, the bride herself, sat between Iteh and Golde. She wore a stylish hat, and her braids were already put up in a knot. She grew alternately pale and red, poor thing, scarcely knowing where to turn her eyes. Golde kept telling her over and over how she must behave and what she must say and what she must think when she was handed the bride money at the moment of signing the marriage contract, and how she should answer her future mother-in-law in case she should be asked anything. And from her side, Iteh kept darting stinging glances at her sister-in-law.

In order to appear in the best light before the bridegroom's family, they had brought along the wife of the old rabbi of Lowitsch. The *rebbetzen* was a far-off aunt, an ancient crone with a clean-shaved head like a sheep; she wore a black kerchief and a wide black gown with a little pillow in the bustle. She was a law unto herself. First she took hold of the ladies' man who had somehow managed to smuggle himself on the women's wagon, where he warmed his heart among the aunts and grandmothers. The *rebbetzen* took hold of him and threw him off the wagon, for to her he was still a man. Then she kept whispering advice and information into the ear of the bride, so that the poor girl became as red as fire with shame.

איז עס אונדזער „הינדעלען" און אונדזער „איטעלען" נישט געפעלן: מען גייט זי פארהערן. עפעס פון שווארץ־יאר געקומען און מען פארהערט די כלה! האט זיך אין ביידע דאס משפחה־בלוט דערוועקט און עפעס, ווי אומגערן, האט מען צווישן זיך שלום געמאכט, און אונדזער „הינדעלע" האט זיך געשליפן דאס מיילעכל אויף יענער מיט אזא לשון:

— כ'ווייס נישט, כ'לעבן, געקומען פון שווארץ־יאר און גייען די כלה פארהערן, ווי מען וואלט די כלה אויפן מארק געפירט. — און זי האט א דריי מיטן נעזל צוגעגעבן.

— ביי טאטע־מאמעלע אין „וואכשע", — האט יענע געדריקט מיט דער צונג, — פירט מען זיך אזוי.

האט זיך די „איכע" געמוזט דערמאנען אין איר כלה־צייט און איז פאר דער כלה ארויס מיט א געוויין (אזא טבע האט זי שוין, באלד וויינט זי), און איז אויף דער כלהס האלדז ארויפגעפאלן און זי אנגעהויבן צו קושן, צו האלדזן.

איז אריינגעקומען דער מהותן ר' יחזקאל:

— נו ווייבער, קריגט איך נישט, זאל מען צוזאמענפירן חתן־כלה, אויב זיי געפעלן זיך.

האט זיך די לאוויטשער רביצין אריינגעמישט און נישט צוגעלאזט, האט זיך אבער עוזרל איינגעשפארט און געזאגט, אז „די הייניקע וועלט פארלאנגט עס דורכאויס", און ווענדנדיק זיך צו דער „איכע", האט ער צו איר האלב דייטשמעריש „געשפראכן":

— זי מוזן עס וויסן גענוי, וואס דען, די בהמות? — האט ער געוויזן אויף די מחותנים.

זיינען אלע ווייבער ארויס פון שטוב, און מען האט די כלה אליין געלאזט, זיצנדיק אין א ווינקעלע רויט־טויט און פאר חרפה און בושה די אויגן פון דר'ערד נישט צו קאנען דערהויבן. נאר די „איכע" האט זי געקושט, געהאלדזט און געוויינט, ווי מען וואלט זי, חלילה, צו דער שחיטה געפירט: אז זי איינע ווייסט און פילט, וואס די כלה שפירט איצט אין הארץ... אפשר האט זי זיך דערמאנט אן איר אייגענער מיידלשאפט און באוויינט די צייט...

האט די מחותנתטע דעם חתן אריינגעפירט, און דער בחור בלאס ווי די וואנט, די פאות באוועגט איבער די בלייכע באקן, האט זיך אנגעהאלטן אין דער מאמעס הענט. די מאמע האט אים צום מיידל צוגעפירט: „דאס וועט זיין דיין כלה, זע אויב זי געפעלט דיר?" — און איז פלינק פון שטוב ארויס, איבערלאזנדיק זיי אליין.

די קינדער זיינען געשטאנען, אזוי ווי מען וואלט זיי ביידן אפגעשמיסן, מורא האבנדיק זיך פון ארט אוועקצורירן. דער בחור איז געווען צעמישט און נישט געוואוסט, וואו ער זאל די הענט אהינטאן. זי איז געשטאנען ביים פענצטער, נאענט לעבן אים, האט געהערט ווי זיין הארץ קלאפט, און האט אויף אים עפעס זייער גרויס רחמנות געקראגן... זי האט פאמעלעך די אויגן אויפגעהויבן און האט אים אנגעקוקט, און זי האט שוין די אויגן נישט געקענט אוועקנעמען. זי האט עפעס געוואלט זאגן, נאר פארגעסן וואס...

נאר געוואלט האבן זיי ביידע, אז זיי זאלן שטיין אזוי נישט רעדנדיק גארנישט, נישט קוקנדיק, — און עס זאל קיינער נישט זיין... נישט קוקן...

זיינען אריינגעקומען די מאמעס, און מען האט די קינדער געפרעגט: „געפעלט זיך?" און מען האט אין די הענט געפאטשט: „געפעלן, געפעלן!" זיינען די ווייבער געווארן גאנץ גרויסע מחותנתטעס צווישן זיך און האבן זיך אנגעהויבן הערצלעך צו קושן און איבערצובעטן זיך, און די „יאך" האט פאר דער כלה דעם חתן אנגעהויבן אפצולויבן, און די „איכע" האט זיך אן דער כלה באהאפטן: „מיר ווערדען שוועסטערן ווערען, אויף אימער און איביק, אמן".

האט דער רב אריינגעבראכט א גרויס פאפיר, און מען האט דער כלה געגעבן אונטערצושרייבן. די כלה האט איר נאמען מיט מזל אונטערגעשריבן. האט איר דער מהותן, ר' מרדכי קאנסקעוואליער, געגעבן א גאלדענע, לאנגע קייט מיט א קאליע „חתימה־געלט" — האט די כלה צוגענומען, געזאגט „א שיינעם דאנק" און דעם מחותן געגעבן א קוש אין האנט.

האט די לאוויטשער רביצין געכאפט א גאנצן שטויס טעלער און אויף דר'ערד געגעבן א טראסק: „מזל־טוב! מזל־טוב!"

און די „הינדעלעך" און די „איטעלעך" זיינען צו איינע צו דער צווייטער און האבן די שנעבעלעך אויסגעשטעקט, די שנעבעלעך, וואס טוען א גאנץ יאר פון זיך שוועבל און פעך שיטן, און האבן זיך הערצלעך צעקושט: „מזל־טוב! מזל־טוב!"

ר' יחזקאל האט זיך צעוויינט ווי א קליין קינד, און ווען ער וואלט זיך נישט פאר די חסידים געשעמט, וואלט ער זיך מיט זיין אלטער צעקושט, האט ער געכאפט ר' חיים דעם מחותן ביי דער קאפאטע און געצופט אים.

די מחותנתטעס זיינען ערגעץ וואו פארפאלן געווארן און מען האט זיי באין־אופן נישט געקענט געפינען. און דא האט מען געשריגן: „לעקעך! בראנפן!" און זיי האלטן אין איין קושן זיך, — קושן און האלדזן. עוזרל האט זיך אריינגעכאפט צווישן די נשים און שטארק זיך געחברט מיט דער „איכע", און האט מיט איר דייטשמעריש „געשפראכן". און דאס ווייבערישע יידל, א, דאס צעקנייטשטע צילינדערל האט גאר אין גאנצן אויפגעלעבט, ווי פון דער ערד איז ער ארויסגעשוואומען. ער האט שלום געמאכט מיט דער לאוויטשער רביצין און חברט זיך מיט יענע מהותנתטעס, געזאגט גלייך־ווערטלעך, נאר פאר יענער „הינדעלע" מיטן פעדערל אויפן טשיפיק האט ער מורא זיי פאר פייער, און געהאלטן זיך פון איר פון דער ווייטן...

און פון דער קיך טאנצט אריין די אלטע רחל־לאה אקעגן דער כלה מיט א טעלער טארט און געבעקס:

„נישט קיין געבעטענע,
אליין געקומען,
כאטש אן ארעמע,
פארט א מומע..."

*

The ladies' man ran after the wagon for quite a way; when the *rebbetzen* had exercised her shaven upper lip until she talked herself to sleep, he caught hold of the wagon and climbed up in the rear, poking his dented old Sabbath top hat in among the cluster of ladies' hats. Hanging on the braces of the wagon, he too became drowsy, and his top hat nodded an amen to the nodding of the old *rebbetzen* of Lowitsch.

Thus the wagons arrived at the inn.

The Jewish inn stood at the juncture of two roads that led to two large towns in two different counties; each of these towns was the seat of a wonder rabbi. Followers of the rival rabbis, Chassidim with packs on their backs and sticks in their hands, separated here, going off along the different roads across the green fields and tossing stones at each other from one road to the other. Travelers in foreign lands, coming from various cities from either direction, stayed overnight at the inn. There was a special little prayer house for them because various little crawling things in the old prayer hut annoyed them, and they were important travelers, buyers and sellers out of strange lands. There in the inn the voyagers from far and wide would relate the tales of their wandering. The wagon drivers had long thick tangled beards that seemed to cover their faces entirely so that one could see only the little pipes that stuck out of their mouths. They were wrapped in thick layers of wool, and over everything they wore great sheepskin coats with large collars. Their high wagons were filled with lime and oil; at night their giant storm lamps showed from great distances. They all halted at the inn to feed their horses and rest their bones. This was the meeting place of Jews everywhere, and here they told each other what went on in their own lands, how it was with the Jews in the world, and how things went with our brethren, the sons of Israel.

It is evening; the sky is broken into a thousand pieces; the little white fleecy clouds and the little blue islands float in the bright shining sea, and the sea turns purple under the sunset blaze and then fades in the hour of the evening prayer. In front of the inn there are a number of wagons, tall wagons so heavily laden with wares that their axles seem to bend between the wheels. Jewish merchants are carrying goods from one country to another. The horses, unhitched, are feeding, digging deep into their nosebags as though purposefully gathering strength to draw the heavy loads on the rest of the journey.

The Jews are one people with one God, and they all await the same Messiah, but every little village has its own look, its own customs, one might say its own soul, with which it stamps its inhabitants. Here a number of Jews lie stretched out, all seemingly alike, sleeping and warming themselves under the sun's last rays, and the dust of the road covers them all. But on their horses and on their wagons there are the marks and signs of their various cities. On the threshold of the inn sits a Lithuanian Jew, an odd sort in a strange shirt with a short jacket that somehow looks like an overcoat and a hat with a high crown. Even in the summer heat he wears a pair of high boots. He must have come from very far, halting here to rest and to spend the night. He tells his fellow Jews how things are far, far off in Lithuania with our brothers, the sons of Israel. He tells them how our brethren live there in fear and in need. This Lithuanian is quite a learned man; he speaks the holy tongue as freely as running water, only with a slight Lithuanian accent. The Jews respect him, and they groan, "What do we know? What can we do?" But somehow in their hearts they don't believe him. A Litvak—if they're not careful, he'll pull his tricks on them. Yet it's true that he speaks softly and seems to be pious. He stood for a long while at the evening prayer, over the eighteen silent behests; still he did not sway, and who can tell what a man hides in his heart?

Clouds of dust suddenly appear, rising from both ends of the road and settling thickly over the fields; the clouds come nearer and presently rip into bits as one hears the whistle of whips, and at length a number of wagons draw up in front of the inn. The wagons are full of wedding guests in velvet hats and women in wide skirts. The women are laden down with hampers, with brandy and honey cake. They all alight from their wagons. There on the groom's side are Jews from another district, with short beards and long beards, and they too have a tall, tall Jew, a sort of Reb Yitzchak Yudels, with a long yellow beard and long hands for pushing everyone around. And like Reb Yitzchak, he outyells everyone.

They all greet each other; the mothers-in-law, seeing each other for the first time, kiss and embrace. The old *rebbetzen* of Lowitsch gives orders to everyone, even members of the groom's party.

The drivers unharness the horses and feed them, then look each other over, with their hands on their hips. They call out jokes and make rough remarks to each other, simply by way of passing the time.

The wedding guests went into the house. The main room had a very low ceiling, with small windows high up in the wall. There

די נאַכט איז נאָך געלעגן איבער דאָרף און פֿעלד, און איבער דער גאַנצער וועלט איז איין לבנה אויף־געווען און געשפּילט זיך צווישן די וואָלקנס. פֿאַר דער קרעטשמע זיינען נאָך פֿורן געשטאַנען מיט די שטור־קאַצן, וואָס האָבן געפֿלאַקערט אין דער נאַכט אויף די פֿורן פֿון די מחותּנים, מען האָט נאָך אַריבערגערעדט פֿון איין פֿור אין דער צווייטער. יידן האָבן נאָך פֿאַרענטפֿערט די לעצטע רמב״מס, ווייבער האָבן אַריבערגעשיקט גריסן אַלטע באָבעס, אַלטע מומעס, און דער גאַנצער משפּחה. די קנאַלן פֿון די בייטשן האָבן אין דער שטילער נאַכט זיך געהערט און זייער עכאָ האָט ווייט און ברייט אָפּגעקנאַלט. און די פֿורן זיינען זיך צעפֿאָרן, טייל אויפֿן לינקן וועג, טייל אויפֿן רעכטן וועג.

ביי די פֿורן, וואָס זיינען אָפּ אויפֿן וועג לינקס, איז אַן אָרט געווען ניט באַזעצט. עס האָט דאָרט ווער געפֿעלט. עס איז געווען דער חתן, וואָס איז מיטגעפֿאָרן מיט די מחותּנים צוגאַסט אויף שבת־נחמו.

אויף דעם לעצטן וואָגן צווישן די ווייבער איז די אַלטע מומע רחל־לאה געזעסן, זי האָט אַ ביסל צופֿיל געטרונקען, די הייטלעך האָבן זיך איר שווער איבער די אויגן געצויגן, און די דינע, אַלטע ליפּן האָבן נאָך האַלב פֿון שלאָף געברומט:

„נישט קיין געבעטענע,
אַליין געקומען,
כאַטש אַן אָרעמע —
פֿאָרט אַ מומע...״

קאַפּיטל זיבן

פֿרייטאָג אין שטעטל

זומערדיקע פֿרייטאָג־נאָכמיטאָגס.

חדר־יינגלעך זאָגן אָפּ די הפֿטורה, זיינען מעביר די סדרה און גייען אַהיים מיט די סידורימלעך, חומשים און מיט די גמרות, אויף מאָרגן צום פֿאַרהער. געקומען אַהיים, שלעפּט מען אַרויס יאַגעדעס. די מאַמע גיט דעם יאַגעדע־סטאַניק, און מען שמירט זיך דאָס גאַנצע פּנים איין. מען גנבעט אַרויס פֿון קעלער אַ פּאָר מערן. די מאַמע נעמט צו די שטיוול מיט די רעקלעך און שליסט זיי איין אין קאַסטן ביז אויף מאָרגן צום דאַווענען. נאָר באָרוועס און האַלב־נאַקעט — האָלאַ אין גאַס אַריין, הינטער דעם שול־פּלאַץ, — דאָרט וואַרט שוין חבֿרה. מיט פּעק שטיינער לויפֿט מען אויפֿן מאַרק און מען צעטרייבט דעם בעקערס טויבן, וואָס פֿליען איבערן מאַרק אַרום, און דער בעקער לויפֿט אַרויס יאָגן, כאַפּט מען די פֿיס און מען מאַכט פּליטה...

דאָס שטעטל, וואָס איז אָפּגעברענט געוואָרן, איז האַלב צוגעלאַטעוועט. דאָ און דאָרט זעט מען חורבֿות, אַרומגעקלאַפּט מיט האַלב־אָפּגעברענטע ברעטער. יעדנס רשות איז באַזונדער אין אַ צוים איינגעצוימט. דאָ און דאָרט זיינען אָפּגעלייגטע קלעצער און ברעטער. גויים שטייען און אַרבעטן, יינגלעך קריכן אַרויס און שפּרינגען, און היידן זיך אויף די ברעטער. ביי דעם געביי זיצן יידן, ליידיק־גייערס, אָן־פּרנסהדיקע, קוקן ווי די גויים אַרבעטן און גיבן עצות, ווי מען דאַרף מאַכן די פֿענצטערלעך, די טירן. יידן שפּאַרן זיך איבער די געביידעס און די גויים מאַכן פֿון זיי חוזק. אויפֿן מאַרק זיינען שוין דאָ גרינע עפּעלעך, שיינע באַרנעלעך — אַ פּאָר אַ צווייער. אַ יינגל בלאָזט אין אַ גאָרגל פֿון אַ געשאָכטענער קאַטשקע, און חבֿרה נאָך אים: הרר... זררר... עס לויפֿט פֿאַרביי אַ מיידל אין בית־המדרש אַריין צו פֿרעגן אַ שאלה אויף אַן עוף, און דאָ ווייזט זיך אַ יידענע מיט אַ טריפֿער קאַטשקע אויף אַ טעלער, טראָגנדיק זי צום גוישן בעקער. טאַטעס מיט יינגל׳עך גייען צוריק פֿון שערער מיט אָפּגעגאָלטע קעפּלעך, ווי די שעפּסן, לכּבֿוד־שבת־נחמו. פֿון וועג אָן קומען אָנצוגיין יידן־אורחים מיט פּעקלעך אויף די פּלייצעס, אין שטאָט אַריין אויף שבת. פֿורן קומען צו פֿאָרן אין מיטן מאַרק אַריין, אָנגעפּאַקט מיט חסידים, אַלטע יידן און בחורים, און יינגלעך, וואָס קומען אויף שבת־נחמו צום רבין. די שטאָט ווערט פֿול מיט פּנים־חדשות. יידן גייען אַרום, ווי אין ירושלים, פֿראַנק און פֿריי, מיט שטריימלעך, שיך און זאָקן, מיט פּאות און ליולקעס... עס ווערט לעבעדיק, פֿרייטאָגדיק אין שטעטל. מען לויפֿט, מען איילט זיך, מען דערקענט, אַז עס איז ערבֿ־שבת, ערבֿ אַ גרויסן טאָג. די זון ציט זיך איבערן שטעטל אויך עפּעס אַזוי פֿרייטאָגדיק, גיסט מיט ליכט, און איז נישט מקפּיד, וואו אירע גינגאָלדענע שטראַלן פֿאַלן אַריין, און וועמען זיי באַלייכטן. פֿון שענק פֿאָרן אַהיים שיכּורע פּויערים און שיכּורע פּויערטעס אין רויטע טיכער און ווייסע כאַלאַטן. זיי קושן זיך. וויינען און לאַכן, נעמען זיך אַרום און טאַנצן. די פֿערד זייערע, די פֿולע, רונדיקע פֿערד, זיינען אויסגעפּוצט מיט בענדער, ווי מען פֿאָרט אויף אַ חתונה. זיי פֿאָרן מיט רעש אַרויס פֿון שטעטל, קלאַפּן איבער די שטיינער, און די חזירימלעך אויף די פֿורן קוויטשען, און חדר־יינגלעך מיט די אַרויסגעלאָזטע העמדער פֿון די הויזן־שפּאַלטן לויפֿן זיי נאָך, און מאַכן גרויסע גוואַלדן: בע! הוראַ!

עס קומט צו פֿאָרן לייבל דער וואַסער־פֿירער מיט זיין פֿעסל וואַסער פֿון טייך, באַפֿאַלן אים די קינדער און צופּן פֿון פֿערדל די האָר אויף סטרונעס צו פֿידעלעך. לייבל שילט, קנאַלט מיט דער בייטש, נאָר ווער קוקט אויף אים, מען צופּט ווייטער דאָס פֿערדל און מען פּאַשעט עס מיט יאַגעדעס, מיט בולקע־פּוטער, און דאָס פֿערדל פֿאַרדייעט אַלץ.

עס ווייזט זיך דער רבֿ פֿון שטאָט. ער גייט מיט אַ חבֿרה אורחים אַרום אין די הייזער און שטעלט וואו יעדערן אָפּ אַן אורח אויף שבת.

אין געסל קומט צו פֿאָרן פֿון וועג דער גבֿיר, ר׳ יחזקאל, מיט זיין מענטש נאָסע. אויף שבת אַהיים געאיילט זיך. נאָסע שפּאַנט די פֿערד אויס און רייט מיט זיי איבערן געסל צום וואַסער אַראָפּ, און ר׳ יחזקאל זעצט זיך פֿאַר דער טיר, און בעט אין האַרצן, אַז גאָט זאָל אים צושיקן אַ ייד אויף שבת.

אַלץ אין דער גאַס איז פֿרייטאָגדיק. די הימלען ציען זיך אַזוי לאַנג און ברייט אַוועק, ציען זיך, כּדי ערגעץ־וואו אויף שבת אַהיים צו קומען. וואָס ווייטער ווייזן זיך אַלץ מער יידן אין אַטלעסענע קאַפּאָטעס, אין שיך און זאָקן. יינגלעך אין אַטלעס און אין זיידנס, גייען מיט פּעקלעך צום וואַסער זיך באָדן. דאָס זיינען חסידימלעך, יונגע חסידימלעך, וואָס זיינען געקומען צום רבין אויף שבת־נחמו.

the men sat. Reb Mordecai Konskar's young son Avrimel wandered back and forth in the room; during this time he had grown taller, and a little black beard was sprouting on his cheeks; he was wearing a satin coat with silken girdle. He was dark complexioned, and two long curly black ear locks framed the sides of his face. Everyone shook hands with him. Reb Yitzchak Yudels went over to him and talked to him as with a grown man.

In honor of the guests the innkeeper had put on his high shiny boots, which usually lay cast aside in the cellar all summer long. He placed two large candlesticks on the white-covered table and went out. The guests from both sides began to get acquainted. Among the men this went very quickly, they simply shook hands, said *"Sholem aleichem,"* and began to converse. And besides they were already related in a way, being Chassidim, followers of the same wonder rabbi. The learned folk among them soon began a sharp discussion of the Torah. Reb Yitzchak Yudels was already deep in an argument with the tall Jew who was the teacher of the groom. They had hold of each other's beards, and each was giving the other a true example of erudition. They got into a heated dispute, corrected and berated each other, and then made peace with an offering of cigars. The rabbi entered the argument but could not keep up with them. The Chassidim simply brushed him aside with a sweeping gesture. Meanwhile Ozarel came up and lent his ear to the dispute, wrinkling his forehead. At every point he nodded his head with his eyes closed, "Yes, yes, that is exactly how it is."

Then they began to give ear to the groom. He recited a minute argument out of the commentaries, leaping from one passage of the Torah to another and enlarging upon an opinion of the great Rambam. Here and there in the course of his argument he tacked on a reference to obscure authorities, and suddenly he tossed over the evidence brought forth on both sides of the dispute and posed a new question related to the kosher laws. He expounded it by mingling rival theories of slaughter with questions of the afterlife. Reb Yitzchak Yudels tried to catch him up at point after point, but he kept slipping out of his grasp, dodging and dancing from one argument to another and managing always to land on his feet.

Suddenly the rabbi entered into the discussion, asking the groom to recite from memory a direct passage out of the Gemara with the commentaries of Rashi. Instantly, the young groom began to spout the passage, but in the midst of this, up rushed the tall Jew, Reb Osher Yischaras, his teacher, who pulled him aside crying to the non-Chassidic rabbi, "We have nothing to do with outsiders!" Reb Yitzchak Yudels, the Chassid, grinned with satisfaction, and Ozarel showed that he too was on their side. Reb Yechezkiel yearned to get into the argument, but he was intimidated in the face of learning. The rabbi stood stone still. Protests began; there was shouting; the argument grew more and more heated; and all of them were wrapped in the heavy smoke of pipes and cigars that filled the room and poured out of the open window as a fragrant offering to the Lord.

The two old graybeards, Reb Yechezkiel and his partner Reb Chaim Rosenkranz, sat in a corner of the room, their gray heads attentive, as the Chassidim carried on their dispute over the word of God. Each Chassid clung to his argument. Each Chassid supported his brother, one for the other, as though they belonged to a single household. Yes, there was a kind of partnership among Jews. And now they saw their own children mixing into the discussion. There was Ozarel, a veritable Chassid! And the groom—how pearls poured from the mouth of the young man, words of the Torah! He entered into argument with graybeards twice his age, and overcame them. Tears began to well up in the eyes of old Reb Yechezkiel, his dry old heart began to fill with new emotions, and he took hold of his old partner.

"Ah, my friend, God has allowed us to see this day. We were ignorant, but our children—our children—" and the two old graybeards embraced each other in the dark corner.

The room was drowned deeper and deeper in smoke that welled out from the heavy beards and the thick whiskers and filled the house. Hats of velvet and fur bobbed hither and thither in the smoke, the two candle flames threw a sort of halo all around. The voices of Jews rose in argument, and the groom's young voice rang out like a bell as he poured forth his learning, sounding out over them all. Reb Yechezkiel was filled with pride. This would be his son-in-law, and the voice of the Torah would be heard under his roof! He went over to Reb Mordecai Konskar and half embraced him, holding back part way out of respect.

"Reb Mordecai, I want to take the boy from you, no matter how much it will cost!" And the old man wept tears of joy.

So the fathers went into the garden to discuss the dowry.

In the next room, the bedroom of the innkeeper and his wife, the women were gathered. On the walls were pictures of old soldiers and generals. Napoleon, too, was there, alongside a little

און היימלעך ווערט אין שטעטל, היימלעך. באַלמעלאָכעס טראָגן אָפּ די לעצטע אַרבעט, יונגען כאַפּן ביר־געלט, לויפֿן אין די קראָמען נאָך קראַנגדלעך מיט שניפּסלעך, און מען לויפֿט צום וואַסער זיך באָדן לכּבוד שבת.

הינטער דעם אַלטן שוחטס הויז גיסט זיך דאָס וואַסער. ביי נאַכט זיינען זיך דאָרט טובל די טויטע פֿון דעם קעגנאיבערדיקן בית־עולמל, נאָר פֿרייטאָג פֿאַרנאַכט — דאָס שטעטל. גאַנץ קאַזמער איז אין נאַקעטן, ווי גאָט האָט זיי באַשאַפֿן. אַ פֿעלד איז באַלייגט מיט ווייסע פּעקלעך, און נאַקעטע זיידעס, נאַקעטע טאַטעס, נאַקעטע אייניקלעך זיינען אין וואַסער. אין ענין שווימען איז דאָס שטעטל שוין באַוואוסט פֿון לאַנג אָן. יידן האַלטן פֿון שווימען. טאַטעס לערנען זייערע קינדער שווימען אויף די בייכלעך. די קינדער וויינען, זייער געשריי גייט ביז אין הימל אויף, און די טאַטעס שלעפּן זיי טיפֿער, טיפֿער אין וואַסער אַריין, טוקן זיי די קעפּלעך. דאָס קינד עפֿנט די אייגעלעך אויף, מאַכט אַ גוואַלד, און ווידער אַ טוק. פֿאַרזאָרגטע יידן, וואָס זיינען אַ גאַנצע וואָך אין דאגות־פּרנסה, מאַכן זיך נאַריש און ווייזן קונץ־שטיק. דער לאָזט זיך אַ „נאַרקים”, דער צווייטער „לייגט קלאַפּטער”, דער דריטער מאַכט אַ „רעדל”, קאַרטשעט זיך איין, פֿאַרלייגט די הענט אַרום די פֿיס און דרייט זיך אין וואַסער. דער מלאַווער בחור נעמט גאָר די וועלט אָפּ מיט זיין שווימען. ווי אַ פֿיש ליגט ער אָפּ גאַנצע שעהן אונטערן וואַסער, כאַפּט אָן יעדן ביי די פֿיס, פּלוצלינג גיט ער אַ שפּרונג אַרויס, מאַכט אַ קאַזשעליק, און ווייטער אין וואַסער אַריין.

„דאָס וואַסער דאַרף יעדן יאָר אַ מענטש”. און אין מיטן דערינען ווערט אַ געשריי: „גוואַלד, ער טרינקט זיך!” און דאָרט, וואו דאָס וואַסער איז שטראָמיק, האָט עס אַ מענטש אַריינגעכאַפּט. דער מענטש רייסט זיך אַרויסצוקומען פֿון די אַרומיקע כוואַליעס. נאָר זיי האָבן אים אַריינגעקראָגן, און עס ציט אים ווער אונטן אין וואַסער אַראָפּ. דער מלאַווער בחור לאָזט זיך אַ „נאַרקים”, כאַפּט דעם מענטשן וואָס טרינקט זיך, ביי די האָר אָן און שלעפּט אים פֿון וואַסער אַרויס. דערווייל קומען אָן פֿון דער שטאָט צו לויפֿן ווייבער, קינדער מיט גוואַלדן: „וועמען! חיים משה, וואו ביסטו?” יידן כאַפּן דעם אַרויסגעצויגענעם פֿון וואַסער, הייבן אים אָן צו רייסן און וואַרפֿן, ציען אים די שלייפֿן מיט אַ פּאַסעק אַרום — אין זיינען מחיה־מתים...

דאָס וואַסער געהערט צו דער שטאָט, נאָר דאָס פֿעלד, וואָס איז ביים וואַסער, געהערט צו דעם שטאָטס שררה. שיקט ער אַרויס אַ זשאַנדצע מיט אַ הונט, אַז ער זאָל אַוועקיאָגן די מענטשן וואָס זיינען געקומען זיך באָדן, ווערט אַ געשריי: „דער זשאַנדצע גייט!” כאַפּט מען די פּעקלעך קליידער אויפֿן קאָפּ און מען לויפֿט נאַקעטערהייט אין שטאָט. גאַנצע מחנות נאַקעטע יידן לויפֿן מיט די פּעקלעך, און דער גוי מיטן הונט יאָגט אין סאַמע שטאָט אַריין, ביז עס קומען די קצבים אַנטקעגן דעם גוי מיט גרויסע שטעקנס און לייזן אויס דאָס שטעטל פֿון גוייִשע הענט...

די זון הייבט שוין אָן צו זעצן זיך ווייט אויפֿן לינטשיצער וועג. עס ווערט פֿאַרנאַכט. ביים וואַסער הייבט אָן רואיקער צו ווערן. מען איילט זיך אַהיים, צום טייך קומען שוין נאָר די לעצטע פֿורמאַנעס, וואָס זיינען שפּעט אין שטעטל אָנגעקומען, און באַלמעלאָכעס, וואָס האָבן שפּעט די מלאכה געענדיקט. פֿון מאַרק צענעמען די יידענעס זייער סחורה און טראָגן זי אַהיים. אויסגעבאָדענע ייִנגלעך לויפֿן איבער דער גאַס מיט פֿלעשעלעך צו ווינשטיינען נאָך ווין אויף קידוש. די געוועלבער פֿאַרמאַכן זיך אייבּציקווייז. אין עק גאַס ביים גרויסן איינפֿאָר־הויז, אויף דעם וועג צום בית־עולם, צעפֿלאַקערט זיך אַ רויט געשטאַלט אין אַ וואָלקן פֿון גינגאָלד־שטויב... דער הימל ווערט איבערן שטעטל טונקל. מען הייבט אָן קלאַפּן אין שול אַריין. אין טייל פֿענצטער ווייזן זיך שוין שבת־ליכטלעך, נאָר די האַלב־איינגעפֿאַלענע הייזלעך, דער רעשט חורבות זעען אויס עפּעס נעבעכדיק, ווי אָרעמע מחותנים, וואָס זיינען אין צעריסענע בגדים, נאָר אין סאַמעטענע, שבתדיקע היטלען געקומען אויף דער חתונה... פֿאַר טייל הייזער ווייזן זיך שוין שבתדיקע באַלעבאָסטעס מיט זייערע טעכטערלעך. אָפּגעוואַשן, אויסגעקעמט זיצן זיי פֿאַר דער טיר...

און שטיל און רואיק איז אין געסל. דער שבת קומט־אָן מיט רואיקע טריט, אין פֿאַרשפּרייט מנוחה. ווי אַליין פֿאַר זיך קלינגט דער קירכן־גלאָק, רופֿט מיט אַ פֿרום געבעט אין קירך אַריין. פֿון דעם קליינעם בית־המדרשל פֿינקלען זיך אַרויס די שבת־ליכטלעך און עס דאַכט זיך, אַז זיי האַלטן מלחמה דער קירכן־גלאָק מיט די שבת־ליכטלעך. יעדערס ציט צו זיך. דורך דעם שטילן שטעטל גייען פֿרומע קריסטן, מענער און פֿרויען, גייען אין קירך אַריין. און אָפּגעוואַשענע יידן מיט ווייסע קראַגנס פֿון די העמדער, איבער די שבתדיקע קאַפּאָטעס פֿאַרבויגן, גייען אין בית־המדרש אַריין. חסידים אין אַטלעס און אין זיידנס, אין שיך־און־זאָקן, גייען צום רבין. און שטילער, רואיקער, שבתדיקער ווערט דאָס שטעטל, ווי עס וואָלטן זיך איינגעטיילט דאָס בית־מדרשל מיט דער קירך, יעדערס גענומען זיך דאָס זייניקע. פֿון די אָפּגעוואַשענע פֿענצטער פֿינקלען די ליכטלעך און די לייכטערלעך אַרויס. מיידלעך הייבן זיך אָן צו ווייזן אין געסל שפּאַצירנדיק, און דעם חזנס „לכה־דודי” זינגט אין געסל און דער קירכן־גלאָק קלינגט־מיט, די קולות מישן זיך אויס און עס ווערט איין שטילע תּפילה צו איין גאָט...

אין גאַס ווייזט זיך ר' יחזקאל מיט זיין חתן. זיי גייען אין בית־המדרש אַריין דאַווענען. עס ווייזן זיך מיידלעך אויף דער שוועל אין טיר. אָרענטלעכע באַלעבאַטישע טעכטער קוקן פֿון די אָפֿענע פֿענצטער אַרויס, קוקן־נאָך און סודן זיך: „לאַהלעס חתן! לאַהלעס חתן!”

מיידלעך, כלהס שפּאַצירן אין שול־געסל. עס גייען דעם שוחטס טעכטער אין גאָלדענע קייטעלעך, וואָס זיי האָבן געקראָגן פֿון די מחותּנים.

בחורים, חתנימלעך, גייען שפּאַצירן אויף דער צווייטער זייט, אין די אַטלעסענע קאַפּאָטקעלעך, אין די זיידענע גאַרטעלעך, מיט די שוואַרצע פּאַותלעך און מיט די גאָלדענע זייגערס, וואָס זיי האָבן געקראָגן פֿון די מחותּנים, חתן־מתּנות...

אין מיטן דעם געסל, וואָס איז פֿאַרהילט אין דער שטילער נאַכט, דערהערט זיך פּלוצלינג אַ קול פֿון אַ וויינענדיקער מאַמע: „מיין קינד, מיין יצחקל!” קומען זיך צולויפֿן ווייבער, מיידלעך פֿון אַלע זייטן: „וואָס איז? וואָס איז?” — „מיין יצחק איז אַוועקגעגאַנגען נאָך ביי טאָג און

Jew in an odd sort of hat, a relative in some strange land. The windows were overhung with foliage that still remained from the Festival of Weeks.

In the center sat the bride, freshly washed and combed; they had dressed her in her new gown with the fringes, and then they had seated her. "Sit quietly." All around her the women sat silently in their chairs, not one of them offering a word. Each waited for the other to start the conversation, and if one of them so much as coughed, she blushed. Only the old *rebbetzen* of Lowitsch moved around the room. Her arms were crossed, and her little bustle seemed to announce after her, "After all, I am the wife of the rabbi of Lowitsch." But the women remained quiet, their lips tightly shut. One might have thought they were waiting for someone to smash a windowpane. Then, without anyone knowing exactly how it came about, they began to exchange a few words. From time to time one of them would show off by putting in a word of German.

From the other room they heard "his" voice, the voice of the young groom, interrupted occasionally by the voice of Reb Yitzchak Yudels. The bride's face grew red and her heart began to beat. Golde, with the locks rattling on her forehead, placed herself beside the girl; she took a deep breath, blew out her cheeks, and played with the golden chain round her neck.

And there on the bridegroom's side, believe it or not, there was a pair of sisters-in-law who were the duplicates of Golde and Iteh. Their Golde was tall, with a dark sunburnt face. Her hair was shaved; she wore a bonnet, wound around with a chain of pearls. She was more of a Cossack than a woman, and she was not to be taken in by anyone. She flattered her mother-in-law, and spoke a "city" dialect, saying *"yach"* instead of *"ich."* She talked only of how things were "with us in Warsaw." And their Iteh was a thin, delicate little woman with a narrow little nose, which kept twitching nervously. She wore a long lace bow around her throat and a light thin marriage wig with a part in the middle, a white shawl and a white shirtwaist. She spoke with an elaborate accent and a liberal sprinkling of German words, said *"icha"* instead of *"ich,"* and boasted of the "puttercake" served with coffee at her parental home. Whenever she took offense at the Warsaw Golde, she went over to her mother-in-law and said, "I want to go home," acting the part of a poor innocent little calf with her mother's milk not yet dry on her lips.

The first Golde looked proudly across toward the other Golde, as though from on high, like one young turkey challenging another. In her glance, she let it be known that she was the daughter of Reb Yechezkiel Gumbiner. She kept staring, waiting for the other to try to meet her eyes—and then there would have been a fine wedding, God forbid! But the second Golde was occupied with her conflict with her own sister-in-law. She settled herself close to her mother-in-law—the groom's mother—and began to praise the groom. The mother was filled with pride and melted like butter, whereupon the second Iteh moved over toward the bride and began to talk intimately and quietly with her as though they were beloved sisters. Soon they were kissing each other and telling each other what great friends they would be when they were sisters-in-law. The Warsaw Golde suddenly discovered that her archenemy was monopolizing the bride, so she too moved over toward the bride and with a loving little smile began to tell her how fond they would be of each other after the marriage, all the while darting dagger looks at her sister-in-law, in the hopes that her spleen would burst with jealousy.

And our Golde and our Iteh sat quietly on their chairs, twisting their thin mouths, licking their dry lips, showing that they did not want to mix into things.

Then Ozarel entered gaily, with his velvet hat halfway back on his head, and his hands in his pocket. "Why are you all sitting here as though you were strangers?" he demanded of his own family. And turning to the groom's mother, he asked, "Well, have you listened to the bride?"

Then the other Golde, the dark one, went up to the bride with a tangled ball of thread and gave it to her to undo. "Let's see what the bride knows," she said and put a series of questions to the girl. The bride answered them. The Warsaw Golde's bonnet bobbed in the air as she considered the bride's replies. And the poor bride grew redder and redder, while her heart beat loudly.

But this did not please our Golde and our Iteh at all. What sort of examination was this! Who were these nobodies from nowhere, who dared "examine" the bride! Their family pride was aroused, and they made an unwilling peace between themselves in order to attack the common enemy. Our Golde sharpened her tongue and attacked.

"As I live, imagine, people from God knows where trying to examine the bride as though she were being sold in the market place!" And with that she turned up her nose.

"In our circles in Warsaw," the other replied, as though biting the words off her tongue, "this is the way things are done."

איז נאָך נישט אַהיים געקומען. ווי צו מיר! מען האָט אים ביים וואַסער געזען!" — וויינט די ידענע אין רואיקן געסל. אַרום שטעלן זיך צונויף קופּקעלעך און שמועסן: „דאָס וואַסער דאַרף אַ מענטש!" „דאָס וואַסער דאַרף אַ מענטש!"...

און שטילער, טונקעלער ווערט די נאַכט. דער שבת קומט־אָן מיט רואיקע טריט און פֿאַרשפּרייט מנוחה. און דאָרט ווייט, וואו דער הימל ליגט אויפֿן וואַסער, איז דער סוד אויסגעגאָסן, וואו יצחקל, דער ידענעס יינגל, איז ערגעץ וואו אַהינגעקומען.

לויפֿט די מאַמע מיט אַ געוויין צום וואַסער אַראָפּ, דאָרט צום הימל און וואַסער, וואו זיי ליגן ביידע אויסגעגאָסן, געוואויר צו ווערן דעם סוד, וואו איר קינד, איר יצחקל, איז ערגעץ וואו אַהינגעקומען...

*

פֿרייטאָג־צו־נאַכטס. דעם טיש ביי ר' יחזקאלען האָט מען לכּבוד דעם חתן געדעקט אין דער לעצטער שטוב. מען האָט אויפֿגערוקט די פֿליגל פֿון דעם גרויסן טיש, ווי מען טוט עס נאָר איין מאָל אין יאָר ביי דער פּורים־סעודה, ווען אַלע קינדער און די אייניקלעך קומען זיך צונויף. מלכּהלע, די באַלעבאָסטע, האָט נישט געזשאַלעוועט קיין ליכט, זי האָט געלייענט און געוואוסט גאַנץ גוט, אַז וואָס מער ליכט פֿרייטאָג־צו־נאַכט, אַלץ מער פּרנסה באַוויליקט גאָט. דער גרויסער טיש איז געווען באַשטעלט מיט זילבערנע לייכטער, אַלט־פֿרענקישע, זעקס־רעריקע, אין שטוב האָט אַלץ געבלאַנקט, געלויכטן פֿון די ליכט. לכּבוד דעם חתן האָט מלכּהלע אַרויסגענומען דאָס זילבערנע גאָפּל־מעסער, וואָס ווערט נאָר באַנוצט צו דער פּורים־סעודה, אויפֿגעשטעלט די זילבערנע בעכער. אויבן־אָן זיינען געווען געגרייט די חלות פֿאַר ר' יחזקאלן, באַדעקט מיט אַ חלה־טישטעכל. רעכטס איז געווען געגרייט פֿאַרן חתן, די חלות פֿאַר אים זיינען געווען באַדעקט מיט אַ טישטעכל, געהאָפֿטן אויף זילבער, וואָס לאהלע האָט פֿאַר איר חתן אויסגעהאָפֿטן. מלכּהלע, אָנגעטאָן אין איר וויסן זיידענעם קלייד מיט גאָלדענעם באַשלאַק פֿון אונטן, וואָס איז געווען געמאַכט לויט דער דעמאָלטיקער מאָדע מיט ברייטע פֿאַלדן, וואָס איינע האָט זיך פֿאַרבלאָנדזשעט אין דער צווייטער, מיט דעם זיידענעם שאַלעכל מיט די בלויע פֿרענדזלעך, וואָס דער מאַן האָט איר מיטגעבראַכט פֿון לייפּציקער מאַרק, אין דער היכער שבתדיקער קאַרענגאַווער הויב, איז געשטאַנען, דאָס פּנים אין אירע בלייכע אידעלע הענט פֿאַרשטעלט, און האָט ליכט געבענטשט. לאהלע, אָן אויסגעוואַשענע, מיט שוואַרצע לאַנגע זיידענע צעפּ פֿאַרוואָרפֿן שבתדיק איבערן סאַמעט־בלויען יאַקעלע, און זעט אויס ווי אַן אָרענטלעך מיידעלע, וואָס האָרכט „וואָס טאַטע־מאַמע הייסן, און וואָס גוטע, פֿרומע לייט הייסן!" — און אַ ברכה מיט הצלחה רוען אויף איר קאָפּ... זי זיצט זיך ביי דער מאַמען, און לייענט מיט איר אין דער תּחינה:

„רבונו של עולם, מיין מצווה פֿון ליכט־אָנצינדן זאָל אַזוי אָנגענומען זיין, ווי די מצווה פֿון דעם כּהן־גדול, ווען ער האָט די ליכט אין ליבן בית־המקדש אָנגעצונדן. אַז מיינע קינדערס אויגן זאָלן לייכטן אין דער ליבער, הייליקער תּורה... זייערע מזלות זאָלן לייכטן אין הימל..."

די פֿענצטער זיינען געווען אָפֿן אין געסל אַריין. קעגנאיבער פֿון גאָרטן האָט זיך געהערט די קוואָטשעריי פֿון זשאַבעס, און פֿון גאַנץ ווייט אין „שוואַרצן וואַלד" האָט זיך אַ ליכטל געלויכטן. איינגעפּאַסט אין דער פֿינצטערער נאַכט, האָט עס אויסגעזען ווי אַ פֿאַרגעסן ערגעץ שבת־ליכטל, און די זשאַבעס בענטשן דעריבער... אַ טונקעלע כמאַרע איז געהאָנגען איבערן וואַסער און אַלץ פֿאַרדעקט, נאָר פֿון ווייט, פֿון יענער זייט, האָט זיך געפֿינקלט אַ ליכטל, און ס'האָט זיך געדאַכט, אַז די אַלטע, די ווייסל, אַ גרויע באָבע, האָט זיך אויך שבת־ליכטלעך אָנגעצונדן לכּבוד שבת... און פֿון אָפֿענעם פֿענצטער קומען אַריינצושווימען נאַטס ליבע זומערדיקע ריחות פֿון טויזנטער בליטען און געוועקסן, און האָבן זיך אויסגעגאָסן אין שטוב, געכאַפּט אַ וואָרט פֿון תּחינה, אַ שבתדיקע ברכה און צוריק אַרויס, און געשוועבט מיט דער ברכה איבער פֿעלדער און וועלדער, איבער הימל און ערד און פֿאַרשפּרייט שבת־ברכות איבער גאָטס וועלט...

ידן זיינען אַהיימגעגאַנגען פֿון בית־מדרש, פֿון מניינימלעך. ווער עס האָט געקאָנט, האָט אַן אורח מיטגענומען. די שבת־מלאָכים זיינען פֿאַרויס פֿאַר די פּרינצן געפֿלויגן און האָבן זיי שלום־עליכם אָפּגעגעבן, און מנוחה פֿאַרשפּרייט. און ידן, דערזעענדיק די גויים, וואָס זיינען געקומען אין זייערע וואָכעדיקע קליידער מיט זייערע ווייבער און קינדער אויף די בענק פֿאַר די טירן און האָבן געשפּילט און געזונגען, האָבן זיי געקרעכצט, רחמנות געהאַט אויף זיי: גויים, נעבעך, זיי האָבן האָבן נישט קיין שבת!...

און דיין פֿאָלק ישראל האָסטו געטרייסט, טאַטע אין הימל! אַלץ איז עפּעס ווי אויסגעלייזט געוואָרן, באַקליידט מיט באַרמהאַרציקייט, ווי די שכינה וואָלט איר פֿאָלק ישראל אַרומגענומען, די טרערן פֿון געזיכט אָפּגעווישט, געטרייסט אים, די פּאות אים אויף די באַקן געקרייזלט, ווי אַ געטרייע מאַמע געקרייזלט, חנדלעך געמאַכט, און מיט ליבשאַפֿט צו אים געזאָגט: „הבן יקיר לי אפֿרים?" — צי אַ טייערער זון ביסטו מיר, אפֿרים? אם ילד שעשועים — אָדער אַ שפּיל־קינד, כּי מדי דברי בו — וואָרעם אין מיין טאָן רעדן וועגן אים, זכור אזכרני עוד — טו איך אָן אים אַלץ נאָך געדענקן, על כּן המו מעי לו — איבער דעם ברומען מיינע געדערים נאָך אים, רחם אַרחמנו נאום ד' — דערבאַרעמען טו איך מיך איבער אים — טוט זאָגן גאָט.

און גאָטס באַרמהאַרציקייט איז איבער וועלט און נאַכט געווען אויסגעגאָסן.

ר' יחזקאל איז אַהיים געקומען נאָכן דאַווענען, און אַ רעכט ביסל אורחים האָבן זיך נאָך אים נאָכגעשלעפּט.

„גוט שבת!"

„שלום עליכם, מלאכי השרת, מלאכי עליון"...

און געזען האָט מען, ווי די מלאָכים מיט זייערע צווי ווייסע פֿליגל פֿאַרשפּרייטן מנוחה אַרום אין דער שטוב. מלכּהלע מיט דער כּלה זיינען געזעסן ביים טיש, וואַרטנדיק אויף קידוש, און האָבן אויסגעהאָרכט פֿון מאַן און חתן די חניפֿהדיקע ריידעלעך, וואָס די מאַנספּערשוינען האָבן די ווייבער פֿאַרגעזאָגט:

„אשת חיל מי ימצא"...

מען זיצט ביים טיש. ר' יחזקאל זיצט אויבן־אָן מיטן חתן קעגנאיבער דער ווייב מיט לאהלען. עס איז שטיל אַרום, נאָר דאָס ווינטל, וואָס בלאָזט דורך דעם אָפֿענעם פֿענצטער, האַלט אין איין דערציילן... לאהלע הייבט אַלע ווײַלע פֿאַמעלעך אויף די אויגן און וואַרפֿט אַריבער אַ בליק.

But the other Iteh must have suddenly recalled her bridal days, for she began to weep—she had a gift of weeping at the slightest pretext—and she fell on the bride's neck and began to kiss and embrace her.

Then Reb Yechezkiel, the bride's father, came into the room. "Come, women, don't take offense at each other! Let us bring together the bride and the groom, to see whether they please each other."

The Lowitsch *rebbetzen* objected strongly to this innovation, for it was forbidden that a couple should see each other before the marriage. But Ozarel insisted that the modern world required this, and turning to the Iteh of the other side, he said in a rich mixture of German and Yiddish, "Surely you agree. These old geese . . ." and he pointed to his own parents.

The women left the room, and the bride remained sitting in the corner with her face flaming red. She was unable to raise her eyes from the floor for shame and embarrassment. But the other Iteh, who had stayed with her, kissed her and wept over her as though she were about to be taken to the butcher's block. She alone knew and felt what the bride was feeling this moment in her heart. Perhaps she remembered her own maidenhood and wept for the time of her youth.

Then the groom was brought in by his mother. He was as pale as the wall; his ear locks wavered against his pale cheeks and he clutched his mother's arm tightly.

His mother brought him up to the bride.

"This will be your bride. Look and see whether she pleases you." With this she vanished from the room, as did the other Iteh, leaving the couple alone.

The children stood there as though they had just been beaten and as though they were afraid to move from the spot. The boy was completely confused; he did not know what to do with his hands. The girl stood by the window close to him; she heard the beating of his heart and somehow felt a great pity for him. She slowly raised her eyes and looked at him, and then she was not able to take her eyes away; she wanted to say something but could not think what.

They both wished only that they might remain standing like this without saying anything, without looking, and that no one should see them.

Then the mothers came in, and they asked the children, "Well, do you please each other?" And they clapped their hands and said, "They are pleased! They are pleased!"

The mothers became great friends and began to embrace each other heartily and to apologize to each other, and our Iteh praised the groom before the bride, and the Warsaw Golde clung to the bride, crying, "We shall be sisters for ever and ever. Amen."

Then the rabbi brought in an imposing document and it was given to the bride to sign. The bride signed her name, and everyone cried *"Mazel tov!* Good luck!" Then her future father-in-law Reb Mordecai Konskar gave her a long golden chain with a brooch as an engagement present, and the bride accepted it with a pretty "Thank you" and she kissed her future father-in-law's hand. After this the *rebbetzen* of Lowitsch picked up a whole stack of plates and smashed them on the ground, crying, *Mazel tov!* Good luck, good luck!"

Then both the Golde's and the Iteh's went up to each other and offered each other their lips, which usually gave forth only sulphur and pitch, and they embraced each other heartily and cried *"Mazel tov!* Good luck, good luck!"

Reb Yechezkiel wept like a little child, and if he had not been abashed before the Chassidim, he would have kissed his old wife. Instead he seized his partner Reb Chaim by his coat and hugged him.

The mothers could not be found, and from all sides people were shouting "Brandy! Honey cake!" and the old men continued to embrace each other. Ozarel had slipped in among the women and was becoming extremely friendly with the other Iteh, speaking to her almost entirely in German. The little ladies' man with his dented top hat now came to life. He appeared as though out of the earth, and he made peace with the *rebbetzen* and immediately became friendly with all the women of the other side, telling all sorts of little jokes, except that he had a great fear of the other Golde with the feather in her bonnet. He feared her like burning fire and kept his distance.

And then from the kitchen, old Rachel Leah danced in toward the bride, carrying a platter of cakes and delicacies.

ער, אין דער אטלעסענער קאפאטע און מיט דעם שווארצלעכן פנים, איז אזוי חנעוודיק. אט זעט זי אויף אים דעם גאלדענעם זייגער אין דעם זיידענעם זשילעט, דעם זייגער, וואס ער האט פון איר געקראגן. ער איז איר חתן... מיט אים וועט זי וואוינען אין איין שטוב... קיינער נישט, נאר זייביידע... און דאס יונגע הארץ באוועגט זיך אזוי לייכט, אזוי שטיל... דאס ווינקל הערט דעם סוד און פליט מיט אים דורך דעם אפענעם פענצטער ארויס אין דעם גראפס שווארצן וואלד אריין, דארט פארן שבת־ליכטל דעם סוד צו פארטרויען...

ער זיצט שטיל, די אויגן אראפגעלאזט. וואס קלערט ער איצט? וועגן איר, וועגן זיין לאהלען! זי ווערט רויט. דאס איז איר חתן, א חתן פאר איר האט דער טאטע מיטגעבראכט... אך, ווען ס׳וואלט קיינער נישט זיין, טאטע־מאמע וואלטן שלאפן געגאנגען, וואלט זי צו אים צו־געגאנגען, שטילערהייט, עס איז דאך איר חתן. צו א חתן מעג מען... וואס, נײן?...

שא, דער טאטע מיטן חתן זינגען. זיין קול, ווי עס קלינגט, ווי עס הילכט, עס לויפט ארויס דורך דעם פענצטער:

„מנוחה ושמחה אור ליהודים!...״

זי, די כלה, דערלאנגט צום טיש, שטעלט אנידער א טעלער פארן טאטעשי, פאר דער מאמעשי און פאר אים...

„זאל ער עסן געזונטערהייט...״ און דאס הארץ קלאפט איבער זיין אקסל, עפעס האט איצט געמוזט פאר זיין געזיכט דורכלויפן...

אין מיטן עסן זיינען געקומען צו גיין דער מחותן ר׳ חיים מיט דער מחותנתטע, עס איז געקומען עוזרל, לייבל, איטעלע און הינדעלע מיט די קינדערלעך, און גלאט קרובים און באקאנטע. מען האט אפגעגעבן דעם חתן שלום־עליכם, געפרעגט אים, ווי דער חזן געפעלט. דערנאך איז געווארן א שמועס וועגן חזנים. איינער האט געזאגט א שטיקל שיר־המעלותל, האט דער חתן אים אפגעענטפערט מיט א זמרל. דאס גאנצע געסל איז זיך צוזאמענגעלאפן אונטערן פענצטער. דער חתן האט פאר־מאכט די אויגן, די האנט אונטער דער באק אונטערגעלייגט און זיין קול האט זיך געגאסן, האט זיך געלאזט אויף א „שטייגערל״. אונטערן פענצטער ווערט אלץ מער מענטשן, מען שטעקט קעפ אריין. „לאהלעס חתן״ — האבן מיידלעך זיך געסודעט און מיטן פינגער געוויזן. די טיר האט זיך געעפנט און פרעמדע מענטשן האבן אנגעהויבן אריינצוגנבענען זיך, צו־ערשט מיט א ספקדיקן גלעכטערל אויף די ליפן: הייסט עס, גלאט אזוי, און דערנאך האט מען זיך שוין געדריקט. די שטוב אנגעשטאפט.

און צום טיש האט מען וויין דערלאנגט, כוס־אויס, כוס־איין.

באלד איז אנגעקומען ר׳ יצחק יודלס מיטן ברייטן „גוט־שבת!״ דער עולם האט פאר אים א ווארע געמאכט. עוזרל האט אים אויפן אקסל די האנט ארויפגעלייגט און הויך געדוצט. ר׳ יצחק יודלס האט נישט גע־וואלט לאנג זיצן: „דער רבי גייט קידוש מאכן״. דער עולם האט זיך באלד גענומען צום בענטשן. נאכן בענטשן האט דער יונגער עולם גע־נומען גיין צום רבין, און די מחותנים, ר׳ יחזקאל מיט ר׳ חיימען, אין בית־המדרש אריין, וואו דער רב פלעגט לערנען יעדן פרייטאג־צו־נאכטס מיט די שטאט־באלעבאטים די סדרה פון דער וואך.

ר׳ יצחק יודלס האט שטארק אנגעהויבן בעטן, אז ר׳ יחזקאל מיט ר׳ חיימען זאלן לכבוד דעם חתן מיטגיין צום רבינס קידוש.

די באלעבאטים האבן זיך צוערשט א ביסל געשעמט דורכלאזן א סדרה, נאר די קינדער און דער חתן אליין האבן זיך שטארק אנגע־האלטן. ר׳ יצחק יודלס האט געזאגט: „מען מוז אייך געווינען״...

האבן די באלעבאטים, א ביסל מיט בושה, געלאזט זיך נאכשלעפן נאך די קינדער צום רבין.

עס איז געווען דער ערשטער פרייטאג־צו־נאכטס, ווען די באלעבאטים האבן זיך נישט געפונען אין בית־המדרש ביים רבס סדרה.

*

ביים רבין אין בית־המדרש.

איין עדה: אין גאטס עדה זיינען אלע גלייך, סיי קינדער, סיי אלטע, אלע איין נשמה, איין בנין. איין גאט ליבט מען, אין איין בית־המדרש דאוונט מען. און די תפילה איז איינע, טויזנטער קולות פון איין הארץ. דער עולם איז צוזאמענגעגאסן, א ים שווארצע שטריימלעך און שווארצע בערד איינס אין אנדערן. אלע אויגן זיינען אנגעווענדט צו דעם ווייסן כאלאט, וואס דרייט זיך ארויף און אראפ צווישן דעם ים שווארצע שטריימ־לעך און מאכט זיך א וועג פון איין עק בית־המדרש צום צווייטן. דאס איז דער רבי. זיינע הענט זיינען אין גארטל פארפלאכטן. די אויגן צום באלקן אנגעווענדט און דער הויכער, שכינהדיקער שטערן איז אין איין שארפן קנייטש; איין מחשבה, איין כוונה: צו גאט!

און גאט איז דא, דא, צווישן דער עדה. ער האט זיך מיט יידן אויס־געמישט, ער איז געווארן איין חלק אין כלל, איין קנייטשל, איין פלעמל אין דער מנורת־הכלל. די שכינה און די כנסת־ישראל, די כנסת־ישראל און די שכינה. ביידע פארוואגלט אין גלות, טרעפן זיך צוזאמען און דער־מאנען זיך די כלה־צייט. איז עס דען נישט ווי צווישן א חתן־כלה, וואס עס האט זיך ביי זיי א ברוגזל געמאכט? זיי זיינען זיך צעגאנגען אין פאר־שיידענע וועגן און פרעמדע לענדער, און איצט טרעפן זיי זיך אין איינעם אין א פרעמדער סטאנציע...

און דער רבי האט געזונגען זיין ליבעס־ליד צו גאט: שיר־השירים.

נישט געזונגען האט ער, נאר טיף געזאגט, מיט כוונה. יעדער ווארט מיט זיין טעם און זיין מיין:

...„איר זאלט נישט קוקן, וואס איך בין אזוי שווארצלעך, וואס די זון האט מיך אפגעברענט. מיין מאמעס קינדער האבן מיר שלעכטס געטאן, זיי האבן מיך געמאכט פאר א גערטנער־היטערין, מיין גארטן האב איך נישט געהיט״.

„זאג מיר, דו, וואס מיין נשמה האט ליב, וואו פאשעט זי, וואו הוי־ערט זי אין מיטאג־צייט?״

„אויב דו קענסט נישט די שיינע צווישן די פרויען? גיי נאך די שעפסן־טריט און פיטער דיינע ציגעלעך ארום די געצעלטן פון די פאסטוכער״.

„איך בין מיר א בלימל פון שרון, א רויז פון די טאלן״.

„אזוי ווי א רויז צווישן די דערנער, אזוי איז מיין געליבטע צווישן די טעכטער״.

No one invited her
She came by herself,
A poor relation she may be
But still she is my aunt to me.

Night still lay over the village and the fields and over the whole world, and the moon came up among the clouds; the wagons still stood in front of the inn, and their storm lamps flickered in the night, casting their glow on the wagons of the wedding party. As the guests came out and mounted the wagons, they still chatted, and from the wagons the men still called out their last arguments, quoting a final passage of Maimonides at each other, and the women called out a greeting to the old grandmothers, to the old aunts, and to entire families. The snapping of whips resounded far and wide in the quiet night, and the echo came from afar. Then the wagons drove off to the right and to the left. In one of the wagons that went to the left there was an unoccupied seat; the bridegroom was missing, for he had driven off with his future in-laws on a Sabbath visit.

On the last wagon sitting among the women was the aged Rachel Leah. She had drunk a little too much, her eyelids drooped heavily, and half in sleep her thin old lips still mumbled the song:

No one invited her
She came by herself,
A poor relation she may be
But still she is my aunt to me.

Friday in the Little Town

It is a summery Friday afternoon.

The schoolboys finish off their afternoon recitation from the Book of Moses, skip the commentaries, and go home with their prayer books, their Bibles, and their Talmuds under their arms ready for tomorrow's "examination" by their fathers. Once they are home they get at the blueberries that their mothers are turning into jam; their mothers give them their berrying aprons, but they manage to smear up their faces; then they steal a few carrots out of the cellar. The mothers take their boots and coats and put them away in the chest until prayertime in the evening. Barefooted and half naked, off the boys go into the streets behind the synagogue square where all the rest of the lads are already waiting. With their hands full of stones they run into the market place and chase the baker's pigeons. The panic-stricken birds fly over the square, while the baker rushes out after the boys, who take to their heels and escape.

The burned town is half smoothed over; here and there one can still see a ruin patched together with half-charred boards. Everyone's property is separately fenced around. Here and there one finds piles of lumber and boards. Goyim are at work, while little boys clamber and leap around the lumber piles, and make seesaws out of the planks. A number of Jews, the idle and the unemployed, sit watching the goyim at work, giving them advice as to how to set in the doors and the windows. The Jews argue about their system of construction, and the goyim laugh at them.

In the market place there are green apples to be found and ripe little pears can be had for two coppers. A little boy runs by, blowing a whistle made from the throat of a freshly slaughtered duck, and the lads run out after him. A little girl hurries by on her way to the synagogue with a chicken in her hand, for some question has arisen as to whether the chicken is kosher, and the rabbi must be consulted. Then a woman passes, carrying a duck on a plate. The duck has proven impure, and she is about to dispose of it to the Christian baker. The fathers lead their young sons from the barbers where they have had their heads shaven like sheep, in honor of the Sabbath of Consolation. Jews with packs on their backs come walking from the road, to spend Sabbath in the village. Wagons arrive in the market place. They are loaded with Chassidim, with old Jews and youngsters and boys coming to spend the Sabbath with the wonder rabbi. The town is filled with new faces. Jews stroll freely about as though they were in Jerusalem, open and free, with their fur hats, their low shoes, and their white stockings, with their ear locks and their pipes. The town becomes lively with the Friday feeling; people run about, hurrying, and anyone can easily see that this is the eve of Sabbath, the eve of the great day. Even the sun seems to move over the town in a special Friday manner, letting her light pour down and her golden rays fall wherever they may, making no distinction as to whom they shall touch. Drunken peasants and their drunken wives in red kerchiefs and white coats leave the inns

„אזוי ווי אַן עפּל צווישן די וואַלד־ביימער, אַזוי איז מיין געליבטער צווישן די זין. אין זיין שאָטן וועל איך ליגן, זיינע פּרוכטן זיינען מיר זיס“...

„מיין געליבטער איז געגליכן צו אַ הירש, אָדער צו אַ יונגער אינד. אָט שטייט ער הינטער אונדזער וואַנט, קוקט אַריין דורך דעם פֿענצטער, וואַרפט אויגן דורך די שפּאַלטן“...

„ענטפֿערט מיין געליבטער און זאָגט צו מיר: מיין פֿריינדין, מיין שיינע, קום מיט מיר!“

„וואָרעם איז, דער ווינטער איז שוין אַוועק, דער רעגן איז שוין פֿאַרביי“.

„פֿעלד־בלימעלעך ווייזן זיך שוין אויף דער לאַנקע, דעם פֿויגלס צייט איז געקומען, און דאָס קול פֿון דער טירטל־טויב הערט זיך שוין אין אונדזער לאַנד“...

„שטיי אויף, מיין פֿריינדין, מיין שיינע, און קום מיט מיר“. — — —

און דעם רבינס קול זאָגט נישט, נאָר עס באַטעמט יעדן וואָרט, גיט ייִדן צו פֿאַרשטיין דאָס זיסקייט, די צוגעבונדנקייט, די טריישאַפֿט, וואָס עס פֿילט די כּנסת־ישׂראל צו דער שכינה און די שכינה צו דער כּנסת־ישׂראל.

און די עדה פֿילט עס און נייגט זיך, ווי אַ דאַרשטיק פֿעלד זאַנגען צום טריפֿנדיקן וואָלקן. די עדה כאַפּט אַ וואָרט, און עס זינגט אין די הערצער, עס טרייסט, אַ גרוס פֿון דער שכינה צו דער כּנסת־ישׂראל אין גלות.

„וואָלט איך געווען אַ פֿייגעלע אין וואַלד,
וואָלט איך צו דיר געפֿלויגן...“

און ייִדן נעמען זיך צוזאַמען, און עס ווערט אין האַרץ און אין נשמה.

און דער רבי זאָגט די ווערטער מיט אַזוי פֿיל ליבע, ווי ער וואָלט אַ בריוועלע געלייענט, אַ געטריי בריוועלע:

„איך שלאָף, און מיין האַרץ איז וואַך. די שטימע פֿון מיין געליבטן קלאַפּט אין טיר: עפֿן מיר, מיין שוועסטער, מיין פֿריינדין, מיין טייבעלע, מיין קאָפּ איז פֿול געוואָרן מיט טוי, מיינע לאָקן מיט נאַכט טראָפּן“.

„כ׳האָב אויסגעטאָן מיין העמדל, ווי אַזוי קען איך עס אָנטאָן? כ׳האָב אָפּגעוואַשן מיינע פֿיס, ווי אַזוי קען איך זיי פֿאַרשמוצן?“...

„האָט מיין געליבטער די האַנט אויסגעשטרעקט פֿון שליסל־לאָך, האָבן מיינע געדערים נאָך אים געטאָן ברומען.

„האָב איך מיך אויפֿגעהויבן צו עפֿענען מיין געליבטן, און מיינע הענט טוען מיר טריפֿן, און מיינע פֿינגער מיט מירוס די קליאַמקעס שמירן.

„איך האָב אויפֿגעעפֿנט מיין געליבטן, נאָר מיין געליבטער איז שוין לאַנג געווען אַוועק. די נשמה איז אים אויסגעגאַנגען אין זיין רעדן. האָב איך אים געזוכט און כ׳האָב אים נישט געפֿונען. האָב איך אים גערופֿן, האָט ער מיר נישט געענטפֿערט.

„האָבן מיך געטראָפֿן די, וואָס דרייען זיך אין שטאָט אַרום, האָבן זיי מיך געשלאָגן, האָבן זיי מיך געביילט, האָבן זיי מיר די קליידער אַראָפּגעצויגן, די מויערן־היטערס“ — — —

פּלוצלינג האָט דער רבי אויפֿגעהערט צו זאָגן. ער האָט זיך איבערן בית־המדרש געדרייט, קיין וואָרט נישט גערעדט, וואָס־אַמאָל מער די אויגן אויפֿגעריסן און געקוקט אויפֿן באַלקן און דער שטריך אין שטערן האָט זיך אים אַלץ טיפֿער געשניטן, אויף חסידים איז געפֿאַלן אַ ליבע אימה, וואָס האָט אַלע אין איינעם צוזאַמענגענומען און געהאַלטן.

פּלוצלינג האָט זיך דער רבי געגעבן אַ כאַפּ אויף און מיט גרויס פֿרייד, ווי עס וואָלט עפּעס פֿאַר אים פּלוצלינג אַנטפּלעקט געוואָרן, האָט ער געגעבן אַ געשריי אויס:

„שלום עליכם, עליכם שלום, מלאכי השרת, מלאכי עליון“...

און עס איז געוואָרן צווישן עולם, ווי עס וואָלטן אַריינגעפֿאַלן טויזנטער מלאכים פֿון הימל. די מלאכי־השרת האָבן זיך אויסגעמישט מיטן עולם חסידים ביים רבין אויף שבת, אַלטע באַקאַנטע, משלנו, און מען האָט זיך ביי די גאַרטלען אָנגענומען, געפֿרייט זיך איינער מיטן צווייטן:

„שלום עליכם, מלאכי השרת!“...

און דער עולם האָט זיך טיפֿער געלאָזט, איינער אין צווייטן, איינער אין אַנדערן, מיט גדולה, מיט שבת־שמחה, מיט איין אחדות, מיט איין ליבשאַפֿט:

„שלום עליכם, מלאכי השרת!“

און דער רבי איז אַריין צווישן עולם, אויסגעמישט זיך מיט דער עדה, צוזאַמענגענומען זיך ביי די הענט, און מיט גרויס גדולה, אַלע אין איין קול:

„בואכם לשלום!“

פּלוצלינג איז דער רבי ווייטער שטיל געוואָרן און געבליבן שטיין אין מיטן שטוב, די אויגן אַלץ צום הימל אָנגעווענדט, ווי זיי וואָלטן פֿון אויבן עפּעס געשעפּט, געפֿאָרשט. די הענט האָט ער טיפֿער אין גאַרטל פֿאַרקניפּט, און איז לאַנג געשטאַנען, זיך נישט אַ ריר געבנדיק. מיט אַ מאָל האָט ער זיך ווידער געגעבן אַ כאַפּ, אַוועק אין אַ באַזונדער ווינקל צווישן דעם אָרון און דער וואַנט, געבנדיק אַ בייג אין דעם קאָפּ אין ווינקל, און איז געבליבן שטיין פֿאַרטיפֿט אין זיך אַליין, און האָט עפּעס וואָס אין דער שטיל געזאָגט... דערנאָך האָט ער זיך פּאַמעלעך אָנגעהויבן צו שאָקלען, און עס האָט זיך געגאָסן אַ ווערטער אַ שטיל־פֿליסנדיקע תּפֿילה. פֿון צייט צו צייט האָט ער מיט דער האַנט צוגעמאַכט, ווי ער וואָלט דערמיט געוואָלט וואָס באַטענען, איינזינגען, איינזאָגן, און באַלד איז ער ווייטער געבליבן שטיל פֿאַרטיפֿט.

דער עולם אַרום, כוואַליעס קעפּ, איבער כוואַליעס קעפּ, איז שטיל פֿאַרזונקען געוואָרן אין אַ מתיקותדיק קוויגן, און אַ ליבע, זיסע אימה האָט אַלץ אַרומגענומען, און ייִדן האָבן זיך אָנגענומען ביי די הענט, און זיינען דערציטערט געוואָרן וואַרטנדיק.

נאָר פּלוצלינג האָט זיך דער רבי אויפֿגעכאַפּט און מיט גרויס חדוה־קייט האָט ער זיך געווענדט צום עולם:

— צום קידוש!

זיין פּנים האָט געלויכטן, ווי די שכינה וואָלט עס באַקושט און באַהייליקט. פֿון זיך האָט עס אַ וואַרעמקייט געשיקט און אַלע, אַלע צו זיך און אין זיך אַרומגענומען.

and ride off home; they kiss, weep, and laugh, hug each other, and dance. Their sleek, well-fed horses are decked out with ribbons as though they were on their way to a wedding; they leave the town in a great commotion, their wheels banging over the stones and pigs squealing in their wagons. Boys run after the wagons, shouting and yelling, their shirttails hanging out.

Laible the water carrier comes riding up from the river with his barrel filled; the children fall upon him, pulling hairs out of his horse's tail for use as fiddle strings. Laible curses them and flourishes his whip, but the children pay no attention; they keep on pulling out the horse's hairs while they feed him blueberries and buttered buns, and the horse patiently bears everything.

The rabbi appears with a group of strangers. He goes from house to house, leaving a Sabbath guest in each house.

Along the street the wagon of the rich Reb Yechezkiel appears, driven by his man Nutta. He is hurrying home for Sabbath. Nutta unhitches the horses and mounts one of them, leading the other to the river, while Reb Yechezkiel sits down in his doorway and quietly slips a coin for the Sabbath to needy men who come to him in secret.

Everything in the street has a Friday air. The little clouds in the sky hurry away as though trying to reach their homes for Sabbath; more and more Jews appear in their long satin coats, in their white stockings and low shoes. Young men in satin and silk, carrying their change of clothing on their arms, go down to the river to bathe. These are young little Chassidim who have come to spend the Sabbath with the wonder rabbi. The town becomes cozy and friendly; the tailors and shoemakers deliver their last pieces of work; the apprentices receive their beer money and hurry into the shops to buy collars and ties, then run down to the river to bathe in honor of the Sabbath.

The river flows behind the house of the old ritual butcher. At night, the dead come from the little cemetery across the way, to take their ritual bath, but on Friday evenings it is the turn of the whole town. All the males of Kasner are gathered here, as naked as God created them. The field is strewn with white packages of clothing, while naked grandfathers, naked fathers, and naked boys sport in the water. The town has long been known as a town of swimmers; the citizens are proud of their prowess in the water. Fathers hold their boys on their bellies, teaching them to swim; the children cry out, and their yells split the sky, but their fathers drag them deeper and deeper in the water and duck their heads. The children open their eyes, screech, and are ducked again. Solemn-faced Jews who worry about business all week long now become playful and show off their tricks. One performs a fancy dive, another swims under water, and a third performs a somersault, crouching into a ball, clasping his hands about his feet, and rolling over in the water. A young man from Melawa astonishes the world with his feats of endurance; he lies under water for hours, like the fish, seizing people by their feet, then suddenly leaps up in the air, turns a somersault, and dives below again.

But they remember the saying, "The river devours a human life every year." In the midst of the sport, a scream is heard, "Help! He's drowning!" and there, indeed, someone is being whirled out where the current is strong. The poor fellow struggles to get out of the current, but he has been pulled in, and the waves hold him fast and keep dragging him under. The young man from Melawa dives expertly into the stream, gets hold of the drowning man by the hair, and pulls him out of the water. Meanwhile women and children have come running from the town, screaming, "Who is it?" "Chaim Mosheh, where are you?" They all seize the poor fellow and begin to roll him and to toss him about; they tie a belt around him, and thus they revive the dead.

The river is part of the town, but the field along the edge of the river belongs to the big landlord of the village; so he sends out a policeman with a dog to chase away the bathers. A shout rises, "The guard is coming! The guard!" They pick up their bundles of clothes and run naked to town; a whole army of naked Jews scramble along with their bundles on their heads while the goy and his dog chase them into the midst of the town. But there the Jewish butchers come out with clubs in their hands, and they free the town's Jewry from the arms of the goy. Already the sun is beginning to set far down on the road to Lintz; evening is coming. Things become quiet along the river; people are hurrying home. Only the last of the wagoners who arrived late in town now come down to the river to bathe, together with a few craftsmen who were late in finishing their work. The market women pack

דער עולם האָט אַ וועג געמאַכט. אין דער טיר האָט זיך געוויזן אַ צוג ווייבער, מיט דער רביצין אין מיטן. פֿון איר הויכן גלאַנצנדיקן שטערן האָט דער שטערנבאַנד, באַפּוצט מיט ברילִיאַנטן, גאָלד און פּערל, אַראָפּגעשײנט מיט אַ שבת־מלכותדיקן גלאַנץ און אַרום פֿאַרשפּרייט דאָס מלכותדיקייט און געזאָגט: „גוט שבת!" די גרויסע ברילִיאַנטן פֿון די לאַנגע אוירינגלעך, פֿון הינטער דער שבת־הויב, ווי גרויסע שבת־טראָפּן, און די שנירלעך פּערל, וואָס זיינען געווען פֿאַרצויגן איבער דעם האַרץ אויף דעם זיידענעם קלייד, ווי פֿאַרגליווערטע, אומשולדיקע טרערן, האָבן באַשײנט, האָבן באַגלאַנצט דאָס מלכותדיקייט. איבער דעם שבת־מלכותדיקן געזיכט איז געווען אויסגעגאָסן דער יידישער שטאָלץ, דער יידישער חן. אַרומגערינגלט פֿון די שניר און די טעכטער, איז זי צו צום טיש. די זיידענע קליידער האָבן נאָכגעשאָרכט, די ברילִיאַנטן און פּערל האָבן די אויגן פֿאַרבלענדט און דרך־ארץ פֿאַרשפּרייט.

דער רבי האָט גענומען דעם הייסן זילבערנעם בעכער, פֿול אָנגעגאָסן מיט וויין און האָט קידוש געמאַכט: „ויברך אלהים את יום השביעי ויקדש אותו — און גאָט האָט געבענטשט דעם זיבעטן טאָג און האָט אים געהייליקט".

און דער רבי האָט אים געהייליקט. די קדושה האָט צווישן עולם איבער די קעפּ אַרומגעשוועבט, זי איז אַרויס דורך דעם אָפֿענעם פֿענצטער אין גאָטס פֿאַרסודעטער וועלט אַריין, און אַלץ, אַלץ, די גאַנצע וועלט פֿון וואָכעדיקן געהויבן, דערהייכט און פֿאַרשבתט.

*

אין געסל איז שוין פֿינצטער. די שטערן, טיף איינגעזעצט אין טיפֿן בלויען הימל, זעען־אויס ווי שבת־ליכטלעך, וואָס גייען אויס אין אַ יידישער שטוב, ווען דער עולם איז אַרום טיש ביי די מעשה־ביכלעך איינגעשלאָפֿן. דאָ און דאָרט האָט נאָך אין אַ פֿענצטער געברענט אַ שבת־ליכטל, געהאַלטן ביים אויסגיין, און פֿון אָפֿענעם פֿענצטער האָט זיך נאָך געהערט אַ פֿאַרשלאָפֿן, אויסגייענדיק זמירות. דעם רבינס קידוש האָט זיך אויסגעשפּרייט אין אַלע פֿיר עקן וועלט, צווישן נאַכט, הימל און ערד, און איז פֿאַרשלאָפֿן געוואָרן פֿאַר מתיקותדיקייט... ווייט אין דער גאַס האָבן זיך געהערט טריט פֿון די יידישע שומרים, וואָס האָבן ביי נאַכט דאָס שטעטל געהיט, אַז מען זאָל עס נישט אונטערצינדן...

פֿון דעם רבינס אָפֿענע פֿענצטער האָט דאָס זינגען הויך, ברייט און ווייט אין דער גאַס זיך אַ וועג געמאַכט.

צוויי ווייסע בערד, צוויי ווייס־גרויע קעפּ האָר, האָבן זיך אין דער טונקעלער נאַכט געוויסט. געווען זיינען עס ר' יחזקאל און ר' חיים, צוריקגייענדיק פֿון רבינס קידוש.

פֿון דעם בית־המדרש פֿענצטער האָט נאָך אַרויסגעדרונגען אַ קליין, פֿאַררויכערט ליכטל, און אַ האַלב פֿאַרשלאָפֿן קול פֿון גאַנץ פֿאַרשלאָפֿענע יידן האָט זיך געלאָזט הערן.

זיי זיינען אַריין אין בית־המדרש.

ביים טיש וואָס איז שוין קוים באַלויכטן פֿון אַן אויסגייענדיקן לאָמפּ, זיצט דער רב, אַרום אים באַלעבאָטים, פֿאַרמאַטערט פֿון אַ גאַנצער וואָך אַרבעט, און לערנט מיט זיי די סדרה פֿון דער וואָך:

— ואתחנן אל ה' בעת ההיא לאמור: „האָב איך מיך געבעטן ביי גאָט אין יענער צייט, אַזוי צו זאָגן".

אַ גרויס דעמפּיקייט האָט געדריקט צווישן דעם קליינעם, האַלב־פֿאַרשלאָפֿענעם עולם.

צווישן עולם האָט דער הויכער בלינדער לייב שוסטער אַרויסגעשטאַרט, און הויך אויפֿן קול צוגעשנאָרכט...

די באַלעבאָטים האָבן זיך פֿאַרשעמט.

קאַפּיטל אַכט

צומאָרגנס

שבת אין דער פֿרי. די זון גייט אויף אין הימל, איבערן שטעטל ציט זיך דער ליכטיקער טאָג. אַליין ווערט עס טאָג, פֿון שטעטל העלפֿט קיינער נישט צו. די געוועלבער זיינען פֿאַרמאַכט, פֿאַרהאַקט, עס וועקט זיך קיינער נישט. קומט אַ פּויער אין גאַס אָנצופֿאָרן מיט זיין פֿור, זעט עס קיינער נישט אָן. ער שטעלט זיך אָפּ די פֿערד פּאַשן און „האַלט שבת" אין מיטן גאַס... וואו־נישט־וואו און ווען־נישט־ווען ווייזט זיך אַ ייד אַ באַלעבאָס פֿאַר דער טיר, אין אַ פּאָר ריין געוואַשענע גאַטקעס, און גענעצט פֿראַנק־און־פֿריי אין דער וועלט אַריין. דאָרט גייט אַ ייד, אַ חסיד, צוריק פֿון מקווה און טראָפּנס וואַסער רינען אים פֿון די נאַסע פּאות אויף דים פֿריש־געוואַשענעם קאָלנער פֿון העמד, וואָס פֿאַרלייגט זיך מיט אַ באַזונדער באַלעבאַטישקייט איבערן קאָלנער פֿון פּאַלטאָ. אין מיטן מאַרק ווייזט זיך פּלוצלינג אַ הויכער, דאַרער ייד, מיט אַ לאַנגער ברייטער באָרד, און עפֿנט אַ גרויס מויל אויף און ציט אויס ווי אַ לאַנגן שנור:

— אין שו—ל—ל אַ—ר—יין!

הייבן זיך אָן ווייזן יידענעס אין ווייס געפּרעסטע ספּאָדניצעס, לויפֿן־צו און קלאַפּן אין לאָדן אַריין: שרהלע, מען האָט שוין גערופֿן! האַקן זיך פּרענטעס־אייזן, עפֿענען זיך לאָדן, און עס ווייזן זיך ווייסע שלאָף־מיצן פֿון די אויפֿגעעפֿנטע פֿענצטער. קוקן צום שטאָט־זייגער, וואָס איז אויפֿן טורעם פֿון ראָט־הויז: ווי שפּעט איז?

הייבן זיך אָן צו ווייזן אויסגעפּוצטע ווייבער. יידישע קינדער האָבן ליב צו סטראָיען זיך פֿון איין שבת צום צווייטן: אין אַלעם שענסטן, וואָס אַ יידענע האָט, וועט זי זיך אין דעם אויכצירן צו ווייזן זיך אין גאָטס הויז. דעמאָלט פֿלעגן זיין די ברייט־זיידענע קליידער, וואָס האָבן זיך אָנגעהויבן פֿון אויבן שמאָל און זיינען וואָס ברייטער אַראָפּגעגאַנגען, אַזוי אַז די יידענע האָט אויסגעזען, גלייך זי וואָלט אין דער קלייד מיט אַ האַלב טוץ קינדערלעך. מען פֿלעגט ליב האָבן צו סטראָיען זיך אין קאָראַנקעס; ירושות פֿלעגט מען זיך איבערלאָזן פֿון מאַמע צו טאָכטער, רעכטע קאַלישער קאָראַנקעס. יעדער קאַפּטאַנדל איז אַרום די אָרבל און

up their goods and go home. Freshly washed boys hurry down the street with empty bottles to fetch the wine for the Sabbath blessing from the spirit shop. One by one the shops close. And at the end of the street near the inn, on the way to the cemetery, a figure glows red in a cloud of golden dust. The sky over the town grows dark, one hears the custodian of the synagogue passing through the streets, rapping on the doors to warn that the Sabbath is at hand. Candles are already seen in many windows. But the half-destroyed cottages, the remains of the charred ruins, look like poverty-stricken relatives who have come to a wedding, ragged, yet in velvet Sabbath hats. Before several of the houses, the housewives and their little daughters sit, combed and washed and dressed for the Sabbath.

In the streets all is quiet and peaceful; the Sabbath arrives on silent feet, spreading restfulness everywhere. The Christians' church bell rings as though for itself alone, announcing the hour of prayer in the church. From the little study house the Sabbath candles glimmer, and one might imagine there is a rivalry between the church bells and the Sabbath candles. Each is calling its own to itself; pious Christians, both men and women, go through the quiet streets of the village to their church, and freshly washed Jews, their white shirt collars turned over their Sabbath coats, walk to their house of prayer. Chassidim in satin and silk, with white-stockinged feet, go to their rabbi's house, and the little town becomes ever quieter, ever more peaceful, ever more Sabbath-like, as though it had been divided between the little study house and the church, each having taken its own unto itself. Through the freshly polished windows one may see the glimmer of candlelight and the glitter of candlesticks. Maidens begin to appear, strolling in the little street. And the call of the cantor, "Come, O beloved!" sings out to the accompaniment of the church bell. The singing and the ringing mingle and become a single prayer to a single God.

Reb Yechezkiel and his son-in-law, the bridegroom, appear in the street, on their way to the study house. Young girls appear in the doorways and on the doorsteps along the street; well-bred respectable daughters peer out through the open windows and whisper to each other, "Leabeh's groom." "Leabeh's groom!"

Maidens and future brides stroll along the synagogue lane, wearing the golden necklaces they have received from their future in-laws. On the other side of the street, the young men walk, the grooms in their satin coats and their silken girdles, with their black side curls, and they too are wearing their golden gifts, the watches they have received as engagement presents.

Suddenly the cry of a mother breaks the quiet of the night-enchanted street. "My child! my Yitzchackel!" Women and girls come rushing from all sides, crying, "What has happened? What is it?"

"Yitzchackel went off in the afternoon, and he hasn't come back. Woe is me! He was seen by the river."

The woman weeps into the quiet street. A group gathers around her, and they whisper the old superstition, "The river takes a life every year. The river takes a life every year."

And the night grows quieter and darker; Sabbath arrives with silent steps and spreads restfulness in the summer world. Far off, there where the heaven lies on the water, the secret of the woman's little boy Yitzchackel, who has disappeared, may be known.

The mother runs down to the river's edge, there where the sky meets the water, where they both lie stretched out together, there to uncover the secret, to find out what has become of her child.

Friday evening had come. In honor of the bridegroom, the table at Reb Zechezkiel's had been set out in the large room. They had added the wings to the large table, as they did only once a year at the Purim feast when all the children and grandchildren gathered together. Malka, the housewife, had not spared any candles. She knew quite well that the greater the number of Friday candles, the greater would be the blessings of the Lord. The large table was bedecked with silver candlesticks of the ancient six-branched kind. Everything in the room shone bright under the candlelight. In honor of the groom Malka had brought out the silver table service that was used only for the Purim feast, and she had set out the silver beakers at the head of the table. The Sabbath bread lay ready for Reb Zechezkiel, covered with the Sabbath bread cloth. On the right hand, the groom's Sabbath bread lay ready, covered with ceremonial cloth, embroidered in silver thread by Leabeh for her groom. Malka wore her white silk dress with cloth-of-gold trimming; it was cut in the old-time style with wide folds that fell one into another, and over it she wore the silken shawl with the blue fringes that her husband had brought from the

ביים האַלדז־מויל געווען באַהאַפֿטן מיט ברייטע, זיידענע קאַראַנקאָווע פֿריז־קעס. און אויפֿן קאָפּ אַזאַ מין האַלב קאַפּעלושל, צווי בלימלעך אויפֿגע־צויגן אויף צוויי דראָטן, אויפֿגעפּוצט אין דער היך, און אַרומגעהילט מיט אַ טערקישן טוך, וואָס מען פֿלעגט עס רופֿן „שול־טוך". יונגע ווייבלעך פֿון דער היינטיקער וועלט פֿלעגן טראָגן קראַגנדלעך מיט לאַנגע צוויי שפּיצן און פֿאַרבונדן מיט אַ לייפּציגער זיידן שאַלעכל; און די צוויי אויסגעהאַפֿטענע שפּיצן פֿון שאַלעכל זיינען געווען פֿאַרשלייפֿט אין אַ בריטן שלייף איבערן האַרץ. דאָס פֿלעגט זייער פּאַסן און פֿאַראיידעלן דאָס ווייבלעכע געשלעכט. און אויף דעם גלאַטן שייטל אַזאַ מין קאַפּעלוש פֿון שוואַרצע קאַראַנקעס מיט אַ לאַנגן, שוואַרצן פֿעדער, וואָס איז געווען פֿאַרבונדן מיט זיידענע צוויי בענדער איבערן האַלדז. מיידלעך, אַנגעטאָן שוין אין די שבתדיקע אָפּגעגלאַנצטע קאַמאַשלעך, אין די ווייסע אונטער־קליידער, שטייען אין די טירן, אין די פֿענצטער איבער דער גאַנצער גאַס, און מען קוקט נאָך. די אויסגעפּוצטע פּילן, אַז זיי גייען אויפֿן פּאַראַד, גייען זיי פּאַמעלעך, מיט אַ מינעלע .און אַ חנדל, ווייסן, אַז הונדערט אויגן קוקן איצט אויף זיי, באַטראַכטן אַלע זייערע מינעס, יעדער באַווע־גונג, און אַלץ וואָס איז אויף זיי, ווערט אָפּגעוואויגן און אָפּגעמאָסטן אין הונדערטער מיילער... די יינגלעך פֿאַראויס, טראָגנדיק דער מאַמע, אָדער דער מומע דאָס סידורל מיט דער תּחינה, פֿאַרבונדן אין אַ גאַז־טיכל. עס האָבן זיך געלאָזט יידן, באַלעבאַטים, אין שבתדיקע קאַפּאָטעס, אין ריינע שטיוול, מיט די קעלנער פֿון די געוואַשענע העמדער. טייל אין טלית אָנגעטאָן, נאָך טייל האָבן די יינגלעך די טליתים מיט די חומשים נאָכגעטראָגן. עס האָבן זיך געלאָזט חסידים אין אַטלעסענע קאַפּאָטעס און שטריימלעך און ווייסע געפּרעסטע קראַגנדלעך מיט זיידענע שניפּסלעך, וואָס עס האָט צו וויסן געגעבן פֿון באַלעבאַטישקייט אין דער היים; טייל אין מקווה, טייל פֿון דער מקווה. די גאַס איז וואָס אַ מאָל באַלעבאַטער געוואָרן, היימישער און שבתדיקער, די זון האָט זיך ליכטיק צעגאָסן איבערן הימל, אַ פֿרישע, אַ ליכטיקע, אַ נייע, אָנגעקומען אויף שבת. און זי האָט באַגאָסן מיט ליכט איין ריי הייזער, און די צווייטע זייט איז אין שאָטן געלעגן. און אויף די בלעטער פֿון די בליענדיקעביימער פֿאַר דער טיר האָט זיך נאָך דער נאַכט־טוי אויפֿגעהאַלטן.

נאָר די שול איז נעבעך געשטאַנען וויסט, אַ חורבן, און אַרומגע־צוימט מיט ברעטער, אַ קבר פֿון אַ שול... און די איינציקע וואַנט, וואָס איז נאָך שטיין געבליבן נאָך דער שׂרפֿה — אַ „כּותל מערבֿי", אַ מצבֿה אויף אַ שול. און יידן גייען דורך, קרעכצן און גייען דאַווענען אין בית־המדרש אַריין.

אין בית־המדרש האָט מען שוין געדאַוונט. דער שול־חזן האָט זיך אָנגעגרייט נייע „שטיקלעך" פֿאַרן עולם, וואָס קומט צום רבין. דער חזן, אַרום די משוררים, די יינגלעך, די קוויטשערלעך, וואָס אַ גאַנץ יאָר טוען זיי זיך אין די גאַסן אַרומוואַלגערן, קיינער קוקט נישט אויף זיי, היינט מיט איין מאָל זיינען זיי גרויס געוואָרן, מאַכן פֿריילעך, מאַכן ווייגען דעם עולם, און טראָגן זייער געבעט אין הימל אַריין... ביי דער טיר שטייען די „מבֿינים", דער הענטשקע־מאַכער מיטן געשוירן בערדל און חבֿרה, און קריטיקירן, דרייען מיט די נעז פֿון צייט־צו־צייט, טאַפּן מיט די פּיס, פֿאַרהאַלטן זיך די אויגן, און מיט אַ מאָל גיבן זיי אַ פֿאַרדריי דעם קאָפּ, האָרכן זיך איין: אָט... אָט!... ר' יחזקאל מיטן חתן זיינען גע־קומען אַ ביסל שפּעטלעך. נאָר עס פּאַסט אַזוי פֿאַר אַ חתן, פֿאַר אַ חסיד. מען האָט אים מכבד געווען מיט מפֿטיר, ווייבער האָבן פֿון דער ווייבער־שער שול אַראָפּגעקוקט און איינגעהאָרכט זיך, ווי דער חתן זאָגט דעם מפֿטיר.

נאָכן דאַווענען האָט ר' יחזקאל אַהיימגעבעטן דעם עולם אויף קידוש. אַלע באַלעבאַטים האָט מלכּהלע פֿאַרהאַלטן אין אַ צווייטער שטוב איבער־צוואָרטן די פֿיש, ביז חסידים וועלן קומען. איז געקומען עוזרל מיט ר' יצחק יודלס און מיט זייערע מענטשן. מען האָט אָנגעהויבן צו כאַפּן, צו רייסן, נישט געוואוסט, נישט ווען, נישט וואו, אָוועקגעשטופּט די באַלע־באַטים. חסידים האָבן אַ גרויס גערודער געמאַכט. אַלע אין איינעם, יונג און אַלט, געשטופּט זיך, געשטויסן זיך, געכאַפּט, אויסציענדיק די הענט, וואָס מען האָט דערלאַנגט צום טיש. מלכּהלע האָט נאָר געקוואָלן פֿון נחת: אין איר שטוב חסידים, למדנים, ר' יחזקאל איז אליין אויך אַ חסיד געוואָרן. חסידים האָבן אים געכאַפּט אין קאָן אַריין, געקלאַפּט אים אין די פּליצעס. מען האָט אָנגעהויבן צו זינגען, עס איז פֿריילעך געוואָרן. מלכּהלע האָט געטיילט פֿיש. דער עולם האָט זיך געזעצט צום טיש, פֿון דער גאַנצער שׂאַט האָט מען אָנגעהויבן צו ברענגען פֿאַרן חתן „קוגעל": „די מאַמע ביקס קוגעל פֿאַרן חתן" — האָבן די מיידלעך געזאָגט, אַריינ־ברענגענדיק עפּעס אין אַ טעלער, פֿאַרשטעלט מיט אַ צוויטן און מיט אַ סערוועטל אַרומגערינגלט.

— אַ שיינעם דאַנק — זאָגט די מאַמע — אם ירצה השם, אַז דיין חתן וועט זיצן ביים טיש, וועט מען מיט פֿלאַשן ווײַן אָפּשיקן — האָט געקלונגען דער ענטפֿער פֿון דער באַלעבאָסטע.

דער טיש איז געוואָרן פֿאַרשטעלט מיט פֿאַרשיידענע קוגלען, און לויט דעם קוגל האָט מען דערקענט די באַלעבאָסטע. אַ באַלעבאַטישער לאָקשן־קוגעל — פֿון אַן אַלטער באַלעבאָסטע, וואָס פֿירט זיך אויפֿן אַלטן שטייגער; אַ געלייגטער קוגעל מיט אַ סך ראָזשינקעס און געפֿילעכץ — פֿון אַ היינט־וועלטיקער „מאַדאַם", אַ האַלבער שטרודל שוין; אַ טרוקן־מעליקער קוגעל, גוט דורכגעפּרעגלט מיט שמאַלץ, מיט ווייניק ראָזשינקעס, נאָר אַ סך פֿעפֿער — פֿון אַ חסידישן טיש קומט ער אַראָפּ...

*

אין דער גאַס איז לעבעדיק, פֿריילעך, דער עולם זיצט נאָך ביי די טישן, פֿון טייל פֿענצטער הערט זיך דער יום־מנוחה — טייל באַלעבאַטים זיינען איינגעשלאָפֿן אויף די סידורים, ביים בענטשן. דער יונגער עולם, אָדער די חדר־יינגלעך, גנבֿענען זיך אַוועק פֿון טיש, לויפֿן אַרויס פֿאַרן בענטשן אויף דער גאַס אַרויס, אַרויף דעם באַרג, וואָס איז הינטער דער שטאָט, שפּאַצירן מיט מיידלעך...

און דער שבת איז אויפֿן באַרג. דאָס שטעטל שלאָפֿט זיך געשמאַק, אונטער דער מאַמעס פֿאַרטוך — די מנוחה פֿון שבת. און חדר־יינגלעך האָבן זיך אויף דעם באַרג פֿאַרקליבן. אויף דעם שפּיץ באַרג שטייען יונגען און קוקן דורך די פֿויסטן אויפֿן שטעטל. מרגלים הייסט עס. שפּירן אויס דאָס אָרט מיט שפּאַקטיוון, באַרג־אַראָפּ גליטשן זיך יידישע קינדער איינס

Leipzig Fair. She stood there in her tall Sabbath cap, covering her face with her delicate pale hands, as she said the blessing over the candles. Leabeh, freshly washed for the Sabbath, with her long silken braids falling over her blue velvet jacket, looked like an ideal daughter, who is obedient to all her father and mother's behests and behaves in a manner approved by all who are good and pious—may the blessing of peace and happiness rest upon her head! She seated herself next to her mother and together with her mother she recited the blessing.

Lord of the world, may this, my fulfillment of the duty of lighting Thy candles, be as pleasant to thee as the candlelighting of the High Priest when he fulfilled his duty in Thy holy temple! And may the eyes of my children shine with the light of Thy beloved holy Torah.... And may their fortunes shine in the heavens above.

The windows were open into the street, the croaking of frogs could be heard from the garden across the way, and far away in the black woods there was the reflection of a little light, hanging there in the deep night like a forgotten little Sabbath light, over which the frogs were saying the blessing. A dark fog hung over the water, covering everything; only one little light winked out from far away on the other side, and one might have imagined that the old river Vistula, the gray-haired grandmother of rivers, had also lighted her candles in honor of the Sabbath.

Wafted through the open window were the God-given summery scents of a thousand plants and flowers. They poured through the room in all their fragrance, caught up a word of the blessing, a bit of the Sabbath prayer, and drifted out again, carrying the blessing over the fields and over the woods, over heaven and earth, spreading the Sabbath blessing upon God's world.

The Jews were coming home from the house of prayer. The lucky ones brought along a Sabbath guest. The angels of Sabbath flew before them, carrying a Sabbath greeting of peace, and spreading peace over the town. And the Jews beheld the Christians who had come out in their weekday clothes and were sitting on the benches in front of their houses, with their wives and children, singing and making merry. The Jews had pity for them, thinking "Poor Gentiles, they have no Sabbath!"

And thus, Father in Heaven, Thy folk, Israel, were warmed under Thy hand. Everything seemed to be released and free; all was clothed in holiness, as though the Sacred Spirit herself had embraced the people of Israel, wiped the tears from Israel's countenance, caressed the people, smoothed Israel's ear curls along his cheeks as a mother caresses and comforts her child, and lovingly had said unto him, "Art thou my faithful son, Ephraim? Or art thou a playful child? As the favorite of my children, I shall always remember thee, and therefore my forgiveness shall always be ready toward thee."

And God's mercy was poured upon the world in the night. Reb Yechezkiel came home after the prayers were said in the study house and a goodly number of guests came with him.

"Good Sabbath."

"Peace unto you, *sholem aleichem*, from the hosts of angels of Sabbath, the angels on high."

And one might almost see the Sabbath angels spreading their two white wings, bringing peace over the room. Malka and the bride sat by the table, waiting for the blessing over wine and expecting from the husband and bridegroom the pleasant words that men speak to their wives on this occasion—"A good wife, who will find her?"

They sat down to the table. Reb Yechezkiel was at the head of the table, with the bridegroom next to him, and opposite them sat mother and daughter. All around was quiet; only the breeze that came through the open window kept up a continuous whispering. Every few moments, Leabeh shyly lifted her eyes and glanced across the table. He was so attractive in his satin coat with his dark face! And she saw the golden watch peeping from his silken vest, the watch that he had received from her. He was her groom. She would live with him in one house. Only they two, no one else ... and her young heart beat so lightly, so quietly.

The young man sat silently, with his eyes lowered. What could he be thinking of now? About her, about his Leabeh? She blushed. Her father had brought a bridegroom home to her.... Ah, if only nobody were there to see, if her father and mother had gone to bed, then she would go to him quietly, for after all he was her bridegroom, and surely it was permitted to go to one's bridegroom, wasn't it? But Father and the bridegroom were singing the service in unison. His voice, how it rings, how it rises, pouring out through the open window.

נאָכן אַנדערן, איינס נאָכן אַנדערן, און צעריבן די שבתדיקע קאַפּאָטקעלעך מיט די שבתדיקע שטיוול. ווייבער גייען שפּאַצירן אויפֿן וועג, פֿאַרן באַרג, און שטעלן זיך אָפּ, שרייען אויף דעם באַרג אַרויף: „נחום, די שבתדיקע קאַפּאָטע! חיים, גייסט אַראָפּ, דו גייסט?״ חברה הערן נישט און גליטשן זיך ווייטער איינס נאָכן אַנדערן באַרג אַראָפּ. באַלד שרייט אַ ייִנגל: „דער רבי גייט, דער רבי!״ און חברה מאַכן פּליטה, ווייט אַוועק...

און דאָרט ווייט, אונטערן באַרג, ציט זיך דער וועג אַוועק. אַט ווייזט זיך דאָס וואַסערל, וואָס טיילט דאָס שטעטל דורך, דאָרט איז די וואַסער־מיל, דאָס ראָד קלאַפּט אין וואַסער, און עס פּאַטשט פֿון דער ווייטן, און דאָרט, נאָך דער וואַסער־מיל, גייען בית־המדרש־בחורים ווייט אויפֿן וועג שפּאַצירן...

*

נאָכן טיש ביי ר׳ יחזקאלן. ר׳ יחזקאל, ווי דער דרך פֿון אַ באַלעבאָס אום שבת, איז אַרונטערגעקראָכן אונטער דער דעק, מלכּהלע האָט דאָס זעלבע געטאָן.

לאהלע, אָנגעטאָן אין אַ שבתדיק קליידל און אַ ווייס שירצל, איז אַריין אין סאַלאָן און, ווי אַ היינט־וועלטיקע כּלה, האָט זי זיך ביים פֿענצטער אַנידערגעזעצט, לייענען אַ מעשׂה־ביכל. „ער״ האָט זיך איבערן סאַלאָן געדרייט אַהין און צוריק, שוין אַ ביסל דרייסטער, צוגעוואוינטער. מען האָט זיך געפֿילט „אונדזער״, כאָטש מען האָט נאָך קיין רעכט וואָרט צווישן זיך ניט געהאַט גערעדט. זי האָט ווייטער געלייענט און זיין ביי־זיין האָט שוין נישט געשטערט, נישט געשעמט; מען האָט זיי דאָך פֿאַר חתן־כּלה געמאַכט. זי האָט גאָרנישט גערעדט, נאָר געפֿרייט זיך, אינעווייניק זיך עפּעס געפֿרייט אין האַרצן: עס איז א י ר ס, פֿאַר א י ר אַ חתנדל. און זי האָט אין האַרץ זיינע טריט געציילט. זיי האָבן ס׳מאָל נישט געקוקט אויף זיך, טייל מאָל האָבן זיי פֿון זיך די אויגן נישט אַראָפּגענומען. מען טאָר דען נישט? נאָר רעדן האָבן זיי נישט געהאַט וואָס צו רעדן, זיינען זיי שווייגעדיקערהייט אין שטוב געווען.

— וויל אַברהמל אפֿשר זאָדע־וואַסער טרינקען? — האָט זי אים פּלוצלינג אַ פֿרעג געטאָן, שוין דרייסטער אַ ביסל.

— אַ שיינעם דאַנק — האָט ער איר אָפּגעענטפֿערט.

האָט זי אים אַ גלאָז זאָדע־וואַסער דערלאַנגט, פֿאַר אים אַנידערגעשטעלט נעענטער צוגערוקט. האָט ער דאָס גלאָז אין דער האַנט גענומען, און האָט הויך אַ ברכה געמאַכט. האָט זי געפֿילט, ווי די ברכה קערט זיך שוין מיט איר אָן, האָט זי אין דער שטיל „אָמן״ אָפּגעענטפֿערט. איז איר עפּעס אַזוי גוט געווען, ווי זי וואָלט בשותּפֿות מיט אים די ברכה געמאַכט...

זיינען זיי ווייטער שטיל געוואָרן. ער האָט זיך ווייטער אין דער שטוב געדרייט אַהין און צוריק. ער האָט איר געוואָלט דערציילן די מעשׂה פֿון לאָוויטשער בחור, פֿון זייער בית־המדרש, האָט ער זיך דערמאָנט, אַז זי איז אַ מיידל, פֿון וואַנען ווייסט זי פֿון אַזעלכע זאַכן? האָט זי אים געוואָלט דערציילן פֿון אירע חברטעס, — איז ער אַ ייִנגל. האָבן זיי געשוויגן, נאָר געפֿילט, אַז עס איז זיי גוט אין איינעם, עפּעס זיינען זיי זיך ביידע חתן־כּלה, און ווייטער — פּטור...

און פֿון דרויסן האָט די שבת־זון דורכן אָפֿענעם פֿענצטער אַריינגעשיינט, אַרויפֿגעגאָסן ליכט אויפֿן שויבן־שענקל און באַלויכטן די זילבערנע לייכטער מיט די גלעזער. פֿון אָפֿענעם פֿענצטער, פֿון וואַנען דער פֿולער בוים בלעטער שאָקלט זיך אַריין, האָט זיך געהערט דאָס געלעכטער, דאָס אַרומלאָבעסן פֿון די יונגען, וועלכע זיצן אויף דער באַנק פֿאַר זייערע פֿענצטער. און דאָ, און דאָרט שפּאַצירן אויסגעפּוצטע מיידלעך אין דער גאַס און וואַרפֿן אַריין אויגן אין פֿענצטער און ווילן כאַפּן אַ בליק אויף לאהלעס חתן.

פּלוצלינג ווערט אַ טומל, אַ געלויפֿיק געשריי הילכט פֿון דער ווייטן; אין דער גאַס ווערט אַ געלויף, מען כאַפּט זיך פֿון די בענק אויף, און מען לויפֿט ערגעץ־וואו אין געסל אַראָפּ. פֿון די אַרויסגעבייגטע לייַלעכער, וואָס הענגען איבער די פֿענצטער, ווייזן זיך שלאָף־מיצן; אויף שוועל און טירן ווייזן זיך ווייסע ספּאָדניצעס, קעפּ אין טיכער פֿאַרהילטע, און מען קוקט... און דאָס געלויפֿעניש, שוואַרצע קעפּ, ווייסע האַלקעס, קינדער, ייִנגלעך, מיידלעך, איינער נאָכן צווייטן — קומען אָן נעענטער אין געסל אַריין. צעהיצטע ייִנגלעך, פֿון די פּנימלעך גיסן זיך אָנגעסטן שווייס, קומען אָן צו לויפֿן, שרייענדיק הויך: „געכאַפּט, געוואַלד, מען האָט זיי געכאַפּט!״ די „לוויה״ קומט אָן אין דער גאַס. אין מיטן דער קאַפּיקער מאַסע ייִדן און ווייבער פֿירט מען ר׳ יחזקאלס פּערדס־יונג, נאַטע. אוי! דאָס זעלנערישע היטל אַרונטערגעריסן, אויסגעריסענע האָר, רויטע, אויסגעריסענע אויערן, און ווער עס האָט אַ האַנט, אַ פֿוס, פּאַטשט, קלאַפּט, צופּט. און ער האָט זיך אָפּגעגעבן אַ קרבן תּמעוואַטע, ווי ער וואָלט אַליין נישט פֿאַרשטאַנען, וואָס דאָס איז. פֿון דער צווייטער זייט — יענטעלע, מלכּהלעס דינסט. דאָס טוך אַרונטערגעריסן, די האָר צעפּלאָשעט, דער קאַפּטן צעריסן. זי באַהאַלט דאָס רויטע פּנים צווישן די רויטע, גראָבע הענט. אַ ייִדענע גייט נאָך איר און קלאַפּט איר נאָכאַנאַנד מיט די פֿויסטן אין קאָפּ אַריין: „נחת האָב איך דערלעבט פֿון דיר, נחת!״ און מען פֿירט דאָס פֿאַרפֿאַלק פֿאַר יחזקאלס פֿענצטער. און די גאַנצע גאַס אין איין קול: „געכאַפּט, געוואַלד, געכאַפּט!...״ ר׳ יחזקאל כאַפּט זיך אויף אין דעם שלאָף־ראָק מיט די לאַצן און גייט אַרויס: פּאַטשן!...

— געוואַלד, אַן עבֿרה!

אונדזער חתן־כּלה האָבן זיך פֿאַר בושה באַהאַלטן, וואו דער פֿעפֿער וואַקסט...

*

דאָס געסל נאָכן מיטאָג האָט געלערנט. פֿון יעדן פֿענצטער זיינען אַנדערע קולות אָנגעקומען צו שווימען. ר׳ יחזקאל, ווי אַ ייִד אַ באַלעבאָס, האָט זיך פּשוט אַנידערגעזעצט, ווי זיין שטייגער, צוערשט די סדרה אָפּגעלייענט, דערנאָך האָבן זיך אָנגעהויבן די אייניקלעך צו שיטן. ר׳ יחזקאל האָט פֿאַרהערט די סדרה, די באָבע האָט געטיילט שבת־אויבס, אַ באַרנע מיט אַן עפּל און אַ האַנט אָגרעס, און האָט געקוואָלן פֿון נחת.

דער חתן איז געזעסן און געלערנט ביי דער צווייטער זייט טיש, הויך, הויך אויפֿן קול, אין דער לאַנגער גמרא גערעדט צו זיך, געקריגט זיך מיט זיך, און זיך אַליין איבערגעבעטן. באַלד האָט ער זיך געגעבן אַ לאָז אַוועק און ערגעץ־וואו פֿאַרבלאָנדזשעט געוואָרן, און וואָס אַ מאָל זיך טיפֿער און טיפֿער פֿאַרטיפֿט. ר׳ יחזקאל איז פֿאַרשעמט געוואָרן מיט זיין אָרעם חומש פֿאַר דער גרויסער גמרא, פֿאַר דער הייליקער גמרא... אין זיין שטוב, אונטער זיין באַלקן קריגן זיך אַרום אַזעלכע גרויסע תּנאים, אַביי און רבא, ווי שיין איז דאָס, ווי גוט איז דאָס!

"Peace and joy unto all Israel . . ."

And now she, the bride, rose and served the dishes at the table, setting a plate before her father, before her mother, and before him.

May he eat in the best of health! And her heart beat fast as she stood by his shoulder, and it seemed to him that something holy brushed past his face. . . .

Later in the meal the partner, Reb Chaim Rosenkranz, arrived with his wife and Ozarel and Motaleh, Iteh and Golde, with their children, and a host of other relatives and friends. They offered their greetings to the groom and asked whether the local cantor found favor in his eyes. This started a general discussion of cantors; someone sang a bit of a synagogue chant, and the bridegroom answered with a Chassidic melody. People in the street gathered beneath the window. The groom closed his eyes, rested his cheek on his hands, and his voice poured forth, flowing out in a song without words. Beneath the window more and more people assembled, and the daring ones put their heads in at the window. "Leabeh's groom!" the maidens repeated to each other while they pointed with their fingers. The door opened, and strangers began to come in, at first with an apologetic little laugh on their lips, saying, "It so happens . . ." but soon they walked right in, crowding the room.

Then wine was brought to the table, and the cups were filled again and again.

Soon Reb Yitzchak Yudels appeared, saying a hearty "good Sabbath." The people respectfully made room for him. Ozarel placed his hand on the Chassid's shoulder and loudly addressed him as a brother. Reb Yitzchak Yudels could not stay very long because "the rabbi will soon be saying his blessing." Presently the blessing after food was recited, and then the younger folk started off to visit the wonder rabbi, and the partners and in-laws, Reb Yechezkiel and Reb Chaim Rosenkranz, rose to go to the study house where their own rabbi went through the weekly portion, every Friday night, with the ordinary folk.

But Yitzchak Yudels pleaded with them; in honor of the groom, Reb Yechezkiel and Reb Chaim must come along tonight and visit the wonder rabbi!

At first the older men were hesitant about missing the weekly chapter, but their sons and the groom himself pleaded strongly, and Reb Yitzchak Yudels said, "You must get accustomed to the new way."

So at last the fathers gave in. Though still a little embarrassed, they allowed themselves to be led by their children to the wonder rabbi.

It was the first Friday night when they were not to be found at the rabbi's reading of the weekly portion.

In the house of prayer of the wonder rabbi, there is a mighty gathering. In God's congregation all are equal; though they be youths or elders, each has one soul, one body; all have the same love of God; all pray in one prayer house, and their prayer is one. A thousand voices rise out of a single heart; the whole congregation is fused into a single entity, a sea of black fur hats and black beards. All eyes are turned on the man in the white gown, who paces back and forth through the sea of black fur hats, making a path from one end of the prayer house to the other. This is the wonder rabbi. His hands are folded on his girdle, his eyes are turned toward the ceiling, and his spiritual high forehead is knotted into a single deep furrow. He has only a single thought, a single desire toward God.

And God is here, here in the midst of His congregation. He has mingled with His people; He has become part of the community; He is a flame in the lamp of the congregation. The Sacred Spirit and the congregation of Israel, the congregation of Israel and the Sacred Spirit—both have been wandering in exile, and here they meet, and they recall the ancient bridal time when they were first united. For is it not with them as between a bride and groom who have had a little quarrel and have separated; they have gone their various ways in strange lands, and now they meet again in a foreign stopping place.

And the rabbi gave voice to his hymn of love unto the Lord, the Song of Songs.

He did not sing, but chanted deeply and intensely, giving each word its full meaning and beauty.

Look not upon me, because I am black, because the sun hath looked upon me: my mother's children were angry with me; they

פאַר דער טיר זיינען געזעסן אויף די שטולן מלכּהלע מיט דער מחו־תנתטע, די שנור און די טאָכטער, אין זיידנס, אין סאַמעטן, אין די גאָל־דענע קייטן, און האָבן זיך אין דער גאַס צוגעקוקט צו די שפּאַציר־גייער.

און די זון ציט פּאַוואָליע מיט רואיקע, שבתדיקע טריט אַרונטער אונטערן שטעטל. יידן גייען אַהיים שלש־סעודות עסן. גייען צוזאַמען און שמועסן צווישן זיך. עס גייען די ווייבער שבתדיק אָנגעטאָן מיט קינדער־לעך, קינדערלעך און קינדערלעך אָן עין־הרע... וואָס רייסן די מאַמעס ביי די פאַרטיכער: „שבת־אויבס! שבת־אויבס!” די ווייבער מאַכן זיך נישט הערן, שפּאַצירן רואיק, און פון אָפענעם פענצטער קלינגט אַרויס דעם התנס קול און מאַכט זיך ברייט זיין וועג, און פאַרשבתט דאָס געסל; די דורכגייענדיקע שטעלן זיך אָפּ אויף אַ ווילע: דער חתן לערנט! דער חתן לערנט!

לאהלע האָט זיך אין דער שטיל מיט איר גאָלדענער קייט געשפּילט:
איר חתן לערנט, א י ר ח ת ן...

ס'איז שוין פינצטער געוואָרן. דאָ און דאָרט האָבן שוין פון די פינצ־טערע פענצטערלעך ליכטלעך אָנגעהויבן אַרויסצודרינגען און באַלויכטן דאָס פינצטערניש וואָס איז אין שטוב. פון גאַנץ ווייט קומט אין געסל אָנ־צואשווימען אַ פאַרגעסענער ניגון, געזונגען ביים רבינס טיש צו שלש־סעודות, און שווימט דורך דאָס געסל אין אַן אַנדער וועלט אַריין. אַ בענ־קעניש פון באַהאַלטענע פעלדער האָט געטוליעט דאָס געסל. געוועלבלעך האָבן זיך געעפנט, און וואר־נישט־וואו און ווען־נישט־ווען איז אַ יידענע, אין אַ טוך איינגעהילט, דורך דער גאַס דורכגעלאָפן מיט אַ שטיל געוויין: „געוואַלד, מיין מאַן איז מיר אַוועקגעפאַלן!” טייל זיינען געלאָפן אין דער אַפּטייק אַריין נאָך זאָדע־וואַסער, טייל צום רופא נאָך דער וואַרעם־פלאַש, און דאָס „ווייבערשע יידל” איז פון שטוב־צו־שטוב אַרומגעלאָפן מיטן שמעק־פלעשעלע...

אַ שרעק איז דורכן שטעטל דורכגעלאָפן, ווי דער מלאך־המוות וואָלט מיט זיין פליגל אין אויער געפאָכעט, מען האָט עס מורא געהאַט מיטן מויל איבערצוחזרן. אין האַרץ האָט עס געשניטן.

— די כ״א״ל — —

און די לבנה האָט זיך געמאַכט אַ וועג צווישן די טונקעלע וואָלקנס און איז אַרויסגעשוואומען אַזוי גוט, הערצלעך, אַזוי „גוט־וואָכעדיק”...

דאָ און דאָרט זיינען קופקעלעך יידן געשטאַנען און האָבן די לבנה מחדש געווען...

און ערגעץ ווייט האָבן די זשאַבעס אין וואַסער געקוואַקטשעט, אָבער ווער ווייסט זיי דאָרט, וואָס דאָס זיינען פאַר אַ לייט?...

קאַפּיטל ניין

ראש חודש אלול

דערווייל זיינען אָנגעקומען די אלול־טעג אין שטעטל אַריין.

געברענגט האָט זיי צו פירן דער וואָלן־ייד, וואָס ווייזט זיך יעדן יאָר אין „די טעג” אין שטעטל...

אין גאָט ווייסט, פון וואַנען ער איז אָנגעקומען און ווער ער איז. דער ערשטער ווינטער־שליח איז ער געווען... אין „די טעג”, ווען די באַלע־באָסטעס זיצן פאַר דער טיר נאָכן אָנבייסן און טיילן די קינדער צווייערס אין חדר אַריין, די זון באַזוכט נאָך דאָס געסל, אָבער זי וואָרעמט עס שוין נישט, באַווייזט ער זיך פּלוצלינג, דער „וואָלען־ייד”. ער האָט גע־מוזט אָנקומען פון ערגעץ־וואו ווייט, וואו עס מוז איצט ווינטער זיין, וואָרעם ער טראָגט טיפע קאַלאָשן, מיט קלומבען וואָל אונטערן אָרעם, וואָלענע זאָקן צו שטריקן. אַ קליינער, אַ דאַרער איז ער, און טראָגט אין די גרעסטע היצן אַ דיקן וואָלענעם שאַל אויפן האַלדז, אַ זכר פון ווינטער, אַ ייד מיט אַ סוד, וואָס דער ווינטער, דאַכט זיך, האָט אים אין שטעטל געשיקט — אָנזאָגן עפּעס. און דערזעט מען אים פּלוצלינג אין שטעטל, גיט עס אַ קלאַפּ אין האַרצן, און עס דערוועקט זיך אַ הירהור תשובה...

דער ערשטער ווינטער־פויגל.

און נאָך אים האָבן אין שטעטל אָנגעהויבן צו ווייזן זיך אַזעלכע מיני אורחים, וואָס מען האָט זיי אַ גאַנץ יאָר נישט געזען, אורחים מיט זשיוונע היט, מיט לאַצן און קאַפּאָטעס, געשניטן מיט אַ שניט פון אַ פרעמד לאַנד. אורחים מיט פעקלעך ציצית, מיט פאַרשיידענע קמיעות און קינ־דערשעביינדלעך, וואָס האָבן צו וויסן געגעבן, אַז ערגעץ ווייט־ווייט איז פאַראַן אַ וועלט, זיינען פאַראַן יידן... און דער וועג מיט די טאָפּאָלן פירט אַריין, פירט אַרויס. אונדזער שטאָט אין דער וועלט אַריין און פון דער וועלט אַרויס... אורחים אין בידלעך מיט „בלינדע יתומות”, מיט יידן אויף קלעצלעך, מיט ווייסטע עגונות; יידן אַרענטלעכע מיט שיינע בערד; נשרפים מיט כתבים אין די הענט. עס זיינען אָנגעקומען גרים אין שטעטל, יידן מיט גויישע פּנימער, אָדער גויים מיט יידישע סידורימלעך, האָבן דערציילט פון זייערע טאַטעס, אַז זיי זיינען גראַפן און גענעראַלן, און זיי האָבן ליב געקראָגן די יידישע אמונה, צוליב איר אַלץ אַוועקגעוואָרפן, און האָבן זיך גרויסערהייט געלאָזט מל־זיין. יידן האָבן עפּעס אין האַרץ פאַר זיי מורא געהאַט: יידן און דאָך נישט קיין יידן...

אין בית־המדרש־געסל איז היימלעך געווען; מוכר־ספרימניקעס מיט ביידלעך זיינען אָנגעקומען צו פאָרן, מיט פאַרשיידענע ספרים, תחינות־לעך און סידורימלעך, וואָס שמעקן פון וואַרשע, פון בערדיטשעוו און פון „רייסן” אויך. די חדר־יינגלעך האָבן פון די פערדס עקן געריסן האָר, געביינקט די פערדלעך און אויפן וועג אַרויסגעפירט צו רייסן אויף זיי. די מוכר־ספרימניקעס האָבן אין בית־המדרש געוואוינט, הינטערן קאַסטן שמות, און טיר זיך געקאָכט, ווען יידן דאַוונען. זיי האָבן אויף לאַנגע טישן די ספרים פאַרשפּרייט, יינגלעך האָבן פון די מאַמעס טאַשן געריסן אויף סידורימלעך, אויף ספרימלעך, און וועלכע יידישע מאַמע וועט דעם ביסן פון מויל נישט אָפּשפּאָרן און איר יינגל אויף אַ ספרל, אויף אַ סידורל אַ פּאָר גראָשן נישט געבן?...

זיינען אָנגעקומען אין שטעטל אַריין פאַרשיידענע קראַנקע צום רבין צו פאָרן: אַ ייד מיט אַ דיבוק, וואָס עס קרייט פון אים אַ האָן אַרויס; אַ ווייבל מיט אַ בויך־קוויטשער: פאַרשיידענע יידן מיט פאַרשיידענע

made me keeper of the vineyard; but mine own vineyards have I not kept.

Tell me, O thou whom my soul loveth, where thou feedest, where thou makest thy flock to rest at noon: for why should I be as one that turneth aside by the flocks of thy companions?

If thou know not, O thou fairest among women, go thy way forth by the footsteps of the flock, and feed thy kids beside the shepherds' tents. . . .

I am the rose of Sharon, and the lily of the valleys.

As a lily among thorns, so is my love among the daughters.

As the apple tree among the trees of the wood, so is my beloved among the sons. I sat down under his shadow with great delight, and his fruit was sweet to my taste. . . .

My beloved is like a roe, or a young hart: behold, he standeth behind our wall, he looketh forth at the windows, shewing himself through the lattice.

My beloved spake, and said unto me, Rise up, my love, my fair one, and come away.

For lo, the winter is past, the rain is over and gone;

The flowers appear on the earth; the time of the singing birds is come, and the voice of the turtle is heard in our land: . . .

Rise up, my love, my fair one, and come away.

And the rabbi's voice did not seem to speak the words, so much as to taste them, and to offer them so that all who were present might know the sweetness, the loveliness, the devotion, that the children of Israel felt for the Sacred Spirit and the Sacred Spirit felt for the children of Israel.

And the rabbi's flock understood and yearned for the blessed words as a thirsty field yearns toward the blessed clouds. As the congregation absorbed each word, it sang in their hearts and caressed them, for each word was a greeting from the Sacred Spirit to the children of Israel in exile. *Were I a bird in the fields I would fly unto thee. . . .*

All the congregation joined themselves together, and they became as one heart and one soul.

The rabbi spoke the words with a love so intense that he might have been reading from a letter of love.

I sleep but my heart waketh.

Were I a bird in the woods, I would fly to you.

And those present felt close to each other, became one soul and one heart, for the rabbi said the words with such love, as if he read a letter, a dear good letter that came from a thousand miles away.

I sleep, but my heart waketh: it is the voice of my beloved that knocketh, saying, Open to me, my sister, my love, my dove, my undefiled: for my head is filled with dew, and my locks with the drops of the night.

I have put off my coat; how shall I put it on? I have washed my feet; how shall I defile them?

My beloved put his hand by the hole of the door, and my bowels were moved for him.

I rose up to open to my beloved; and my hands dropped with myrrh, and my fingers with sweet smelling myrrh, upon the handles of the lock.

I opened to my beloved; but my beloved had withdrawn himself, and was gone: my soul failed when he spake; I sought him, but I could not find him; I called him, but he gave me no answer.

The watchmen that went about the city found me; the keepers of the walls took away my veil from me.

Suddenly the rabbi was silent. He walked back and forth across the house of prayer without saying another word. His eyes grew larger and larger as he looked heavenward, and the furrow cut deeper and deeper into his brow. His spell of love seemed to have fallen upon the Chassidim, holding them all in a single embrace.

Then the rabbi started out of his enchantment, and with great joy, as though he had received revelation, he cried out, "Peace unto you! Peace unto you! The angels of Sabbath! The angels on high!"

And to the congregation it was as though a thousand angels had fallen in among them. It was as though the angels from on high came down to them and embraced them fondly and joined them in celebrating the Sabbath, in the house of their rabbi. They rejoiced together, old friends, fellow townsmen; everyone seized hold of the girdle of his neighbor, crying, "Peace unto you! *Shabbath sholem!* The peace of Sabbath! Oh, the eternal angels bless us! The angels on high!" And they went deeper and deeper into ecstasy, each man lived within the soul of his neighbor, and they were united in the joy of Sabbath, in a single love.

"Peace unto you! The blessing of the angels on high!" And the rabbi entered among them, mingled with the flock, clasped them by their hands, and with their arms all intertwined they cried out ecstatically, "Peace! Peace unto all! Peace be unto your coming!"

חולאתן, יעדערער מיט אַן אַנדער פּעקל; און פּלוצלינג — נאָך איינער,
אַ דין־תּורה האָבן מיט אַ געשטאָרבענעם, וואָס לאָזט אים נישט ביי נאַכט
רוען, און קומט אים רופן צום בית־דין של־מעלה; דאָס גאַנצע שטעטל
קומט זיך צו לויפן הערן דעם טויטן רעדן פון הינטער דעם פאָרהאַנג.
און אויף דעם ליגט אויסגעגאָסן דאָס יידישע חנדל, דאָס יידישע היימ־
מיט באַהאַלטענע סודות, דער שטויב, וואָס ליגט איבער אַלטע, הייליקע
ספרים, און עס דאַכט זיך, אַז עס איז ערגעץ־וואו פאַראַן אַ יידישע וועלט,
אַ יידיש לעבן. אַ גרויסער יידישער בית־המדרש און דאָס גאַנצע יידישע
פאָלק לעבט אין אַ גרויסן קאַסטן שמות, באַהויכט מיט הייליקן שטויב,
און אויף דעם ליגט אויסגעגאָסן דאָס יידישע חנדל — דאָס יידישע היימ־
לעכקייט, בענקעניש...

*

אַ שיינער, העלער טאָג. די ווייבער זיצן אַרום די שוועלן פאַר זייערע
טירן און שטריקן זאָקן און מאַטלען גלאַט אַזוי אין דער וועלט אַריין.
פון ערגעץ־וואו אַ הויף שווימט אין מאַרק אַרויס דאָס קול פון קליינע
קינדערלעך, וואָס זיצן אין חדר און לערנען די הייליקע תּורה, און אַ יידענע
דערמאָנט זיך וואָס אין דער תּחינה שטייט געשריבן: „אין זכות פון די
קליינע, אומשולדיקע קינדערלעך, וואָס האָבן געטאָן די העלדזלעך אויס־
שטרעקן...״ די זון זעט מען שוין נישט אַזוי אין הימל אַז ווי אויף
דער ערד, די שטראַלן בלאַנדזשען אין מאַרק אַרום לאַנגווייליק, ווי אומ־
געבעטענע געסט, און פּלוצלינג דערהערט זיך אַ שופר־בלאָזן. דאָס קול
ציטערט אין דער לופט פון שטעטל און פאַרציטערט קליין און גרויס.

זיינען די ווייבער פאַר די שוועלן פון זייערע הייזער געזעסן. און דאָרט
איינע האָט זיך איר ווייס שלייפל, איר ראש־חודש־אלול־בלימל אויפגע־
צירט, זיינען פורן פאַר די טירן אָנגעקומען צו פאָרן. און ווייטע מומעס,
ווייטע שוועסטער־קינדער, וואָס זיינען ערגעץ אין דער פרעמד, זיינען
אָנגעקומען מיט זייערע טיכער און שירעמס אויף קבר־אָבות, אויפצוזוכן
זייערע טויטע טאַטעס, זייערע טויטע טאַטעס, אויפן אַלטן בית־הקברות.

און דאָס בית־הקברות ליגט אויסגעשפּרייט אַ גאַנץ יאָר אויפן באַרג,
באַהאַלטן אין יעדער מצבה הינטער איר בוים. אַ נשמה הינטער אַ בוים
— און אַלע קוקן זיי אין שטעטל אַרונטער. יעדער רב פון זיין דור אין
דער סביבה פון זיינע באַלעבאַטים פון זיין צייט אויף אַן אַנדערן פּונקט
פון גוטן־אָרט. קום, לאָז מען ציילן די דורות, די טאַטעס פון שטעטל!
טייל נעמען פון די געשטאָרבענע הערן זיך נאָך צווישן די לעבעדיקע.
ווער עס האָט זיין נאָמען איבערגעלאָזט אויף שטיינער און העלצער, ווער
אויף אַ געסל און ווער אויף אַ הויף: „ר׳ יוחננס״, „ר׳ משהס הויף״, און
ניי־קאָזמער בויט זיך אויף נייע הייזער און עס שטייען אויף נייע באַלע־
באַטים... שטיל איז אויפן בית־עולם. פון ערגעץ הינטער אַ מצבה, וואָס
איז פאַרוואָרפן הינטערן פּלויט, מיאַנטשעט אַ בייזע קאַץ אַרויס. פון ער־
געץ־וואו שיקט אַ משוגענער הונט זיינע שטאָל־קאַצענע אויגן אַהער. דער
שטאָט־באָק מיט זיין האָרעם ציגן באַלעקן די מצבות, און אַ שטילער,
בייזער ווינט קלאַפּט די צווייגן פון די ביימער. דאָרט און דאָ זיינען לע־
בעדיקע פאַרבאָרגן צווישן די מצבות און אַ שטיל געוויין גייט אויף פון
צווישן דעם הויכן, ווילדן גראָז, וואָס פאַרשפּרייט זיין בית־הקברות־גע־
שמאַק און מען ווייסט נישט, צי דאָס געוויין קומט פון די טויטע אָדער פון
די לעבעדיקע... דאָרט פירט חנה־אסתּר, די בית־הקברות־יידענע, די
עלטסטע פון דער שטאָט, אַ ווייבל, און ווייזט איר אָן, וואו איר פאָטערס
ביינער רוען. און דעם חזנס „קוויטשערלעך״, צווישן איין אל־מלא־רחמים
און דעם צווייטן, קלאַפּן אָפּ פון די הויכע ביימער די קליינע עפּעלעך,
דאָס וואָס קער זיך פון קהל אָן צו זיי...

*

און דעמאָלט איז אָנגעקומען דער ארץ־ישראל־ייד נאָך דעם ארץ־
ישראל־געלט, וואָס איז געווען אין די פּושקעס אויף די טירן ביי די מזוזות
אין יעדן יידישן הויז און וואָס יעדע מאַמע האָט צו ליכט־צינדן אַריינ־
געלייגט אַהין „ליכט־געלט״.

ווי אַ שאָטן איז ער אָנגעקומען. אַ הויכער, דאַרער ייד מיט אַ בלייך
יום־כיפּורדיק פּנים, און אין זיין הויכן, געקנייטשטן שטערן איז געווען
אַ טיפער סוד אויסגעגאָסן. דער סוד, פאַר וואָס מיר זיינען אַזוי לאַנג אין
גלות... דער סוד, ווען משיח וועט קומען... אַ ייד פון יענע יידן, וואָס
מיר גלייבן, אַז זיי זיינען ערגעץ־וואו דאָ, נאָר מיר ווייסן נישט וואו;
אַ ייד פון יענע יידן, וואָס דערזעענדיק זיי, דערמאָנען מיר זיך אָן עפּעס...
אַ פאַרבאָרגענע געטריישאַפט וויעט אין אונדזערע הערצער, און מיר
פילן זיך, אַז מיר געהערן צו וועמען...

אַן ארץ־ישראל־ייד אין אַ ווייסן, אַטלעסענעם כאַלאַט מיט לאַנגע
שוואַרצע פאות. ער זיצט אין בית־המדרש, אין אַ באַהאַלטן ווינקעלע.
אַרום אים האָבן זיך צוזאַמענגעקליבן אַ פאָר אַלטע יידן, ר׳ משה־דוד, דער
„שמות־ייד״, וואָס האָט אויף זיך גענומען די מצווה די שמות אויפן „גוטן־
אָרט״ מקבר צו זיין, ר׳ ישעיה וואָלף, ר׳ נאַטע, די וואָס זיצן אויף דער
עלטער אין בית־המדרש; אַלטע באַלעבאַטים פון דער חברה תּהילים,
משה רבנוס לייב־גוואַרדיע און דוד המלכס גוטע פריינט. זיי האָבן שוין
לאַנג אין דער היים תּכריכים אָנגעגרייט מיט זעקעלעך ארץ־ישראל־ערד.
און די אַלטע יידן האָרכן אויס, וואָס דער ארץ־ישראל־ייד דערציילט פון
דער אַלטער מאַמען.

יידן קוקן אויף אים. אין די קנייטשן פון זיין קאַפּאָטע האַלט זיך
ארץ־ישראל־שטויב אויף, דער שטויב וואָס וויעט איבער די הייליקע
קברים, איבער דער מאַמע רחלס קבר. און דאָס האַלט אין זיך אויף אַ
שטומען, ליבן סוד, פון ווייט...

פון זיין פּעקל האָט ער שטיקלעך קאַלך אַרויסגענומען, וואָס ער
אַליין האָט אָפּגעקרישלט פון דער כּותל המערבי: „אַליין דאָרט געווען,
מעריב מיט אַ מנין יידן געדאַוונט״. יידן נעמען די קרישקעלעך קאַלך אין
האַנט אַריין, טוליען זיך אָן די אייזערנע ברילן, און באַטראַכטן: שטיקלעך
קאַלך פון דער כּותל המערבי, פון בית־המקדש. פון בית־המקדש איז
דאָס, דאָס שטיקל קאַלך, פון דעמאָלט אָן נאָך... דעם כּהן־גדול געזען,
געזען יידן עולי־רגל זיין, קומען מיט קרבנות קיין ירושלים...

פון זיין פּעקל נעמט ער אַרויס ערד. ערד פון דער מאַמע רחלס
קבר. דאָרט געווען, אויפן וועג קיין אפרת, ווי עס שטייט אין חומש, וואו
יעקב אָבינו האָט אונדזער מאַמע רחל באַגראָבן, אויפן וועג קיין בית־לחם,
פון קבר האָט ער ערד אַראָפּגענומען.

The rabbi became still again and stood in the center of the room with his eyes turned heavenward as though they were awaiting something there, begging something from heaven. He grasped his girdle more tightly and remained standing thus a long while, utterly motionless, and then he came to himself, and he went off into a little corner between the Torah shrine and the wall. He bent his head and stood there, deep in his own thoughts, and he murmured something quietly to himself. He slowly began to sway, and a silent, wordless prayer poured from him. From time to time he moved his hands as though he would call out or sing out through them. And then he would become still, once more sunk in himself.

All around him, row upon row of dark heads remained bowed in a sweet silence; a tender awe and affection embraced them all, and they groped for each other's hands and waited with trembling expectancy.

The rabbi awoke out of his spell, and with new energy he called to them, "Let us make the blessing."

His face shone as though it had been kissed by the Sacred Spirit and consecrated. A warmth emanated from him, embracing them all, drawing them all within himself.

The congregation made way for him. In the door there appeared a procession of women, with the rabbi's wife in their midst. Upon her high shining forehead was a band set off with diamonds, pearls, and gold. A Sabbath queenliness shone from her, and spread upon them all as she said, "Good Sabbath." From beneath her Sabbath headdress, the large diamonds in her long earrings blazed like great drops of the Sabbath itself, and the shining pearls that were spread over her heart, upon her silken dress, were like frozen innocent tears adding their glow to the holiness of Sabbath. And as she came to the table, surrounded by her daughters and daughters-in-law, the pride and grace shone upon her queenly Sabbath face. Her silken gown sang after her, her diamonds and pearls dazzled the eye, and all the gathering was filled with respect.

The rabbi filled the silver beaker with wine, lifted it high, and spoke the Sabbath blessing, *"And God blessed the seventh day, and made it holy."*

The blessing hovered over the heads of the multitude and then floated out through the open window into God's secret world of mysteries, and the weekday mantle was lifted from God's world, and all the world was wrapped in a gown of Sabbath.

The street was dark. The deep-set stars flickered in the blue sky like Sabbath candles flickering in a Jewish household, while the family sits around the table drowsing over the story books. Here and there the Sabbath light still burned brightly in a window, but soon it would go out. From the open window one might still have heard the sleepy end of a Sabbath song.

While the night lay over heaven and earth, the rabbi's blessing spread over the four corners of the world, and at last, all slumbered. Far off in the street one could hear the steps of the Jewish watchman, walking through the town all night long to guard it from another fire. From the open windows of the rabbi's house the psalm rose high over the street.

Two white beards, two gray-white heads showed themselves in the dark night.

Reb Yechezkiel and Reb Chaim were coming home from the rabbi's welcome to the Sabbath.

From the window of the little house of study a smoky little light still shone, and the tired voices of the sleepy men could still be heard.

They went into the study house.

At the table, which was faintly lit by a smoky dying lamp, sat the rabbi. Around him was his little flock of ordinary folk, tired after their week's work, and together with them he repeated the weekly chapter, *"And I pleaded with God in those days. . . ."*

A heavy weariness lay upon the sleepy congregation.

The gaunt figure of the blind cobbler could be seen, among those who were sitting there. He was snoring loudly and all the others in the little congregation were embarrassed.

און יידן באַקוקן די ערד פֿון די אַלטע קברים, פֿון דער מאַמע רחלס קבר, וואָס יעקב אָבינו, אונדזער טאַטע יעקב, האָט מיט זיינע אייגענע הענט באַגראָבן...

און אַ שטימע זאָגט אין האַרץ:

· ואני, און איך האָב נישט אַזוי געטאָן, בבואי מפדן — און אין מיין טאָן קומען פֿון פדן, מתה עלי רחל — איז דיין מאַמע רחל אויף מיר געשטאָרבן, בארץ כּנען — מיינט מען אין ארץ־ישראל, בדרך — אויפֿן וועגן, בעוד כּברת ארץ — עס איז נאָך געווען אַ תחום־שבת, לבוא אפֿרתה — אַריינצוקומען קיין אפֿרה, ואקברנה שם. זאָגט רש״י: און דאָך האָב איך זי נישט אַריינגעבראַכט קיין אפֿרת, אַז איך זאָל זי באַגראָבן אין ארץ־ישראל; ביסטו דאָך בייז אויף מיר; זאָג איך דיר, אַז עס איז געווען על־פּי הדיבור: אַז נבוזראַדן וועט יידן אין גלות טרייבן, וועט די מאַמע רחל פֿון קבר אַרויסגיין, און בעטן פֿאַר זיי רחמים, אַזוי ווי עס שטייט אין פּסוק: „קול ברמה נשמע”. וועט גאָט זי טרייסטן, ווי עס שטייט אין פּסוק: ויש שכר לפעולתך: עס איז דאָ אַ באַלוינונג צו דיין מי...”

און די אַלטע, תּהילימדיקע באַלעבאַטים האָבן זיך פֿאַרבענקט... און וואו־נישט־וואו און ווען־נישט־ווען האָט אַ טרער־טראָפּן אויף דעם ברילן־שייבל געקאַפּעט...

*

עס איז געווען פֿאַר נאַכט. פֿון אַן אַנדער לאַנד האָט אַ קאַלטער ווינט געווייעט אין גאַס. דאָרט און דאָ האָט זיך אַן אַלטער באַלעבאָס געוויזן אין זיין ווינטער־פּאַלטאָ; ווינטער שוין געמאַכט, מיט אַן אַראָפּגעלאָזטן קאַפּ אין בית־המדרש געגאַנגען, מנחה דאַוונען. שניידער־ און שוסטער־געזעלן האָבן אַוועקגעוואָרפֿן די חול־המועדיקע שטעקלעך, מיט וועלכע זיי האָבן שפּאַצירט אין די סעדער, אין די גערטנער, און מיט שיינע מיידלעך ליבעס געפֿירט — און זיינען ווי אַלטע, מיט די סידורים אין די הענט אין בית המדרש געגאַנגען, אַ קאַפּיטל תּהילים זאָגן צווישן מנחה און מעריב — ראש־חודש אלול. פֿון די קליינע געוועלבלעך פֿאַלן אַרויס גרויסע פּאַסן ליכט פֿון קליינע רויכערדיקע לעמפּעלעך און פֿאַרפֿרומען דאָס געסל. דער הימל אין איין זייט ברענט אין אַ רויט־העלן גיהינומדיקן פֿייער: מען ברענט, מען בראָט דאָרט די רשעים, און זייער שטראָמענדיק בלוט פֿאַלט אַריין אין די פֿלאַקערס פֿייער און גליט און פֿלאַקערט. פֿון דער צווייטער זייט ציט זיך אַ רואיקער, פֿרומער, ערנסטער וואָלקן, אײַ־בערלייגט זיך מיט אַן ערנסטער, פֿרומער מינע, וואָס ער טוט, גלייך ווי אין אים וואָלטן פֿאַרטריקנט געוואָרן די טרערן פֿון די גוטע מלאָכים, וואָס וויינען אויף די רשעימס בייזקייט. און ער נעמט אַרום און באַשיצט דאָס שטעטל, ווי עס וואָלט געהייסן: אייך נישט! אין גאַס, צווישן די ביי־מער, איז ליידיק און לער, עס ווייזט זיך נישט קיין בחור, נישט קיין בתולה, אַלטע, פֿרומע ווייבער רייבן די הענט אַן די טירן פֿון זייערע געוועלבער, און פֿאַרגלייזן די אויגן צום הימל און ענטפֿערן־אָפּ אָמן נאָכן קדיש, וואָס הערט זיך פֿון בית־המדרש אַרויס... דאָס בית־המדרש איז אָנגעשטאָפּט מיט יידן, יונג און אַלט. אין גאַנס הויז הערט אַ וואַרעמקייט. יידן האָבן זיך געגעבן אַ נעם צוריק צום רבונו־של־עולם. אַ מגיד איז גע־שטאַנען אויף דער בימה און האָט יידן מוסר געזאָגט, און מיט זיין זינ־גענדיקן, מגידותדיקן קול האָט ער יידן אויפֿגעמישט דעם ייחוס, ווער זיי זיינען, און וואָס זיי זיינען, — אַז זיי זיינען גאָטס קינדער, גאָט וויל זיי נאָר פּרוּוון און ער וואַרט יעדע מינוט, אַז יידן זאָלן צו אים צוריק־קערן; און ער האָט זיי אַ משל געגעבן מיט אַ בן־מלך, וואָס האָט זיך פֿאַר־זינדיקט צו זיין טאַטן דעם מלך, און האָט זיי אויסגעטייטשט אַ פּסוק אין ישעיה: „כּה אָמר ה׳ — גאָט טוט זיך אַזוי זאָגן: אי זה ספֿר כּריתות אמכם — וואו איז דער גט, וואָס איך האָב אייער מוטער געגעבן?”

און יידן האָבן זיך געפֿילט ווי קינדער, פֿאַרוואָגלטע קינדער אין גלות, פֿון זייער טאַטן אין הימל. און נאָך דער דרשה האָבן זיך יידן געגעבן אַ נעם צום מעריב.

דער זעלבער וואַכעדיקער „והוא רחום”, וואָס דערמאָנט אַן דעם ווינ־טער־לאַפּ. דער זעלבער ר׳ אשר־אַהרן־קל־וחומרס הייזעריקער ניגון (ר׳ אשר האָט שוין זיין חזקה). נאָר דאָך איז עס נישט דער זעלבער מעריב. עס לעבט עפּעס צווישן דעם שוואַרצן עולם, וואָס איז באַהאַלטן אין דער האַלב־טונקלקייט פֿון בית־המדרש; אַ פֿאַרגעסן בענקשאַפֿט וויעט צווישן עולם. דאָס בענקשאַפֿט פֿון פֿאַרטריבענע פּרינצן צו זייער פֿאָטער דעם מלך... אַ גלאַנץ איז געפֿאַלן, אַ טונקל־טרויעריקער גלאַנץ, אַ באַ־האַלטענער גייסט, וואָס האָט יידן אַ בשותּפֿותדיקע נשמה געגעבן. און דער פּראָסטער, וואָכעדיקער „והוא רחום” איז אַן אַנדערער געווען, אַנדערע ווערטער גאָר. בורא יום ולילה, גולל אור מפּני חושך וחושך מפּני אור — אַ נשמה האָט געלעבט צווישן דעם פּראָסטן עולם, די נשמה פֿון יידישן כּלל, די פּראָסטע, די וואָכעדיקע פֿון דער חברה תּהילים...

דער עולם איז געשטאַנען שמונה־עשרה. אין בית־המדרש איז האַלב־טונקל, די ליכטלעך פֿאַרן עמוד האָלטן שוין אין צאַנקען, נאָר ערגעץ דאָרט, אין באַהאַלטענע ווינקעלעך, טוקן זיך טראָפּן ליכט אין אַרומיקע ימים פֿינצטערניש. אַ שטומע שטילקייט איז אַרום איבער די קעפּ גע־האַנגען. דער איינציקער טלית צווישן דער מענגע שוואַרצע קאַפּאָטעס האָט אויסגעזען ווי אַ לעבעדיקער צווישן טויטע שאָטנס: אַן עולם פֿון שוואַרצע שאָטנס באַוועגן זיך אַהין און אַהער, ווי אַ סודותדיקער ווינט וואָלט אין די געבלאָזן און געבייגט זייערע קעפּ אַהין און צוריק ווי אַ ווינט וואָלט זאַנגען געלייגט... צווישן עולם איז קיין וואָרט, קיין הויך נישט געהערט געוואָרן. דאָ און דאָרט האָט זיך אַן „אוי, טאַטע!” אַרויס־געריסן פֿון אַן אַלטער, פֿאַרקרענקטער ברוסט. און דער שטומער עולם שאָטנס, ווי ער וואָלט מסכּים געווען אויף דעם קרעכץ, האָט זיך אַהין און אַהער אין אַ באַהאַלטענעם סוד געשאָקלט. אַ שטומע נשמה, געהילט אין אַ שוואַרץ ליילעך, האָט אין דער שטיל צווישן עולם מתפּלל געווען, און די תּפֿילה איז אַ שטומע און אַ שוואַרצע געווען...

*

The Sabbath

Sabbath morning—the sun rises in the heavens and the light of day spreads over the village. The day comes of itself; it needs no human help. The shops are closed and locked; no one is as yet awake. Not a soul is to be seen. A peasant comes driving into town with his wagon; he stops to feed his horses. From the deserted aspect of the street, he knows this is the Jewish Sabbath, then somewhere a little Jew appears in his doorway, in his newly washed underwear. He yawns openly and freely before the world. And presently a Chassid walks by, on his way back from his ritual bath, with water still dripping from his wet ear curls, falling on the newly laundered collar of his shirt, which is carefully folded over his coat collar. A tall thin Jew with a long white beard suddenly appears in the midst of the market place. He opens wide his mouth, and calls out like a trumpet, "Into the synagogue!"

And then women begin to appear in pressed white jackets; they run and beat on the windows, crying "Sarah, didn't you hear the call?" Iron latches are unfastened, shutters are opened, and white bed linen may be seen through the open windows. The sleepy ones gaze out toward the clock on the tower of the town hall. "What time is it?"

Now, one by one, the women come forth in their Sabbath finery. From one Sabbath to another, they labor lovingly over their garments, so that they may emerge in their best, to show themselves in the house of God. The fashion now is for wide silken gowns that are narrow at the top and grow wider and wider, until the women look as though they live with half a dozen children in their gowns. They love to strut in their embroidered jackets, and the most elaborate of these are left as legacies from mothers to daughters. Every coat is embroidered around the sleeves and the neck with broad designs in silk. On their heads they wear a sort of half cap made of two flowers wound together over upright wires, enveloped in a "Turkish" scarf, sometimes known as a synagogue scarf. Young wives of the modern world wear little two-pointed collars, tied with a silken shawl from Leipzig, and the two ends of the shawl are drawn into a wide bow over their hearts. This is very becoming, and heightens their feminine appeal. On their smooth marriage wigs they wear a cap of black embroidery, with a long black feather, tied with two silken ribbons around their throats. The maidens, dressed for Sabbath in their freshly pressed gowns with their white petticoats, stand in their doorways or in the windows along the entire street watching all who pass. Those who are all dressed up feel as though they are on parade, and walk slowly with a special manner, knowing that a hundred eyes are watching them and that everyone is discussing their every movement, and that all they wear is being weighed and measured by a hundred tongues.

Little boys walk before their mothers or their aunts carrying the women's prayer books wrapped in a handkerchief. And then the family men and householders come out in their long Sabbath coats and clean collars on their spotless shirts. Some already wear their prayer shawls, and some of them have their prayer shawl and their prayer books carried by their little sons who walk behind them. Chassidim appear in their long satin coats and fur hats, and white collars and silken ties, their neat attire attesting to the excellent housekeeping of their wives. Some are going to the ritual bath and some are coming from it. The street becomes ever livelier, more cheerful, filled with Sabbath atmosphere. The sun pours down from the heavens—a fresh new sun especially brilliant for the Sabbath. She pours her light upon the one side of the street, leaving the other in shadow. And on the leaves of the trees that blossom before the doorways the dew of night still glistens.

But the synagogue stood in waste and ruin, fenced around with boards, a coffin of a synagogue. All that remained standing after the fire was a sort of wailing wall, a pitiful remnant of the synagogue, and they went past it groaning and then went on to pray in the little house of study.

The prayer was already under way in the house of study; the cantor had prepared a few new songs for the faithful congregation of the town rabbi. There stood the cantor surrounded by his choir, by the boys, and by the obscure folk who wander about the streets all the year without anyone paying much attention to them, but who suddenly become important on the Sabbath day when they can make the congregation joyous or sad and when it is in their power to carry the villagers' prayers up to the heavens. At the door stood the "experts," the handkerchief maker with his little split beard and all of his companions. As usual, they were criticising the chorus, twitching their noses from time to time, or tapping with their feet, covering their eyes, or suddenly turning their heads and listening. "There . . . like that!"

עס איז שוין נאַכט געוואָרן.

פֿון די טאָפּאָלן, וואָס זיינען אויפֿן „שוואַרצן וועג״ צום בית־עולם צו, זיינען די ניגונים פֿאַרשטומט געוואָרן. אַפּנים די „הויכע דייטשן מיט די לאַנגע בייטשן״ האָבן זיך צו־פֿרי שלאָפֿן געלייגט. און פֿון דאָרטן ווייען קאַלטע ווינטן. אין געסל איז טונקל. אַלץ איז אין שוואַרצע ליילעכער געהילט. די לאָדן זיינען איבער די פֿענצטער פֿאַרמאַכט. און פֿון די לאָדן־שפּאַלטן דרינגען שטראַלן ליכט פֿון די אָנגעצונדענע לעמפּלעך אַרויס. יידן זיצן ביי דער אַרבעט שוין. עס הערט זיך אַ קלאַפּן פֿון אַ שוסטערס אַ העמערל אויפֿן שוסטער־שטיין, און דאָס קלאַפּן שלאָגט אָפּ אין געסל, ווי עפּעס באַקאַנטס, איינגעבוירענס, ווי די גריל אין אויוון... און דער־מאָנט דעם עולם אָן די לאַנגע, פֿינצטערע ווינטער־נעכט ביים ווערק־שטעלכל. אין האַרצן קלאַפּט עס מיט שרעק: ביי נאַכט.

אַרום דער שטאָט און אין דער שטאָט זיינען די הייזלעך פֿאַרטרונקען אין ימים גרין־באַוואַקסענעביימער פֿון די שטאָט־סעדער, וואָס האָבן זיך אין שטעטל אַריינגענומען און געמאַכט עס פֿאַר אַ גרויסן בלומען־טאָפּ. די בני־ישראל האָבן אין די סעדער גערוט, דאָ און דאָרט האָבן פֿון דעם טונקעלן גרינס פֿייערלעך אַרויסגעשיינט, און אַ רויך טראָגט זיך פֿון די סעדער: אַ סעדערין קאָכט אָפּ וועטשערע, און די ליכטלעך צווישן די טונקעלע גרעזער האָבן מיט אַ ליבער, פֿרומער אימה פֿאַרסודעט דאָס שטעטל, און אין דער שטיל געצויגן צו זיך. און דאָ און דאָרט זיינען צווישן די טונקעלע גרעזער אַרויסגעפֿלויגן ברענענדיקע ווערעמלעך, ווי פֿונקען פֿייער, ווי פֿאַרלוירענע נשמות...

און גאָטס וועלט איז געוועזן ווי אַ פֿאַרליבטע, צנועהדיקע כּלה, וואָס שפּאַצירט איינע אַליין ביים עק וועג, אין געסל אַראָפּ, צום שוואַרצן וועג צו.

דער טונקעלער, שטילער הימל האָט קריאת־שמע געלייענט איבערן שטעטל: המפּיל שנה על עיני — טוט וואַרפֿן אַ שלאָף אויף מיינע אויגן, ותנומה על עפּעפּי — און אַ דרימל אויף מיינע ברעמען...

קאַפּיטל צען

נאָך יום־טוב

אַריבער די ימים־טובים. דאָס שטעטל האָט זיך אָפּגעפּאַסט אַ תּענית און דערפֿאַר נאָך דעם געקראָגן אַ שמחת־תּורה. אין דער פֿרי האָט נאָך אהרון־לייב שוסטער מיטן בלינדן אויג אָנגעטאָן זיך פֿאַר אַ טערק מיטן טלית אויפֿן קאָפּ, געטאַנצט אין שטעטל מיטן ספֿר־תּורהלע און גע־קלאַפּט אין טיש פֿון בית־המדרש מיטן פֿורסט: „אונדזער משה רבנו, אונדזער...״ האָט זיך אָבער צוגערוקט די ערשטע נאַכט פֿון נאָך יום־טוב, אַ ווינטערדיקע חשון־נאַכט...

אַ שטומע, געשטאָרבענע נאַכט, — קיין הייזל, קיין ליכט. קאַלטע ווינטן בלאָזן און רייסן זיך אָן אָן אָנהויב, אָן אַ סוף. דאָ און דאָרט מאָלט זיך אויס אַ שאָטן פֿון אַ שטייענדיקן בוים, וועלכער באַוועגט זיך מיט אַ נאַקעטער צווייג און מאַכט אין דער נאַכט דעם איינדרוק פֿון אַ גלגול פֿון אַ געשטאָר־בענעם בוים. דער שאָטן פֿון זיינע פֿאַנטאַסטישע, נאַקעטע צווייגן שיידט זיך אָפּ און שרעקט אין דער פֿינצטערניש פֿון דער נאַכט. אַרום און אַרום איז שטום, טויט און שוואַרץ; ווייט אין געסל אַראָפּ, דוכט זיך, גייט פּאַ־מעלעך דער שאָטן פֿון רחל־לאה, פֿון דער געשטאָרבענער מאַמע. זי גייט פּאַמעלעך אין אירע ווייסע תּכריכים און האָרכט זיך איין הינטער דעם לאָדן פֿון איר שטוב, צי פּייניקט נישט די שטיף־מאַמע אירע קינדער... דאָ און דאָרט שפּילט זיך דער ווינט מיט אַן אָפּגעריסענעם בלעך, מיט אַ שילד ערגעץ פֿאַר אַ געוועלבל, און קלאַפּט אַהין און אַהער. ערגעץ דאָרט, אין אַ פֿאַרלאָזטער רינע, טריפֿן טראָפּן וואַסער, און די טראָפּן קלאַפּן, בלאָנדזשענדיק אין דער רינע... ווייט אין געסל הערט זיך אַ רעשן פֿון אַ גרויפּן־מילעכל. די גרויפּן פֿאַלן אויף דעם רייב־שטיין, און עס קלאָגט זיך, האָט פּרעטענציעס — ווייס איין גאָט, אויף וואָס און אויף וועמען...

אין דער טויטער נאַכט הערן זיך איינזאַמע טריט, אָפּקלאַפּנדיק אָן שטיינער. עס גייט שוין אַ ייד מיט אַ טלית־זעקל אין בית־המדרש אַריין תּהילים זאָגן. און אַ קאַלטער „גוט־מאָרגן״ קלאָגט אין געסל. פֿון אַ הויכן פֿענצטער דרינגט אַ ליכטל אַרויס, ווי עס וואָלט אין דער לופֿטן געהאָנגען.

און אַ שטיל קלאַפּן פֿון אַ ניי־מאַשין צערייסט די געשטאָרבענע נאַכט: אַ שניידער איז אויפֿגעשטאַנען צו דער אַרבעט. פֿון אַ הינטער־געסל הערט זיך אַ וואָגן שפּאַנען, און ווער לויפֿט דאָס ווייט אין דער פֿינצטערער נאַכט אין געסל?...

די נאַכט ליגט נאָך טויט איבערן שטעטל, און דאָך הערט זיך שוין דאָס לעבן פֿון שטעטל, פֿון אונטער דער נאַכט וועקט עס זיך...

גרויער ווערט די נאַכט, און דער טאָג הייבט אָן אַרויסצוקוקן ווי דורך באַהויכטע ברילן. עס שניידן זיך אַרויס פֿון גרויען שטח שאָטנס פֿון הויכע, הילצערנע געביידעס, און ווי ניי־באַשאַפֿן נעמען זיי ערשט אָן אויף זיך פֿלייש און ביינער... פֿון די פֿענצטער ווייזן זיך מאָרגן־ליכטלעך. אַ קאַל־טער ווינט בייגט די ביימער אין געסל, און עס דוכט זיך, אַז די הילצערנע געביידעס לאָזן זיך אויך בייגן נאָכן ווינט... אין מיטן מאַרק שטייען פּויערישע פֿורן געשפּאַנט. יידן לויפֿן מיט פּעקלעך, קאַסטנס, מיט דרענגער און ברעטער. מען פֿאָרט אויפֿן מאַרק אינם צווייטן שטעטל אַריין.

פֿון געסל קומט אָנצופֿאָרן ר׳ משה פּעלצנמאַכער, ער פֿאָרט אַרויס מיט די פּעלצן־פּעלכלעך צו וואַשן זיי אין טייך. דער נאַכט־טוי הויכט נאָך אויף זיין וואָגן. דער הימל ווערט גרויער, אין אַ טלית זיך איינגע־וויקלט, און האַלט ערשט ביי „מה טובו״. די הייזלעך שטייגן און שיידן זיך אָפּ אַלץ בולטער פֿון גרויסן שטח. דאָ און דאָרט פֿאַרלעשן זיך שוין די ליכטלעך אין די פֿענצטער, און ווי זיי האַלטן פֿון זיך אַ סוד אַראָפּגע־וואָרפֿן, שטייען זיי, ווי אָנגעקומענע פֿון אַן אַנדער וועלט, מיט אונטער־טעניקייט: אָט אַזוי זיינען מיר, אַזוי ווי איר זעט אונדז!...

בחורים, באַלעבאַטישע קינדער אין וואַרעמע פּאַלטאָס מיט די תּפֿי־לין־זעקעלעך גייען אין בית־המדרש אַריין לערנען. ס׳איז שוין גרויסער טאָג, און פֿון בית־המדרש שיינען נאָך אַלץ אַרויס אָנגעצונדענע ליכט.

Reb Yechezkiel and the groom arrived a little bit late as is fitting for a groom and a Chassid. Avrimel was welcomed with a psalm; the women looked down from their balcony, marveling at the cantor's rendering of the chant.

After the prayer, Reb Yechezkiel invited the congregation to come to his house for the blessing of the wine. Malka delayed the plain folk in another room, where the fish was being warmed, while Reb Yechezkiel waited for the Chassidim to arrive. Then Ozarel appeared with Reb Yitzchak Yudels and all his followers. They began to push and to shove, without sense or reason, pushing the plain folk aside. And in the great commotion that they made, the Chassidim stretched out their arms and seized whatever was on the table. Malka was filled with pride to find Chassidim in her house, learned men! And Reb Yechezkiel had virtually turned into a Chassid himself. The Chassidim pulled him into their circle and slapped him on the back while several of them began to sing.

Everything became quite merry. Malka handed out the fish, and everyone sat down to table; then people from all over town began to bring in delicacies as a gift for the groom. "Mother sends a pudding for the groom," the maidens would say, carrying in a platter that was covered over by another plate, with a napkin wrapped around the whole.

"Thank you, thank you!" Mother Malka would say. "Thank you in God's name. And when your own groom is sitting at your table, we will repay you with flasks of wine!" Her happy voice rang out over the room.

The table was covered with puddings, for each housewife in the village was recognized by the taste of her pudding. A well-made noodle pudding certainly came from an old housewife whose kitchen was managed in the ancient traditional style; a narrow pudding filled with raisins and other dainties was certainly from a modern "lady," scarcely a pudding any more but halfway a cake. A dry pudding well browned with goose fat, containing a sprinkling of raisins but plenty of pepper—that certainly came from a Chassidic table.

The street was still lively and gay. Through a number of windows one could still see people sitting at their tables, taking their day of ease. A number of family heads were drowsing over their prayer books in the midst of the blessing. The younger element and the schoolboys were stealing away from their tables. Before the blessing was finished, they ran out into the street, and up the hill at the edge of the town where the young men and maidens went strolling.

And the Sabbath lay over the hill. The town drowsed sweetly beneath its mother's apron, and this was the enjoyment of Sabbath. Schoolboys were gathered on the hill; they stood on the top, pretending to be generals spying out the town through telescopes, which they made out of their closed fists. Children slid down the hill one after another, tearing their Sabbath coats and their Sabbath boots. Women promenaded along the lane at the bottom of the hill and halted to shout up at the hillside, "Nahum, your Sabbath coat!" "Chaim, come down from there! Are you coming?" The lads pretended not to hear and kept on sliding one after another down the hill.

But suddenly a boy called out, "Here comes the rabbi! The rabbi!" and then the whole flock of them took to their heels, vanishing in the distance. Far behind the hill, the road continued, and there was the stream that cut through the town, and beyond was the watermill. The slapping of the water against the wheel could be heard from a distance. And beyond the watermill the older lads, the students of the Torah, went strolling far along the road.

After the meal, as is customary in a good man's house on Sabbath, Reb Yechezkiel crawled under the covers for a nap, and Malka did the same.

Leabeh, wearing a Sabbath dress with a white apron, went into the salon like a modern bride and sat herself by the window, reading a modern romance. Her groom walked back and forth in the salon, a bit more at home. They now felt a little as though they belonged to each other, although they had not yet spoken an intimate word to each other. She kept on reading, no longer disturbed or abashed by his presence, for after all they had been made bride and groom. She said nothing but tasted her joy within herself, feeling her happiness in her heart. For he was hers, a little groom all her own, and she counted his steps within her heart. Now they were no longer ashamed to keep their eyes on each other for after all this was certainly not forbidden. But they had nothing to say to each other, and so they remained silently together in the same room.

"Perhaps Avrimel would like to drink a glass of soda water?" she suddenly asked him, gaining a little boldness.

"Thank you very much," he replied.

עס הערט זיך לערגען דאַוונען — וואָרעם מוז אינעווייניק זיין... איבער די דעכער, איבער די פּלויטן ליגט פאַרהויכט דער ווייסער מאָרגן־טוי, פריש, קאַלט, און שניידט פון דער ווייטן — דער ערשטער ווינטער־הויך. פון טייל קוימנס גייט אַ רויך אַרויס: אַ יידענע קאָכט שוין דאָס אָנבייסן — דעם אָסיענדיקן קרויט־באָרשטש מיט קאַרטאָפליעס, און איבערן שטעטל פאַרגרויט זיך אַ קאַלטער תחינה־טאָג...

*

טייל מאָל האָט זיך די זון פלוצלינג אין הימל אַנטפּלעקט, ווי פון דער העלער הויט אַרויסגעקראָכן, ווי דעם חוב עפּעס אָפּגעפּטרט. אַ מינוט האָט זיך אין האַרצן האָפענונג געפילט. באַלד אָבער האָט אַ ווינט אין מאַרק געבלאָזן, געכאַפּט דאָס ביסעלע שטויב מיט די פּאָר שטרויען, וואָס די דאָרפס־פורן האָבן אין מאַרק איבערגעלאָזט, מיט נאָך שמאַטעס און לאַטעס, וואָס דער גוטער יאָר ווייסט זיי, פון וואַנען זיי האָבן זיך אין מאַרק פאַרבלאָנדזשעט, און דער ווינט האָט מיט זיי אַ טענצל אין קאָן געמאַכט. דאָס שדים־טענצל האָט אין פּנים ווי מיט ריטער פון אַ בעזים געשניטן, און ווי מיט אַ בעזים האָט עס אין האַרץ יעדן שטיקל האָפענונג אויסגעקערט...

די סוכות שטייען נאָך פון נעכטן, דער ווינט נעמט אַ ביסל סכך אַראָפּ און טראָגט עס אין מאַרק, און ווי פאַרשעמט בלייבן זיי שטיין, די סוכות, בגילוי־ראש, גאַרנישט, — פיר ליידיקע ווענט, צוזאַמענגעקלאַפּט פון העלצלעך און ברעטלעך, אָן אַ דאַך, אָן אַ שטיקל סכך, צו וואָס? און צו ווען? אַ שיין פּנים האָט דאָס!

און די דריי ביימער אין דער יידישער גאַס שטייען איינגעטונקט אין זייערע אָפּגעוועלקטע בלעטער. די ביימער מיט די נאַקעטע צווייגן קוקן שטום און טויט, ברייט און ווייט אין מאַרק אַריין. טייל מאָל זיינען זיי, ווי עפּעס מסכּים אויף וואָס, שאָקלען צו מיט אַ נאַקעטער צווייג, וואָס האַלט נאָך אַ בלעטל אויף איר שפּיץ — אַ זכר פון זומער: אַזוי, אַזוי, מיינע קינדערלעך!

נעכטן איז שמחת־תּורה געווען, און אָן אַלץ האָט מען געהאַט פאַרגעסן: איין מאָל אין יאָר פריילעך זיין — איז מען פריילעך געווען. האַלב־שיכּור האָט מען זיך שלאָפן געלייגט, האָט מען זיך אויפגעכאַפּט אין דער פרי האָט עס פון די בעטן געהויבן. איבער יום־טוב האָט אַ יידישער קרעמער דאָס ביסל מעל פון זעקל אויפגעגעסן, ביי אַ יידישן באַלמעלאָכע איז דאָס העמערל מיט דער צוואַנג ערגעץ־וואו פאַרפאַלן געוואָרן...

מען איז אין מאַרק געקומען מיט די שטעקעלעך, מוכן־ומזומן אַ גראָשן געלט צו פאַרדינען. דער ווינט בלאָזט. אַ „בעל־יכול" דרייט זיך אין מאַרק אַרום, אַריינגעקראָכן און צעלייגט זיך אין זיין שאָפּן־פּעלץ, איינער נאָך אין זיין יום־טובדיקן, זיידענעם הוט (דער וואָכעדיקער איז אים ערגעץ־וואו איבער יום־טוב פאַרפאַלן געוואָרן). יידן דרייען זיך אַרום, קוקן אויס אויף אַ פור ווי אויף משיחן. איינער איז אויפן צווייטן ברוגז, פון דער ווייטן, פאַר גאָרנישט אין דער וועלט... אויף דער שוועל פון ר' לייבוש עפּשטיינס געוועלבל שטייען מעקלערס, פרירן אין די כאַלאַטלעך, עס הייסט, ווי זיי האָבן שוין גאָרנישט וואָס מער צו טאָן. דער „בעל־יכול" קויפט אַ רעטעך אין גאָס ביי די שטעלן צום מיטאָג. יידן קוקן אים נאָך און קרעכצן, טייטן אויף אים מיט די פינגער, אַלע קלערן איצט איין געדאַנק: נאָר ער אַליין וועט היינט מיטאָג עסן...

אין געסל דערהערט זיך אַ געדודער. דער סטראַזשניק שלעפּט צוויי לייכטערלעך מיט די שבת־קאָלדרעס פאַר פּאָדאַטקעס, אַ יידענע לויפט נאָך, בעט זיך, — דער סטראַזשניק הערט נישט. יידן ציטערן אין די לייכטע כאַלאַטלעך, און עס קלאַפּט אין די הערצער: אוי, אוי, דירה־געלט...

קינדער גייען נישט אין חדר אַריין. פון אַלטן חדר אַרויס און אין נייעם נאָך נישט אַריין, דרייט מען זיך דערווייל פּוסט און פּאַס אַרום, און מען וואַרפט זיך דער מאַמען אין די אויגן. די מאַמעס שילטן, כאַפּט מען אַ שטיק ברויט אין קעשענע אַריין און מען לאָזט זיך. אין קצבישן געסל זיינען אויסגעשפּרייט פעלצן־פעלכלעך צו טריקענען זיך אויף דער זון. אויף לאַנגע זעק איז פאַרשפּרייט ווינטער־אויבס, עפּל, פלוימען, כאַפּט מען הויפנס פלוימען און מען לויפט אין שטאָט־פעלד אַראָפּ, וואו די בהמות פיטערן זיך. אַ שווערער טוי הויערט אויף אַלץ. נאָר עס שאַדט נישט. מען נעמט צוזאַמען צווייגן, שטענגלעך פון טערקישן ווייץ, איבערגעבליבן סכך און מען מאַכט פייער, מען בראָט קאַרטאָפל, מען זעצט זיך אַרום און מען פלעכט לולב־פינגערלעך (אָוועקגעגנבעט פון איבערגעבליבענעם לולב). דער רויך פון פייער גייט אויף און לייגט זיך שוואַרץ איבערן שטעטל, קינדער האָבן דאָס שטעטל איינגענומען...

מלמדים דרייען זיך אין מאַרק אַרום, חנפענען די אָרעמע באַלעבאַטים. אָנגעגעסענע טאַטעס האַרכן אויס די גוטע רייד און שאָקלען צו מיטן קאָפּ... בחורים קומען־אָן צו פאָרן פון דער פרעמד מיט די קעסטלעך אויף די פּלייצעס און נייע קאַפּאָטעס (געמאַכט אויף יום־טוב), גייען אין די הייזער אַרום שאָפן זיך טעג. מאַמעס באַגלייטן זייערע בחורימלעך אויסער דער שטאָט אַרויס, נאָכשלעפּנדיק נאָך זיי די קעסטלעך, שיקן זיי אין דער פרעמד לערנען, קלערן אויף אַ תּכלית...

דאָס גאַנצע שטעטל האָט פאַר עפּעס מורא. עס ציטערט, ס'קלערט אויף אַ תּכלית...

הינטער דער שטאָט אַרויס שפּאַצירט אַ ייד אַ שניידער מיט אַ לאַנגער, געלער באָרד און פאַרלאָפענע אויגן מיט אַ הויכן, דאַרן גזעל. אַ יונג, אָנגעטאָן אין אַ נייעם „סאַק־ראָק" — זיין זומער־לוין. גייט מיט אים דער שניידער, זאָגט אים גליקן צו. דער יונג שווייגט שטיל. און דאָרט אויפן וועג לאָזט זיך שוין איינער מיט אַ פּעקל אויף די פּלייצעס ווייט אין דער וועלט אַריין, זוכנדיק ערגעץ אַ שטיקל ברויט אין דער פרעמד, און אַ מאַמע גייט נאָך אין בענטשט און וויינט...

פאָר נאַכט קומען־אָן די פורן צו פאָרן פון מאַרק, מיט פּעק, קאַסטנס, דרענגער און ברעטער. פון די געוועלבער דרינגען די לעמפּלעך אַרויס,

So she brought him a glass of soda water, setting it down close to him. Then he picked up the glass and made a loud blessing, and she felt as though the blessing now included herself, and so she answered with a half-whispered amen. Then she felt deliriously happy, as though she had joined him and they had made a blessing together.

Then they were silent again. He went on walking back and forth in the room. He had an impulse to tell her the story of the lad from Lowitsch in the study house. But then he remembered that she was only a girl. How could she understand such matters? And she had an impulse to talk to him about her circle of girls—but after all he was a man. And so they were silent, yet they felt that it was good to be together, for now they were bride and groom, and after that—but they did not dare to think any further.

From outdoors the Sabbath sun shone through the windows and poured her light on the window sill and came into the room, brightening the silver candlesticks and the glassware. Outside the open window, where the blossoming tree shimmered, one could hear the laughter and the liveliness of the youngsters who were sitting on the benches in front of their houses. Maidens strolled by in the street, glancing into the window as they passed, to catch a glimpse of Leabeh and her groom.

In the afternoon the street was filled with the sound of prayer. From every window voices rose. Reb Yechezkiel, like a good family head, sat down, as was his habit, and first read through the entire weekly portion. After that the grandchildren began to pour into the room, and Reb Yechezkiel listened to each of them reciting his portion, while their grandmother dispensed their Sabbath delicacies, a pear, an apple, a handful of berries, swelling with pride over her flock.

The groom sat at his studies on the other side of the table. He recited in a loud full voice from the endless Gemara, recited to himself, held arguments with himself, disputed over the commentaries with himself, and finally apologized to himself. Presently he allowed himself to escape into the path of ecstasy and delved deeper and deeper into the mysteries.

Reb Yechezkiel was silenced in his simple Bible reading by the imposing flights of the holy Gemara that rose about his ears. To think that in his own house, under his own roof, the words of the exalted scholars of all the ages were flying about and contending with each other! Oh, father of all the rabbis! How beautiful this was, how wonderful this was!

On chairs in front of the door sat Malka and the partner's wife, and her daughter-in-law and her daughter. In their silks and their velvets, with their golden necklaces, they watched the strollers in the street.

With slow Sabbath steps, the sun went down below the village. Jews were on their way home to eat the third meal of the day. They walked leisurely, deep in conversation, the women in their Sabbath garments, and after them—let no evil eye befall them—swarmed their children and their children and their children. The little ones tugged at their mothers' aprons, demanding "Sabbath presents! Sabbath presents!" and the women pretended not to hear, walking on in quiet dignity. From the open window the groom's voice resounded, reaching out over the street, enveloping it in the holiness of Sabbath. The passers-by halted for a moment. "Listen to the groom! Listen to the groom!"

Leabeh sat quietly playing with her golden chain, listening to her groom.

Darkness had already come. Here and there little candle flames appeared in the dark of the windows, as they began to dispel the blackness that came into the rooms. From far away a little forgotten melody came wandering into the lane, a melody that was being sung at the evening meal at the wonder rabbi's table, and it passed through the little street and flew on to another world.

A few shops opened, and here and there a woman with a kerchief hastily wrapped around her head hurried through the streets with a worried complaint, "Heavens! My husband has fainted." Some ran into the apothecary's for soda water, some ran to the doctor's for the hot-water bag, and the ladies' man dashed from house to house with his smelling salts.

A fright ran through the town, as though the angel of death had brushed it with his wing. They were afraid actually to speak of the matter, but it cut into their hearts.

The plague?

The moon made a path for itself between the dark clouds and appeared so pleasant, so friendly, that it could only be wishing a good week to all.

Here and there little groups of Jews stood and bade the moon welcome.

And far away the frogs croaked in the water . . . but who could tell what the future had in store?

די הימלען זיינען פֿאַרכמאַרעט, ליגן געדיכט נאָענט איבערן שטעטל, אַ קאַלטער רעגן קאַפּעט — אַזוי איז שוין, אַז עס איז מאַרק־טאָג מוז רעגענען — מיט איין מאָס, מיט איין כּוונה, אָדער גאָר אָן כּוונה. די רינשטאָקן ווערן ברייטער, פֿולער מיט וואַסער, נעמען אַ האַלבע גאַס צו. מען קען שוין נישט אַריבער פֿון איין זייט גאַס צו דער צווייטער. מען שטייט אויף די שוועלן און מען קוקט זיך אַריבער. דאָס וואַסער פֿון די רינשטאָקן קומט אַריין אין די געוועלבלעך, וועלכע ליגן מיט די שוועלן אין דער ערד איינגעקאַפּעט. יידן שאַרן אַרויס דעם אומגעבעטענעם גאַסט מיט לאַפּעטעס, פֿלעדער־ווישן. דורך איין טיר גייט ער אַרויס, דורך צען צוריק אַריין, און גזלט אַרויס שטיקער האָלץ און ברעטלעך פֿון די געוועלבלעך און שווימט דערמיט אין געסל. די ווייבער לויפֿן נאָך: כאַפּט, האַלט־איין, האַלט־איין!

אין געסל שפּאַצירט אין בית־המדרש אַריין גדליה יודלס, דער טויט אַליין, אַ ייד אַ סוכאָטניק פֿון טאָטן און זיידן, הויך ווי אַ ייד און שמאָל ווי אַ יינגל, אַזוי אַז מען האָט מורא, אַז דער הויכער גוף זאָל זיך נישט דורכברעכן. זיין דינער האַלדז איז מיט אַ דיקער פֿאַטשיילע פֿאַרבונדן. ער כאָרכלט און קוקט מיט די גרויסע אויפֿגעריסענע אויגן. דאָס שטעטל ווייסט, אַז ער וועט שטאַרבן דעם חודש, דער ערגסטער חודש פֿאַר סוכאָטניקעס, און זיי קוקן אויף זייער גלייכן, וואָס איז נאָך הינטס מיט זיי, און מאָרגן וועט ער שוין געהערן צו דעם סוד, וואָס איז אַזוי באַהאַלטן פֿון אונדז און וואָס מיר האָבן אַזוי מורא דערפֿאַר. אין געסל ווערט שטיל, אַז גדליה יודלס גייט דורך, מען הייבט אָן אין די הערצער תּשובה צו טאָן, ווי דער מלאך־המוות מיט זיינע ברייטע, שוואַרצע פֿליגל וואָלט דורכן געסל דורכגעפֿלויגן. יינגלעך שטייען און סודן זיך אין אויער, און ווייזן מיטן פֿינגער אויף אים... און דאָס געסל האָט דרך־ארץ פֿאַרן טויט...

*

ביי נאַכט זיינען די באַלעבאָסטעס געזעסן מיט די שכנות אַרום דעם אויוון, אין וועלכן עס האָבן זיך געבראָטן עפּעלעך פֿאַר די יינגלעך, וואָס לערנען אין חדר ביי נאַכט. דער ווינטער־לאָמפּ האָט זיך אויפֿן טיש געברענט, און ווייבער זיינען געזעסן אַרום, די ווינטער־וועש פֿאַרריכט און מעשיות דערציילט. די יונגע קינדער, וועלכע לערנען אין די דרדקי־חדרים, האָבן די באַהעלפֿערס שוין פֿון חדר געבראַכט, און ביז די עלטערע וועלן פֿון גמרא־חדר קומען און אָנהייבן דאָס גרויסע שפּיל, זיצן זיי דערוויל ביים קליינעם קינדערשן טישעלע און שפּילן „הענגלעך“. אין שטוב איז דערוויל נאָך שטיל. דורך די פֿינצטערע פענצטער קוקט אַריין די פֿינצטערע נאַכט. אין דרויסן איז נאַס — און דאָ זיינען מיר אין דער היים, „ביי דער מאַמען“.

פֿון לאָוויטשער מאַרק איז אויך צוריקגעקומען מיט אירע פּעק און קאַסטנס מלכּהלע, ר׳ יחיאל גאַמבינערס ווייב. ווי אַן אַלטע באַלעבאָסטע איז זי געפֿאָרן אויפֿן מאַרק איינקויפֿן דעם אויסשטייער פֿאַר לאהלען, דער יינגסטער טאָכטער. אַז זי איז געקומען מיט די פּעק און די קאַסטנס, איז זיך צוזאַמענגעקומען דאָס גאַנצע הויז־געזינט, די גאַנצע משפּחה, און אַלע נאָענטע און ווייטע באַקאַנטע, איטל און הינדעלע, און רחל־לאה מיט די מומעס, באַקוקן די זאַכן, זאָגן מבינות, וויפֿל עס קאָסט, און ווינטשעווען דער כּלה. מלכּהלע האָט אויסגעפּאַקט דעם ציץ מיטן קאָרט, די טיכער און די געצויגענע ליילעכער, און פֿון יעדן שטיקל באַזונדער זיין היסטאָריע דערציילט, די טרעפֿענישן און די געשעענישן, ווי אַזוי און ווי אַרום עס איז געוואָרן געקויפֿט און די „שיעורן“, וואָס האָבן זיך געטראָפֿן ווי די האָר אויפֿן קאָפּ. די ווייבער האָבן יעדער זאַך באַזונדער געטאַפּט, געוואויגן און געמאָסטן און געגאַנגען טרעפֿן, וויפֿיל עס קאָסט און קיין מאָל נישט געקענט טרעפֿן: אָדער אַ ביסל צו פֿיל, אָדער אַ ביסל צו ווייניק. אַליין צו פֿאַרשטיין, האָבן די ווייבער, ווי דער שטייגער איז, פּונקט קאַפּויער געטראָפֿן, איינע ווי די צווייטע. אַז איינע האָט געזאָגט בוידעס, האָט די צווייטע געמוזט פּונקט טרעפֿן קעלער. איז דאָרט אַרויסגעקומען אַ ביסל מינעס, מיט מויל־פֿאַרקרימעניש, נו, נו... איז געקומען צו גיין דער קאַלישער ווייבערשער שניידער, אַ שוואַרצער יונגערמאַן נאָך דער התונה, וואָס דאָס וואַיל־יונגקייט ליגט אים נאָך אויפֿן פּנים אויסגעגאָסן. דער מיטן אַכט־קאַנטיקן היטעלע, וואָס לייענט מעשה־ביכלעך, וואָס אַלע שבת טאַנצן ביי אים יונגען מיט מיידן, און וואָס ער האָט אַ געוואוינהייט די ווייבער צו קיצלען הינטער די אָרעמס, אַז ער נעמט זיי די מאָס. און וואָס טאַקע איבער דעם האָט ער שוין נישט איין מאָל געקראָגן אויסגעפּאַטשט פֿון אָרענטלעכע באַלעבאָטים. ער איז געקומען מיטן בוך, וואָס ער רופֿט עס „זשורנאַל“ — אַזאַ מין בוך מיט ווייבערשע מענטעלעך — און האָט געוויזן, ווי מען טראָגט אין פּאַריז קליידער מיט שמאָלע אָרבל און אַרום האַלדז אַזעלכע פֿרענדזלעך, איינס אויפֿן צווייטן פֿאַרוואָרפֿן, און האָט דערציילט, ווי מען טראָגט אין פּאַריז אַזעלכע מיני מאַנספּערשוינענדיקע קאַפּאָטעס מיט באַשליקן פֿון הינטן. ער ווייסט, זאָגט ער, ווי צו אַרבעטן, ווי מען טראָגט אין דער וועלט, נאָר דאָ איז נישטאָ פֿאַר וועמען. טאַקע דערפֿאַר וועט ער באַלד נאָך פּסח פֿאָרן קיין לאָנדאָן, אויפֿן ים, ער האָט שוין אין דער היים אַ שיפֿס־קאַרטע ליגן. און דאָס אַלץ האָט ער „געשפּראָכן“ אין אַזאַ מין ניי־מאָדנער שפּראַך, מיט דייטשע ווערטער, פֿון די ביכער אַרויס. אַזאַ שניידער־יינג איז דאָס, קיין ייד וועט שוין פֿון אים נישט זיין...

אין קיך שטייען אויסגעשטעלט אַלע קינדער, יינגלעך און מיידלעך (ערשט צוריקגעקומענע פֿון חדר, די ליכטלעך ברענען זיך נאָך אין די לאַמטערנדלעך). אין מיטן צווישן זיי שטייט רחל־לאה די בעקערין און טיילט פֿון אַ גרויסער שירץ אַרויס קליינע האָניק־לעקעכלעך, לאַנגע פלעצלעך, געמאַכט די פֿייגעלעך, וואָס זי האָט פֿאַר זיי געבאַקן, וואָרעם אַזוי איז שוין דער מנהג פֿון לאַנג, צו טיילן די קינדער לעקעכלעך, אין דער נאַכט, ווען מען גיט אָוועק דעם אויסשטייער צו נייען.

The Holy Month

Now the early days of autumn came to town, and with them they brought the wool dealer who appeared every year just before the high holidays.

No one really knew whence he came or who he was, but he was the first visitor of winter. In the days of early autumn, before the high holidays, when the householders sat before their doors after breakfast, giving the children their coppers as they went off to school; in those days when the sun still reached into the streets but no longer warmed them, then the wool man suddenly appeared. He must have come from somewhere far away where winter had already arrived, for he wore high snow boots; he carried a great bundle of wool under his arm, for knitting woolen stockings. He was a thin little man, and he wore a wool scarf around his throat even on the hottest days, as a sort of reminder of winter. He was a mysterious little Jew who seemed to be sent into town as a harbinger of winter, and when he was seen in the town, everyone felt a shock and a feeling of apprehension.

The first bird of winter.

After him all sorts of newcomers appeared in the village, people who were not seen the entire year round, people with odd hats and strange coats cut in a foreign fashion, peddlers with packs of ritual vests, with strange charms and amulets and toys and horn rings for the children. From their presence one felt that far, far away somewhere there was a world, and in that world lived Jews, and that the poplar-lined road led to and from that world, away from and into our town. . . .

Strangers arrived in their little covered wagons, bringing blind orphans, or Jews with wooden legs, or lonely women. There were respectable-looking Jews with flowing beards, and there were families who came with written documents in their hands, stating that their homes had burned down.

Other visitors came, Jews who had the faces of Gentiles and even Gentiles with Jewish prayer books in their hands, relating how their fathers had been important landowners and generals and how they had been overcome by love for the Jewish faith and had given up everything in order to undergo circumcision at their ripe age. Somehow in their hearts the Jews cherished a fear of these newcomers, who were at once Jews and yet not Jews at all.

In the little street of the synagogue there was a pleasant feeling of excitement as the booksellers arrived in their covered carts with all sorts of literature—little prayer books and psalm books that carried the scent of Warsaw, of Berditchev, and also the scent of travel. The schoolboys pulled hairs out of the horses' tails, plagued them, and then led them out in the street where they could mount them. The booksellers lived in the little prayer house, setting up house behind the high cage where torn and discarded volumes of scripture were kept. There they brewed themselves tea while the Jews were at prayer; they spread out their volumes on long tables, and the lads of the town pestered their mothers for money for new little prayer books, for new study books—and what Jewish mother would not take the bread out of her mouth to save a few pennies for her boy to buy a little prayer book or a study book?

And then all sorts of sick people came riding into the town to visit the wonder rabbi. There was a Jew with an evil spirit in him that kept crying out like a rooster, there was a woman with an evil spirit that shrieked out of her belly, there were all sorts of Jews with all sorts of ailments, and each one had another pack of troubles. And suddenly there arrived a man who sought a trial before the court of the Torah against a dead man who gave him no peace but came every night demanding that he accompany him to the court on high. The whole town gathered at the wonder rabbi's to hear the dead man speak from behind a curtain.

And upon all this there lay a kind of Jewish charm, a spirit of familiarity with the other world of mystery, a veil, like the coat of dust that lies upon ancient holy books. One might have imagined that such a Jewish other world actually existed somewhere—a Jewish world consisting of one immense house of prayer, where the whole Jewish community lived as though in a case of discarded leaves out of the scriptures, enveloped in holy dust, and that upon all this there lay the spirit of Jewish family love and of longing.

It was a fine clear day. The women sat by their doorsteps knitting stockings and scarves. From a yard somewhere the voices of little children came out into the market place as they sat in school repeating the words of the holy Torah. And a woman repeated a phrase out of the women's prayer, *"In the name of the little innocent children who reached out their little necks toward God."*

דריי חופּות

מזל־טוב, מזל־טוב! היינט איז לאהלעס חתונה.

אַ שטילע, קלאָרע טבת־נאַכט.

נאָך אַ פּאָר טעג, ווי דער שניי האָט אָן אויפהער געשאָטן אויפן קליינעם שטעטל און באַשאָטן עס פון קאָפּ ביז צו די פיס, איז אין אַ שיינעם פאַר נאַכט די לבנה אָנגעקומען. זי האָט זיך געמאַכט אַ וועג דורך די וואָלקנס און האָט דאָס שטעטל ליכטיק געמאַכט אַזוי, אַז די קינדער, וואָס זיינען אַהיימגעגאַנגען פון חדר מיט די ברענענדיקע לאַמטערנדלעך, האָבן זיך מיט זיי מער באַנוצט פאַר אַן אילומינאַציע, ווי אויף צו באַלייכטן דעם וועג. נאָך דער לבנה זיינען אַרויסגעשוואומען די שטערן, יעדערער איינציקווייז, פון די באַהאַלטענע ערטער, וואו זיי ליגן אין זייער רו, און האָבן זיך אַ לאָז געטאָן צווישן די גרויסע ריסן פון איין וואָלקן און צווייטן אין די עקן וועלט אַריין. די שטערן האָבן געשימערט און באַלויכטן די בערג שניי, וועלכע האָבן געהויערט איבערן שטעטל און אין שטעטל, ווי סטאַדעס ווייסע שעפּסן, איינס ביים צווייטן...

אין שטעטל איז הימלעך. די געוועלבלעך זיינען אָפן, די לעמפּלעך שיינען אַרויס, יינגלעך כאַפּן זיך אַרויף אויף די שליטנס, וואָס קלימפּערן אין גאַס. אין שטעטל איז אַ שמחה: דריי חופּות! דער גביר פון שטעטל, ר׳ יחזקאל, מאַכט התונה זיין יינגסטע טאָכטער, לאהלע. ר׳ יחזקאלס פערד־יונג נאָטע פירט אונטער דער חופּה יחזקאלס קעכין יענטען, און דער בלינדער עקיבא גיט איין אַ ספר־תורהלע. ביי ר׳ יחזקאלן וועט דער רבי אַליין מסדר־קידושין זיין. אַזוי פיל חסידים, נגידים זיינען אָנגעקומען אויף דער חתונה, מיט אַ מוזיק פון סאַמע פידלען, און ר׳ נח בדחן איז אויך דאָ — עס וועט זיין אַ לעבן!... אויך נאָטעס חופּה וועט זיין ניט אַבי ווי, נאָטע וועט צודעקן יענטען דעם קאָפּ פאַר כל־ישראל. ניט אומזיסט איז שוין אַזאַ מנהג ביי די אַלטע באַלעבאָטים חתונה צו מאַכן אַ דינסט אין איין טאָג, ווען מען גיט די יינגסטע טאָכטער אויס. און היינט דער יום־טוב פון אַריינגעבן דאָס ערשטע מאָל אַ ספר־תורה

דאָס גאַנצע שטעטל איז פול מיט מחותנים און מחותנתטעס, מען ראַמפּלט אַרום אויף שליטנס, וועלכע קלינגען מיט די גלעקלעך אין אַלע גאַסן. יונגען כאַפּן זיך פון הינטן אַרויף, און עס איז אַ ליאַרעם און אַ געטומל. עס באַווייזן זיך חסידים אין זיידענע היט, סאַמעטענע היט, אין שטריימלעך און ספּאָדקעס, געקנייטשט אין דרייען, טיילן זיך כּיבודים אין דער גאַס. עס באַווייזן זיך יידן אין אויסגעשמירטע שטיוול מיט איל, אין שבתדיקע, טוכענע קאַפּאָטעס מיטן שניט פון הינטן; מחותנתטעס מיט הויכע הייבן, מיט שלייפעלעך און זיידענע ברייטע קליידער. ברוגזדיקע מומעס שטייען פאַר די טירן, אָנגעטאָן מיט די קייטעלעך, מיט די בראַש־קעלעך און וואַרטן אויף דעם שליטן, וואָס מען האָט אַרויסגעשיקט נאָך די חתונה־געסט — אַ ניי־מאָדישער אויפטו — כאָטש זיי האָבן נאָר איניקע טריט אַריבערצוגיין. מיידלעך, באַלעבאַטישע קינדער, וואָס אַ פּאָר טאָג פאַר דער חתונה זיינען זיי נאָך אַרומגעגאַנגען מיט קליינע צעפּ־לעך, וועלכע זיי האָבן זיך געפלאָכטן, כּדי די האָר זאָלן זיין „געקאַרבט״, זיינען אויסגעצירט אין ווייסע קליידלעך מיט בלויע סטענגעס און מיט ווייסע שיכלעך. אין די הענט האַלטן זיי סאַמעטענע בייטעלעך אויף טאַנץ־געלט. עס גייען צום חתן בחורים אין אַטלעסענע קאַפּאָטעס, אין סאַמעטענע היט, טייל אין משפּחה־שטריימלעך, וואָס איז אַ צייכן, אַז דער בחור האָלט ביי אַ שידוך טאָן. עס באַווייזן זיך יינגלעך אין קאַפּעלעך און מיידלעך מיט אויסגעצוואָגענע קעפּלעך, וואָס גייען מיט די מאַמעס אויף דער חתונה. די מוזיק הערט זיך שוין אין געסל. מען טאַנצט, דאָס גאַנצע שטעטל קומט אָן אויף איין פּלאַץ און מען טאַנצט אין שניי. יונגען קנעטן קוילן שניי, און גרייטן זיך אָן, ווען מען וועט חתן־כּלה צו דער חופּה פאַרן שול־הויף פירן... און די לבנה שטיפט אויך אַרום, באַגיסט מיט ליכט דעם שניי, וואָס ליגט ווי אַ וואַרעמער דעק איבערן שטעטל. ליכטיק, הייכלעך, ווי ביי טאָג. די שטערן ווינקן אַראָפּ, דער שניי פינקלט אַרויף, בריליאַנטן פליען אין אַוויר אַרום, און די הייזלעך שטייען אין די ווייסע קאַפּקעלעך אויפן קאָפּ, און שליטנס ראַמפּלען, גלעקלעך קלינגען, רוישן, און יונגען כאַפּן זיך אויף פון הינטן אויפן ברעטל.

אין גאַס האָבן זיך געהערט פידלען שפּילן חסידישע, לאַנגע, אויס־געצויגענע ניגונים. ר׳ שלמה לינטשעצערס פידעלע זינגט אין דער גאַס, און עס האָט זיך אָוועקגעלאָזט אויף אַ שטייגער. די שטערן אין הימל, די ווייסע וועלט אַרום און אַרום שווייגט און האָרכט זיך איין. חסידים זינגען זיסע ניגונים. פון די פענצטער ווייזן זיך ליכט און לאָמפּן. אויפן געסל ווערט העל, ליכטיק, ווייבער שטעלן זיך פאַר די טירן מיט אָנגעצונדענע קין־העלצלעך. די פייערן צעפלאַקערן זיך. מען פירט דעם חתן מיט דער כּלה צו דער חופּה פאַרן שול־הויף. עס הייבן אָן גיין חסידים אין שוואַר־צע שטריימלעך — אַ ים שוואַרצע סאַמעטענע היט, אַטלעסענע קאַפּאָטעס. עס שיטן זיך ווייבער אין בלאַנקענדיקע שטערנטיכער און מיט בריליאַנטן, וואָס זיינען איינגעזעצט ווי שטערן, ברייטע, זיידענע קליידער רוישן. כּפול־שמונהדיקע הבדלות פלאַקערן אין די הענט. שוואַרצער סאַמעט טוקט זיך אין זיידענע, העלע קליידער, ווי שוואַרצע שטראָמען וואַסער אין ווייסן שניי. דער רבי איז אין אַ ווייסן כאַלאַט אין מיטן, און די שוואַרצע סבי־בה איז אַרום אים. די לאַוויטשער רביצין אין דעם ברייטן שטערנבאַנד טאַנצט פאַר התן־כּלה, שיט ראָזשינקעס און מאַנדלען, קליינע חדר־יינגלעך, מיידלעך כאַפּן די ראָזשינקעס, וואָס פאַלן איינע נאָך דער אַנדערער. די שמשים מיט רצועות טרייבן פונאַנדער די קינדער, מאַכן אַ וועג. עס ווייזן זיך חתן־כּלה. זיי גייען בייזאַמען, פאַרדעקנדיק זיך די אויגן מיט די נאָז־טיכלעך. די מחותנים גייען פון בידע זייטן. ר׳ יחזקאל אַליין איז אין אַ שטריימל, אין שיך און זאָקן גלייך מיטן מחותן. די מחותנתטעס פירן די כּלה אונטן אַרום. דאָס אַלץ וואַרפט אַן אַריסטאָקראַ־טישן גלאַנץ, חסידיש און נגידיש. און די פידלען שפּילן און די חסידים זינגען מיט און די הבדלות לייכטן מיט...

There was never such a sun in heaven or on earth; her sunbeams lingered over the market place like guests reluctant to depart, and suddenly one heard the blast of a ram's horn. The sound trembled in the air, startling young and old.

So the women sat on the doorsteps of their homes, knitting and embroidering. And wagons came driving up to their doors, and distant cousins and aunts from far away came visiting, wearing their mourning clothes, for this was the season for visiting the graves of their fathers in the old cemetery.

The old cemetery was spread out on the hill, with every tombstone hidden by a tree, and under every tree a sleeping soul, and they all looked down forever into the village. The rabbi of each generation lay surrounded by the good folk of his time in a separate little corner of this holy place, and here one could count the generations of the fathers of the village. Many of the names of the dead could still be found among the living; some of the names had been graven upon the stone and wood of the village, had become the names of streets or of courtyards. Reb Johanan's, Reb Mosheh's Yard. . . . It was quiet in the cemetery. From somewhere behind a tombstone an angry cat meowed, and elsewhere a mad dog's eyes glittered. The town billy goat with his harem of she-goats clambered over the graves, pasturing among them, and a quiet little breeze swayed the branches of the trees. Here and there living persons knelt among the graves, and a steady quiet sobbing rose from the tall wild grass, as was fitting in a cemetery, and one could scarcely tell whether the sobbing came from the dead or from the living. In one corner Chane Esther, the cemetery woman and the oldest crone in town, guided a young woman to where her father's bones lay resting. And the cantor's little children climbed into the apple trees, and between one requiem for the dead and another, they knocked down the little green apples.

At this time of year the man from the land of Israel appeared to gather up the money that had been dropped into the little collection boxes fastened on the door frames of all the Jewish houses, just below the amulet of holy words, the mezuzah. In every Jewish house this money was gathered for the land of Israel; whenever a housewife blessed the Sabbath candles, she dropped a little blessing money into the box.

He arrived like a shadow, a tall lean man with a pale, ascetic face; in his high furrowed forehead a deep secret seemed to rest, the secret of God's reason for the long, long exile, the secret of the time of the coming of Messiah. . . . He was one of those Jews in whose existence everyone believed; surely they lived somewhere, but no one knew where. The sight of such a Jew recalled something familiar to our hearts, though we could not say what it was. He aroused a forgotten loyalty, deep down in us, and made us feel as though we somehow belonged together. The man from the land of Israel wore a white satin coat, and he had long black ear curls, and he sat in an obscure corner in the house of prayer. A group of old Jews had gathered around him. There was Reb Mosheh David, who had taken upon himself the holy duty of burying the torn and worn leaves of the holy books in the cemetery, and there was Reb Yoshiahu Wolf, and Reb Nota, all those who spent the days of their old age sitting in the prayer house, long-standing members of the circle of psalm readers. They were the bodyguard of our teacher Moses and the faithful friends of David the King. They had long ago prepared their burial garments and made ready the little sacks of earth that they had procured from the land of Israel. And these old men listened well to what the man of Israel had to tell of the motherland.

They were never tired of gazing upon him, for in the folds of his garment there was the dust of holy land, the dust that blew upon the graves of the holy forefathers, and over the tomb of the holy mother Rachel, and within this dust there was a secret from afar.

Out of his pack he drew bits of stone that he himself had chipped away from the Wailing Wall, for he had stood there, reciting the evening prayer with a congregation of Jews. Each of the old men took the bit of stone in his hands, setting his iron-rimmed glasses upon his nose while he studied the true stone out of the Wailing Wall from the ancient temple in Jerusalem. This was the very stone from the temple, this bit of stone was from the days of old. The high priests had perhaps leaned against it, and this stone had seen the passing of every pilgrim who came with his sacrifices to Jerusalem. Then the man from Eretz Israel drew out a little sack of earth from his pack. This was the earth from the grave of Mother Rachel, there too he had been, on the road to Ephrat, as it is written in the Scriptures, there where our father Jacob buried our mother Rachel, on the road to Bethlehem—from there he had taken this bit of earth.

And the Jews studied the earth from the ancient tomb, from the

נאָך דעם ערשטן צוג האָט זיך געוויזן דער צווייטער. נאַטע פֿירט יענטען אונטער דער חופּה. פֿון פֿאָרנט איז געלאָפֿן אַ יונג און האָט געטראָגן די שול־לאָמטערנע מיט די אויסגעשניטענע לייבן און בערן, וואָס יעדערער פֿון זיי האָט זיך געברענט אין אַן אַנדער קאָליר. עס האָט זיך געהערט יעקלס מיט די אַרומגעבונדענע באַקן־בעמבע: בים־באָם, בים־באָם! עס האָט געהילכט און געקלונגען דאָס געסל. אַ יונג האָט ערגעץ וואו דערפּאַקט דעם שטאָט־גרעגער, וואָס הענגט אויפֿן קלאָץ פֿאַר דער קאָזע, און האָט אָנגעהויבן צו גרעגערן. יידן באַלעגאָלעס האָבן אַרויסגענומען די שטורקאַצן פֿון די וועגן און חתן־כּלה באַגלייט. רחל־לאה די מומע האָט זיך מיט אַ מחותּן אַ באַלעגאָלע ביי די הענט אָנגענומען און האָבן פֿאַר התן־כּלה געטאַנצט. און די בעמבע קלאַפּט־צו, און די יונגען פֿייפֿן־צו, כאַפּן קוילן שניי, קנעטן זיי פֿעסט און לאָזן אין די קעפּ. דער חתן פֿירט די כּלה. נאַטע זעט אויס אין זיין שבת־היטל, ווי גאָר אַן אָרענטלעכער מענטש, נאָר די אויגן ווינקען לאַבוסעוואַטע פֿון הינטער דער חופּה אַרויס... די כּלה יענטע, אָנגעטאָן אין אַסתּרלס שבתדיק קליידעלע, וויינט אויפֿן קול. דער שטאָט־רב גייט צווישן די מחותּנים, באַלעגאָלעס, וואָס זיינען אין קאָרטענע כאַלאַטלעך, אין אויסגעשמירטע שטיוול און אין שוואַרצע שבתדיקע טוך־היט. דאָ און דאָרט שפּרינגט אַרויס אַ מחותּנתטע אין אַ ברייט קלייד מיט באַנדן, און מיט אַ שלייפֿעלע אויפֿן קאָפּ, פֿאַרלייגט די הענט אויף די זייטן און, אָנגעמגדיק אַ פֿאַרזאָרגטן מחותּן ביי די באַקעס, טאַנצט זי מיט אים אויף איין אָרט און זינגט:

און וואָס איך האָב געוואָלט
האָב איך אויסגעפֿירט.
זאָל איך אַזוי לעבן,
זאָלן מיינע שונאים צעפּלאַצט ווערן!

און יעקלס מיט די געשוואָלענע באַקן בעמבע באַמבלט צו: בים־באָם! בים־באָם!

נאָך דעם צווייטן צוג איז אָנגעקומען פֿון אַ הינטער־געסל דער דריטער פֿון דער „חברה־תּהילים". די טראָמייטערס האָבן .פֿאַרויס פֿאַר זיי אַ וועג אויסגעשאַלט אין שטעטל. וואָס איז? צי איז משיח אין שטעטל געקומען? אויף די פֿערד רייטן פֿאַרשטעלטע יידן. דאָרט רייט אַ טערק מיט אַ טלית אַרומגעבונדן אויפֿן קאָפּ, אַ מכשפֿה אין אַ קיטל רייט אויף אַ בעזים אין דער הויך, עס קומען אָנצולויפֿן ווילדע ברואים און פֿירן דעם שטאָט־באָק אין אַ קאַפּאָטע אָנגעטאָן. האַלאַוועשקעס אין סמאָלע געטונקען, אין פֿייער געצונדן און אין הימל געוואָרפֿן. שראָט אַן שטיינער געקלאַפּט, די קנאַקן גייען אין הימל אויף. צי ווילן זיי יריחוס מויערן איינעמען? שוואַרצע מאַסן יידן, ימים שוואַרצע סאַמעטענע היט און קאַפּאָטעס, מיט די קינדער אויף די הענט, מיט ניגונים אויף די ליפּן, טאַנצן אַרום דעם בלינדן עקיבאַ, וועלכער האַלט דאָס קליינע ספֿר־תּורהלע און האָפּצעט דערמיט בלינדערהייט: אונדזער ספֿר־תּורהלע! אונדזער ספֿר־תּורהלע! קיין וואָרים לעפּל עסן האָט דער סגי־נהור קיינמאָל נישט געהאַט, אויף אַ שטיין איז ער געשלאָפֿן, אין די הייזער געגאַנגען, אַ גראָשן צו אַ גראָשן צוגעלייגט, און אויף דער עלטער אַ ספֿר־תּורהלע זיך געלאָזט שרייבן, אַ ספֿר־תּורהלע, אַ קינד, אַ קדיש נאָך זיך. און יידן, די חברה־תּהילים, האָפּצען מיט אים און זינגען מיט אים: „אונדזער ספֿר־תּורהלע, אונדזער ספֿר־תּורהלע!" אהרן־לייב דער שוסטער האָט די קאַפּאָטע פֿון זיך אַראָפּגעוואָרפֿן, דעם פֿעלדשערס קאַפּעלוש זיך אָנגעטאָן, מיט פֿעדערן עס נאָך באַפּוצט, געכאַפּט דאָס ספֿר־תּורהלע און אַ טענצל אין קאָן דערמיט געמאַכט. דער בלינדער עקיבאַ פֿאַטשט מיט די הענט: זיין קינד, זיין יורש, זיין מצבה נאָך אים. ער קושט עס. יידן מיט די קינדער אויף די הענט טאַנצן אַרום דעם ספֿר־תּורהלע, קושן עס, האַלדזן עס: אונדזער ספֿר־תּורהלע, אונדזער ספֿר־תּורהלע! און די גלעקלעך קלינגען מיט, און די פֿייערלעך קנאַקן מיט, און די טראָמייטן שאַלן מיט, און די יידן מיט געזאַנג, מיט געוואַלדן, טאַנצן־צו, שפּרינגען־צו, און יונגען קנעטן קוילן שניי און שיסן־צו און וואַליען־צו...

אויף דעם הויף פֿון דער שול, וועלכער איז געווען אַרומגערינגלט מיט אַ נידעריקן פּלויט פֿון שוואַרצע, האַלב־פֿאַרברענטע ברעטער, זיינען די דריי חופּות אָנגעקומען. הינטער אַ ווייסן צודעק שניי, וועלכער האָט געגרייכט ביז צום פּלויט, איז די חורבה געלעגן צוגעדעקט. די באַשנייטע חורבה האָט געקוקט מיט איר ווייסער קאַפּקע אויפֿן קאָפּ אין הימל אַריין; די לבנה האָט זי מיט ליכט באַגאָסן.

ביי דער חורבה האָבן זיך די דריי חופּות אָפּגעשטעלט. די ניגונים פֿון די אַלע דריי חופּות האָבן זיך נישט אויסגעמישט, נישט געשטימט אין איינעם. יעדער ניגון פֿון יעדער כּלי איז זיך זיין באַזונדערן וועג געגאַנגען, פֿאַר זיך, און האָט באַזונדער אָפּגעקלונגען. און עס האָט זיך געדאַכט, אַז די ניגונים האַלטן צווישן זיך מלחמה, איין כּלי מיט דער צווייטער. די אידעלע, חסידישע פֿידלען, די באַלעגאָלישע בעמבע און די באַלעבאַטישע טראָמייטן האָבן זיך געקריגט, און איינע האָט די אַנדערע געוואָלט גובר זיין...

*

הינטער דער שטאָט איז די וועלט אָרום און אָרום אין ווייסן געווען באַדעקט. שטיל און רואיק איז געווען אַרום, ווי אויף אַ גרויסן בית־עולם. אין דער לופֿטן איז וויט געהאַנגען אַ נישט־באַשטימטע ווייסע כמאַרע, וואָס האָט צוזאַמענגעוועבט הימל און ערד. די לבנה האָט איינע אַליין אַרומגעשפּאַצירט אין דער ווייסער, שטומער אומענדלעכקייט. אויפֿן ווייסבאַשנייטן באַרג איז אַלץ נאָך געלעגן אויסגעשפּרייט דער בית־עולם, און צווישן זיינע מצבות, וואָס האָבן קויב פֿון הינטער דער ווייסער דעק אַרויסגעשטאַרט, האָט די לבנה אַרומגעשפּאַצירט און וואו־נישט־וואו און ווען־נישט־ווען אַ הויכע מצבה מיט ליכט באַגאָסן. הינטער דעם פּלויט פֿון בית־עולם איז דער שוואַרצער טייך גערונען, דער טייך, וואָס מען זאָגט וועגן אים אין שטעטל, אַז ער רינט פֿון משה רבנוס שטיין אַרויס, און וואָס זיין וואַסער איז אַ רפֿואה צו קראַנקע אויגן. נאָר דער טייך אַליין האָט זיך נישט געלאָזט צודעקן הינטער דעם ווייסן צודעק. דאָ און דאָרט האָבן זיך אין זיין שוואַרץ וואַסער פּטיקער שניי קעגנאיבער דער לבנה געגלאַנצט, האָט האָבן אויסגעזען ווי ווילדע ברואים, ווי זיי זיצן אויף די אייער... ווייט הינטערן בית־עולם האָט דער שוואַרצער טייך, אַ שוואַרצע רינג, אין דער ווייסער אומענדלעכקייט זיך פֿאַרבלאָנדזשעט, און מען האָט נישט געוואוסט וואו זיין סוף איז.

איינער אַליין, מיט דעם פּעקל אויף דער פּלייצע און מיטן שטעקן אין דער האַנט, איז דער וואַנדלער געגאַנגען איבערן וועג, וואָס פֿירט

grave of our mother Rachel, the grave that had been dug by our father Jacob with his own hands.

A voice seemed to speak within their hearts, *And thus have I not done. And in my coming up on the way from Padan, there your mother Rachel died upon me, and this was in the land of Canaan which is in the land of Israel and on the way to Ephrat.* Of this Rashi says in his commentary, *And therefore it was that I did not bring her into Ephrat, in order that I might bury her in the land of Israel. And since Thou art perhaps angry with me, I say unto Thee that all this was according to the word in the prophecy, for when the Jews should be driven into exile by Nebuzradan, then our mother Rachel would appear out of her tomb and plead for mercy, as it is written in the chapter. A voice of pleading shall be heard and then God would be kind unto her as it is written in another chapter: There is an answer unto thy deeds.*

And the old Jews were filled with longing, and here and there a tear dropped upon their spectacles.

Dusk had fallen upon the town and from a faraway land a wind blew upon the street; now and again an old man showed himself in his winter overcoat. Yes, he had already put on his winter clothes, and with his head bent into the wind, he went into the study house to recite the evening prayer. The young lads, the tailors' and the shoemakers' apprentices, put aside the canes they had carried when strolling in the fields and in the gardens, while they paid court to the pretty girls in the summertime, and now they went into the house of study like old men with their prayer books under their arms, and they recited a few psalms between the prayers of evening and of night, for the beginning of autumn, the month of Elul. Out of the little shops wide beams of light came from smoky lamps, giving the lane a synagogue atmosphere. On one side the sky burned with a hellish red glow; down there the evil ones were being roasted and burned and their blood streamed into the fire, flaming and flickering. Beneath the trees, the street was empty of life, not a lad was to be seen, nor a maiden. Dutiful little women rubbed their hands against the moist windowpanes of their shops as a substitute for the washing of hands, before they raised their eyes piously toward the heavens and uttered an amen to the blessing that could be heard from the house of prayer down the street. The prayer house was crowded with Jews, young and old. There was warmth in the house of God. With all their souls, the men had turned to their eternal creator. A preacher stood in the pulpit, exhorting them in his sonorous voice, reminding them of their glorious task, reminding them that they were God's children and that the Lord had only wanted to test their faith in Him, and that at every moment the Lord awaited their return. He told the parable of a prince who sinned against his father the king, underlining the parable with a passage from the Prophets: *"If thou wilt return, saith the Lord, return unto Me."*

And then the congregation felt themselves to be like little children wandering in exile, lost from their Father in Heaven. After the preacher's admonitions they devoted themselves energetically to their prayers. It was the same weekday prayer for mercy that seemed to carry with it memories of the winter lamp burning in the little room, and it was led by the same Reb Osher Aaron with his same hoarse voice, but still it was not the same; something had come to life in the dark congregation, half hidden in the dim house of prayer. A forgotten longing stirred among the people, the longing of the exiled prince for his father the king. A shimmer fell upon them, a darkling, melancholy shimmer, as of a hidden spirit that entered into them and gave them a universal soul, and the simple weekday prayer became something altogether different, became a renewed word of God. A spirit glowed among the simple folk, the spirit of the Jewish congregation, the simple weekday members of the praying circle.

The congregation stood to the prayer of the eighteen verses. The prayer house was half dim; the little candles before the holy Ark were already dying; only somewhere in an obscure corner little drops of light fell into the ocean of darkness. A heavy silence lay over the heads of the worshipers. The single prayer shawl among the multitude of black coats was like a living being among dead shadows. A multitude of black shadows swayed this way and that, as though a wind of mysteries were blowing upon them and bending their heads one way and another. There was not a word uttered in the entire congregation, not even a cough was heard, but now and again, "O Father above!" was torn from an old ailing breast, and the silent multitude of shadows swayed with its secret swaying as though speaking an amen to his groan. A mute soul, wrapped in its black cloak, prayed in the darkness together with the multitude, and the prayer too was mute and dark.

פֿאַרביי דעם בית־עולם. צווישן די הויכע, ווייס־באַשנייטע טאָפּאָלן, וועל־
כע האָבן אין ליכט פֿון דער לבנה אויסגעזען ווי ווייסע עדות. דאָ איז אַלץ
רואיק און שטיל געווען, געלעבט זיין טויט לעבן. אַלט־קאָזמער האָט פֿון
דער ווייטן פֿאַרנומען די ניגונים פֿון די פֿידלען, די צעריסענע טענער
פֿון די געזאַנגען און דעם ווייטן שאַלנדיקן עכאָ פֿון די טראָמייטן און
פֿון דער בעמבע. נאָר דאָ האָבן זיך די ניגונים נישט געקריגט, נישט
איינער געוואָלט דעם צווייטן גובר זיין. שטיל און רואיק, ווי פֿון אַ באַ־
האַלטענער וועלט, האָבן די טענער אַהער געבלאָנדזשעט, און האָבן זיך
דאָ אין איינעם אויסגעמישט, צוזאַמענגעקלונגען: יעדערער האָט געגעבן
זיין טאָן אין ניגון, די חסידישע פֿידל, דער באַלעבאַטישער טראָמייט, די באַ־
לעגאַלישע בעמבע, און עס איז איין ניגון געוואָרן פֿון איין שטעטל...

און דער וואַנדלער צוזאַמען מיט דעם ניגון האָבן זיך אין איינעם
מיט דער שוואַרצער וואַסער־רינע ערגעץ ווייט אין דער ווייסער אומ־
ענדלעכקייט פֿאַרבלאָנדזשעט...

And now it was night. The voices of the poplars that stood on the black cemetery had become muted as though the "Germans tall" had gone early to sleep. Cold winds blew from there, and the lane became dark; everything seemed to be wrapped in black; the shutters were closed over the windows, and from the cracks in the shutters little streams of lamplight escaped. The Jews were already at their labor, a cobbler's hammer could be heard tapping on his last, and the tapping resounded in the street, something familiar, like the chirping of the cricket behind the stove. It reminded people of the long dark winter evenings in the workshops lying ahead.

In and around the town the cottages were drowned in a sea of orchards. The sons of Israel stirred in the groves. Here and there a fire shone through the dark green gardens, and smoke arose. Somewhere a man's wife was cooking his supper, and the little flames among the dark green branches lent a loving pious atmosphere to the village and seemed to draw people to it. Here and there in the dark foliage little glowworms appeared like sparks of fire or like lost souls.

And God's world was like a chaste and loving bride who walked all alone at the edge of the road, down the little street, toward the black lane.

The dark silent sky seemed to utter the prayer of night over the village: *"Cover mine eyes with sleep and mine eyelids with dreams."*

After the Holiday

The high holidays had gone by. The villagers had fasted for the Day of Atonement, and afterward, as every year, they had had their joyous recompense in the Festival of the Torah. Early in the morning Aaron Leib, the one-eyed cobbler, had wound a prayer shawl round his head, Turkish fashion, and danced through the village with the scroll of the Lord pressed to his bosom, and he had banged his fist on the table of the house of prayer, singing, "O Moses our teacher, O Moses our teacher!" But now the first night after the holidays crept upon them, the first night of winter.

It is a mute dead night! Not a light shows in the village; cold winds rip and blow without beginning or end. Here and there the shadow of a tree outlines itself, its naked branches swaying like the ghost of a dead tree in the night. The fantastic shadows of its bare branches make fearful shapes in the darkness. All about is silent, dead, and dark. Far down in the little street it seems that the form of dead Aunt Leah walks slowly along. In her white winding sheet she leans against the window of her kitchen to see whether her children are being mistreated by their stepmother. Here and there the wind plays with a torn sheet of tin roofing or with a swinging shop sign, banging it one way and another. Somewhere water is dripping, and the drops rattle down a trough. Far down the street one hears the grinding of a little mill; the kernels fall on the millstone, and it groans protestingly, pretentiously, as though it had knowledge of God and was complaining—the Lord only knows against what.

Lonely steps are heard in the dead of night. They echo upon the stones, and a Jew appears on his way to the study house carrying his little prayer-shawl sack. He is on his way to say the morning prayers. And a frigid "good morning" reverberates in the street. A little light shines out of a high window as if hanging in the air, and the stuttering of a sewing machine rips through the dead night; a tailor is already beginning to work. From a back street there come the sounds of a wagon being hitched . . . and who is running there in the dark street in this dark night?

The deadly weight of the night still lies on the village and yet one already hears the life of the village struggling from beneath the burden of the night.

The night becomes grayer, and the morning begins to peer out as though through misty glasses. Out of the gray mist the forms of tall wooden houses begin to appear; they seem to be in the process of creation, slowly taking flesh and bone upon themselves. Morning lights show in the windows, a cold wind bends the trees in the street, and one might imagine that the wooden houses also bend a little in the wind. Peasants' wagons stand already hitched in the market place. Jews begin to busy themselves with parcels and crates, with boards and rods. They are going off to the market in a neighboring town.

Reb Mosheh the furrier comes riding down the street; he is hauling a wagonload of skins down to the river to be washed. The dew of night still clings about his wagon. The sky becomes grayer, as though it were wrapped in a prayer shawl, repeating the morning service, and had only got as far as *"How goodly are thy tents . . ."* The houses stand out more clearly against the gray background; here and there the lights in the windows are already extinguished, and the houses stand out now as though they had dropped their mystery, as though they had just come out of another world, crying, "Here we are as you see us."

They sat around the fire roasting potatoes and weaving switches out of palm leaves stolen from the Succoth remains. The smoke rose from their fire and hovered darkly over the town. It looked as though the children had captured the town.

The teachers wandered around the market place trying to flatter the poor little storekeepers, the fathers of their pupils. The parents listened to the pleasant words, nodding their heads. Talmud students came riding into town with their little boxes of belongings. Still dressed in their new holiday clothes, they took their boxes on their shoulders and went from house to house, seeking the customary pledges of "table days" in different homes so that they might receive their meals in each of them one day of the week. And the lads of this village started out to studies in other towns. Their mothers accompanied them to the edge of town, helping them to carry their little boxes, sending them off to study among strangers, hoping that all would go well with them. The whole town seemed to be afraid of something. It trembled and worried for the future.

Beyond the town there walked a tailor with a long yellow beard and with swollen eyes, talking to a tall thin apprentice. The lad was dressed in a new sackcoat, which represented his summer's earnings. The tailor walked along with him and promised him all sorts of things. The young man listened silently. And there on the road, someone was already off with pack on his back, going into strange foreign places in the wide world, seeking his bit of bread somewhere, and his mother followed him for a distance, blessing him and weeping.

Toward evening the wagons returned from market, loaded with parcels, wooden cases, and boards. The lights shone out of the little shops and the sky was darkly clouded, the clouds lay thick over the little town and a cold rain fell; for so it had always to be; it always had to rain on market day. Perhaps it was on purpose; perhaps for no reason at all. The drainage ditches filled with water, and the water flowed over half the street. One could no longer pass from one side of the street to the other. People stood in their doorways looking across at each other. The ditch water ran into the shops whose thresholds lay even with the street. The Jews cleaned out the unbidden guest with shovels and rags, but the water that was shoved out of one door came back in through another. It took up a board, a plank, and carried it off into the street. The women ran after, crying, "Stop! stop!"

The sickly Gedalia Yudels walked along the house of prayer, looking as ill as death itself. He suffered from a lung disease inherited from his father and grandfather. Though as tall as a man, he was thin as a boy, so that one constantly feared that his tall body would snap in two. A heavy scarf was wound round his scrawny neck; he coughed and looked about with large wide-open eyes. Everyone in the village knew that he would probably die this month, for this was the worst month for tuberculosis, and they looked upon their fellow being who was still with them today, and who tomorrow would be a part of the great mystery hidden from us all, which we all so greatly fear. All became quiet in the street as Gedalia Yudels passed by; people began to say the prayer of repentance in their hearts, as though the angel of death with his long black wings had flown down the street. Little boys stood whispering together, pointing. And the street was filled with the fear of death.

In the evening the housewives sat with their neighbors around the ovens where apples were baking for the older lads who were studying the Gemara late into the night; the winter lamp stood lighted on the table, and the wives sat around it, mending winter clothes and telling tales. The young children, in the early grades, had been brought home by the teachers' helpers, and they sat by their little table playing their little games, waiting for their elder brothers and sisters to come home and amuse them. Meanwhile the house was still quiet; the dark night looked in through the dark windows; outside all was night, and here they clustered at home around their mothers.

Reb Yechezkiel's wife Malka had also returned from the market in Lowitsch; she was laden with packages and boxes. Like a good experienced housewife she had ridden to market to buy a trousseau for Leabeh, her youngest daughter. When she arrived with the boxes and packages the household gathered, the entire family and all their close and distant acquaintances, Iteh and Golde and Rachel Leah, and all the aunts, to examine the purchases, offer their opinions, and wish luck to the bride. Malka unpacked calico and cotton, the sheets and the linen, the tablecloths and all that went with them, and she related the history of each separate piece, how she had found it and how she had bargained for it, exactly where and how she had made the purchase, and told of the miracles that had taken place, which were as numerous as the hairs on her head. The women felt each separate item, weighed and measured it, and tried to guess how much it cost. And they never once hit it right. They were always a little too high or a little too low. As is natural and customary with women, their opinions were completely opposite one from the other; if one were to say "cellar," the other would have to say "garret," and so there began to be angry words and tightened lips. Then the women's tailor from Kalish appeared, a dark young man who had just been married and whose face still wore a youthful cheerfulness. He sported an eight-cornered hat, and was known as a reader of storybooks. Every Sabbath eve his house was filled with young people, and there was dancing. He was well known for his habit of tickling the women under their arms when he took their measurements, and indeed more than once he had received a slap from an outraged husband for this habit. He had brought along a large volume that he called his "journal." It was a book of women's fashions, and he showed them how the women of Paris were wearing dresses with narrow sleeves and layer over layer of frills around the throat. He informed them that in Paris women were wearing mannish coats with hoods hanging down the back. He was an expert in his work, he told them, and he knew all the latest fashions in the great world, but here there was no one for whom he could properly exercise his craft. Therefore he intended to leave for London right after Passover. He would cross the sea; in fact he already had his passage; he had his tickets at home. He told them all this in a fashionable new dialect filled with German words, right out of the storybooks. There was a modern tailor for you! A fellow like that—how could anyone ever make a good pious Jew out of him!

The children were gathered in the kitchen, boys and girls. The boys had just returned from the house of study, and the lights still burned in their little street lanterns. Among the children stood Rachel Leah, sharing out little honey cakes from her large apron. The cakes, shaped like little birds, she had baked especially for the children, for this was the custom from long ago—to hand out honey cakes to the children on the evening when the bride's wedding dress was given out to be sewn.

Three Weddings

Mazel tov! Mazel tov! For this was Leabeh's wedding day.

A quiet clear winter night. For a few days the snow came ceaselessly down over the little town, covering it from head to foot, and then one evening the moon came up. She found her way through the clouds and made the village so bright that the children on their way home from the house of study used their little lanterns more for amusement than to light their way. After the moon, the stars appeared, each from its secret resting place, and they swam from one cloud to another on their great journey, until they reached all the corners of the earth. The stars shimmered down upon the banks of snow that lay around and within the town like great flocks of white sheep huddled close to one another.

All was cheerful and homelike in the town; the shops were open; lamps shone from the windows; and youngsters jumped on the sleighs that glided through the streets. For there was great festivity in the town. Three weddings. The richest man in town, Reb Yechezkiel, was marrying off his youngest daughter Leabeh. Reb Yechezkiel's driver Nutta was leading Yente the cook under the wedding canopy, and the blind Akiba was presenting a scroll of the Torah to the synagogue.

The wonder rabbi himself would perform the ceremony at Reb Yechezkiel's. A whole army of Chassidim and of other important folk had arrived for the wedding; there was even a string orchestra, and Reb Noah, the clownish master of ceremonies, was also on hand. Oh, what a wedding this would be! Even Nutta's wedding would be quite a ceremony, for Nutta was going to stand before all Israel to put the veil upon his bride. Not for nothing was there a custom among the old families to marry off a servant on the same day as the youngest daughter of the house. And on the very same day there would be the festival for the presentation of a scroll of the law, the first ever given to the circle of early-morning psalm readers!

The entire village was filled with relatives of the bridal couple. They rushed about in sleighs whose bells jingled through the streets. The children jumped on behind to catch rides, and there was turmoil and commotion everywhere. One saw Chassidim in silken hats, velvet hats, fur hats, and special fur tricorne hats; they all did each other honor in the streets. Jews appeared with their boots polished in oil, in new-style holiday coats, with a split in the back. There were female relatives in towering headdresses, all beribboned, and in wide silken gowns. Aunts stood impatiently

Lads and good children wrapped in their warm fur coats, with their prayer sacks under their arms, enter the house of study for the day's lessons. It is full day now, but a few candles still shine out from the house of prayer. One hears voices in prayer and in study; it must be warm in there. Over the rooftops the white morning clouds lie cold and fresh; the first breath of winter blows from afar. Smoke rises from a number of chimneys; the women are already cooking breakfast—thick, fall cabbage borsch with potatoes—and a cold day of reckoning rises over the village.

Sometimes the sun suddenly appeared in the heavens, as though she had crept out to pay a debt, and for a moment people would feel optimism in their hearts, but almost immediately a wind would blow across the market place, stirring up the dust and the scraps of straw left over by the peasants, together with other rags and bits of refuse; the Lord only knew from whom or from where all this came to litter up the market place. The refuse danced in the wind, whipping into people's faces like the end of a witch's broom —a broom that swept away all hope. The little huts that had been built for the harvest festival of Succoth were still standing, but now the wind tore off their fir branches and carried the foliage away to the market place, and the bare little houses remained standing naked and ashamed, nothing but four empty walls knocked together from bits of wood, without a roof, without a bit of green; what use were they? What a sight!

And the three trees in the Jewish street stood drowned in their fallen leaves. The trees looked mute and dead, staring off into the market place. Now and again, seeming to come to agreement about something, they shook their bare branches, one of which still held a leaf at the end of a twig; they were mourning the summer. "So it is, so it is, my children."

Only yesterday the townsfolk had celebrated the Festival of the Torah as a veritable marriage feast. All their troubles had been forgotten. For this day, once in a year, people were bound to be happy. And so they had made merry. They had gone to bed half drunk, and when they woke in the morning, the stench was still upon their beds. As soon as they awoke they were restless, for during the holidays the Jewish grocer had consumed the bit of flour that remained in his sack, and a craftsman remembered that the pincers in his shirt pocket had somehow got lost together with his shirt. And so they came into the market place, stick in hand, ready and eager to earn a few pennies. The wind blew. A master-of-all-trades wandered around the market place, wrapped in his sheepskin coat. One after another appeared, some wearing their silken hats because their weekday hats had got lost somewhere in the merrymaking. The Jews wandered about, waiting for the peasant carts to appear, as for Messiah. They quarreled for no reason at all. On the threshold of Reb Zekiel Epstein's shop a number of grain dealers stood around, freezing in their little coats; there was nothing for them to do. The man-of-all-trades bought a radish for his lunch from a cart in the market place; the others watched him, sighing, and pointing at him with their fingers, for more than one of them was thinking to himself that no one else would eat lunch today.

Now there was a commotion in the street—the sheriff was carrying off two Sabbath candlesticks and a set of impounded Sabbath covers. A woman ran after him begging and screaming for mercy, but the sheriff paid no attention. The Jews stood there in their light coats, and their hearts began to tremble, "Oh, oh, the rent!"

The children were not in school; they had finished with their old classes and not yet gone into the new, and in the meantime they are wandering empty-handed and idle, getting in the way of their mothers. Their mothers scolded them, so they snatched a bit of bread for their pockets and ran about their business. In the Street of the Butcher, hides were spread out to dry in the sun, and fruit lay spread out on large sacks, apples and plums and winter berries. They snatched a handful of plums and ran out into the meadows, where the village herd grazed. A heavy fog lay over everything, but this did not matter to them. They gathered twigs and corn stalks and straw left in the fields and built a fire.

before their doors, bedecked with chains and brooches, waiting for the sleighs that had been sent out to fetch the wedding guests, a newfangled idea, since they had only a few steps to go to Reb Yechezkiel's. Young girls who only a few days before the wedding were running about in pigtails, which they had tightly braided so as to make their hair curly for the wedding, now appeared decked out in white gowns, with blue ribbons and white shoes. They carried little velvet bags in their hands, with money for the fiddlers. And for the groom there appeared young men in satin coats and silk hats; some wore fur hats of their family pattern—a sign that they were about to become betrothed. And then little boys appeared in new hats, and girls with their hair freshly washed came walking with their mothers to the wedding.

Music was already heard in the street; the whole town assembled, and there was dancing in the snow. Children made snowballs, in preparation for the moment when the bride and groom would be led through the courtyard of the synagogue toward the wedding canopy. And the moon joined in the sport, pouring her light upon the snow that lay like a warm blanket upon the town. All was bright and cozy; the stars winked down, the snow shimmered upward, jewel-like flakes whirled into the wind, and the white-capped cottages stood by, and the sleighs skimmed along, with their bells ringing, while little boys leaped up on the backboards.

Violins were heard in the street, playing long-drawn-out Chassidic tunes; Reb Schmuel Lintchester's violin sang into the street, rising in a crescendo. The stars in the sky were listening, and all the white world around gave ear. Chassidim sang sweet melodies; candlelight and lamplight shone through the windows; the streets became bright with light; women appeared in their doorways with lighted torches. The waiting horses beat their hoofs. The bride and groom were about to be led to the wedding canopy in the synagogue courtyard. Chassidim in black fur hats began to pour out into the street, a sea of black velvet hats and satin coats; women stood by in glittering kerchiefs with diamonds strung like stars across their foreheads. Their ample silk dresses rustled in the street; wax candles flickered in their hands; black velvet mingled with the bright silk gowns like black streams of water in white snow. In the midst of the procession was the rabbi in his long white gown, and all around him were his black-garbed followers. The *rebbetzen* of Lowitsch, with her wide kerchief bound around her temples, danced before the bride and groom, scattering raisins and almonds, while little boys and girls caught the raisins as they showered down. The rabbi's helpers drove away the children, clearing the path. And now the bride and groom appeared. They walked together, veiling their eyes with their handkerchiefs; their parents walked on either side. There was Reb Yechezkiel himself, wearing a tall fur hat and white shoes and stockings, just like the Chassidic father of the groom. The mothers were arm in arm with the bride, and the whole made a most aristocratic impression. The rich, and the Chassidim. The fiddles played, and the Chassidim sang, and the candles illuminated the procession.

The second procession followed immediately. Nutta led his bride to the wedding canopy. A little boy ran before them carrying his school lantern, with cut-outs of lions and bears glowing in different colors. Then came Yaeckel, the drummer; he had his swollen cheeks in a bandage, bim-bom! The whole street rang and reverberated. A lad had somehow got hold of the town alarm, which hung on a post in front of the town hall, and he began to sound it vigorously. Wagon drivers had taken the storm lamps off their wagons and were lighting the way of the bride and groom. Aunt Rachel Leah had joined hands with a wagoner who was a distant relative, and they danced before the bride and groom, while the drum banged away and the youngsters whistled and scooped up handfuls of snow, packed them tight, and let them fly at people's heads. The groom led the bride. In his Sabbath hat Nutta looked like quite a respectable fellow, but his eyes winked mischievously from under the wedding canopy. Yente the bride, dressed in Esther's Sabbath clothes, cried at the top of her lungs. The town rabbi appeared, amid the relatives and the wagoners, who wore their best coats and their black cloth Sabbath hats and had their boots greased. Here and there a woman in a wide beribboned dress, with a white bow on her head, sprang out of the crowd, seized an unhappy male guest, put her hands on her hips, and danced on one spot with him.

After the second couple, the third procession appeared out of a side street—the procession of the companions in prayer. Trumpets heralded their way through the village. What was this? Had Messiah come to town? Jews in masquerade were mounted on steeds. There rode a Turk with a prayer shawl wound around his

head; a witch with rattling chains rode aloft on a broom; wild lads came running along, leading the town goat dressed in a long coat. Tar-dipped torches flamed skyward. Grapeshot rattled against the stones. The commotion reached to heaven. Did they want to bring down the walls of Jericho? Black masses of Jews with children clinging to their hands, seas of black velvet hats and coats, they came dancing with songs on their lips, dancing around the blind Akiba, who clutched the little scroll of the law and hopped about blindly with it. Our Torah! Our own Torah! The poor man had never swallowed a warm spoonful of food in his life, he had slept on stones, he had begged from house to house, put aside copper after copper, and in his old age he had ordered a Torah to be inscribed for him, a scroll of the law that would be as an offspring, to bless him after he was dead. And the Jews, the companions in prayer, leaped and danced in the street with him, and sang with him, "Our little Torah! Our own little Torah." Aaron Leib the cobbler threw off his coat, put on the barber's cap, and embellished it with chicken feathers. He seized the scroll of the law and danced and whirled with her. The blind Akiba clapped with his hands; his child, his heir, his good deed that would live after him! He kissed the Torah. Jews with their children in their arms danced around the book of the law, kissed it, hugged it. "Our little Torah! Our little Torah!" and the little silver bells that ornamented the scroll rang out with them in their joy, and the torches crackled in unison, and the trumpets sounded, and the Jews sang and cried out and danced and leaped about, and the little boys made snowballs and bombarded the procession as they danced along with it.

The three wedding processions reached the courtyard of the synagogue, which was surrounded by a low fence of half-burnt boards; under a white blanket of snow that reached as far as the fence lay the ruin. It seemed to peer upward to heaven from under its white cap. The moonlight poured down upon the destroyed house of worship. The three processions halted by the ruin, yet the music of the three did not mingle together: each melody from each instrument seemed to go its own way, sounding out separately, and one might have thought that the melodies were holding a contest in which each instrument vied with the others. The delicate Chassidic violins, the plain people's drum, and the common trumpet seemed to be struggling, each to drown out the other.

Outside the village, the whole world around was garbed in white. All was quiet and peaceful as though in a great cemetery. A strange white fog hung far over the sky, weaving together heaven and earth. The moon wandered all by herself in the silent wide infinity, and the cemetery lay upon the white hillside, with her graves scarcely visible above the white snow blanket. The wandering moon above picked out a tombstone here and there, upon which to pour its light. Beyond the fence of the cemetery, the dark river flowed. The townspeople declared that the river's source was beneath the rock of our teacher Moses and that its waters would heal diseased eyes. The water of the river, alone of all that was visible, was not yet covered by the white blanket of snow. Here and there in the black waters, lumps of snow had settled, and in the moonlight they made strange shapes—like weird animals sitting on their eggs. Far behind the cemetery, the black river lost itself like a black ribbon disappearing into white infinity, and no one could tell where its end might be.

All alone, with a pack on his shoulders and a stick in his hands, a wanderer passed along the road that went by the cemetery; he walked between the tall snow-laden poplars that stood shining in the moonlight like white-clad witnesses. Here all was silent and still; everything led its dead existence. From a distance old Kasner heard the tunes of the violins, snatches of song, and the distant echo of the trumpets and the drums. Only here there was no more struggle between the melodies; they no longer seemed to try to drown each other out; gently, as though they came from a hidden world, the melodies wandered here, and flowed together, mingling into one song. Each instrument contributed its tune, the violins of the Chassidim, the trumpet of the plain people, the drum of the wagoners. And it became the single melody of the village.

And the wanderer, together with the melody, and together with the dark ribbon of the river, became lost somewhere far in the distant white infinity.